

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilim ve Ütopya

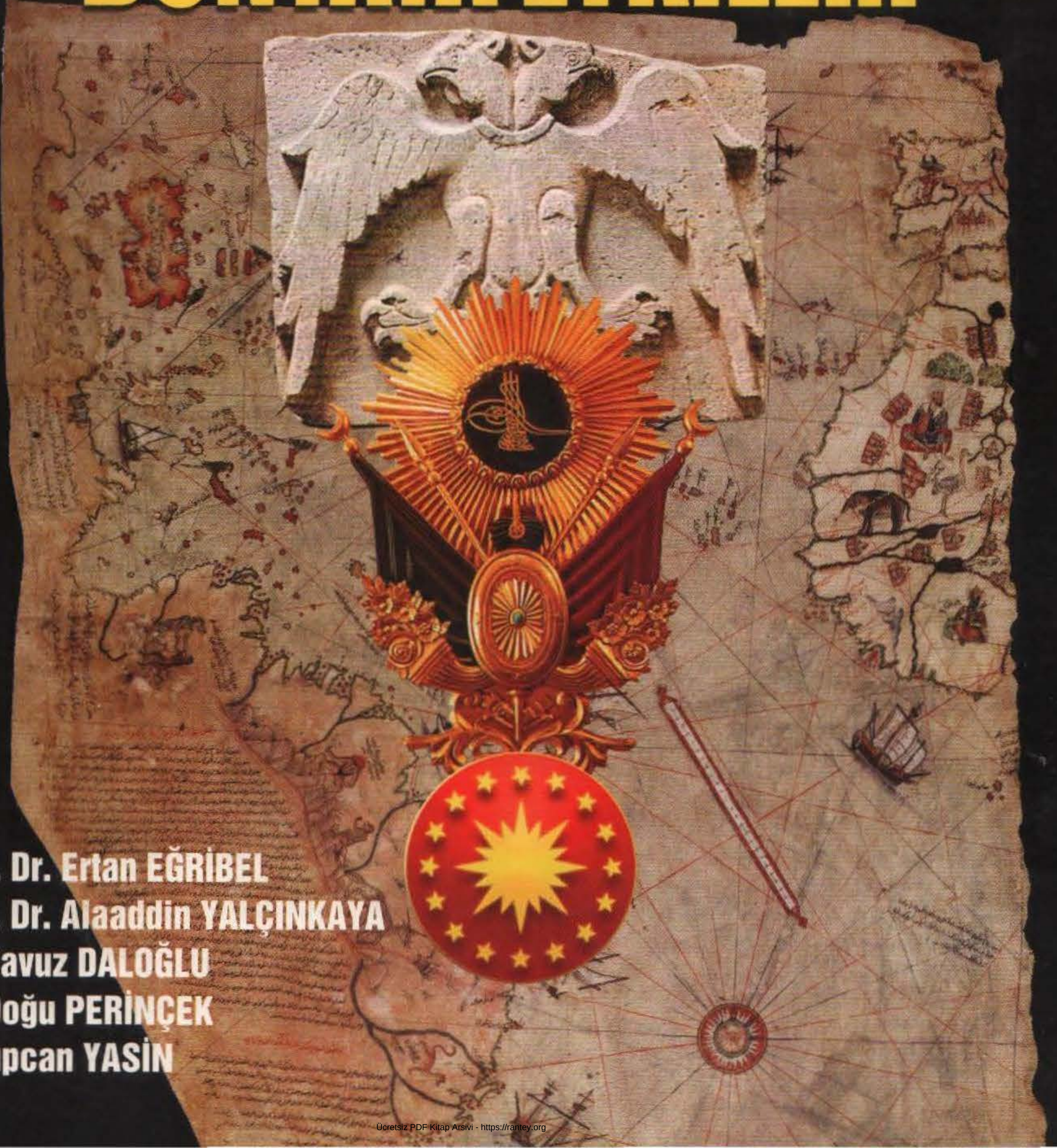
Sayı: 169

Yıl: 14

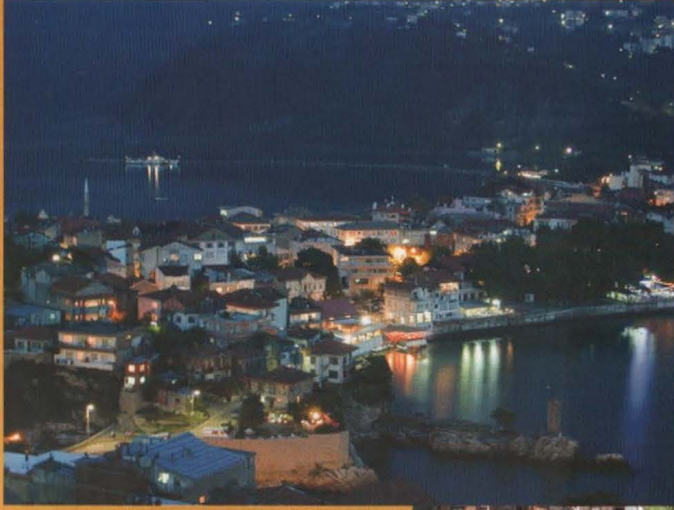
Temmuz 2008 Aylık Bilim, Kültür ve Politika Dergisi

5 YTL (KDV Dahil)

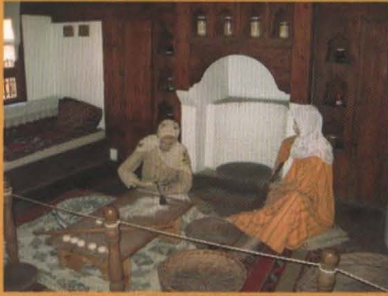
TÜRK UYGARLIĞININ DÜNYAYA ETKİLERİ

Prof. Dr. Ertan EĞRİBEL
Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA
Dr. Yavuz DALOĞLU
Dr. Doğu PERİNÇEK
Yüsüpcan YASİN

*UNESCO tarafından Dünya
kültürel miras listesine
alınmış olan tarihi
konaklarıyla ünlü
Safranbolu ve "Çeşmi-cihan"
(Dünyanın gözü) olarak
nitelendirilen, limanı ve
balığıyla ünlü Karadeniz'in
şirin beldesi Amasra...*

1. GÜN : 09 AĞUSTOS 2008 Cumartesi – SAFRANBOLU

2. GÜN : 10 AĞUSTOS 2008 Pazar - AMASRA

Buluşma: 09 Ağustos Cumartesi

06.00 AKM önü-TAKSİM,

06.30 Haldun Taner Tiyatrosu önü KADIKÖY

- Safranbolu Kadioğlu tesislerinde konaklama,
- "Şehzade sofrasında" yörenin ünlü kuyu kebabı ve iç pilavı..
- Amasra'nın ünlü balık restoranında öğle yemeği..
(Menüde muhteşem balık ve tablo görüntüsünde meşhur Amasra salataı)
- Unutamayacağınız bu gezi için yerlerimiz sınırlıdır. Lütfen acele edin

Türklerin dünya medeniyetine katkıları

Bu ay ki kapak dosyamız aslında uzun zamandır yürüdüğümüz yolun önemli dönemlerinden birisine işaret ediyor.

Türk Devrimi 1940'lerden sonra ilk olarak, milli kültür alanında erozyona maruz bırakıldı. Dil, tarih, gelenek alanlarında batıyla girilen çarpık ilişkiler sonucunda ileride kimlik bunalımlarına yol açacak adımlar atıldı. 6 Ok ısrarlı çabalar sonucu çeşitli siyasal akımlara bölüştürüldü.

Ancak, dünyayı değiştirme olanaklarını elinde bulunduran Doğu medeniyetlerinin yakaladığı yeni imkânlar, tarih yorumları üzerindeki kibirliliği batı tezlerinin de birbirini ardına sorgulanmasına dahası aşılmasına yol açıyor. Bu anlamda, "Türkler'in ve "Türklüğün" gerçek anlamıyla tanımlanması sadece siyasal açıdan değil, sosyolojik bilimi açısından da yeni pek çok sorunsal ve çözüm yollarını gündeme taşıyacaktır.

Dünya, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başında olduğu gibi düşünsel olarak yeni bir Altın Çağa giriyor. İşte bu sayımız böyle bir dönemin ve ciddi tezlerin öne sürüldüğü bir dosya çalışması niteliğindedir. Uzun zamandır sürdürdüğümüz Ortaçağ Türk- İslam medeniyetlerinin dünyaya etkileri bağlamını bir adım daha ileriye taşıma çabasıdır. Dosyamıza emeği geçen tüm yazarlarımızın ellerine emeklerine sağlık.

Sözü uzatmıyalım. Bu ay köşemizi iki önemli düşünür ile paylaşmaya karar verdim. Birincisi Fransız tarihçisi Jean Paul Roux. Yazarın Türklerin Tarihini adlı yapıtı, kitabı dilimize Kabalcı Yayınları kazandırdı. İkincisi ise Osmanlı Devleti'nin manevi kurucusu Şeyh Edebali.

"... Kuzey ormanlarından çıkıp geldiler, cesur, dağınık, marifetli ve henüz yolun başındaydılar. Önce bozkırlar, sonra Çin içlenne ve sonra da sonu başı belli olmayan bir sel gibi garba doğru yayıldılar..."

Türkler adıyla tarihe geçen bu boylar aileleri ve kavimlerin bütününü batılının gözüyle çoğunlukla barbarlığın simgesi olsalar da Orta Asya'nın yüksek uygarlıklarından birini ve bazen küçük devletlerinin baze de devasa imparatorluklarının sınırları dâhilinde kültürlerarası barışı ve huzuru tesis ettiler.

O en baştan beri inandıkları dinlerinden hiç vazgeçtiler mi, ne kadar Budist, ne kadar Hristiyan, ne kadar Yahudi ve ne kadar Müslüman oldular? Tüm bu yüzyıllar boyunca tek arzularını, tüm o savaşlar, yağmalar, fetihler, din değişimleri ve sergilenen bilgiler sadece barışa ve huzura kavuşmak için miydi? ..."

"...oğul,

güçlüsün kuvvetlisin, akıllısın, kelimlisin.

Ama

bulunları nerede, nasıl kullanacağını bilmezsen sabah rüzgarında savrulur gidersin. Öfken nefsin bir olup aklını yener.

Daima sabırlı, sebatlı ve iradene sahip olarsın. Dünya senin gözlerinin gördüğü gibi büyük değildir. Bütün fethedilmemiş gizemler, bilinmeyenler, görülmeyenler, ancak; senin fazilet ve erdemlerinle gün ışığına çıkacaktır.

Ananı, atanı say, bereket büyüklerle beraberdir.

bu dünyada inancını kaybedersen yeşilken çorak olur, çöllere dönersin.

açık sözlü ol. Her sözü üstüne alma. Gördün söyleme, bildin bilme.

Sevdiğin yere sık gidip gelme, kalker muhabbetin itibar olmaz...

...Unutma ki yüksekte yer tutanlar aşağıdakiler kadar emniyette değildir.

Haklı olduğunda mücadele eden korkma.

Bilesin ki atın iyisine doru, yiğidin iyisine deli derler...

...ey oğul, artık bey'sin

bundan sonra; öfke bize, uysallık sana;

güçlenmek bize, gönül almak sana;

suçlamak bize, katlanmak sana;

acıklık bize, hoşgörmek sana;

anlaşmazlıklar bize, adalet sana;

haksızlık bize, bağışlamak sana düşer.

Ey oğul, sabretmesini bil,

vaktinden önce çiçek açma!

şunu da unutma;

insanı yaşat ki devlet yaşasın..."

(Şeyh Edebali)

Türk uygarlığının dünyaya katkılarını anlatan bu iki kilit yaklaşım üzerinde düşünmeye değer.

Ağustos sayımızda buluşana dek sağlıklıca kalınız.

S.S. Ütopya Bilim ve Kültür
Anasayfalar Yay. ve Üretim Koop. Adına
Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Prof. Dr. Semih KORAY

Genel Yayın Yönetmeni: Erdem ERGEN

Yazı İşleri Müdürü: Canan ÜSKÜPLÜ

Yazı İşleri: Safak TERZİ
Alper YAVUZ
Cem İsmail SAVAŞ
Gani BAYER

Düzenli: Kemal KIRAR

Genel Yönetim: Fatma ÖZBEK
Dağıtım-Abone: Ergin ONAY

Yazı Kurulü: Dr. Cüneyt Akalın,
Prof. Dr. Atilla Altunel, Dr. Bora Ataman,
Zühri Bayar, Dr. M. Kürşat Sozkurt,
Dr. Necmi Dayday, Dr. Cemal Dindar,
Prof. Dr. Ercan Eng. Prof. Dr. Uğur Geraş,
Prof. Dr. Çağatay Güler, Efe Can Gürcan,
Erkan İktiz, Prof. Dr. Bekir Karaoğlu,
Prof. Dr. Zafar Kars, Doç. Dr. Çağatay Kaskalak,
Prof. Dr. Semih Koray,
Dr. Arda Odabaşı, Feyyize Özberk, Sarper Öztan, Ömer Özbek, Cem İsmail Savaş,
Dr. Hakan Seçkin, Prof. Dr. Kadri Yamaç,
Prof. Dr. Osman Sadı Yenen

Yönetim Yeri: İstiklal Cad. Deva Çıkması
No:7/2 34420 Beşiktaş/İST
Tel-Faks: (0212) 244 23 61-244 23 72

e-posta: posta@bilimutopya.com.tr
internet adresi: www.bilimutopya.com.tr

Ankara Temsilcisi: Feyyize ÖZBERK
Toros Sok. No: 9 Kat:3 Sıhhiye/Ankara
Tel: (0312) 232 04 79

İstanbul Temsilcisi: Hüseyin GÜLER
Büyükd. Çarşı İstasyon Kat:1 No:450 İskenderun
Tel: (0336) 613 41 33

İzmir Temsilcisi: Nural GÜRAN
Tel: (0537) 843 55 19

Uluslararası İlişkiler Koordinatörü:
Geren KÖSE
geren@bilimutopya.com.tr

Avrupa Koordinatörü: Filiz KARABULUT
bilim@bilimutopya.com.tr

Akdeniz Temsilcisi: Eylem DEMİREL BORAL
Frankenallee 39, 80327 Frankfurt
Tel: +49-69-73918773 Faks: +49-69-75009310

Belçika Temsilcisi: Sabri BAL
Tel: +32 22154964

Çin Halk Cumhuriyeti Temsilcisi:
Nuri TÜRKEEŞ Tel: +86 106737236

Fransa Temsilcisi: Ali Rıza TAŞDELEN
Tel: +33 675451587

Hollanda Temsilcisi: M. Ozan UYAR
Tel: +316 45565654

İngiltere Temsilcisi: Murat METİN
Tel: +44 793051882

İsviçre Temsilcisi: M. Akif GENÇ
Tel: +4113030715

İtalya Temsilcisi: Zeynep GÜNEŞ
e-posta: zeynep-gunes@merck.com

Akron Kogullar: 6 Aylık: 30.00 YTL
Yıllık: 60.00 YTL Avrupa ve Ortadoğu yıllık:
60 Euro Amerika ve Uzakdoğu yıllık: 100 \$

Abone bedelleri için, S.S. Ütopya
Kapatılmış İş Bankası Beyoğlu Şubesi
Hesap No: 1022 078251

İsviçre Hesap Numarası:
Mermet Akif Genç
Zürcher Kantonalbank
Banco Nr. 1119-0003-618
Tel-Faks: 0041 44 3030 715
İsviçre içi için: 044 30 30 715

Yurtdışı Satış Fiyatı:
Avrupa: 4.5 Euro

Organizator: Ulusal Haber Hiz. Prod. Ort.
San. Tic. A.Ş.
Başhüküm Yeri: Analiz Basım
Dağıtım: Merkez Dağıtım A.Ş.
ISSN 1301-6717

BİLİM VE ÜTOPYA
ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ

Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Engin AKDENİZ
akdeniz113@hotmail.com (0 543) 520 06 89

Aydın Kocatepe Üniversitesi
Kutbiddin GÜLTEKİN
kblgultekin@hotmail.com (0 555) 629 75 63

Akdeniz Üniversitesi
Dr. Hakan ERENGİN
erengin@akdeniz.edu.tr (0 535) 852 74 16

Anadolu Üniversitesi
Ozan BOZKURT
ozanbozkurt17@yahoo.com (0 535) 559 04 99

Ankara Üniversitesi
Yaren KÖR ALKAN
alkanyaren@hotmail.com (0 536) 448 98 53

Atatürk Üniversitesi
Envah TAŞTAN
tavastan86@hotmail.com (0 543) 257 53 32

Bahçeşehir Üniversitesi
Serdar YURTÇİÇEK
serdaryurtcicek@hotmail.com (0 536) 269 04 49

Beykent Üniversitesi
Koray AÇICI
koray.acio@gmail.com (0 505) 885 63 27

Beykent Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. İbrahim OK
ibrahimok@beykent.edu.tr (0 532) 234 34 49

Boğaziçi Üniversitesi
Cem ÖZDİĞİ
ozdigi@yahoo.co.uk (0 505) 659 65 61

Cumhuriyet Üniversitesi
Rıza TÜRKMENÖĞÜ
oncu68@myynet.com (0 546) 489 00 83

Çankaya Üniversitesi
Melin SALIK
melinsalik@hotmail.com (0 544) 335 79 32

Çankaya Üniversitesi
Fırat KAYAÖNÜ
firatkayaonu@hotmail.com (0 543) 944 57 32

Çukurova Üniversitesi
Kazım HALAÇLAR
k_halacilar@hotmail.com (0 505) 788 62 21

Dokuz Eylül Üniversitesi
Eymen AKBAYKAL
eymenakbaykal@hotmail.com (0 536) 268 59 75

Ege Üniversitesi
Hümmet TUTKUN
hummetsutkun@hotmail.com (0 556) 361 56 14

Erciyes Üniversitesi
Pinar ER
pinar_er_@hotmail.com (0 542) 793 72 35

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Didem ÇİNEL
diddidem@myneet.com (0 505) 590 26 68

Gaazi Mustafa Paşa Üniversitesi
Cem SAVAŞ
cem@bilimutopya.com.tr (0 533) 356 51 76

Gazi Üniversitesi
Mehmet KIVANÇ
tymali@hotmail.com (0 544) 289 09 24

Gaziirrap Üniversitesi
Gemma ÖZ (0 538) 862 89 44

Hocamapa Üniversitesi
Harun ÇAKAN
haruncakan@msn.com (0 505) 311 59 42

İstanbul Üniversitesi
Bahin KARABIYIK
sahinkarabiyyik@hotmail.com (0 535) 215 77 26

İstanbul Üniversitesi
Pınar AKKOÇ
pinarakkoc@hotmail.com (0 555) 441 88 50

İstanbul Teknik Üniversitesi
Uğur ATAŞER
ugurataser@yahoo.com (0 542) 453 47 33

İşık Üniversitesi
Güneş ÖZTÜRK
gunesozturki@gmail.com (0 505) 948 87 70

İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü
Ercan ÖZKAN
ecopesi@hotmail.com (0 505) 289 64 30

Karadeniz Teknik Üniversitesi
Mustafa AKDIŞ
makkdi85@gmail.com (0 505) 480 67 77

- Çivi yazısı 1
- Kapak
Dr. Doğu PERİNÇEK
Türklerde çağdaş devrim birikimi olarak imparatorluk mirası 4
- Kapak
Prof. Dr. Ertan EĞRİBEL
Anadolu Türklüğünün uygarlık tarihine katkıları 15
- Kapak
Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA
Türk kültür öğelerinin tesir yolları 37
- Kapak
Yüsupcan YASİN
Türk kültürünün Çin kültürü üzerindeki etkileri 47
- Kapak
Dr. Yavuz DALOĞLU
Türk Müziği'nin kültür ve uygarlık evrenine katkıları 57
- Melek DOSAY GÖKDOĞAN
Aydın Sayılı'nın dünya kültürüne katkısı 63
- Prof. Dr. Remzi DEMİR
Yeni bir bölüm tasarımı: Bilim Tarihi Bölümü 67

Göktürk saman davulu üzerinden bir figür

- Prof. Dr. Fevzi BARDAKCI / Prof. Dr. Battal ÇIPLAK
Moleküler veriler ışığında insanın evrimi
- Dilim'e göre / Kemal KIRAR
- Arkeo - İzlem / Erkan İLDİZ
7. Uluslararası Kemer Sualtı Günleri
- Evrime ve İnsana dair / Seçkin EROĞLU
Ab-ı Hafıza
- Bilim ve Teknoloji Güncesi
- Kitap kurdu / Gani BAYER
- Matematiğin B&Ü'sü / Mustafa SAKA
- Çetin Ceviz Problemleri / Dr. Necmi DAYDAY
- Satranç / Kuvay SANLI
- Bulmaca / Semra LARÇIN

- Karadokya Üniversitesi
Celal SALMAN
celalsalman@gmail.com (0 543) 456 18 01
Kırıkkale Üniversitesi
Gürkan GENÇ
gurkangenc13@hotmail.com (0 544) 877 24 19
Kocaeli Üniversitesi
Cem ŞAHUTOĞLU
cemshahutoğlu@hotmail.com (0 542) 808 10 70
Koc Üniversitesi
Ali AKINCI
akinci@ku.edu.tr (0 535) 952 30 80
Marmara Üniversitesi
Deniz KİL
denizkil_86@hotmail.com (0 537) 297 52 13
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Çağrı ÖZSEMA
acignoosema@gmail.com (0 505) 749 41 36
Mersin Üniversitesi
Melike GÜNDOĞDU
melicosun@hotmail.com (0 537) 729 67 46
Muğla Üniversitesi
Mehmet ŞEN
melinsen42@hotmail.com (0 542) 510 96 22
ODÜ
Doğan Güneş SUSUZ
dogangunesusuz@hotmail.com (0536) 886 68 12
Pamukkale Üniversitesi
Onur EKİMEN
ekimenonur@hotmail.com (0 546) 401 24 48
Sabancı Üniversitesi
Özgür UZUN
ozguruzun@su.sabanci.univ.edu (0 505) 333 63 68
Sakarya Üniversitesi
Okan KONDUL
okankondul@hotmail.com (0 555) 560 72 20
Selçuk Üniversitesi
Utku SEZGİN
utku_sezgintide@hotmail.com (0 537) 430 80 42
Süleyman Demirel Üniversitesi
Can KARAK
c.karak@hotmail.com (0 555) 828 80 12
Tatlıye Üniversitesi
İbrahim ÇERÇİ
cerchi136@yahoo.com (0 543) 811 21 77
Uludağ Üniversitesi
Veli ÇOLAK
velicolak@hotmail.com (0 505) 776 14 98
Yeditepe Üniversitesi
Efe SARP
efesarp68@hotmail.com (0 532) 467 30 22
Yıldız Teknik Üniversitesi
Tolga ERDEN
erden_tolga@yahoo.com (0 505) 678 93 37
Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Tayfun TUZCU
tntayfun@mynet.com (0 538) 724 01 50
- YURTDIŞI ÜNİVERSİTE TEMSİLCİLERİ
ABD
Philadelphia Üniversitesi
Tolga KARAYAYLA
E-posta: tikkyryt@yahoo.com
Almanya (Güney Bölgesi)
Ulm Teknik Yüksek Okulu
Hakan DAGISTANLI (hakan.d@gmx.net)
Almanya (Kuzey Bölgesi)
Münster Üniversitesi
Mustafa TOSUN (mustafatosun@gmx.net)
Çin Halk Cumhuriyeti
Guangdong Gonggang Üniversitesi
Alihan GÖKDENİZ
alican@bilimutopya.com.tr
İngiltere
Queen Mary University of London
Hatice BALLIKAYA
ballikaya18@hotmail.com
İsviçre
Université de Genève
Sinan BAYKENT (sinanbaykent@hotmail.com)
Polonya
Vargova Üniversitesi
Margarzeta PILCZUK bogorzata@wp.pl
Rusya Federasyonu
Saint Petersburg Devlet Üniversitesi
Doç. Dr. Alexander SOTNICHENKO
sotnik37@mail.ru
Suriye
Şam Üniversitesi
Canan Fatma CAN turkkan.turhan@gmail.com

Türklerde çağdaş devrim birikimi olarak imparatorluk mirası

"Nasıl gökyüzünde tek bir tanrı varsa,
yeryüzünde de tek bir hükümdar olması gerekir"

Timur

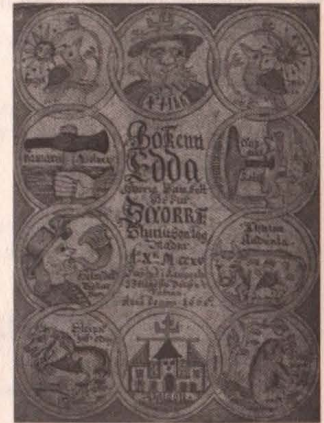
Dünyanın en geniş alanlarına göç eden, fetihler yapan kavmi olması, Türkleri evrensel tarihle ve uygarlıkla kaynaştırmıştır. Birçok tarihçi gibi Roux da, "Evrensel tarihin Türklerle kucaklandığını" belirtiyor. Türkleri çıkardığınız zaman evrensel bir tarih yazılmayacağını söyleyen tarihçiler de olmuştur.

Krallar dike dike okyanusun kıyısına kadar

"Türkland'da (Türk ülkesinde) oniki krallık ve bir krallar kralı vardı. Kentte oniki bey vardı. Bu beyler yiğitlikte her bakımdan dünyanın gelmiş geçmiş bütün diğer erkeklerinden çok daha üstündüler. (...) O kralların soyundan Odin, arkasında genç, yaşlı, kadın, erkek kalabalık bir grupla dünyanın kuzeyine doğru yola çıktı. Hangi ülkede, nereden geçerse geçsinler haklarında övgüyle söz ediliyordu. Onların insandan çok tanrıları benzedikleri söyleniyordu. Saxland'a (Saksonya) gelinceye dek durmadılar. Odin burada uzun bir süre konakladı ve buraların büyük bir bölümünü egemenliği altına aldı. Ülkenin korunmasını üç oğluna verdi. Birincisinin adı Vegdeg idi. Çok güçlü bir kraldı. Doğu Saksonya'ya hükmediyordu. Odin'in oğullarından bir diğerinin adı Beldeg idi. O, bizim şimdi Vastfalen dediğimiz ülkenin sahibi oldu. (...) Odin'in üçüncü oğlunun adı Sige'ydi. Onun oğlu Rere'ydi. Bu aile de şimdi

Frankland (Fransa) dediğimiz ülkeye egemen oldu. İşte Völsungar (Volsoğulları) adıyla anılan hanedan bunlardan geliyor. Odin daha sonra yolunu kuzeye doğru sürdürdü ve Reidgotfaland'a (Da-

Haleygja Anlatısı'nda belirtildiği gibi, bütün Norveç kralları, vezirleri ve diğer büyük adamlar onun soyundan türemişlerdir. (...) Asyalıların dili bütün bu ülkelerin içinde konuşulan dil oldu.

Norveç halk masallarından Snorres Edda'nın bir baskısının kapağı.

nimarka'da Yurtland) geldi. Burayı oğlu Sköld'un korumasına bıraktı. Sköldsungar (Sköldoğulları) soyu da bunlardan geliyor. Onlar Danimarka kralları oldular. Odin kuzeye doğru yolunu sürdürdü. Bugün Svitjod (İsveç) dediğimiz ülkeye geldi. Oranın kralının adı Gyffe idi. Aslav denen Asyalıların geldiğini duyan Gyffe hemen davrandı; Odin'e baş eğerek ülkesinin egemenliğini sundu. Nereden geçseler bu mutluluk sürdü ve buralara mutlu yıllar ve barış geldi. (...) Her yere Türk geleneklerine uygun ve eskiden Truva'da var olana benzer adalet getirdi. Daha sonra kuzeye doğru yola çıktı. (...) Bugün Norveç denen bu yere de oğlu Saming'i kral yaptı. Haleygja Anlatısı'nda belirtildiği gibi, bütün Norveç kralları, vezirleri ve diğer büyük adamlar onun soyundan türemişlerdir. (...) Asyalıların dili bütün bu ülkelerin içinde konuşulan dil oldu."(1)

Bu satırlar, İskandinav efsanelerinden, Snorres Edda'dan. Benzer anlatılar Hervavar Saga veya Bosa'da veya başka efsanelerde de var.

İskandinav efsanelerine göre, Asya'dan, Türklend'dan (Türk ülkesinden) Odin'in önderliğinde bir Türk boyu Avrupa'ya geliyor, Almanya'ya, Fransa'ya, Danimarka'ya, İsveç'e ve Norveç'e kralar diye kuzey Denizi'nin kıyısına kadar ilerliyor.

Masallar veya efsaneler kuşkusuz tarih değil, ama her zaman gerçekle bir bağlantıları vardır.

Özel mülkiyetin derinleşmesiyle sınıflara bölünen toplumların kültürlerine uygarlık diyoruz. Uygarlık, tarih sonrası toplumların kültürleri oluyor. Kültür, hepimizin bildiği gibi insan emeğinin ürünü olan her şeyin toplamıdır.

Biraz da tarih kaynaklarına bakalım. İbn Batuta, ünlü Seyahatname'sinde 13. yy Kuzey Afrika'sını, Ortadoğu'sunu, Asya'sını ve Rus bozkırlarını anlatıyor. O zaman dünya uygarlığının merkezi olan bu coğrafyada yirmi kadar devlet var. Bu devletlerin hepsinin başında Türk hanelerinin bulunuyor.(2)

Türklerin devlet kurma ve büyük ordular yönetme yeteneği Marx ve Engels'in de dikkatlerini çekmiştir. Mektuplaşmalarında bunların nedenlerini tartışıyorlar. İskandinav efsaneleriyle başlayıp, İbn Batuta'nın Seyahatname'sine göz atıktan sonra Marx ve Engels'e uzanan bu giriş, Türklerin uygarlığa katkısını özetliyor. Konunun ayrıntısına girmeden önce, uygarlık ile devlet arasındaki ilişkiyi belirlememiz gerekiyor.

Uygarlık ve devlet

Kültür, hepimizin bildiği gibi insan emeğinin ürünü olan her şeyin toplamıdır. Özel mülkiyetin derinleşmesiyle sınıflara bölünen toplumların kültürlerine ise uygarlık diyoruz. Uygarlık, tarih sonrası toplumların kültürleri oluyor. İlkokulda "tarih yazıyla başlar" diye öğrenmiştik. "Tarih Sumer'de Başlar" diye kitaplar çıktı. İkisi de doğru. Çünkü ilk yazıya Sumer'de rastlıyoruz. Yazı olması için, toplumün tüketiminin ötesinde bir üretim

fazlası, dolayısıyla gelişmiş bir özel mülkiyet olması gerekiyor. Yazı, zenginliklerin kaydıyla başlıyor; ticaret de diyebiliriz. Değişim ekonomisi paranın icadını gündeme getiriyor. Zenginliklerin belli ellerde toplanması, toplumun sınıflara bölünmesi anlamına geliyor. Bu durumda devlet ve ordu kaçınılmaz oluyor. Marx'ın dediği gibi nerede zenginlik varsa, orada devlet vardır. Ordu da vardır. Çünkü devlet, her şeyden önce silahlı yaptırım gücüdür; silahlı güç tekelidir. Devlet aynı zamanda hukuk demektir. Tarımın, el sanatlarının, ticaretin, bilimin, sanatın gelişmesi, hep devlet ve orduyla olacaktır. Bir üretim fazlasının oluşmasından devlet halinde örgütlenmeye uzanan ve birbirini tüketen bütün bu süreçler aslında tek bir süreçtir; ona uygarlık diyoruz.

İlkokulda öğrendiğiniz, "Uygarlık yazıyla başlar" formülünün üzerine "Uygarlık devletle ve orduyla başlar" diye de yazabiliriz. Toplum, henüz devlet halinde örgütlenmemişse, toplumdaki ayrı bir silahlı güç oluşturulmamışsa, uygarlık da henüz yoktur. Uygarlık, devleti ve orduyu örgütlenme kültürüyle ortaya çıkacaktır. Tarımı, sanayiye, zenginlikleri geliştirecek bir güvenlik ve barış ortamı devletin gücüyle sağlanacaktır. Ve kuşkusuz o devletin sahibi olan bir hâkim sınıf vardır. O hâkim sınıf, denetimi altındaki üretim fazlasını o devlet sayesinde büyütecek kurduğu üretim ve bölüşüm sistemini o devletle ve orduyla koruyacak ve geliştirecektir.

Uygarlığa ilişkin ilk bilgileri ve tanımları içeren bu giriş gereksiz bulan okuyucularımıza olacaktır. Ne var ki; özellikle bilimsiz solda uygarlık ile devlet arasındaki zorunlu bağlantı hep göz ardı edilmiştir. Hatta devlet, ordu ve düzen kavramları, kimi "sol" çevrelerde, uygarlık karşısı etkiler olarak görülmüştür. Aslında doğuş ve gelişme dönemlerinde devlet ve ordu karşılığı, her zaman uygarlık karşılığına denk düşmüştür. Çünkü uygarlığı geliştiren koşullar ve süreçler, ancak ve ancak devletle ve orduyla sağlanır. Devlet ve ordu, tıpkı özel mülkiyet ve değişim ekonomisi gibi, uygarlığın olmazsa olmazıdır.

Uygarlıkların özgünlüğü

Söylemek gerekli mi, ama söylemeden geçemiyoruz: En büyük üretici güç insandır. Teknolojiyi yaratan da insandır.

Üretim fazlasının koşullarını oluşturan teknolojilerden ve değişim ekonomisinden devlet ve orduya kadar uygarlığın çeşitli etkenleri, her uygarlıkta farklı ağırlıklarda gözüküyor. Örneğin, Sumer uygarlığı deyince, aklımıza ilk gelen, Fırat ve Dicle ırmakları üzerinde kurulan bentlerdir. Sulama teknolojisindeki bu önemli gelişme, tarım üretiminde büyük patlamaya, üretim fazlasına, değişim ekonomisinde büyük gelişmeye yol açmış ve Sumer uygarlığı, kendisinden sonraki bütün uygarlıkları etkileyen ilk örnek olarak ortaya çıkmıştır. Kuşkusuz bütün uygarlıklar, üretim fazlasından devlete doğru bir seyir izler. Ancak bu süreçte, değişik toplumlarda değişik uygarlık etkenlerinin öne çıktığı görülmüyor. Her uygarlığın özgünlüğü adına söylenecekler de buraya başlıyor.

Örnekler üzerinde konuşmaya devam edersek, Atina uygarlığı dendiği zaman, akla deniz ticareti gelir. Sumerlerde sulama teknolojisinin oynadığı rol, Atina'da deniz ticaretindedir. Atina uygarlığı, başka uygarlıkların ürettiği artı ürünleri Akdeniz'de taşıyarak, olağanüstü gelişmiş bir meta ekonomisi yaratmıştır. Bu meta ekonomisi, Roma örneğinde de görüleceği gibi, insanın kendisini de alman satılan bir meta haline getirmiş ve Batı'da hâlâ hayranlıkla anılan bir köleci uygarlık kurmuştur.

Roma uygarlığı deyince ilk akla gelen hukuktur ve elbette devlet düzenidir. Çok gelişmiş bir değişim ekonomisi, olağanüstü yetkinlikte bir özel mülkiyet ve tica-

Üretim fazlasının koşullarını oluşturan teknolojilerden ve değişim ekonomisinden devlet ve orduya kadar uygarlığın çeşitli etkenleri, her uygarlıkta farklı ağırlıklarda gözüküyor.

Kültür, insan emeğinin ürünü olan her şeyin toplamıdır.

ret hukuku yaratmıştır ki, kapitalizmin gelişme yıllarında o Roma hukuku yeniden keşfedilmiş ve "para-mal-para" formülüyle özetlenen kapitalist meta ekonomisinin hukuk sistemine kaynak olmuştur.

Büyük ırmakların çevresinde doğan Çin, Hint ve Mısır uygarlıkları, Anadolu uygarlığı, İslam uygarlığı ve en son kapitalist uygarlıkların özgünlükleri üzerine de daha ilk bakışta söylenecek gözlemler vardır.

Türklerin uygarlığa katkısı

Peki Türkler, daha doğrusu Türk kavminin yaşadığı süreçler, uygarlığın neresindedir?

Önce Türk kavramını berraklaştırmalıyız. (3) En nesnel tanım, bugün Türkçe dediğimiz dili konuşan halkların Türk olarak kabul edilmesidir. Türkçe, hiç kuşkusuz Türk kavramının ortaya çıkmasından önce de vardı. Çin kaynaklarında Jong'lar, Tiler, Tiele'ler, Citi'ler, Dingling'ler, Kırgızlar vb. diye anılan kavimlerin, Türk kavramından önce tarih sahnesinde görülen, Türkçe konuşan halklar oldukları saptanmaktadır. Hiungnu (Hun)'ların da Çin'in kuzeyindeki kavimlere hükmettikleri biliniyor ve Türkçe konuşukları yaygın kabul görüyor. Bugün Rus bilim çevrelerinde de önemsenen bazı Çin tarihçileri, yazdıkları Türk tarih-

lerine İskitler'le başlıyorlar. Daha derinlere gidilecek olursa Sumerler, Hurritler, Mitanniler ve Urartular gibi Mezopotamya ve Anadolu'da büyük uygarlıklar kurmuş halkların Türkçe ile akraba, bitişgen diller konuşukları, bilim çevrelerince saptanmıştır.

"Türk'lüğü" tartışma konusu olan uygarlıkları ve halkları bir kenara bırakıyoruz. Hiungnu (Hun)'lardan başlayacak olursak, Türk veya Öntürk diyebileceğimiz kavimlerin en önemli özellikleri, geniş coğrafyaları denetim altına alan büyük devletler kurma ve çok büyük ordular örgütlemekte olağanüstü tecrübe ve birikimleridir.

Yazımıza o nedenle İskandinav efsaneleriyle başladık. Asya'dan Turkland'dan birkaç kabileyle Güney Almanya'ya gelen Odin adındaki "bilge ve kahraman", Almanya'nın, Fransa'nın, Danimarka'nın, İsveç'in başına kendi oğullarını kral diye kuran kısıyına kadar geliyor, oraya Norveç'in tepesine de bir kral diyor. Bir tek okyanusa kral atamıyor. İskandinav söylenceleri, Odin'in geldiği Turkland'ın oniki krallıktan oluştuğunu, başlarında da bir krallar kralı bulunduğunu belirtiyor. Ve Türk ülkesinin kralları (hakanlar) yalnız yiğitlikleriyle değil, ondan önce bilgelikleri, becerileri ve erdemleriyle tanımlanıyor. "Onların insandan

çok tanrılara benzedikleri söylüyor” iskanınav söylencelerine kadar giren, bir örgütlenme birikimi, bütün büyük tarihçilerin dikkatini çekmiştir.

Öncelikle belirtelim: Hiçbir ilkel toplum, büyük ordular, geniş alanlara hükmeden konfederasyonlar ve imparatorluklar örgütleyemez. Nasıl barajlar, zenginlik, altın, yazı, demiri işlemek, para, ticaret, geometri, matematik, felsefe, gelişmiş sanat birer uygarlık âlâmeti ise, güçlü devletler ve büyük ordular örgütlemek de, en önemli uygarlık kanıtlarındandır. Çünkü zenginlik olmadan, meta ekonomisi ve ticaret olmadan imparatorluklar ve büyük ordular da olmaz; olmaz. Bütün imparatorlukları var eden, değişim ekonomileridir. Ve bütün fetihler de, en sonunda üretim fazlasını kontrol etmek ve ticaret yollarına egemen olmak içindir.

Türklerin evrensel uygarlığa katkısı, devlet ve ordu örgütlemesindeki birikimleridir. Bu birikim, büyük zenginliklere hükmetmek ile kendine özgü bir sınıflaşma ve mülk sahipliği ile kuşkusuz bağlantılıdır. Başka türlü de olamaz. Kurulan büyük örgütlenmenin, devletin, imparatorluğun en önemli eylemi Orhun Yazıtları'nda söylendiği gibi “tüz etmek” ve “kop etmek”tir; yani düzene sokmak ve bütünleştirmek!

“Tüz etmek” ve “kop etmek” sayesinde, özel mülkiyetin ve ticaretin gelişmesi için güvenlik koşulları yaratılmaktadır. “Tüz etmek” ve “kop etmek” eylemi, bozkırdan çıkan halkların büyük imparator-

Yıldırım Beyazıt ve Timur karşılaşmasını gösteren bir tablo

luklar kurmalarındaki sırrı vermektedir.

M.Ö. 1000'lerden, İskitler ve Hiungnu (Hun)'larla başlatılabilecek Orta Asya bozkır konfederasyonları-imparatorlukları birikimi, Orta ve Kuzey Asya'da sürekli bir örgütlenme geleneği yaratmıştır. Büyük başlıkları esas alırsak, İskitler, Hiungnu'lar, Avarlar, Eski Türkler (Göktürkler), Uygurlar, Hazarlar, Kırgızlar, Karahanlılar, Gazneliler, Oğuzlar, Selçuklular, Moğollar diye devam eden büyük örgütlenmeler, aslında büyük bir mirasın tek bir gelenek halinde yüzyılları aşarak sürüp gelmesi olayıdır. Anadolu Selçukluları, Osmanlılar, Altınordu gibi Orta Asya coğrafyasının dışındaki imparatorluklar da kuşkusuz Orta Asya mirasıyla bağlantılıdır. Bazı farklılıklar taşısa da, sonuç olarak Çin'in kuzeyindeki, Türk, Moğol, Tunguz vb. Asya halkları büyük konfederasyonlar içinde ve aynı geleneği bir sonraki atılıma taşımaktadır. Bu büyük örgütlenmelerin başına kim geçerse geçsin, en sonunda Türkçe konuşan veya Türkleşen hâkim sınıfların, beylerin, hanedanların hükmetmesi de çok önemli bir tarih gerçeğidir.

Türk kavimlerinin uygarlığa katkıları konusundaki çeşitli verilere “Orta Asya Uygarlığı” adlı kitapta değinmiştik. O kitapta “Türklerin uygarlık mayası”nı üç maddede özetledim ve açıkladım: imparatorluk kurma geleneği, ticaret yollarına egemenlik ve Türkçenin gücü. Okuyucu-

ların o kitabı incelemesini dilerim. Bu yazı, aslında “Orta Asya Uygarlığı” kitabına bir ek oluyor. Fransız tarihçisi Jean Paul Roux'un “Türklerin Tarihi” kitabını yeni okudum.(4)

Fransız tarihçinin, Türklerin uygarlığa katkısı konusundaki görüş ve tahlillerinin bizim kırk yıldır geliştirmeye çalıştığımız tezlerle özdeş diyebileceğimiz bir yakınlık olması aslında şaşırtıcı sayılmamalıdır. Batı merkezli önyargılardan kurtulan herkesin, Türk kavimlerinin uygarlık birikimleri konusunda varacağı görüşlerin aynı gerçekler üzerinde oluşması doğaldır. Bu yazıda, hem elimde başka kaynaklar bulunmadığı için, ama daha önemlisi, Avrupa-merkezci “Türk” tarihçilerle karşılaştırılması için, sık sık Roux'un kitabına gönderme yapacağız.

Türklerde imparatorluk eğilimi ve kültürü

Roux, Türk tarihi hakkında şu saptamalarda bulunuyor:

“Türkler sözcüğün tam anlamıyla yer yüzünün hükümdarlarıdır.” (s.41) Roux, ekonomik-toplumsal temeli üzerinde pek durmaksızın Türklerde “Tüm halkları birleştirme, dünyayı uyumlu bir yönetime ve barışa kavuşturma” idealine gönderme yapıyor ve bu olgudan Türklerin imparatorluk eğilimi ve kültürü diye söz ediyor.(s.34, 269 vd) Önemli olan bu eğili-

Türklerin evrensel uygarlığa katkısı, devlet ve ordu örgütlemesindeki birikimleridir. Bu birikim, büyük zenginliklere hükmetmek ile kendine özgü bir sınıflaşma ve mülk sahipliği ile kuşkusuz bağlantılıdır. Başka türlü de olamaz.

min kurumlaşmış ve bir tarihsel mirasa dönüşmüş olmasıdır. Timur'un "Nasıl gökyüzünde tek bir tanrı varsa, yeryüzünde de tek bir hükümdar olması gerekir" düşüncesi, aslında bu büyük mirasın teorileştirilmesidir.

Bu tarihsel mirasın pratik gücü ise, Roux gibi birçok batılı tarihçide hayranlık yaratmıştır ve açıklanmaya muhtaçtır. Roux, Avarların bir zamanlar "Bizim demirci kullarımız değil misiniz" diye küçümsediği Tukiue (Türk'lere imparatorluk kurmak için yirmi yılın yettiğini" saptıyor(s.101). Aslında bu olağanüstü hızlı örgütlenme, her zaman Tukine (Göktürk) örneğindeki kadar olmasa bile geçerlidir. Çünkü kuruluş yepeni değildir; köklü bir mirasa dayanmaktadır. Bozkırdaki çeşitli kavimlerden boylar, bu gönüllü işbirliğine yatkındır (s.101-106). Üstün otoriteyi kurmak için şiddet, zaman zaman gündeme gelse bile bütün Bozkırın yaşamını sürdürmek ve zenginleşmek için, huzur ve güvenliği sağlayacak üstün otoritenin kurulmasına ve "gönüllü işbirliğine" ihtiyacı vardır.

Merkezi otoritenin şiddeti, "gönüllü işbirliği"nin güvencesidir. Herhangi bir boy lar topluluğu (bodun) o işbirliğini bozar veya işbirliğini başkaldırırsa, merkez onu bastıracak ve hepsinin ihtiyacı olan büyük beraberliği yeniden kuracaktır. Merkez, şiddet yoluyla değiştirilebilir. Ama üstünlüğü ele geçiren boylar topluluğu, yine o büyük beraberliğin merkezidir.

Bozkır imparatorluklarının merkezi otoriteyi sağlamak ve yaymak için kullandığı şiddet ile kurduğu düzen arasındaki çelişme, aslında ilk ve Ortaçağın bütün devletleri ve imparatorlukları için geçerlidir. Kurulan imparatorluğun gücü, dayanıklılığı ve istikrarı, hem şiddetini, hem de kurulan düzendeki uyumun ve barışın boyutlarını belirler. Pax Romana (Roma

Sultan Yıldırım Beyazıt

Barışı) deyimini anlamlıdır. Pax Romana'yı sağlayan şiddetin örgütlü gücü ve kararlılığı, aynı zamanda barışın istikrarını ve dayanıklılığını da belirlemiştir.

Türk imparatorlukları için, tarihçilerin yaptıkları saptamalar da, bu çelişmeyi yansıtır. Şu çarpıcı ifadeler Roux'dan:

"Türklerin serüveni talanlardan, kandan, ırza geçme olaylarından, yanan kentlerden, kafatası kulelerinden oluşuyor. (...) Ama aynı zamanda dinginlikten, barıştan, düzenden, örgütlenmeden, ölçülülükten, bilgelikten, yakarışlardan, hoşgörü ve dostluktan, kardeşlikten, ince zevkten, olağanüstü gizemcilik coşkularından, çok güzel sanat ve duygu ifadelerinden oluşuyor. Bu serüven, sıradan olanın üstüne çıkan her şey gibi, karşıtlıklar, aykırılıklar ve aşırılıklardan oluşuyor." (s.20)

Asya bozkırındaki kabileler arası anarşi ile merkeziyetçi büyük devlet arasındaki çelişme, MÖ 1000'den M.S 1000'e uzanan iki bin yıl içinde, hep uygarlık atılımlarıyla, yani merkeziyetçi, güçlü devletler yönünde çözülmüştür. Merkezi büyük devlet kurma yönündeki imparatorluk kültürü, merkezkkaçtan yana olan halkın kültürü ile sürekli çatışma içindedir. Roux, bu imparatorluk kültüründe yabancı öğelerin çokluğuna işaret etmektedir. (s.34) Bu öğeler, hem Asya

bozkırının güneyindeki uygarlıklardan, Çin'den, Hint'ten ve Ortadoğu'dan alım yeteneğini göstermekte, hem de bu komşu uygarlıkları fethedip tepesine oturma olanağını da sunmaktadır. Asya bozkırı ile güneyindeki büyük uygarlıklar arasındaki bu ilişki ve etkileşim, bazen büyük sentezler yaratmış, kimi zamanda sayıca çok az olan bozkır fatihlerinin fethettikleri Çin ve Hint'te eriyip gitmeleriyle sonuçlanmıştır.

"Türkler, bazen tek başlarına bazen de hegemonyalarına katlandıkları Moğollarla birlikte Çin, Hindistan, İran, Mısır gibi büyük devletleri yönetmişlerdir." (s.34)

Roux, bu imparatorluk eğiliminin Türkleri, ırkı ve Pantürkizm denilebilecek eğilimlerden uzak tuttuğuna ve bunun bir miras olarak bugünlere ulaştığına dikkat çekmektedir. (s.34)

Bu öyle bir birikimdir ki, yalnız silahlı güç üstünlüğüyle açıklanamıyor. Türkler memlûk (köle) olarak bulundukları ülkelerde bile, Mısır Memlûkları ve Tulonogulları örneklerinde görüldüğü gibi, bir süre sonra yönetme yetenekleri ve dinamikleri ile ülke yönetimine gelmekte, yerli hanedanları devirmekte ve kendi hanedanlıklarını kurmaktadırlar. İbn Hakkal, onlardan yetenekleri nedeniyle "Dünyanın en pahalı köleleri" diye söz ediyor(s.183).

Türklerin devlet geleneği, gelişmiş ve pratik bir bürokrasi örgütlemelerine de yansımıştır. Türk imparatorluk arşivlerinde bulunan "yüz milyondan fazla belge" kuşkusuz devletin yazıyla yönetilmesindeki titizliği gösterir ve tarihçilerin dikkatini çekmiştir.(s.42)

Roux, geçmiş çağların eserlerine Türkler kadar meraklı bulunmadığını belirtiyor. Bu "antika" ve "koleksiyon" merakı, kuşkusuz tarihsel tecrübelerle ve uygarlık birikimine ilgiyle açıklanabilir. Roux, Süleymaniye Kütüphanesi'nde 56.483 eser bulunduğunu, oysa Fransa kralı Charles'ın kitaplığında öldüğü zaman ancak 1.200 eser olduğunu hatırlatıyor(s.43). Elli kata yakın bu fark, aynı zamanda bir uygarlık karşılaştırmasıdır.

"Türkler, bazen tek başlarına bazen de hegemonyalarına katlandıkları Moğollarla birlikte Çin, Hindistan, İran, Mısır gibi büyük devletleri yönetmişlerdir."

İmparatorluk ve ordu örgütlemeye kültürü denince bunun halkla bir ilgisinin bulunmadığı gibi yanlış bir kanı edinmemek gerekir. İmparatorluk kültürü hâkim kültürdür ve yönettiği bütün sınıfları, bütün toplumu biçimlendirir. Sınıfsal karşıtliklara ve bu karşıtlığın belirlediği karşıt kültürle rağmen, Türkler kavim olarak o imparatorluk kültürünün izlerini, kuşaktan kuşağa taşımışlardır. Fransız tarihçi Roux bu kültürün çeşitli özelliklerini şöyle özetlemektedir:

"Maddi ve manevi sağlamlık, yüksek onur, verilen söze sadık kalmak, ihanet edenlere karşı acımasızlık, ırkçıktan uzak oluş, vurgulu bir askeri anlayış ve buna uygun erdemler, gözü peklik, savaşlar arası dayanışma, üste kesin itaat, kendisinin ve başkalarının yaşamını hiçe saymak, idarecilik ve muhasebe anlayışı, arşivleme becerisi, toplumsal sınıfların çok güçlü bir biçimde yapılandırılmış olmasıyla birlikte aralarında geçiş yapma kolaylığı, bilim ve sanat sevgisi, büyük mimarlık başarıları, İslamiyet'in ancak çok yavaş bir süreçle yok edebildiği kadınların toplum içindeki şaşırtıcı sağlam konumları, din alanında bitmek tükenmek bilmeyen bir merak ve kiliseleri örgütlemeye çabası, hoşgörü, tasavvuf merakı ve bir tür alaycı kuşkuculuk. Zihniyet dilin yansıması (ya da dil zihniyetin yansıması) olduğuna göre, bu özellikler aynı zamanda Türkçenin özellikleridir."(s.27)

İmparatorluk ve tek tanrı

Türklerin daha Hiungnu'lar zamanında sahip oldukları tek tanrılı dinleri, hiç kuşkusuz kurdukları imparatorlukların

İslamiyet'in de, diğer Müslüman kavimlere göre, Türklerde en güçlü, en kurumsallaşmış ölçülerde yaşamayı, kuşkusuz imparatorluk kültürüyle bağlantılıdır.

Yıldırım Beyazıt ve Timur karşılaşmasını gösteren bir harita

merkeziyetçi eğilimlerinin yansımasıdır. Tek tanrı, her zaman kabile sisteminin ötesinde güçlü ve merkezi devletin ideolojisidir. Türklerdeki "Tengri" kavramının köklerinin ta Sumerlerdeki Tingir'e kadar uzaması, bu ideolojik mirasın derinliğini anlatır. Bizim bildiğimiz dünyadaki ilk tanrı kavramının Türkçe olması anlamlıdır. İster Sumerce ile Türkçe arasındaki akrabalık nedeniyle olsun, ister Tingir sözcüğünün Türkçeye geçmesi nedeniyle olsun, Türkçede tanrı kavramının köklerinin bu kadar eski olması, Türklerin uygarlık geleneğinin derinliğiyle ilgilidir. Kaldı ki, Türkçede tanrı kavramının kök hanesi olan "tan" kavramının varlığı, bu sözcüğün Türkçe kökenine de işaret eder.

Hiç umulmadık tarihçilerin bile Türklerin dininin "Şamanizm" olduğundan söz etmeleri gariptir. İlkel Türk toplulukları kuşkusuz Şamanizme, yani büyüculüğüne bir türüne inanıyorlardı. Ancak Türk hak kanlarının, beylerinin dinleri vardı. Onlar yeri ve göğü yaratan bir göktanrının varlığına inanıyorlardı ve o tanrının en azından sözcük olarak ta en eski tanrıya, yani Sumerlerin Tingir'ine kadar uzanan bir geçmişi vardı.

Tanrı, her zaman uygarlığın başında ortaya çıkmıştır ve devletin varlığına işa-

ret eder ve imparatorluk kültürünün bir belirisidir.

İslamiyet'in de, diğer Müslüman kavimlere göre, Türklerde en güçlü, en kurumsallaşmış ölçülerde yaşamayı, kuşkusuz imparatorluk kültürüyle bağlantılıdır. Büyük, güçlü ve sürekli imparatorluklar, halk üzerindeki ideolojik hegemonyasını ancak çok güçlü ve kurumsallaşmış dinsel inançlarla sürdürebilir. Devlet ne kadar güçlü ise, sınıf hâkimiyet sisteminin ideolojik aygıtı ve din de o kadar güçlendirilmiş olacaktır.

Timur'un "Nasıl gökyüzünde tek bir tanrı varsa, yeryüzünde de tek bir hükümdar olması gerekir" sözü, bizim bildiğimiz tek tanrı ile hükümdar arasındaki ilişkiyi ortaya koyan en özlü açıklamadır.

İmparatorluğun getireceği "barış", halkları bir arada yaşatma ve kaynaştırma kültürü (daha sonra ümmet), Tanrı ile en sağlam ideolojik güvencesine kavuşmuş oluyor. Türkler, Ortadoğu uygarlığının ürettiği Allah'ı, kendi imparatorluk kurma süreçlerinde keşfetmiş ve geliştirmişlerdi. Tartışılmaz ve yasaları kesinlikle uygulanacak bir otorite, kutsallıkla güvence altına alınmış bir düzen kurma binkimi, İslamiyet için kuvvetli bir tarihsel zemin yaratmıştı.

Türklerin büyük ordular örgütlenme yeteneği ve uygarlık

Tarihçiler Türk kavimlerinin örgütlenme birikimini vurgulamışlardır.

Roux'nun Hiung-nu'lar hakkında örgütlenme yeteneği ile diğer uygarlık özellikleri arasındaki ilişkilere de işaret eden şu saptamalarını sıralayalım:

- Örgütlenmede son derece yetenekliydi-ler.
- Barbarlığa rağmen uygarlıkları vardı.
- Karmaşık bir din öğretisine sahipti.
- Dış siyasal sorunlardan habersiz değildi.
- Ekonomik ve diplomatik müdahalelerde etkiliydiler.

- Bütün bozkır insanları gibi sanatçıydılar. Bulunan malzemeler dehalarını kanıtlamaktadır. Çin'den mimar öğretmenler getirmekle birlikte, kendi mimarları da vardı(s.63).

Türklerin örgütlenme ve düzen kurmadaki yeteneği Türk dilinin diğer dillerle etkileşimine de yansımıştır. Uygur araştırmacılarından değerli dostumuz Rukiye Hacı'nın Çince devlet örgütlenmesine ait Türkçe kökenli kavramlar üzerine yazdıkları daha önce Bilim ve Ütopya'da yayınlandı ve ilgi çekti.

Türkçede örgütlenmeyle ilgili orta, ordu, vb. sözcüklerin türediği "or" kökünün Hint - Avrupa dillerini etkilemesi Gumilev gibi büyük tarihçilerin de dikkatini çekmiştir.

Or-gan (organ), or-ganization (örgütlenme), or-der (emir), or-dnung (almanca = düzen) gibi kavramların hep Türkçe or köküyle bağlantısı, Türklerin örgütlenme alanındaki evrensel etkilerinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.

Fransız tarihçi Roux da, birçok tarihçi gibi, Türk ordularının "öfkeli bir grup vahşi olmadığını", "düzenli ve iyi yönetildiğini" belirler.

Fransız Türkbilimci Jean-Paul Roux'un "Türklerin Tarihi" adlı yapıtının Türkçe baskısı

Aynı şekilde eski devlet halinde örgütlenmelerin Türkçeye akraba toplumlar da Ur köküyle başlaması da, araştırılmaya muhtaçtır: Sumer başkenti Ur, Hurriler, Ur-artu, Divan-Lûgat-it Türk'te zenginlik ve devlet anlamına gelen Og-ur (bugün: uğur), Utrigur, Uygur vb. Ve Ogur kavramının boyların birliğini ifade eden oguz kavramıyla ilişkisi, tarihçilerin ve dilbilimcilerin önündeki sorunlardır.

Orta Asya imparatorluklarının, kimi zaman yüz binlerce savaşçıyı kapsayan büyük orduları, binlerce kilometre uzaklıklara taşıyabilmesi, olağanüstü bir örgütlenme yeteneğinin belki de en önemli kanıtıdır. Hiçbir ilkçağ ve ortaçağ devletinde buna rastlanmıyor.

Son zamanlarda Türkçe çevirileri de yayınlanan ünlü Çin imparatorluk tarihi kayıtlarında Türk (Göktürk) kuvvetlerinin 1 milyon asker civarında olduğu düşünülüyor. Bazı tarihçiler bunu abartılı bulurlarken, Roux, Türklerde "her erkeğin en ileri yaşlara kadar asker" olduğunu belirterek, gerçeğe uygun görüyor(s.133). Yi-ne On Oklar'ın (Maveraünnehir Oğuzları kökeni) cepheye 300 bin asker sürdüğünden söz ediliyor. Hazarlar, Bizans imparatorluk ordusuna 40 bin asker vermektedir. 1402 Ankara Meydan Sava-

şında Timur ve Yıldırım Beyazıt'ın ordularında toplam 1 milyon asker çarpışmıştı. Roux, o iki ordunun gelmiş geçmiş "en muhteşem ordular" olduğunu belirtiyor(s.331). Cengiz'in çoğunluğu Türk olan orduları da tarihin tanıdığı en büyük, en savaşçı, en örgütlü orduları arasındadır. Cengiz ordusu 1219 yılında Bartold'a göre, 150-200 bin askerden. Batu Han'ın ordusu 100 bin'i Türk olmak üzere 150 bin askerden(s.277-282).

Fransız tarihçi Roux da, birçok tarihçi gibi, Türk ordularının "öfkeli bir grup vahşi olmadığını", "düzenli ve iyi yönetildiğini" belirler. Komutanların tartışılmaz otoritesi, harekâtı dışarıdan yönetmeleri askerlerin dayanıklılığı, fedakârlığı ve azla yetinmeleri, ordunun on, yüz, bin, on bin savaşıdan oluşan birlikler halinde örgütlenmesi, süvari birliklerinin "birinci sınıf" nitelikleri, yay, ok, kılıç gibi silahların üstün özellikleri, son derece yaratıcı savaş strateji ve taktikleri herkes tarafından kabul edilmektedir (s.131, 157, 277, 282).

Roux, "İslamiyet Türkleri bir din ve uygarlık verirken, Türkler de bu dine ordularını vermişlerdi." (s.157) diyor. Oysa o büyük ordular da, ancak uygarlıkların kurup örgütleyeceği tarihi kurumlardı.

Nitekim Türk ve Moğol imparatorluklarının bu kadar büyük orduları örgütleyebilmesini, Marx ve Engels de aralarındaki mektuplaşmalarda uygarlık etkenlerine bağlamışlardır. Bu ordular Marx ve Engels'e göre, meta ekonomisi sayesinde çok uzak coğrafyalara sefer yapabiliyorlardı. Ordularla birlikte hareket eden geniş bir tüccar ve zanaatkar kesimi, orduların ihtiyacı olan besinleri ve diğer malları parayla topluyor ve orduya satıyorlardı. Tarihte hiçbir imparatorluk, bu kadar yetkin bir sefer örgütlenmesine sahip değildi.(5)

Türk devletlerinin halkları birlikte yaşatma geleneği

İmparatorluk kültürü, bir yönüyle çeşitli etnik toplulukları birlikte yaşatma kültürüdür. Türk imparatorlukları, bütün imparatorluklar gibi, "halk mozayikliği idi." ve "halkları uyum içinde bir arada yaşatma-

ya çalışıyorlardı. (...) Fetih hakkı olarak en yüksek görevler kendilerinin olduğu halde, ele geçirdikleri ülkelerin insanları onlardan uygarsa, yerli halkı güven gerektiren görevlere getirmekten çekinmemişlerdir." (s. 40-42)

"Gökyüzündeki tanrı gibi yeryüzünde de tek bir hükümdar olması" ideolojisi, kanbağına dayanan etnik kültürün aşılması ve çeşitli halkların tek otorite altında toplanmasını ve bir düzene sokulmasını ifade ediyordu. Daha Orta Asya döneminde ortaya çıkan bu ideal, islamiyetin ümmet kültürüyle devam etti. Ümmet, kanbağına dayanan kabile ilişkilerinin aşılmasıydı; kavimleri bir araya getiren bir feodal imparatorluk sisteminin halk unsurunu tanımlıyordu. Bu Orta Asya'nın konfederasyon ve imparatorluk geleneğinde çok daha önceden vardı. İskitler olsun, Hiung-nu'lar olsun, denetledikleri coğrafyalardaki halkları kaynaştıran bir süreci başlatmış ve yürütmüşlerdi.

Pasifik Okyanusu'ndan Hazar'a, hatta Karadeniz'e uzanan çok geniş bir alanda, halkları denetim altında tutan büyük tecrübeler, etnik ve ırkçı bağına reddeden bir kültürü geliştirdi. Roux, Türklerin "savaşlarda hoşgörüsüz görünebildiklerini" ancak etnik bağına örneklerine, "kendiliğinden olaylarda nadir olarak" rastlandığını belirtiyor. Çünkü kurdukları devletler, yalnız zora değil, "gönüllü işbirliğine" ve "herkesin uzlaşmasına" da dayanıyordu (s. 44, 101, 106).

Devlet ve ordu geleneğinin toplumsal-ekonomik temelleri

Tarihçilerin en önemli vurgularından biri, Türk fetihleri ve göçleri ile ticaret arasındaki bağlantıdır. Roux'nun da saptığı gibi fetihler ve göçler, kuşkusuz rastgele ve plansız değildi; beyler, komutanlar ve tüccarların bilgi alışverişiyle ka-

Pasifik Okyanusu'ndan Hazar'a, hatta Karadeniz'e uzanan çok geniş bir alanda, halkları denetim altında tutan büyük tecrübeler, etnik ve ırkçı bağına reddeden bir kültürü geliştirdi.

rarlaştırılıyor ve hazırlanıyordu. Asya yollarına gönderilen kervanların edindikleri ekonomik, coğrafi ve toplumsal bilgiler değerlendiriliyordu. O nedenle fetihler ve göçler, "bilinmeyen topraklara" yapılan macera seferleri değildi. Türk seferleri, "nereye gittiklerini, nelerle karşılaşacaklarını ve oralarda ne bulacaklarını çok iyi bilen" önderlikler tarafından planlanıyor ve yürütülüyordu (s. 15 vd, 126).

Türk devletlerinin yayılma yollarını, büyük ticaret yollarına egemenlik tasarrımı belirlemektedir. Ticaret yolları, üretim fazlasına, zenginliklere götüren yollardır. İmparatorluk eğilim ve ülküsü, bu açıdan ticaret yollarına egemenlik ülküsüdür.

Kuşkusuz Orta ve Kuzey Asya'nın büyük hayvan sürüleri üzerinde mülkiyete dayanan ekonomisi aynı zamanda geniş otlaklara da ihtiyaç duyuyordu. Ancak fetih ve göçlerde, bu yönelişin ikincil olduğunu, hata çok arka planda bulunduğunu görüyoruz.

Bu olgular, göçlerin ve fetihlerin, hayvancılıktan tarıma ve zanaatlara, kırlardan kentlere, doğal ekonomiden meta ekonomisine doğru bir yol izlediğini göstermektedir. Bu nedenle fetih ve göçlerin bir uygarlaşma atılımı olduğu saptanabilir.

Onbinlerce tomar belgeler, Uygarların çok gelişmiş bir hukuk sistemine sahip olduklarını, ticaret ve borçlar hukukunun çeşitli aktitlerini bildiklerini, bono ve poliş gibi senetleri kullandıklarını göstermektedir (s.47).

Kaldı ki Orta Asya halklarının ekonomisi, geniş otlaklardaki hayvan yetiştiriciliği yanında madenlerin işlenmesini de

Baschkir Kurgise

Angsburg in Kurgise Kurgisehandlung.

Asyanın binlerce yıllık bir arada gönüllü yaşama geleneği bu bölgede ırkçılık gibi ilkel akımların yayılmasına imkân vermez.

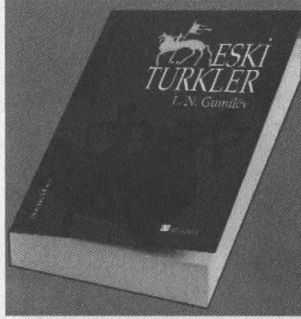
İçeriyordu. Roux, Türklerin "dünyanın en eski maden işleyicileri" ve "iyi sanatçılar" olduğunu saptamaktadır (s.47 vd). MS 552 yılında Türk (Göktürk) devletini kuran Aşina boyunun demirciler olması üzerinde pek durulmaz. Bu çok önemlidir. Göktürk İmparatorluğu'nu kuran önderliğin hayvan üreticileri değil, maden işleyicileri olması, aslında imparatorluğun yönünü de ifade etmektedir. Kaldı ki, Kuzey ve Orta Asya halkları, evrensel uygarlığa, üzüngiye, eyeri, at koşumlarını, yüksek arabaları, pantolonu, maden işlemeciliğindeki çeşitli teknikleri, en sivri okları, en uzağa atan yayları icatlarıyla önemli katkılarda bulundular. Özellikle Gumilev'in bu konudaki saptamaları ayrı bir inceleme konusudur.

Uygarlaşma ve Türkleşme ilişkisi

Türk kavramı, Türkçe konuşan halklar için, önce bir kabilenin (boyun) hatırası, belki de bir soyun adı iken, Çinlilerin Tukiye / Tucyu dedikleri Türk kağanlığı ile hızla Türkçe konuşan halkların hepsini kapsayan geniş bir içerik kazandı. Hatta yabancılar, Rus bozkırlarına kadar uzanan büyük coğrafyadaki bütün halklara dışarıdan "Türk" diyorlardı.

Roux, bu süreci gözlemleyerek, Türklerin "asla etnik olmadıklarını" saptar. Türkler, "rastladıkları her kavimle" karışmışlardı. Dilleri çok büyük bir çekim gücüne sahipti. Bu da bir kaynaştırma ve özümleme etkieniydi. Rus tarihçisi Gumilev, 6-14. yüzyıllar arasında Pasifik Okyanusu'ndan Marmara Denizi'ne uzanan ticaret yollarıyla ilişkili halkların hızla Türkleştiklerini belirler. Çünkü bu yollarda konuşulan, geçerli dil, Türkçe idi. Bu tarihsel tecrübeler, yani Türkçe'nin bir imparatorluk ve ticaret dili olması, kuralları sağlam yapısını ve gelişmişliğini de açıklar.

Bu kaynaşmalar sonucu, Türklerin "karakteristik fiziksel özelliklerini saptama olanağı kalmamıştı, hiçbir ırksal özellikleri yoktu." Türklerin damarlarında, "Moğol, Çinli, İranlı, Yunan, Kafkas, Rus, Afrikalı kanı akırmaktaydı." Bu harmanlanma çok eski zamanlarda başlamıştı. Örneğin Kırgızlar, Hint - Avrupa kökenli, Paleo - Asya'lı idiler. Öntürklerin hepsi bra-

Rus Tarihçi Gumilev'in eserlerinde Türk tarihi ile ilgili çok önemli verilere ulaşıyoruz.

kisefal (yuvarlak kafalı) değillerdi (s. 27, 29, 53, 88.). Türkçe konuşan halklar, mavi gözlü, sarışın, Hint-Avrupa kökenliler ile Mongolsu Asyalıların sürekli kaynaştıkları bir geçmişten geliyorlardı. Binlerce yıllık bu etnik harmanlanma, Türkler arasında ırkçı anlayış ve eğilimlere zemin bırakmamıştı. Bu nedenle Asya'daki çeşitli halkların Türk mü, Moğol mu, Tunguz mu, İranlı mı, Slav mı, Hint-Avrupa kökenli mi olduğu gibi sorulara ilişkin tartışmaların çoğu zaman içinden çıkılamamaktadır. Mezarlardan çıkarılan kemikler, öncelikle Türkler açısından bu sorunun cevabı için ölçüt olamıyor. Çünkü ırksal özellikler Türk ile örtüşmüyor. Dil, önemli, fakat o da kavmin kökeni açısından her zaman geçerli bir ölçü değildir. Çünkü dün şu dili konuşan halkların öbür gün başka dilin yaşam havzasına girdiği görülmüyor. Bütün bu süreçler, imparator-

lukların başını çektiği birarada yaşama kültürünü besliyor ve geliştiriyor.

Asya'nın bütün imparatorluklarında görülen bu birarada yaşama kültürünün en köklü olduğu kavimlerden biri de Türklerdir.

İmparatorluk süreçleri, Türk kavramına etnik anlamlar yükleyen bütün yorumları geçersiz kılmış ve siyasal içerik kazandırmıştır. Hiungnu (Hun) kağanı Maotun, M.Ö 176'da Çin İmparatoruna yazdığı mektupta 26 ülkeyi ele geçirdiğini ve halklarını Hiung-nu yaptığını söylüyordu. Bozkır imparatorluklarına isimlerini veren İskit (Saka), Hiungnu, Türk gibi topluluklar, başlangıçta etnik anlamlar taşıyabilir, tarih sahnesine çıkıp bir konfederasyon ya da devlet adına döndükten sonra etnik çeperlerini parçalayarak siyasal anlam kazanmışlardır. Bu siyasallaşma, aynı zamanda kavimlerin hızla harmanlanması süreciyle birlikte yaşanıyor. Etnik harmanlanma, siyasallaşma ve uygarlaşma süreçleri birbirini ateşliyordu ve iç içe geçmişti.

Bu olgulara dayanarak, "Orta Asya Uygarlığı" başlıklı kitabımda, Türkleşme ile uygarlaşma arasındaki ilişkiye dikkat çekmek istemiştim. Türk kavramının kendisi, bir siyasallaşma, devlet kurma, dolayısıyla uygarlaşma sürecinde tarih sahnesinde görüldü. MS 5-6. yüzyıl öncesinde kuşkusuz daha sonra Türk diye isimlendirilen kavimler vardı ancak onlara o zaman Türk denmiyordu. Türk densesydi, bu kuşkusuz en başta Çin kaynaklarına yansıtılacak. Bugün Çin tarihçileri, eski den Tiler, Jong'lar, Tiele'ler, Citi'ler, Hiungnu'lar, Kırgızlar vb. diye adlandırdıkları halkların sonradan Türk üst başlığıyla isimlendirildiğini saptıyorlar. Türk (Göktürk) kağanlığının kurulmasıyla başlayan yeni siyasallaşma ve uygarlaşma dalgası burada bir dönüm noktası oluyor. Daha sonra Asya bozkırında kurulan yeni kağanlıklar da, uygarlaşmanın görece kenarlarında yaşayan çeşitli halkları, devlet halinde örgütlenmenin, meta ekonomisinin zenginleşmenin, özelle uygarlaşma süreçlerinin içine kattı. Bu yaşanırken, etnik olarak Türk olmayan, Türkçe konuşmayan bazı halkların hızla Türkleştiği görülmüyor. Çünkü Türk dilini konuşan halklar, Orta Asya devlet gele-

552 yılında Türk (Göktürk) devletini kuran Aşina boyunun demirciler olması üzerinde pek durulmaz. Bu çok önemlidir. Göktürk İmparatorluğu'nu kuran önderliğin hayvan üreticileri değil, maden işleyicileri olması, aslında imparatorluğun yönünü de ifade etmektedir.

na hayret veren, Türk dilinin yapısı ve kurallarıyla bu kadar sağlam kalabilmiş olmasındır.

Türk dilinin istisnalarla pek yer vermeyen olağanüstü kuralcı yapısı ile yine çağlar boyu kesintisiz sürüp gelen imparatorluk geleneği arasında bir bağlantı var mıdır? Kanimca bu soru üzerinde durulmalıdır.

Bir başka merak konusu ise, kökleri ve kuralları dayanıklı olan bu dilin diğer dünya dilleri ile şu an çok esrarlı görünen ilişkileridir. Bitişgen dillerden olan Türkçenin bu yapısını korumakla birlikte yapısal olarak kendisine benzemeyen Hint-Avrupa dilleri ile alış verişinin sanıldığından çok daha eski ve yoğun olduğunu gösteren belirtiler bulunuyor. Dilbilimi, bu konuda meraklarımıza ve beynimizi kemiren sorulara henüz yeterli ve kapsamlı cevaplar verebilmiş değildir.

Sumerce ile Türkçe arasındaki akrabalıklı (7), Sumerlerin bütün uygarlık dilleri üzerindeki etkileri, İskitlerin ve Hunların bir yandan Hint-Avrupa kavimlerini de kucaklamaları, İran'la, Çin'le ve Hint'le bağlantı ve ilişkileri, Türklerin Slavlar ve Araplarla iç içe yaşamaları ve harmanlanmaları vb., çok zengin dil alışverişlerinin de ortamını yaratmıştır.

Sonuç: Asya'nın imparatorluklar mirası, çağdaş devrimlerin coğrafyasını belirliyor

Peki, Türklerin imparatorluk kültürü, bugün hangi kurum ve ilişkilerde yaşamaktadır? Emperyalizm ve devrimler çağına baktığımız zaman, Mazlumlar Dünyasında veya kapitalizme geç giren Doğu ülkelerinde, dört önemli devrim coğrafyası görüyoruz: Rusya, Türkiye, İran ve Çin! Onlara benzeyen bir de Hindistan var. Bu dört coğrafya aynı zamanda Asya'nın büyük imparatorluklar mirasını taşıyan coğrafyalardır. Emperyalizme karşı büyük direnişlerin, büyük devrimlerin bu ülkelerde yaşanması rastlantı mıdır?

1905 Rus Devrimi, 1908 Genç Türk Devrimi, 1907-1909 İran Devrimi, 1911 Çin Demokratik Devrimi 20. yüzyılın başındaki birinci dizi demokratik devrimlerdir.

1917 Şubat ve Ekim'deki Rus Devrimleri, 1920 Türk Devrimi, 1927-1949 Çin Devrimi ve Hindistan'ın sömürgecilğe karşı mücadelesi Doğu'nun ikinci devrim dizisidir.

Bugüne bakıyoruz, Rusya, Çin, İran, Hindistan arasındaki Avrasya yaklaşmasında, Türkiye'nin kaçınılmaz olarak yer alacağını herkes görmektedir. Dünya dengelerini değiştirecek büyük Avrasya ittifakının bileşenlerine bakıldığı zaman, yine Asya'nın büyük imparatorluk mirasıyla karşılaşırız. Çünkü imparatorluk Eski ve Ortaçağ uygarlıklarının siyasal biçimidir. O uygarlık mirası, çağımızda başı dik ve bağımsız yaşamak, kendisine güvenmek, eskiyi yıkmak, yeniyi kurma birikimi olarak, kurumlarda ve halkların bilincinde kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve gelmektedir. Kuruculuk, yapıcılık, sistemler oluşturmak, uygarlık yaratmak için zorunlu yeteneklerdir.

Türklerin dünya imparatorluklar tarihindeki yeri ve birikimi, 20. ve 21. yüzyılın büyük devrim pratiklerinde kendini göstermiştir ve göstermeye devam edecektir.

Kuruculuk ve yapıcılık ile devrim arasındaki zorunlu bağlantı üzerinde pek durulmaz. Oysa devleti ve toplumu yeniden kuramayacak herhangi bir girişim, eskiyen sistemi yıkmaz. Devrim, yıkmak için değil, kurmak ve yapmak içindir. Çünkü toplumun çarkı dönecektir. Üretim gücünü boğan eski kurum ve güçlerin yıkılması, yenilerinin kurulması ve yapılması içindir. Tarihin yasalarından biridir: Yeniyi kuramayacak olan eskiyi yıkmaz. Bu yasa, bir anlamda toplumların yaşama eğilimlerinin şaşmazlığıyla bağlantılıdır.

Ve imparatorluk ve ordu örgütlemeye birikimi, her zaman bir kurma ve yapma birikimidir. Başka deyişle bir devrim birikimidir. Türklerin tarihinde bu birikim, fazlasıyla vardır.

Devlet birikimi olmayan ülkelerde, dikkate değer kalıcı devrim ve sosyalizm tecrübelerine rastlanmıyor.

Emperyalizm çağının milli demokratik devrim ve sosyalizm tecrübeleri, eski imparatorluklar mirasını biriktiren büyük milletlerin yaşadığı coğrafyalarda ger-

çekleşti ve dünyayı etkileyen örnekler yarattı. Büyük gelececek, büyük uygarlık mirasıyla yaratılıyor. Türklerin imparatorluklar ve ordular örgütlemeye yeteneği, bir uygarlık ve devrim mirasıdır. 20. yüzyıl tarihi bunu kanıtlamıştır ve 21. yüzyıl da aynı gerçeği bir kez daha insanlığın değerlendirmesine sunacaktır.

Dipnotlar

1) *Shores Eddadın bu bölümler için bkz. Lagerberg, Prof. Sven, İsveççenin Türkçe ile Benzerlikleri, çev. ve haz.: Abdullah Gürgün, Kaynak Yayınları, İstanbul, Şubat 2008, s. 75 vd.*

2) *İbn Batuta, Seyahatname, çev.: A. Salt Aykut, Yayı ve Kredi Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.*

3) *Türk kavramı konusunda bkz. Perinçek, Dr. Doğu, Oita Asya Uygarlığı, Kaynak Yayınları, İstanbul, Nisan 2005. Ayrıca bkz.: Perinçek, Dr. Doğu, Bozkuht Efsaneleri ve Gerçek, Kaynak Yayınları, İstanbul, 6.Basım.*

4) *Roux, Jean - Paul, Türklerin Tarihi, çev.: Prof. Dr. Aykut Kazancığil, Lale Arslan*

Özcan, Kabaçlı Yayınları, 3. basım, İstanbul, Temmuz 2007.

5) *Bu yazıyı elimde kaynakların bulunmadığı koşullarda yazıyorum. Bu konuyu ileride bir yazı halinde okuyucuya sunacağım.*

6) *Gündüzlü/assaf'ın "Tarih Yargılıyorrum" başlıklı kitabı ve Halit Berktaş'ın Türklerin Anadolu'yu fetihlerini "ışgal" olarak tanımlayan tezleri ekseninde bu tür metafizik tartışmaları yönütüldüğü görülmüyor. Bir örnek: Ayşe Alan, "Tarih Yargılıyorrum", Tarih Vakfı Eğitim Bülteni, Toplumsal Tarih, Haziran 2008 Ekim.*

7) *Sumerce ve Türkçe arasındaki ilişki için sağlam bilimsel kanıtlara ve usavurmaya dayanan çok değerli bir çalışmayı Prof. Dr. Osman Nedim Tuna yazdı: Sumer ve Türk Dillerinin Tarihî İlişisi ile Türk Dilinin Yaşı Meselesi, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.*

Dünya tarihinin kavşağı Anadolu:

Anadolu Türklüğünün uygarlık tarihine katkıları*

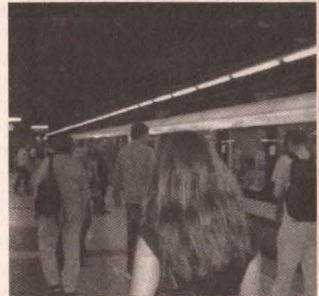
Batı, günümüzde de dünya egemenlik ilişkilerinin sürdürülmesi ve pekişmesi amacıyla Yakındoğu'yu yeniden örgütlemektedir. Bu örgütlenme çerçevesinde Türkiye'ye yeni, etkili bir rol verilmesi söz konusu değildir. Tam tersine Türkiye'nin yeni, alternatif bir siyaset önerisi olabileceği kuşkusuyla buna karşı önlem alınmaktadır. Türkiye Batı'ya karşı cephe siyaseti oluşturabilecek ender ülkelerden biridir.

Bu çalışmada, Anadolu'nun dünya tarihi içindeki yerini ve rolünü Anadolu Türklüğü ile ilişkili olarak belli bir yönüyle değerlendireceğiz.

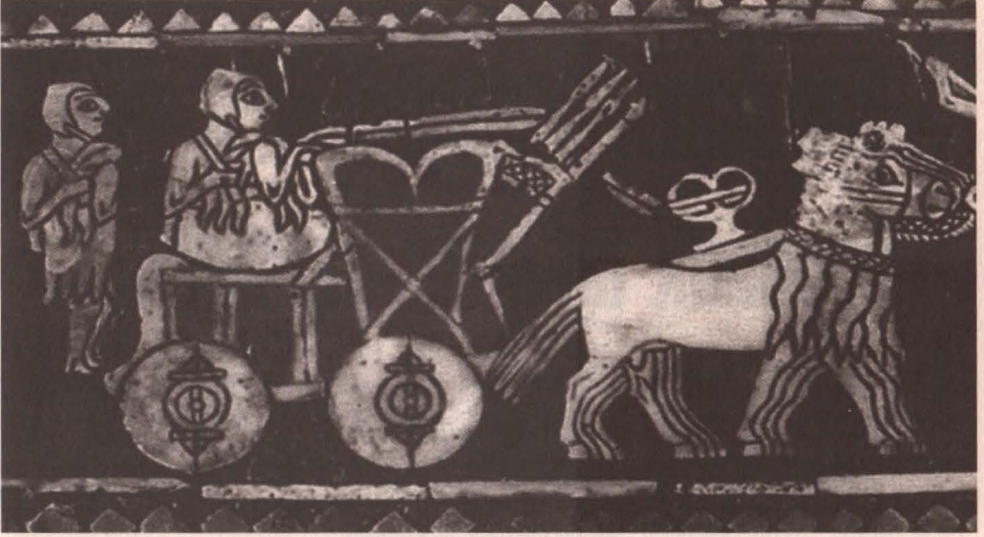
Tarihte toplumlararası farklılaşmalar uzlaşmaz karşıtlıklara büründüğünde, ilişkilerin yoğunlaştığı belli stratejik bölgeler ve konumlar önem kazanmakta ve üzerinde yaşadığı topluma belli imkânlar vermektedir. Anadolu'nun tarih içinde katıldığı ilişkiler sistemi toplum yapısını belirlediği gibi, Doğu-Batı ilişkilerinin aldığı biçimi saptamamız açısından da önemlidir. Tarihte toplumların ortaya çıkması ve farklılaşmaları, çözüme temel olan örgütlenme tarafından belirlenmektedir. Bu çözüm ve örgütlenme bütün toplumlar için benzer olmadığı gibi, birbirine uyumlu da değildir. Bu durum toplumlararası farklılıklardan öteye, çatışmalara neden olmaktadır. Başlangıçta bu çatışma göçebe toplumlar ile yerleşik Doğu üretici toplumları arasındadır. Giderek Batı'nın ortaya çıkmasıyla çatış-

ma bir başka biçim kazanacaktır. Anadolu'nun konumu ve katıldığı ilişkiler sistemi, toplum olarak Doğu'dan ve Batı'dan farklılığımıza karşılık çeşitli alanlarda iş ve kader birliği yapmamızla biçimlenmektedir. Anadolu'nun, tarihte bir imparatorluk yurdu olması rastlantı değildir. Anadolu-merkezli imparatorluklar toplumun kendi sınırlı ilişkilerinin ürünü olarak ortaya çıkmadığı için, başka toplumları ve coğrafyaları da kapsamıştır.

Tarihte toplumların ortaya çıkması ve farklılaşmaları, çözüme temel olan örgütlenme tarafından belirlenmektedir. Bu çözüm ve örgütlenme bütün toplumlar için benzer olmadığı gibi, birbirine uyumlu da değildir.

Toplumsal örgütlenmenin biçimleri toplumdaki farklılık gösterebilir.

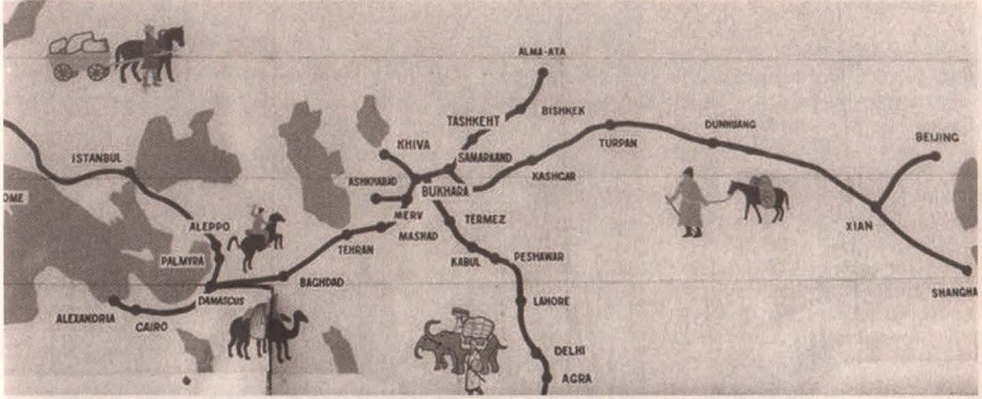
Sumerler sahip oldukları özellikleri itibariyle klasik doğu medeniyetini temsil eder.

Tarihi ticaret ve savaş yolları sisteminin Anadolu'da kesişmesi, İstanbul'un bir dünya siyasetinin başkenti olması bunun bir görüntüsüdür. Anadolu'nun önemi, tarih içindeki yeri ve rolü toplumlararası temel ilişkilere bağlı olarak ortaya çıktığı gibi, evrensel çözümlerle de çalışmamaktadır. Toplum yapısını veya kimliğini belirleyen çözüm, Anadolu'nun kendi coğrafi sınırları ötesinde toplumlararası ilişkiler çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Günümüzde de bu değişmemiştir.

ATÜT uygarlıklarında toprağın verimini suni sulama ve ırmakların insan eliyle denetim altına alınması sağlamaktadır. Savaş örgütü bu düzenlemeyi yaparak devlete dönüşmüştür. Yakındoğu yerleşik tarım toplumlarının en önemli gereksinimi güvenlidir.

Türkiye'nin bugünkü dünya içindeki yeri ile kimliğimiz arasında bağlantı kurulması bu nedenledir. Türkiye'nin önemi ve toplum kimliğimiz toplumlararası ilişkilerde yaptığımız seçime göre tanımlanmaktadır. Tarihi mirasımız da bu açıdan gündeme getirilmektedir. Anadolu'nun konumundan yararlanarak toplumlararası ilişkilerde ortaya çıkan sorunlarda, taraf olarak belli bir siyasete bağlanmamız istenmektedir. Ancak mesele sadece belli sorunlarda taraf olmak değildir. Önemli olan, bağlı olduğumuz taraf içinde ilişkilerin denetimidir. Anadolu üzerinde yaşayan toplumlar bunu gerçekleştirdiğinde, kendisinin merkez olduğu bir çözümün, dünya dengesinin yaratıcıları olmuşlardır. Günümüzde Doğu ve Batı ile kuracağımız ilişkilerin ne türden olacağını saptanması için, öncelikle çıkış noktasının tanımlanması gereklidir. Anadolu'nun tarih içinde hangi ilişkiler tarafından belirlendiği, Doğu ve Batı ile kuracağımız ilişkilerin alacağı biçimi belirleyebilmemiz için önemlidir. Bu açıdan yapacağımız ilk saptama, Anadolu'nun tarih içinde ticaret ve savaş yollarının keşiştiği bir kavşak olmasıdır.

Anadolu, daha tarihin başında Yakındoğu ATÜT uygarlıklarının (Mezopotamya ve Mısır) hemen önünde, göç ve savaş yolları üzerindedir. Anadolu, Eskiçağ tarihinde Mısır ve Mezopotamya ile birlikte en önemli merkezlerden biridir. Anadolu, başlangıçta göçebe-savaşçı toplumlar ile yerleşik ATÜT uygarlıkları arasındaki konumu nedeniyle önem kazanacaktır. Dünyanın çatısı olarak kabul edilen Himalayalar'ın oluşturduğu Pamir yaylasından Kafkasya ve İran platosuna uzanan geniş alanda belli bir hareketlilik içinde olan göçebe-bozkır halkları, batıya doğru alçalan bozkırı izleyerek Yakındoğu'da yerleşik tarım toplumlarını tehdit etmişlerdir. Yakındoğu'da bozkır halklarına karşı denetim (en azından savunma) ancak belli geçitlerde, koruma ve savunmanın daha kolay olduğu belli stratejik sabit noktalarda sağlanacaktır. Anadolu, göçebe-savaşçı toplumların Hazar Denizi'nin kuzeyinden ve güneyinden, Kafkaslar ve İran üzerinden Yakındoğu ATÜT uygarlıklarına uzanan iki büyük göç ve saldırı yolu sınırındadır. Dicle ve Fırat nehirlerinin yatakları, göçebe toplumların bereketli vadiye ulaşmasını kolaylaştırmaktadır. Irmakların

Yunanlılar, Doğu ile ticaret ve savaş ilişkilerinde konumları nedeniyle Batı'nın öncüsü olmuşlardır.

yatakları üzerinde yükselen dağlar bir yandan barikat görevini üstlenirken, diğer yandan Mezopotamya'ya hükmetmek imkânı da vermektedir. Etki alanı Mısır'a kadar uzanmaktadır. Anadolu, başlangıçta göç yolları üzerinde Yakındoğu üretici uygarlıklarının önünde göçebe-savaşçı toplumlarla bir sınır bölgesidir. Anadolu'nun kuzey ve güney sahillerinin hemen yanı başında, Karadeniz ve Akdeniz'e paralel uzanan kenar dağlar Anadolu yaylasını oluştururken, kuzey-güney yönünde kıyı bölgelerini belli geçit noktalarıyla Orta Anadolu'da birbirine bağladıktan başka, batı kıyılarına (Ege) doğru belli vadiler ile basamaklar biçiminde alçalarak doğu-batı istikamesinde de bağlantı sağlamaktadır. Bu koşullar değerlendirildiğinde, Anadolu coğrafyası toplumlararası ilişkilere katılma-dışa çok yönlü imkânlar vermektedir. An-

cak tarihin başlangıcında Anadolu'da yaşayan halkların batı Anadolu aracılığı ile katılacağı ilişkiler sınırlıdır. Buna karşılık, Mezopotamya ve Mısır ile canlı siyasi ve ticari ilişkiler Anadolu'da önemli siyasi oluşumları ortaya çıkardığı gibi, giderek batı Anadolu'nun da aynı istikamette gelişmesini sağlamıştır.

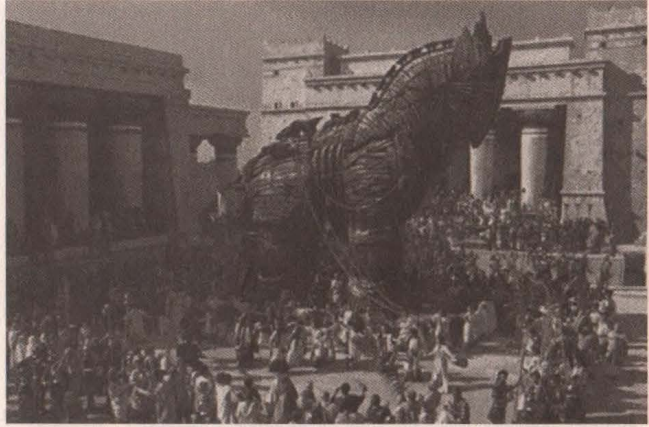
Tarihte en eski yerleşme merkezleri Yakındoğu'da (Mezopotamya ve Mısır) bulunmaktadır. Tarım yaşamı ilk kez bu bölgede görülmüştür. Ancak verimli toprakların sınırlılığı veya toprağın farklı verimde olması göçebe-çoban toplumları ile yerleşik tarım toplumları arasında bir çekilme ve gerilime yol açacaktır. ATÜT uygarlıklarının ortaya çıkmasına yol açan çözümler, göçebe toplumların saldırı inisiyatifine karşı ortaya çıkan savunma örgütünün Devlet'e dönüşerek toplumun kendi ilişkileri içinde gerçekleştiremediği üretim sorunlarına belli bir örgütlenme içinde yanıt vermesi ile gelmiştir. ATÜT uygarlıklarında toprağın verimini suni sulama ve ırmakların insan eliyle denetim altına alınması sağlamaktadır. Savaş örgütü bu düzenlemeyi yaparak devlete dönüşmüştür. Yakındoğu yerleşik tarım toplumlarının en önemli gereksinimi güvenlidir. Askeri başansızlıklar ATÜT uygarlığının yıkımına yol açmaktadır. Dış saldırılar uygarlığı kökten yıkacak bir tehlike olmasa bile başlıca üretim koşulu olan siyasi varlığı (Devlet) yıka-

rak karanlık dönemlere, kaosa neden olmaktadır. Yakındoğu'da ATÜT uygarlıkları için dışardan gelecek saldırılara karşı koymak en azından üretim ile ilgili sorunların çözümü kadar önemlidir. Üretimin bir şartı da güvenlidir. Yakındoğu'da dış saldırılara karşı belli stratejik yerlerin tutulması ve askeri olarak bu saldırılara karşı hazırlıklı olunması gereği savunma işlerini öne çıkarmıştır. Giderek bu savunma işleri bağımsızlaşarak ayrı bir siyasi örgütlenmeye dönüşecektir. Yakındoğu'da görevi koruma olan "Asker devletleri"nin ilk örneği Asur'dur. Anadolu, başlangıçta göçebe-savaşçı toplumlar ile ATÜT uygarlıkları arasında bir kenar bölgesidir. Gerçek zenginlik kaynağının ve örgütlenmesinin dışındadır. Bu nedenle Anadolu'da yaşayan toplumlar, sınırlı boyu konumundan yeterince yararlanamamaktadır. Kendilerini gerçek zenginlik kaynağından dışlanmış hissetmekte, kenarda kaldıkları için haksızlığa uğradıkları gerekçesi ile Doğu üretici uygarlıkları ile bütün ile özdeşleşememektedirler. Asur, üretici Doğu uygarlıklarının savunması ve birliğini Anadolu sınırında kurmuştur. Ancak Asur'un siyasi sınırlarını genişletmesi toplumlararası ilişkilerin zenginleşmesine yol açmıştır. Anadolu'da ilk ticaret kolonilerini Asurların kurması ve Anadolu'da yaşayan halkların kendi ekonomilerinin gereği olmayan (ATÜT şehir endüstrisinin hammad-

Yunan'ın göçebe toplumlardan en önemli farkı, arkasındaki geniş alanı Doğu ile ilişkilere katarak bu ilişkilere süreklilik kazandırması ve arkasındaki alanı Doğu'ya karşı yabancılaştırarak ayrı bir uygarlık olarak örgütlemesidir.

desi olan) madencilik işleriyle uğraşmaları, toplum çözümünün dolaylı olarak ortaya çıktığını gösterir. Anadolu ile ATÜT devletleri ve Asur arasında kurulan bu ticari ilişkiyi basit bir al-ver ilişkisi olarak görmek gerekir. Anadolu halklarının bu ticari ilişkiler içinde Doğu uygarlık merkezlerine bağlanarak ilişkilerde olumsuz bir rol üstlenmeleri engellenmediği gibi, aynı zamanda göç yolları üzerinde belli bir denetim sağlanmıştır. Anadolu'da kurulan koloniler ile Doğu sınır devleti için huzursuzluk kaynağı olan nüfus -belli işlere bağlanarak- zaptırapta altına alınmış olacaktır. Ancak, temelde uyuma olmadığından bu hizmetler içinde tatmin olmayan Anadolu halkları yine Doğu üretici halkları için baskı unsuru olmayı sürdürmüşlerdir. Anadolu halklarının idaresi zor komşu olmalarının bir nedeni, Anadolu dışından gelen savaşçı barbar halkların sürekli göçleridir. Toplumlararası ilişkilerin ve farklılıkların bir göstergesi de savaşlardır. "Dünyanın Kralı" olarak nitelenen "Akadlı Sargon"a atfen yazılan ve "Savaş Kralı Efsanesi" olarak geçen belgede, Sargon'un Anadolu'nun içlerine seferler düzenlediği anlatılmaktadır. Sargon'un imparatorluğu Suriye, Lübnan ve Anadolu içlerine kadar uzanmıştır. Bu, ilişkilerin farklı biçimleri çerçevesinde sürdüğünü göstermektedir. Asur İmparatorluğu, ilk çıkış noktası Orta Asya olduğu sanılan göçebe-barbar İskitlerin saldırısıyla yıkılmıştır. Asur'un yıkılması sonrasında Asur'un rolünü Persler üstlenmiştir. Persler de Doğu üretici uygarlıklarının savunmasını ve birliğini İran yaylası merkez olmak üzere Anadolu sınırında kuracaklar; Anadolu, Suriye ve Mısır egemenliği ile Yakındoğu'da ilişkilerin denetimini ellerine geçireceklerdir.

Truva savaşları sadece Yunan (Batı) kimliğinin oluşumu açısından önemli değildir, aynı zamanda Anadolu'nun tarih içindeki yeri ve rolü ile ilgili belli sonuçlar çıkarma imkânı da vermektedir.

Truva Savaşları, Yunan kimliğini tanımlayan en önemli eserlerden biri olarak görülmüştür.

receceklerdir. Perslerin tarihte varlık nede-ni Batı'dan (Yunan'dan) çok, Orta Asya kökenli Turan'a (göçebe-savaşçı toplumlara) karşı Yakındoğu ATÜT uygarlıklarının korunması, sızmaların önlenmesi olmuştur. Perslerin ulusal destanı olan Şehname'de bu üçlü ilişki açıkça görülmektedir.

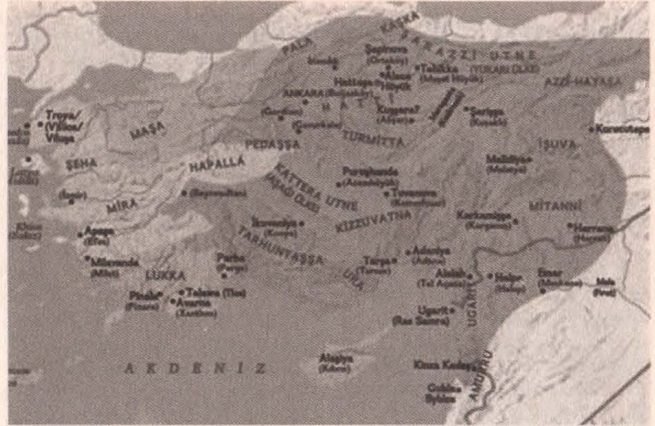
Tarihin başlangıcında esas çelişki göçebe-savaşçı toplumlar ile yerleşik ATÜT uygarlıkları arasındadır. Ancak, göçebe toplumların ATÜT uygarlıkları ile ilişkisi ticaret, soygun ve sızmanın ötesine geçmemiştir. Göçebe toplumlar ATÜT uygarlıkları ile ilişkilerini kalıcı bir örgütlenmeye dönüştürememişlerdir. ATÜT uygarlıklarının Yunanlılar ile ilişkisi, göçebe uygarlıklar ile ilişkisinin farklılık göstermiştir. Yunanlık ile Batı'nın uygarlık aşamasına geçmesine izin veren sığırama, Doğu ile ticaret ve bununla eş zamanlı ortaya çıkan soygun ve saldırılar ile Doğu uygarlıklarının artı ürününe el koymasıyla gerçekleşmiştir. Yunanlıların daha tarihin ilk dönemlerinden itibaren denize yönelik olmaları (Mısır zenginliği ile ilişkileri) bunun bir göstergesidir. ATÜT uygarlıkları ile ilişki, Yunan uygarlığının temelini oluşturmuştur. Yunan'ın göçebe toplumlardan en önemli farkı, arkasındaki geniş alanı Doğu ile ilişkilere katarak bu ilişkilere süreklilik kazandırması ve arkasındaki alanı Do-

ğu'ya karşı yabancılaştırarak ayrı bir uygarlık olarak örgütlemesidir. Yakındoğu üretici uygarlıkları, Yunanlıkla birlikte karşılıklı cephede biçiminde örgütlenen ve süreklilik taşıyan bir güçle karşılaşmışlardır. Yunanlılar Doğu ile ilişkilerde ticaret ve soygunu, el koymayı birlikte yürüttükleri için, barış zamanında bile Doğu için belirli stratejik noktaların tutulması ve savunulması önem kazanmıştır. Yunanlılar, Doğu ile ticaret ve savaş ilişkilerinde konumları nedeniyle Batı'nın öncüsü olmuşlardır. Batı uygarlığının temelinde Yunan'ın olması ve günümüzde de Yunan uygarlığına övgü düzlümesi bu nedendir. Yunanlılar, Adalar Denizi ve Anadolu Yarımadası aracılığıyla Yakındoğu'nun iki önemli zenginlik merkezine uzanmaktadırlar. Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerin ortaya çıkması ve giderek bu ilişkilerin tarihte belirleyicilik kazanması ile göçebe toplumlar ile geleneksel Doğu toplumları arasındaki çatışmalar ikinci derecede önemli olmuştur. Anadolu, kendisinin yaratmadığı ancak faydalandığı bir çekişmenin içine girerek toplumlararası ilişkiler içinde farklı bir rol oynamaya imkân bulmuştur. Anadolu'nun her iki taraf açısından da bir "geçiş yolu" veya "köprü" olarak tanımlanması bu nedendir. Ancak, Anadolu'nun toplumlararası ilişkilerdeki yeri ve rolünü bu sınırlı kullanımla tanımlamak mümkün değil-

dir. Doğu-Batı ilişkilerinin ve çatışmasının süreklilik kazanması, toplumlararası bir siyaseti gerekli kılmıştır. Anadolu'nun konumu bu açıdan önemli olmuştur. Anadolu, daha Truva Savaşında Doğu'nun ileri karakolu durumundadır. Truva Savaşına bunca önem verilmesi ve Yunan (Batı) kimliğinin temeline konulması boşuna değildir.

Truva Savaşları

Yunan uygarlığının oluşumu, belli deneyimler ve yenilgilerden oluşmuş uzun bir süreçtir. Ancak bu konuda değişmeyen belli özellikleri tespit etmek mümkündür. Bununla ilgili çeşitli kaynaklardan söz etmek mümkündür; ancak bunlar arasında Homeros destanlarının ayrı bir yeri vardır. Platon ve Herodot'a göre, "Homeros Yunan dünyasındaki bütün inanışların babasıdır, bu dünyada dile gelen ne varsa onunla dile gelmiştir... Yunanistan'da eğitimim Homeros destanlarının üstüne kurulmuş olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir, yani yalnız Atina değil, bütün Yunan devletleri Homeros'u bir çeşit kutsal kitap gibi, her türlü bilginin özü olarak benimsemişlerdi. Yunan insanı din olsun, politika ya da askerlik olsun, gemicilik ya da hekimlik olsun çeşitli bilgileri öğrenmek için Homeros'a başvurur... Ezbere bildiği bu destanları canlı bir kitaplık gibi içinde taşırdı."(1) Homeros destanları, Yunan'ın kendi kimliğinin bilincine varmasının bir ifadesidir. Yunanlılığın (dolayısıyla Batı'nın) kaynağını tanımak açısından bugün de ilgi çekmektedir. Homeros destanlarında Truva Savaşının ayrı bir yeri

Truva Savaşı'nda Anadolu kökenli toplumların yanında, doğrudan Hititlerin desteği vardır.

vardır. İlyada Destanı, Truva önünde kazanılan askeri başarıyı belirtmektedir. Ama bunun ötesinde, Yunan'ın bağımsız bir siyasi varlık olarak tarih sahnesine çıkışı açısından önemlidir. Bu açıdan Yunan kimliğini tanımlayan en önemli eserlerden biri olarak görülmüştür. Truva'ya günümüzde de verilen önem, Yunan örgütlenmesinin ve Doğu-Batı çatışmasına geçişin ilk bilinci olması nedeniyledir. Bu bilinç (öyküleme) önyargılarla kaynaşmış belli serüvenlerden, çatışmalardan oluşmaktadır. Bu nedenle Truva savaşları sadece Yunan (Batı) kimliğinin oluşumu açısından önemli değildir, aynı zamanda Anadolu'nun tarih içindeki yeri ve rolü ile ilgili belli sonuçlar çıkarma imkânı da vermektedir.

İlyada destanında Doğu'nun askeri gücü ve ileri karakolu olan Truva karşısında elde edilen askeri başarılar anlatılmaktadır. Balkanların Anadolu-Boğazlar girişinde stratejik bir yerde olan Truva'ya karşı yapılan bir dizi savaş İlyada'da destanlaştırılmıştır. Asya'nın göçebe-savaşçı toplumlarının Avrupa'ya olan göçleri, Hazar-Karadeniz'in kuzeyinden olmuştur. Balkanlar, Asya ve Avrupa göçebe toplumlarının karıştığı bir alandır. Bu göçler Avrupa'nın uygarlık aşamasına geçmesine neden olacak yeni bir sıçramaya, diğer bir deyişle toplumlararası farklılaşmaya neden olmuştur. Buna

karşılık, Truva savaşları ilerde Yunan olarak tanınacak bir uygarlığın tarih sahnesine çıkmasının bir ifadesi olduğu gibi, aynı zamanda Anadolu'nun tarih içinde gerçek yerini belirtmeye de izin vermektedir. Yakındoğu'nun zengin Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarına karşı soygun amaçlı saldırıları farklı yollar izlemiştir. Göçebe-barbar toplumların Hazar'ın güneyinden (Kafkaslar) veya İran-Doğu Anadolu üzerinden Yakındoğu ATÜT uygarlıklarına olan baskısı, savunma örgütünü sürekli kılmayı gerektirmiş ve elverişli belli stratejik noktalarda karşılanmıştır. Avrupa göçebe-barbar toplumlarının ve Yunan'ın Doğu uygarlık merkezlerine yaptıkları saldırılarda ise Çanakkale Boğazı stratejik bir önem taşımıştır. Truva, Trakya'dan Anadolu'ya yığılmal geçişlerin olduğu tek kara geçidini tutmaktadır. Bunun ötesinde deniz yolu ile Doğu uygarlık merkezlerine sızcak yığılmal geçişlere karşı da denetim rolü üstlenmiştir. Truva, hem Adalar Denizi'ne hem de Anadolu'ya egemendir. Adalar Denizi ve Anadolu Yarımadası üzerinden inen Yunan saldırılarının (daha sonra ticaretinin de) hedefi ATÜT uygarlıklarıdır. Adalar Denizi'nin ve Anadolu kapılarının açılması, Anadolu'da yaşayan halkların ötesinde Mezopotamya ve "dünyanın öte ucundaki" Mısır'da yakından ilgilendirmektedir. Esas istah

Hititlerin anayurdu Orta Anadolu'dur. Orta Anadolu tarıma elverişsiz, ormanlardan mahrum kapalı bir havza olmasına rağmen, Hititler toplumlararası temel ilişkilerle katılarak siyasi olarak varlık belirtmişlerdir.

konusu olan, Yakındoğu ATÜT uygarlıklarının zenginlikleridir. Bu açıdan Truva, Doğu savunmasının güçlü bir kalesidir. Balkanlardan Doğu'ya doğru olan sızmaları, en elverişli nokta olan Boğazlarda engellemektedir. Truva, Anadolu (Doğu) ile ilişkili olarak Balkanlardan gelen barbar Yunan kavimlerinin deniz ve karayolları aracılığı ile Doğu'ya sızmasına karşı bir set oluşturmaktadır. Truva bu görevinde, orta Anadolu'da ortaya çıkmış ve bir İmparatorluk kurmuş olan Hititler ile bağlantılıdır. Hititlerin anayurdu orta Anadolu'dur. Orta Anadolu tarıma elverişsiz, ormanlardan mahrum kapalı bir havza olmasına rağmen, Hititler toplumlararası temel ilişkileri katılarak siyasi olarak varlık belirtmişlerdir. Hititler, Toroslar aracılığı ile Yakındoğu ATÜT uygarlıkları ile ilişki kurmuşlardır. Esas ilgileri Mezopotamya değil, Mısır'dır. Anadolu'dan Mısır'a giden ana yol üzerindedirler. Orta Anadolu ve Toros dağlarında Yakındoğu ATÜT uygarlıklarına hâkim belli geçit yerlerini tutmuşlardır. Karadeniz geçitlerini saymasak bile, Anadolu'nun iki önemli kapısından biri olan Toroslar (Külek Boğazı) doğrudan Hititler tarafından denetlenmektedir. Bu dönemde Yunan tehdidi henüz bütün yönleri ile ortaya çıkmış değildir. Balkanlardan gelecek Yunan-barbar saldırılarını karşılamak için, Boğazlar geçidini Truva ile tutmak yeterli görülmüştür. Hititlerin Truva ile olan ilişkisi Ege kıyılarındaki Anadolu şehir devletleriyle olan ilişkisinden farklı

lık göstermiştir. Truvalılar askeri görevlerini ve sabit faaliyetlerini yürütmek için Anadolu ve Balkanlardan derlenen insan kaynaklarını kullanmışlardır. Gündelik ilişkilerin ve gereksinimlerin giderilmesi için de yerli halkın üretiminden çok, dışardan gelen ek imkânlarla dayanmış olmalıydılar. Sonuçta, Truva Hititlerin ile karakoludur. Doğu savunmasının ucunda belli bir görev üstlenmiştir. Truva Savaşında Truvalılar ile birlikte savaşan Anadolu kökenli toplumlar yanında, doğrudan Hititlerin desteği vardır. Akalılar ise aynı çıkarları ve amacı paylaşan kendi müttefikleri ile bir cephe oluşturmuşlardır.(2) Truva Savaşı bu nedenle sadece iki toplumun çatışması olmanın ötesinde, iki farklı cephenin karşılaştığı Eskiçağ'ın en önemli savaşı olmuştur. Bu çatışma kimi zaman "İlk Dünya Savaşı" olarak da anılmaktadır. Kanımızca, XX. yüzyılda Batı içi bir öcülük çekişmesi olan iki dünya savaşından daha çok bu adı hak etmektedir.(3) Her iki taraf da savaşta "tanrıları" dahil bütün kahramanlarını ve savaş güçlerini ortaya koymuşlardır. Truva savaşları Doğu ile Batı arasındaki ayırım ve çatışmanın ilk görüntüsüdür. Herodot, Truva savaşlarından 1000 yıl sonra Yunanlılar ve Persler arasındaki temel uyumsuzluk ve çatışmanın kökenini Truva savaşlarına bağlamıştır. Herodot'u "tarihin babası" saymak gerekirse ancak bu saptamanın önemi nedeniyledir. Doğu-Batı ayırımı ve çatışması tarihin dinamiğini oluşturduğu için, bunu görmezden gelmek mümkün olmamıştır.

Coğrafi olarak Asya'nın karadan bir devamı olmasına rağmen, Avrupa'nın Asya'dan ayrılması Truva'ya kadar uzanan bir dizi "kız kaçırma" hikâyesi ile ilişkilili olmuştur. Avrupa ile Asya arasındaki ayırımın başlangıcında önce Fenikelilerin Argos kralının kızı lo'yu kaçırması, ardından Zeus'un Fenike kralının kızı Eürope'yi kaçırıp Girit adasına getirerek burada evlenmesi olayı vardır. Bu evlilikten doğan çocuklardan biri Minos adı ile Girit devletinin kralı olacaktır (Avrupa'nın kaynağı Doğu). Bu hikâye Avrupa ile Asya arasındaki ayırımı anlatmaktadır. Bu farklılığın boyutlarının genişleyerek bir

Herodot. Yunanlılar ve Persler arasındaki temel uyumsuzluk ve çatışmanın kökenini Truva savaşlarına bağlamıştır.

çatışmaya dönüşmesinin destanlaşması ayrıdır. Bu, İlyada Destanı'nın kaynağını oluşturur. Asya ile Avrupa arasındaki farklılığın (yabancılığın) çatışmaya dönüşmesi yine bir "kız kaçırma" olayına bağlanmaktadır. Herodot'a göre Yunanlılar "Asia"da yine bir kral kıza olan Medea'yı kaçırarak, buna karşılık Asyalılar Helena'yı kaçıracaktırlar. Ancak bu kaçırma taraflar arasında belirtilen ayırım ötesinde, ilk defa bir düşmanlık ve savaş nedeni olacaktır.(4) Herodot'a göre, "O zamana kadar olan şey, karşılıklı kız kaçırmaktan ibaretti. Ama bu sefer Yunanlılar Perslere göre açıkça suçludur, zira onların Asya'ya karşı açtıkları sefer, Perslerin Avrupa'ya karşı açtıkları seferden öncedir. Hem, kadın kaçırmayı Persler de hoş görmezler, ama bu çeşit çapkınlıkların öcünü sürdürmek, onlara göre aklî işi değildir ve aklî başında kimselelerin böyle şeylere pek aldırış etmemeleri gerekir, zira, belli bir şey, bu kadınlar kendileri de razı olmasalar zorla kaçıramazlardı. Onlar, Asyalılar, kendilerinden kadın kaçırmalarını pek umursamamışlardı, ama Yunanlılar Spartalı bir kadın uğruna koca bir donanma toplamışlar, Asya üzerine yürümüşler, Priamos'un ülkesini yerle bir etmişlerdi. O günden bu yana Yunanlı onlar için bir düşmandır. Biliyoruz ki Asya'yı ve orada oturan Barbarları, Persler kendilerinin sayırlar, Avrupa, özellikle Yunan dünyası, onlar için yabancıdır."(5) Truva ile başlayan bu farklılık ve çatışma daha sonra da sürdürülmüştür. Her iki taraf da

Herodot'u tarihin babası yapan, yaşadığı dönemin en önemli olayı olan Yunan-Pers savaşını Truva ile başlayan Doğu-Batı çatışmasına dayandırmasıdır... Herodot'a göre, tarafların dünya görüşleri arasındaki farklılık "insan hürriyeti" ile "despotizm" arasındaki ayırma dayanmaktadır.

kendi topraklarında yaşayan insanları akrabaları olarak gördükleri gibi, tarihi olayların mirasını da üstlenmişlerdir. Sadece iki ayrı halk, Yunanlılar ile Truvalılar değil, Asyalılar ile Avrupalılar, Doğu ile Batı çatışmaktadır. Herodot'u tarihin babası yapan, yaşadığı dönemin en önemli olayı olan Yunan-Pers savaşını Truva ile başlayan Doğu-Batı çatışmasına dayandırmış olmasıdır. Taraflar arasındaki ayırım ve çatışma dünya görüşleriyle de pekiştirilmiştir. Herodot'un anlatımına göre, tarafların dünya görüşleri arasındaki farklılık "insan hürriyeti" ile "despotizm" arasındaki ayırma dayanmaktadır. Köleliği kendi düzeninin doğal bir parçası olarak benimseyen Yunan düşünürleri yayılmacılığa izin vermeyen, sınırlayan Doğu'yu "insan hürriyetine" izin vermeyen "barbar", "despot" toplumlar olarak tanımlamıştır. Doğu ile Batı arasındaki ayırım ve çatışmanın başlangıcına kız kaçırma hikâyesinin konulması, farklılık ve çatışmanın kaynağının açıklanamaması nedeniyledir. Yunanlılar, "ben soygun yapmak için savaşıyorum" diyemeyeceği için, taraflar arasındaki çatışma bir "namus meselesi" haline getirilerek, karşı taraf ile uzlaşma imkânı ortadan kaldırılabilecektir. Kavgayı çıkaran Yunanlılar olsa da böyle bir meselede Yunanlılara arka çıkılacak, arkasındakiler de (Avrupa) karşı tarafa yabancılaşacaklardır. Daha sonra, Batı sanat eserlerinde de Osmanlı'dan, "saraydan kız kaçırma" hikâyelerinin belli başına bir tema olması boşuna değildir. Truva Savaşını destanlaştıran İlyada'nın sadece Yunan'ın değil, Batı kimliğinin de en önemli eserlerinden biri olması bu nedenledir.

İlyada'nın konusu savaş olurken, Odysseus yolculuk serüvenleri ile öne çıkacaktır.

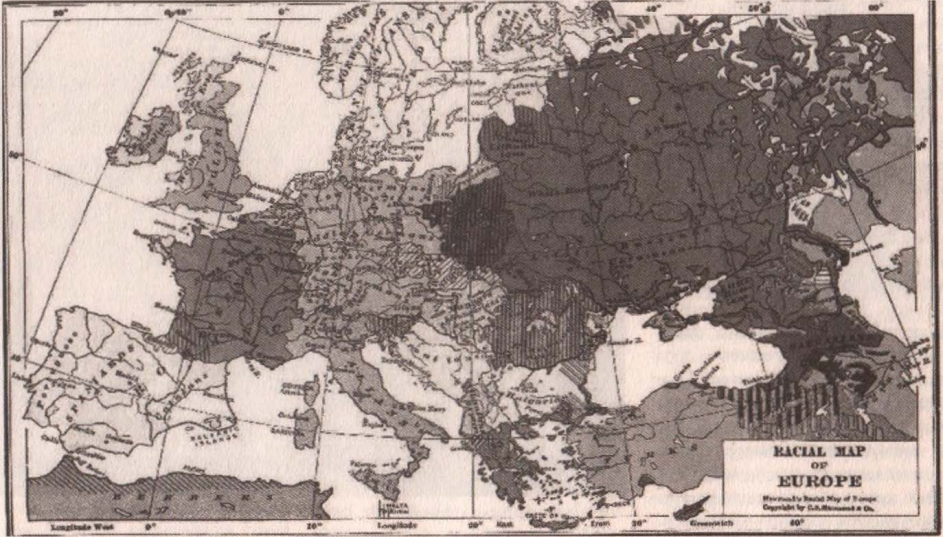
Homeros destanları taraflar arasındaki ayırım yanında, çatışmayı da sürekli hale getirmektedir. Bu nedenle Homeros destanları güzel bir eser denilip geçilmekte, Batı edebiyatının klasik örneklerinden biri olmaktadır. Bunun da ötesine geçerse, Homeros sadece "klasik mitoloji"nin değil, "klasik arkeoloji"nin de babası sayılacaktır.

Yunan/Batı Yayılmacılığı ve Anadolu

Truva savaşları sırasında o dönemin dünyasının bütün güçleri bir biçimde bu savaşın içinde olmuşlardır. Daha sonra da bu deneyimin mirasını (bilincini) bir biçimde sonraki dönemlere taşımışlardır. Yunanlılık tarih sahnesine Doğu güçlerinin askeri temsilcisi ve ileri karakolu olan Truva ölümlerindeki çatışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Başlangıçta Yunanlıların Doğu'nun göçebe-savaşçı toplumlarından farkı yoktur. Truva Savaşı öncesinde veya bu savaşa katılan Yunanlı kralların varlığı, İlyada'da sürülerin sayısı ile ölçülmektedir. "Homeros, onlara 'polimen leon', yani halkların çobanı, erlerin güdücüsü, diyor. Bu sözü tam anlamıyla almalı: Bu krallar birer çoban, bi-

rer çiftçiydi." (6) Yunan'ın Truva'ya karşı savaşı, Doğu'dan farklılaşması ve ilişkilerin silahlı çatışma biçimini alması Batı toplum örgütlenmesinde belli bir sıçramaya neden olmuştur. Savaşın herhangisi, benzer iki toplum değildir. Truva sonrası artık, Doğu'ya karşı kendi kimliğinin bilincine varmış Batı savaşıdır. Truva ile başlayan bu süreçte Anadolu iki farklı cephe arasında bir sınır bölgesi, çatışma alanı olmuştur. Yunan kimliğinin temelinde hile, kurnazlık ile kazanılmış olsa bile bir savaş bilinci vardır. (7) Ancak bununla sınırlı da değildir. Yunanistan Avrupa'nın Asya'ya uzanan koludur. Truva (Boğazlar) bunun önündedir. Truva aşıldığında kara yolundan Anadolu aracılığıyla Yakındoğu ile ilişki kurulduğu gibi, Adalar Denizi aracılığıyla da Yakındoğu'nun en önemli bölgelerine ulaşılabilecektir. Truva'nın oluşturduğu korumaya duvarı ortadan kaldırdığında Yunan yayılmacılığının da önü açılmıştır. Boğazlara egemen olan Truva, Anadolu ana karasıyla bağlantıyı sağladığı gibi, Adalar Denizi'ne de (Ege) bir köprü oluşturmaktadır. Truva'nın ortadan kalkması veya etkisiz hale gelmesi uzun vadede Adalar Denizi ve Karadeniz'e yönelik Yunan kolonizasyonu için imkân yaratmış-

Homeros destanlarında Yunan kimliğinin kökeni, Doğu karşısında edindiği belli tecrübelerle dayanmaktadır. Yunanlılık, Doğu karşısında artık kendi çıkarlarının bilincine varmış (savaş ve ticaret) belli bir uygarlığın temsilcisidir.

Anadolu, iki farklı uygarlık arasında ilişkilerin çatışma biçimini almasıyla stratejik bir önem kazandırmaktadır.

tır. Truva'nın merkezi, Çanakkale Boğazi'nin Anadolu yakasında (Biga Yarımadası'nda) eski Menderes Çayı'nın Dümerek kolu ile birleştiği yerde çevreye hâkim bir tepe üzerinde kurulmuştur. Truva merkezinin nüfuzu ve etkinliği, güneyde Ege havzasını, kuzeyde Gelibolu yarımadasını, Trakya ve Karadeniz havzasını kapsamaktadır. Karadeniz'in kuzeyi ve güneyinin Yunan yayılmacılığına açılması açısından da Truva Savaşı önemlidir. Başlangıçta Yunanlıların Ka-

radeniz hakkında yeterli bilgileri yoktur. Gemicilik teknikleri de Karadeniz'de yolculuk etmeleri için yeterli değildir. Ege ve hatta Akdeniz'de kıyılar boyunca veya adalar aracılığıyla bu gemilerle yolculuk edilirken, Karadeniz henüz tanınmadığı için bu tür yolculuklar için elverişli değildir. Karadeniz, Yunanlılar tarafından "dost olmayan deniz" olarak adlandırılmıştır. Herhalde sadece deniz değil, insanlar da Yunanlılara yakınlık göstermemektedirler. Karadeniz'e ilgi önce keşif ve belli yerlerde ilişki kurma amacı taşıyan seyahatler biçimindedir. "Altın post" efsanesi bu arayış ve ilişkinin belirsizlik ve zorluğunu belirtse bile, belli bir biçimde idrak edildiğini gösterir. Diğer bir deyişle Truva savaşlarının sonucu Yunanlık için ticarete (soyguna) yönelik girişimleri için yeni alanlar yaratmıştır. Karadeniz ile ilişkilerin başlaması ve Akdeniz'de Doğu ile ticari ilişkilerin öncülüğüne giden yol Truva Savaşı ile açılmıştır. Anadolu'nun güney batı sahillerindeki Girit (Miken) uygarlığı Yunan ve Batı için önemli olsa bile bu uygarlık Mısır nüfuzu altındadır. Bu nedenle Batı uygarlığının anayurdu ve merkezi olarak Yunanistan

ve Anadolu'nun batı kıyılarındaki dar şerit gösterilmiştir. Girit ise Avrupa'yı içine alan bir ticari sistem oluşturarak bu sistemin merkezi olamamıştır. Girit uygarlığı Akdeniz'in kapılarında biri olan bir ada üzerinde kuruludur. Mısır ile ilişkisi sayesinde Ege Denizi havzasında etkili olmuştur. Ancak Mısır ile bütünüyle özdeşleşmiş de değildir. Bu nedenle Adalar Denizi'ni (Ege) Akdeniz'den ayırmıştır. Truva'nın Adalar Denizi havzasındaki egemen konumu ve Ege ile Karadeniz'i ayırarak Anadolu'ya bağlı bir gelişme göstermesi nedeniyle Girit'in ilişkileri sınırlandırılmıştır. Bu nedenle Truva ile çatışmış olmalıdırlar. Truva savaşlarının yüzlerce yıl süren bir dizi savaşı belirtmesi bunun ifadesidir. Truva'nın yıkılması sonrası Ege Denizi'nin her iki kıyısını merkez alan bir örgütlenme ile Akdeniz ve Karadeniz'deki kolonileriyle kendine bağlı bir ticaret sistemi kuran Yunanlılar öne çıkacaktır. Kuzey Karadeniz ovaları Eskiçağ dünyasının tahıl ambarı olarak bilinmektedir. Yunanlılar bu bölgeyi kolonileştirerek Mısır ve Mezopotamya tahılına bağımlı olmaktan da kurtulmuş olacaktırlar. Tarih boyunca Doğu-Batı ara-

Yunan kolonizasyonu döneminde Anadolu, Doğu ve Batı yandaşı olarak bölünmüştür. Bu nedenle arkeologlar Anadolu'da birbirinden farklı "kültür bölgeleri" saptamışlardır. Bu ayrım coğrafi bölümlenmeye de uymaktadır (iç bölgeler ile kıyı bölgeleri).

Bugün geçerli olan Avrupa ile Doğu arasındaki siyasi sınır Yunan ticaretinin yayılış koşulları ile bağlantılıdır. Anadolu, Avrupa'daki Yunan kolonilerinden farklı olarak Doğu ile ticaret ilişkilerinin denetlendiği bir alan olmuştur.

sındaki ilişkilerin denetimi için ortaya çıkan çatışmada, tarafların dayanak noktaları aynı kalmıştır. Doğu savunması için karayollarına dayalı belli stratejik yerlerin tutulması, Anadolu ve Boğazlar önemini korurken, Yunan (Batı) için özellikle ilişkilerde üstünlük kazanmak üzere belli deniz geçitleri üzerinde denetim sağlama çabası değişmemiştir.

Akdeniz ve Ege kıyılarının Mısır ve Fenike nüfuzundan çıkması ve Yunanlığın deniz geçitlerinde üstünlük kazanması Truva'nın yıkılmasıyla. Truva, Adalar Denizi ve Anadolu Yarımadası'na olduğu gibi Karadeniz girişi ve çıkışlarına da egemendir. Truva'nın sonu/yıkılışı, Homeros'un diğer destanı olan Odysseus'da anlatılmıştır. Tahta at hilesini planlayan Odysseus, birinci destanın değil ikinci destanın başkahramanıdır. Birinci destandaki savaşçı kahramanlardan farklılık gösterir. Odysseus'un serüveni Yunan'ın diğer kimliğini verecektir. Biri Truva savaşları (İlyada) ile anlatılan Doğu ile çatışma/savaşçılık, diğeri Yunan kimliğinin diğer bir temeli olan deniz serüvenleridir (ticaret). Odysseus'un bir yerden bir yere savrulurken yol aldığı deniz serüveni, Yunan dünyasının denize dönük diğer bir yüzünü tanıtacaktır. Odysseus savaş sonrasında "geri dönüş" yolunda belli rastlantılarla (bilinçli değil) bir yerden bir yere savrulur. Yunan dünyası -bir yerde- Batı uygarlığının da sınırları ve kaynağıdır. İlyada'nın konusu savaş olurken, Odysseus yolculuk serüvenleri ile öne çıkar. Eve dönüş serüveninde baskınlar, talanlar yanında bir tüccar gibi davranacaktır. Rastlantılar,

savrulmalar yoluyla da olsa bu arayışlar Yunanlıların deniz geçitlerinde üstünlük elde etmelerine yol açmıştır. Homeros'un iki ayrı öyküyü anlatan destanını birleştiren unsur, Yunan'ın Batı uygarlığının yaratıcısı olarak öne çıkmasına rağmen (Doğu ile çatışma/savaş ve deniz geçitlerinde üstünlüğe dayalı ticaret) kendi başına bir uygarlık yaratıcısı olmadığıdır. Homeros destanlarında Yunan kimliğinin kökeni, Doğu karşısında edindiği belli tecrübelerle dayanmaktadır. Yunanlılık, Doğu karşısında artık kendi çıkarlarının bilincine varmış (savaş ve ticaret) belli bir uygarlığın temsilcisidir. Avrupa'nın öncüsü ve temsilcisi olarak Doğu ile özdeşleşmesi söz konusu olmadığı gibi, Doğu ile ilişkilerini kalıcı bir örgütlenmeye dönüştürerek barbar-göçebe halklardan da farklılık göstermektedir.

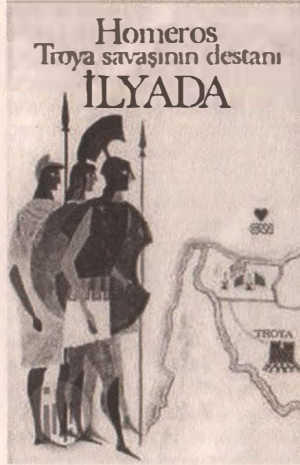
Yakındoğu'da Mezopotamya ve Mısır uygarlıkları iki farklı zenginlik merkezi olmasına rağmen, göçebe-barbar toplumların tehditlerine karşı belli noktalarda savunmalarını birleştirebilmişlerdir. Zenginlikleri nedeniyle iştah konusu olan Mezopotamya ve Nil vadilerinde kurulu ATÜT uygarlıkları gelirlerinin bir kısmı ile barış zamanlarında da her an savaşmaya hazır bir ordu beslemek durumunda kalmışlardır. Yakındoğu'da sadece göçebe toplumlar ile üretici ATÜT

uygarlıkları değil, aynı zamanda Yunanlığın (Batı) ortaya çıkması ile toplumlarası ilişkiler üçlü bir biçim kazanmış ve zenginleşmiştir.(8) Yunan örgütlenmesi Doğu zenginliğine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Yunan için, Doğu artı ürününe el koymanın iki yolu savaş ve ticarettir. Biri diğerinin yerine kolaylıkla geçmiştir.(9) Bu açıdan Yunan'ın Yakındoğu ATÜT uygarlıkları ile ilişkisi herhangi bir ilişki değil, doğrudan çözümün temeliyle ilgilidir. Yunanlılar Adalar Denizi aracılığıyla Mısır'la doğrudan ilişki kurdukları için, Mısır'ı Mezopotamya ATÜT uygarlığından ayrı değerlendirmişlerdir. Asya'nın coğrafi bir devamı olmasına veya Yakındoğu çerçevesinde çözümde ortaklıkları nedeniyle birlikte anılmalarına karşın Asya ve Afrika kıtalarının ayrılması, Mısır'ın Mezopotamya'dan ayrı olarak değerlendirilmesi Yunanlı coğrafyacılar ile birliktedir. Kızıl Deniz Afrika'yı Asya'dan, Mısır'ı da Arabistan Yarımadası'ndan ayıran bir sınır olarak kabul edilecektir.(10) Bu ayırım ile Yakındoğu'da Mısır ile Mezopotamya uygarlıkları arasında da bir ayırım yapılmış olacaktır. Asya ile Avrupa sınırı ise denizden Anadolu ve Kırim boğazları ile Asya'dan ayrılacaktır. Avrupa'nın Yunan tarafından örgütlenmesi sonrasında Asya ve Afrika ayrımı ve ikiliği, Yakındoğu üretici uygarlıkları ile kurulan ilişkilere bağlı olarak

Anadolu'da Yunan varlığı Doğu ticaretini (Mısır ve Mezopotamya) denetlemek ve örgütlemek amacıyla.

daha sonra da sürdürülmüştür. Yunan örgütlenmesinin Yunanistan ve Anadolu'nun batı kıyılarında ortaya çıkması daha başlangıçta Mısır ile ilişkilerin önem taşıması nedeniyledir. Yunanlılar için Asya (Doğu), başlangıçta Anadolu'nun Ege kıyılarındaki dar şeridin doğusundaki bir coğrafyayı tanımlamıştır.(11) Diğer bir deyişle Anadolu'nun kıyısındaki Yunan kolonileri Doğu sınırını oluşturmaktadır.(12) Giderek Asya'nın sınırlarının Hindistan'a kadar uzatılmasıyla (o zaman bilinen dünyanın sonu) Anadolu, "Küçük Asya" adını almıştır. Anadolu'nun coğrafyası siyasi gelişmelere bağlı olarak değişmiş, Yunan kolonizasyonu döneminde Anadolu, Doğu ve Batı yandaşı olarak bölünmüştür. Bu nedenle arkeologlar Anadolu'da birbirinden farklı "kültür bölgeleri" saptamışlardır. Bu ayırıcı coğrafi bölümlenmeye de uymaktadır (iç bölgeler ile kıyı bölgeleri). Bu ayırımı temelinde üretici Doğu uygarlıkları ile kurulan ilişkiler bulunmaktadır. Yakındoğu'da Mezopotamya ve Mısır iki ayrı üretim ve zenginlik merkezidir. "Bu iki ayrı zenginlik merkezi aynı anda ki ayrı ilişki türünün de merkezidir. Önce bir yanda Batı ile ilişki ancak karayolu ile gerçekleşirken, öte yanda denizyolu öncelik kazanmaktadır."(13) Anadolu'nun Adalar Denizi kıyıları ile karayoluna bağlı ilişkiler arasında taraflara bölünmesinin temeli, Yakındoğu üretim merkezlerinin gösterdiği bu ikilik olmuştur. Anadolu yaylası ile Adalar Denizi kıyıları arasındaki karşılıklı bu farklılığa dayalıdır. Anadolu, Yakındoğu zenginlik merkezlerine doğru iki yönde de ticaret ve saldırı yollarının kavşağındadır. Daha başlangıçta Truva'ya (Boğazlara) bunca verilen önem (sonra elbette İstanbul) her iki yolun denetimini tekelden sağlaması nedeniyledir. Boğazlar, Adalar Denizi'ne (Mısır ile doğrudan bağlantı yolu) egemen olduğu gibi, karayollarına dayalı yolların da kontrolünü elinde tutmaktadır. Hititler ile Truva bağlantısı bu nedenle önemli ve gerekli olmuştur. Hititler aynı zamanda Anadolu'nun batı kıyısındaki şehirlerle de ilişkili olmuştur. Ancak Truva'nın konumu farklıdır. Anadolu'nun önemli iki farklı uygarlık arasında ilişkilerin çatış-

Homeros destanları Doğu-Batı çatışmasına ilişkin karşı tarafın anlatımı olmasına rağmen Doğu tarafından da önemsenmiştir.

ma biçimini almasıyla daha çok belirginleşecektir. Bu durum Anadolu'ya stratejik bir önem kazandırmaktadır.

Yakındoğu'da göçebe toplumlar ile yerleşik ATÜT tarım toplumları ve Batı arasındaki üçlü ilişkilerde (ticari, askeri, siyasi egemenlik) deniz yolları ticaretin denetimini (Yunanlılık) ele geçirmeye izin verse bile, esas soygun işgal veya siyasi egemenlik yolu karayoludur. Bu nedenle Anadolu, tarihte ticaret yollarının kesiştiği bir kavşak olması yanında, aynı zamanda Doğu ve Batı ordularının

Batı kendi kimliğini Doğu'dan ayrı kazanmış değildir. Bu nedenle Homeros destanında Truvalılardan saygıyla söz edilecektir. Bir aşağılama yoktur. Homeros destanları Doğu-Batı çatışmasına ilişkin karşı tarafın anlatımı olmasına rağmen Doğu tarafından da önemsenmiştir.

"geçiş yolu" olarak tanımlanmıştır. Ancak Anadolu'yu düz bir biçimde (Batı için sınırlı bir kullanımı belirten) gemilerin bağlandığı bir "mendirek" veya "kara köprüsü" olarak görmek yanıltıcıdır. Batı için Anadolu'nun Doğu'ya karşı sınırlı kullanımı ifadesi olan bu adlandırma günümüzde de yapılmaktadır. (Günümüzde Kıbrıs da stratejik önemi itibarıyla benzer biçimde sınırlı bir değerlendirilemeyle "batmayan bir uçak gemisi" olarak adlandırılmıştır.) Gerçekte Anadolu yapılarında Yunan yerleşmesi bir yama, yapıdırma olarak kalırken, belli toplumlar için (dışardan gelmelerine rağmen Truva, Hititler, Türkler için) sınırlı bir kullanımı belirten "geçiş yeri" veya "köprü" değil, sahip çıktıkları bir "yurt" (anavatan) olmuştur. Anadolu'nun yurt olması üzerinde yaşayan toplumların kendilerini savunmanın ötesinde, Doğu-Batı çatışmasında üstlendikleri savunma görevleri nedeniyledir. Bu nedenle coğrafi olarak ticari ilişkilerde elverişli konumuna rağmen, Anadolu tarihinde askeri-siyasi ilişkilerin denetlendiği, "düğüm"lendiği yer olmuştur.(14) Anadolu'nun Batı yayılmacılığı için bir çıkış noktası olmasına karşılık bir "düğüm" olarak tanımlanması, Anadolu'nun Asya/Doğu coğrafyası ile bütünleştiğini göstermektedir. Anadolu'da yaşayan halklar toplumlararası ilişkilerin getirdiği imkânlardan yararlanmaları yanında, sorunlarından da etkilenmişlerdir. Truva'dan bu yana Doğu ile çatışmanın gündeme gelmesiyle Anadolu, Doğu savunmasının en önünde yer almıştır. Anadolu coğrafyasının üzerinde yaşayan halklara bir yurt olması konumunun getirdiği imkânların değerlendirilmesiyedir. Anadolu'yu hak etmek, üzerinde yaşamak ancak böylelikle mümkün olmaktadır. Aksi takdirde Anadolu'yu elde tutmak mümkün olmamaktadır. Bu açıdan Truva savaşlarının her iki tarafa da öğrettiği belli dersler bulunmaktadır. Batı açısından Truva Savaşı, kurnazlık ve hile ile bile olsa Doğu karşısında askeri başarı kazanmanın mümkün olacağını göstermiştir. Doğu açısından ise bundan bir başka önemli ders çıkacaktır. "Truva Savaşları önce Doğu savunmasını yalnızca belli geçit noktalarında ör-

gütlenmesinin yetersiz kaldığını göstermiştir. Truva atı oyunu ile, aldatmaca yolu ile de olsa bu savunmanın aşılabileceği ortaya çıkmıştır... Yunan ve Batı ise önlerinde bulunan engeli yıkmakla yetinmemektedir. Truva önünde Doğu savunmasını aşmıştır ama Anadolu'nun stratejik konumundan yararlanmayı düşünmemiştir." (15) Aynı zaaf Doğu için de geçerlidir. Truva'nın önemini kavrayan ve tüm Anadolu'yu kapsayan bir siyaset öne çıkmamıştır. Truva engelini yıkılması sonrasında her iki taraf da Anadolu'yu kullanmayı bilmediği için Anadolu önemini yitirmiş görünmektedir. (16)

Anadolu'nun önemini toplumlararası ilişkilerde bir "geçiş yolu", "köprü" olarak sınırlamak kendi adına değerlendirememenin bir ifadesidir. Bu görüşün tafta bulması kendi dışımızda ortaya çıkan gelişmeler önünde sürüklenmek veya Anadolu'nun tarihine ve toplumuna yabancılaşmak demektir. Anadolu'nun bir köprü olarak tanımlanması Yunan örgütlenmesiyle ilişkilidir. Yunan örgütlenmesi belli özellikler göstermektedir. Anadolu'da Yunan varlığı Doğu ticaretini (Mısır ve Mezopotamya) denetlemek ve örgütlemek amaçlıdır. Yunanlılar kendilerine bağlı bir ilişkiler sistemi kurmak, bu ilişkilerden kaynaklanan ayrıcalıklarını kaybetmemek için, Doğu ile olduğu gibi Avrupa ile de bütünüyle özdeşleşmemişlerdir. Gittikleri yerlerde, kurmuş olduğu kolonilerdeki halk ile bütünüyle özdeşleşmedikleri gibi, yerleştikleri coğrafyayı yurt olarak da benimsememişlerdir. Yu-

Doğu-Batı çatışmasında güç dengeleri, savaşa katılan unsurlar ve araçlar değişmesine rağmen çatışmanın temeli (Doğu-Batı ilişkilerinin denetimi) değişmemiştir. Truva önünde rol alan güçler bütün karşıtlıklarına rağmen aynı temel olayı yaşamışlardır.

Orta Asya'dan Yakındoğu'ya gelen ve Doğu-Batı çatışmasında yer alan Türkler, Doğu savunuculuğunu yüklenmişlerdir.

nan milliyetçiliği, anayurda bağlılık bu nedenle önemli olmuştur. Yunanlılar gittikleri yerlerde kökenlerini unutmamışlardır. Anadolu'daki Yunan kolonilerinin amacı Doğu ile bütünleşmek olmadığı gibi, buraları Avrupa'ya katmak da olmamıştır. Yunan kolonileri Akdeniz'de ve Karadeniz'in kuzeyinde (Rusya) bugün geçerli Avrupa ile Doğu arasındaki sınırı oluştururken, Anadolu bunun dışında kalmıştır. Bugün geçerli olan Avrupa ile Doğu arasındaki siyasi sınır Yunan ticaretinin yayılış koşulları ile bağlantılıdır. Anadolu, Avrupa'daki Yunan kolonilerinden farklı olarak Doğu ile ticaret ilişkilerinin denetlendiği bir alan olmuştur. (17) Yerleşme düzeninden de bunun ipuçlarını bulmak mümkündür. Anadolu'nun Ege, Akdeniz ve Karadeniz kıyıları boyunca yaygınlık gösteren Yunan kolonilerinin klasik düzeninde, akropole denizin birleştiği kaleyle limanın birbirine bağdaşması bu yerleşmenin denetim ile sınırlı kaldığının bir göstergesidir (ticarete ve savunmaya elverişli olması destekleyici neden). Yunan yerleşmecileri Anadolu'da dar kıyı şeridinin dışına çıkıp içlerile girememişlerdir. Anadolu'da Karadeniz'e ve Ege kıyılarına geldiklerinde buralar daha önce iskân edilmiş olduğu gibi, Yunan öncesinde Fenikeler ile de ti-

cari ilişkiler içine katılmışlardır. Bunun ötesinde bu kıyıların hinterlandında bulunan toplumlar, Yunanlılardan daha ileri uygarlık seviyesindedirler. Yunan için Anadolu'daki kolonizasyon girişimi buraların Yunanlaştırılması amacını taşımamış, ticari ilişkileri denetleme görevi ile sınırlandırılmıştır. Yunan yerleşmesi, doğudan batı yönüne doğru Yeşilirmak, Kızılırmak ve Sakarya nehirlerinin açtığı vadilerle bir basamak gibi alçalan Anadolu platosunun batıda Eskişehir, Afyon, Dinar çizgisinde bitmiştir. Ege kıyılarında Yunan kolonilerinde Anadolu ile bütünleşmeyen eksen dışı, ana eksen kesene denize yönelik bağlantı öne çıkmaktadır. Diğer bir deyişle Anadolu kıyılarındaki Yunan yerleşmesi yapıtırmaya olarak kalmış, içlerile nüfuz edememiştir.

Doğu uygarlıkları, şehir endüstrileri için gereksinim duyduğu hammadde ihtiyaçlarını karşılamak için Yunan ticaretine izin vermişlerdir. Ancak bu ticaretin soygun ve sömürü yoluyla istismarını önlemek için belli bir örgütlenmeye gitmişlerdir. Doğu-Batı ilişkisi ve çatışması, daha tarihin başlangıcında en geniş biçimde Anadolu'da (Truva) karşımıza çıkmaktadır. Doğu-Batı ilişkilerinin genişlemesiyle ortaya çıkan uluslararası ticaret ve savaş yolları Anadolu'da kesişmekte-

dir. Ticaret ilişkilerinin genişlemesi, bu ticarete Hindistan ve Uzakdoğu ATÜT uygarlıklarının katılmasıyla ortaya çıkan "İpek ve Baharat Yolları"nın kavşağı da Anadolu'dur. Bu durum Anadolu'ya ticaret ilişkilerinin denetiminde belli bir imkân vermektedir. Ancak Anadolu tarihi ticaret ilişkilerinin örgütlendiği bir yer değil, Doğu'ya karşı göçebe toplumların ve Batı'nın sızmalarının engellendiği bir yer olmuştur. Anadolu bu açıdan Doğu üretici uygarlıklarının hemen yanı başında farklı çıkarların çatıştığı bir savaş alanı görünümündedir. Daha Truva Savaşında bu açıkça görülmüştür. Ancak, söz konusu dönemde Doğu-Batı ilişkileri henüz tam anlamıyla gelişmemiş olduğu için Truva Doğu'nun ileri karakolu olarak kalmıştır. Anadolu'nun bir imparatorluk siyasetinin merkezi haline gelmesi Bizans'tadır. Doğu-Batı ilişkilerinde yeni bir ufuk açıp açmadığı tartışılmalı olsa bile Anadolu'yu bütünüyle kapsayacak ve gerisindeki cepheyi savunacak bir siyaset bundan önce gündeme gelmemiştir. Truva savaşları sonrasında her iki taraf da Anadolu'nun birliğini sağlayacak bir siyasetten yoksun olduğu görülmüştür. Bunun sonucunda Batı Anadolu'da Ege kıyılarındaki sıkışmış Yunan kolonileri görülürken, Doğu üretici uygarlıkları da savunmasını ve birliğini Anadolu sınırlarında kurmuştur. Doğu üzerindeki Yunan baskısı bir cephe özelliği kazanmadığı müddetçe kenar ve sınır bölgelerinde tutunmak yeterli görülmüştür. Asur ve Pers imparatorlukları kendi siyasetlerine Anadolu'yu ortak etmemişlerdir. Anadolu'yu egemenlikleri altına almakla yetinmişlerdir. Anadolu, Doğu ve Batı arasındaki sınırın yanı başında tarafların birbirine karşı üstünlük kazanmak için çatıştığı bir savaş alanı olmuştur. Bizans siyasetinin merkezi Anadolu olmasına rağmen, Anadolu "Doğu eyaleti" olarak tanımlanmıştır. Türkler için ise Anadolu başlangıçta "Rum diyarı"dır. Böylece her iki taraf da Anadolu'yu sahiplenerek yakını kendi içlerine kadar taşınmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Ancak önemli nedeniyle Anadolu'dan da vazgeçememişlerdir. Truva'nın anısının sürekli canlı tutulmasının bir nedeni de budur.

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alması sonrasında "Truvalıların/Hektor'un intikamı"nı aldığını söylemesi, onun tarih bilincinin derinliğini ve zenginliğini göstermektedir.

Truva savaşlarının mirası

Batı kendi kimliğini Doğu'dan ayrı kazanmış değildir. Bu nedenle Homeros destanında Truvalılardan saygıyla söz edilecektir. Bir aşağılama yoktur. Homeros destanları Doğu-Batı çatışmasına ilişkin karşı tarafın anlatımı olmasına rağmen Doğu tarafından da önemsenmiştir. Anadolu'nun direnişi sadece kendinin savunulması değildir. Hektor ile Aşil arasındaki teke tek dövüş sonrası intikam amacıyla Hektor'un ölüsünün savaş arabasının arkasına bağlı olarak sürükleniş bu nedenle savaşın en dramatik olayıdır. Bu küçümseme, horlama sırasında yücelen, saygı duyulan teke

tek dövüşü kazanan Aşil değil Hektor olacaktır. Başarısız olmasına rağmen Hektor'un kişiliğinde Truva'nın/Anadolu'nun önemine ve konumuna saygı duyulmaktadır.(18) Antik Çağ'dan günümüze kalmış eserler, İlyada, Odysseus destanları çoğunlukla zamanın elemesinden geçmiş, önemi kanıtlanmış eserlerdir. Diğer bir deyişle önemsenerek defalarca başkaları tarafından kopyalanmıştır. Her iki taraf da Homeros destanlarından belli sonuçlar çıkarmışlardır. Truva, Anadolu'dur; ama aynı zamanda Yunan ve Batı uygarlığının kuruluşuyla da ilgilidir. Yunanlılar Yakındoğu'nun önemli kıyı kentlerine de sık sık baskınlar yaptıkları halde bunlardan hiçbirisi Truva gibi önemsenmemiştir. Yakındoğu ile ilişki ve bu ilişkide önemli stratejik ve ticari noktaları elinde tutma üstünlüğü Yunanlılık bilincinin temelidir. Bu nedenle Truva'nın anısı şu veya bu biçimde sürekli canlı tutulmuştur. Sadece Batı tarafından değil, Doğu için de önemli dersleri içermesi nedeniyle sürekli hatırlanmıştır. Truva savaşları Doğu-Batı ilişkilerinin denetimi için ortaya çıkan çatışmanın ilk örneği olarak önemsenmiş ve daha sonra bu çatışma çeşitli biçimler almış olmasına karşın, Truva'ya yapılan referanslar günümüze kadar sürdürülmüştür.

Doğu-Batı çatışmasında güç dengeleri, savaşa katılan unsurlar ve araçlar değişmesine rağmen çatışmanın temeli (Doğu-Batı ilişkilerinin denetimi) değişmemiştir. Truva önünde rol alan güçler bütün karşıtılıklarına rağmen aynı temel olayı yaşamışlardır. İki ayrı dünya söz konusu değildir. Bu nedenle dünya tarihinin temel olaylarından biri olarak Truva ile daha sonraları da kendi adlarına bağlantı kurmaları mümkün olacaktır. Batı'da Yunanlılığı aşan yeni bir siyasetin sözcüsü ve merkezi olan Romalılar, kökenlerini (Yunanlıktan ayırmak için) Truva'ya bağlamışlardır.(19), (20) Bunun ötesinde, ünlü Caesar'ın Perslere karşı yapacağı büyük bir askeri seferle birlikte imparatorluğun başkentini de Truva'ya taşıyacağından söz edilmiştir. Bu proje daha sonraki Roma imparatorları tarafından da sürekli gündemde tutulmuştur. Constantinus döneminde de Doğu ile

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alması sonrasında "Truvalıların/Hektor'un intikamı"nı aldığını söylemesi, ancak, Hektor'u öldüren düşmanlarına saygısı, onun tarih bilincinin derinliğini ve zenginliğini göstermektedir.

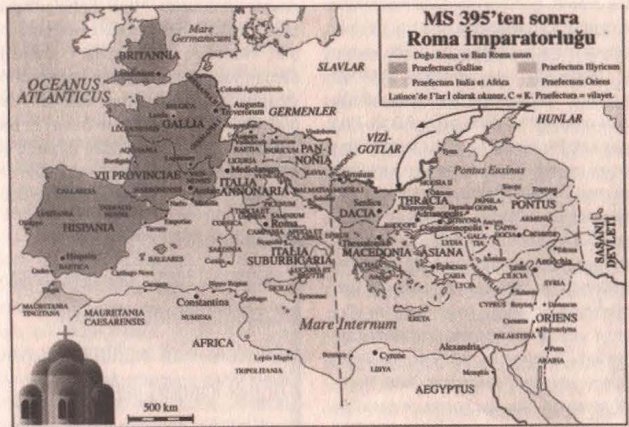
Anadolu, dünya tarihini belirleyen temel ilişki ve çatışmaların bir kavşağı durumundadır. Dünya tarihini belirleyen göçebe-yerleşik toplumlar çelişkisi ve sonrasında ortaya çıkan Doğu-Batı çatışması Anadolu'da düğümlenmektedir.

ilişkilerin denetimi için imparatorluğun Doğu sınırında yeni bir başkent kurulması düşünüldüğünde, önce Truva düşünülmüş; ancak daha sonra İstanbul seçilmiştir. İlk Bizans tarihçileri imparatorluğun yeni (Hristiyan) başkentini Truva kökenine yaslanarak meşrulaştırmışlardır.(21) Diğer bir deyişle Roma, Truva destanını dönüştürerek kendi imparatorluk mantığına uydurmaya çalışmıştır. İstanbul'un seçilmesinin nedeni Adalar Denizi'ne dayalı bir örgütlenme yerine, Akdeniz ile Karadeniz arasındaki ilişkiler yanında karayollarına dayalı ilişkilerin denetimi için İstanbul'un elverişli koşullar taşımasıdır. Atlantik Okyanusu'ndan başlayarak Akdeniz ile bütünleşen bir dünya egemenlik sisteminin merkezi olarak İstanbul uygun görülmüştür. Roma İmparatorluğu döneminde Avrupa'da iç bölgeler, nehirler ve karayolları aracılığıyla Roma'ya bağlanmıştır. Ancak Roma egemenliğinin temel Doğu ile ilişkiler olduğu için bu sistemin merkezi zorunlu olarak Roma'dan İstanbul'a (Yeni Roma) taşınmıştır. Truva, Roma ve İstanbul ilişkisi ile Doğu egemenliğini de kapsayan bir imparatorluk siyaseti amaçlanmıştır.

Antikçağ'ın sonunda bu görüşlere karşıt bir biçimde Truvalıların Türk olduğuna ilişkin kaynaklar da vardır. Truvalılar ile Türkler arasında ilişki ilk defa Batılılar (İtalyanlar) tarafından kurulmuştur. Konu ile ilgili ilk kaynaklar Türklerin Ana-

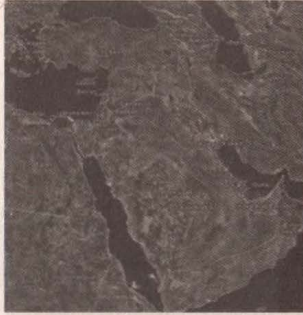
dolu'ya gelmelerinden önceye tarihlenmiştir. Bu yargılar, Orta Asya kökenli göçebe-savaşçı Türklerin Roma önlerine kadar gelmesi nedeniyle gündeme gelmiştir. Atilla, "tanrının kılıcı" olarak görüldüğü gibi Truvalılarla da ilişki kurmakta zorlanılmayacaktır. Batı Roma tarih sahnesinden silindikten sonra da İstanbul merkezli Doğu Roma varlığını sürdürmüştür. Ama bu geçmişe göre eksik, sınırlı bir önemdir. Ortaçağ'da Doğu ile ilişkileri sınırlanan ve Haçlı Seferleri ile Doğu ile doğrudan ilişkiler kurmak isteyen Batı güçleri, karşılığında bu seferde Anadolu Türklerini bulmuşlardır. Orta Asya'dan Yakındoğu'ya gelen ve Doğu-Batı çatışmasında yer alan Türkler, Doğu savunuculuğunu yüklenmişlerdir. Bu nedenle, Yakındoğu'da Orta Asya Türklerinden farklı bir geleneğin mirasçısı olmasına karşın, Haçlı Seferleri sırasında Türklerle çatışan Batılılar, onları köken olarak Truvalılara bağlamışlardır. 1354 yılında ölen Venedik doçu ve tarihçisi Andrea Dandolo'ya göre: "Türklerin vatanı Kafkas dağlarının arkasındadır, kökenleri Truvalılar kralı Priamos'un oğlu Troilos'un oğlu Turkos'a dayanmaktadır. Turkos, kentin alınmasından sonra yarıdağların büyük bir bölümüyle bu yörelere sığınmıştır."(22) Ortaçağ'da Doğu'nun silahlı gücü olarak Batı'nın karşı-

sına çıkan Anadolu Türkleri, böylece Arap-İslam hilafetinden ayrı olarak değerlendirildiği gibi (Truvalılar da Hititlerle bağlantılarına rağmen, Hititlerden ayrı olarak değerlendirilmiştir), Truvalılarla bağlantı kurulmuştur. Buradaki Türkoslara Türk olup olmadıkları önemli değildir. Önemli olan Türklerin Anadolu'da binlerce yıl önce ortaya çıkan Doğu savunuculuğu geleneğine bağlanmasıdır. Bu bağlantıdan, göçebe Asya savaşçıların geçmişte de Doğu adına belli görevler yüklediklerini söyleyebiliriz. Bu ilişki, Truvalıların "Tahta Atı" almakta tereddüt etmelerine rağmen için içeri aldıklarını da bir yönüyle açıklıyor. Türkoslara ile ilgili bu bağlantıdan çıkacak bir diğer sonuç ise, Truva Savaşı'nın boyutlarının ne kadar geniş olduğudur. Truva savaşları dünya tarihi açısından önemli bir olaydır; dönemin bütün önemli güçleri, göçebe savaşçılar da dahil, şu veya bu biçimde bu olayın dışında kalmamışlardır. Bu, bize Anadolu Türklüğünün tarihteki görevi ve Anadolu'nun Türkleşmesiyle ilgili belli ipuçları da verir. Ortaçağ'da -Haçlı Seferleri sırasında- Türkleri Truva'ya bağlayan açıklamalar öne çıkmışken, bu değerlendirmede Latin/Katolik-Ortodoks/Yunan çekişmesi nedeniyle belli bir olumlama da vardır. Ancak daha İstanbul'un alınmasından önce, "Rönesans

Dünya egemenliğinin tek merkezli hale geliş tarihi ilk kez gerçekleşmemiştir. Roma İmparatorluğu bunun ilk örneğidir.

İtalyası'nda Türkler ile Truvalılar arasında kurulan bağlantı bir başka biçime dönüşmüştür.(23) Osmanlıların Balkanlara geçmesi ve Yıldırım Beyazıt döneminde İstanbul'un alınacağını belli olmasından sonra, Batı'da Türklerle Truvalılar arasında bağlantı kurulması yaygınlaşmıştır. "Kente 1437 yılının sonunda gelen Katalan Pero Tafur, burada herkesin ağzında olan bir sözü not ediyor: 'Türkler Truva'nın intikamını alacaktır.'"(24) İstanbul'u fethederek Osmanlı'yı bir dünya imparatorluğunun merkezi yapan Fatih Sultan Mehmet'in de Truva savaşlarını anlatan İlyada Destanı'na özül ilgi olduğu bilinmektedir. Saray kütüphanesinde İlyada'nın Yunanca bir kopyasını muhafaza etmesi yanında, tercümesini de yaptırmıştır. Yakındoğu imparatorluk dilleri ile birlikte Eski Yunanca'ya da vâkıf olan genç sultanın bu dillere ait kitapları okuduğu tahmin ediliyor. Truva şehrine gittiği ve Truva kahramanlarının mezarlarını bulmak için araştırmalar yaptığı Rum tarihçiler tarafından aktarılmıştır. Bu bilginin kaynağı 1462 yılında Fatih'in çıktığı seferde "resmi tarihçi" olarak katılan Kritovulos'tur. Yapacağımız alıntı uzun; ama Fatih'in kişiliğini binlerce yıl önceki bir acıyı duyma, düşmanına karşı bile saygı, hoşgörü, sevecenlik, dikkat, merak, başkalarına karşı bile olsa haksızlığa karşı çıkma, olaylarda süreklilik arama, görmek gibi birbirinden farklı duygular içeren destan müthiş bir tarih bilincinin ifadesi olarak bir arada veremeyi başardığı için sevecek aktarıyoruz.(25) "İl. Mehmet Çanakakale Boğazı'nı ordusuyla birlikte geçti, Küçük Frigya'ya doğru ilerledi ve İlon'a vardı. Harebeleri ve eski Troya kentinin kalıntılarını gezerek büyüklüğünü, konumunu, art bölgesinin genişliğini, karayla ve denizle ilişkisinin yararlarını inceledi; Akhilleus ve Ajaks gibi kahramanların mezarları hakkında da bilgi aldı. Anılarını ve kahramanlıklarını saygı ile andı ve bu yüce anıyı yaşatan Homeros gibi şairleri bulunduğu için mutlu olduğunu düşündü. Başını yavaştan sallayarak 'Tanrı bunca yıl sonra da olsa, bu şehrin ve sakinlerinin öcünü almayı bana bahsetti. Düşmanlarını dize getirmek, şehirlerini talan

Türkiye kendi tarihi coğrafyasında ortaya çıkan çatışmalardan doğrudan etkilenen bir ülkedir.

etmek ve ganimeti Mysialılara vermek bana nasip oldu. Geçmişte bu toprakları Grekler, Makedonyalılar, Tesalyalılar ve Peloponeziler talan etmişlerdi. Onların soyundan gelenlere hak ettikleri cezayı ben verdim, o zaman ve daha sonraki yıllarda biz Asyalılara yapılan haksızlık benim gayretlerimle telafi oldu" dediği rivayet edilir."(26) Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u alması sonrasında "Truvalıların/Hektor'un intikamı"nı aldığını söylemesi, ancak, Hektor'u öldüren düşmanlarına saygısı, onun tarih bilincinin derinliğini ve zenginliğini göstermektedir.

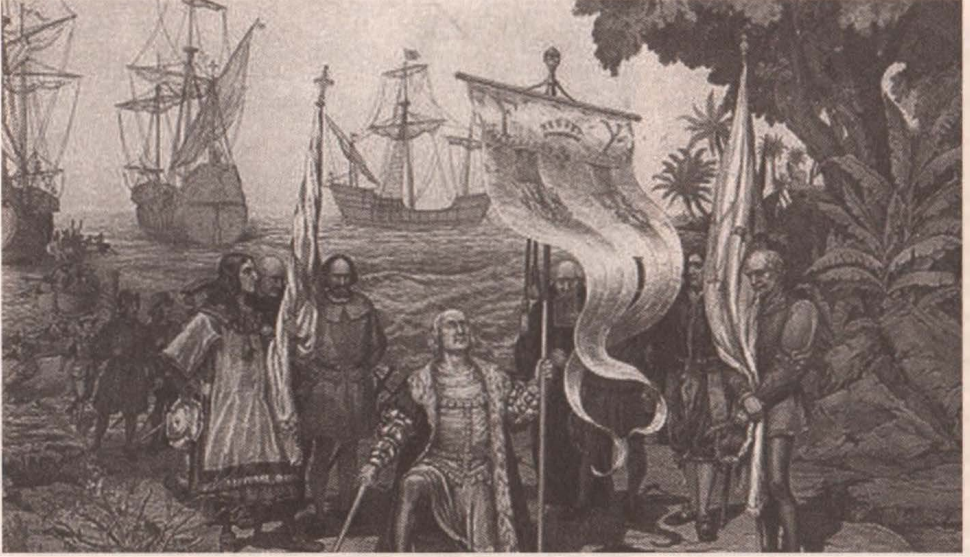
Antikçağ sonrasında Batı'da Truva'ya ilgi, biçim değiştirmesine rağmen devam etmektedir. Haçlı Seferleri'nden başlayarak Türklerin direnciyle karşılaşan, Rönesans döneminde Osmanlı'yı hemen yanı başında gören Katolik dünyasının Truva'yı unutmaması mümkün değildi. Osmanlı'nın başarısı Truva'nın başarısıydı. Truva Savaşından binlerce yıl sonra, Osmanlıları tarih sahnesinden silmek için çıkarılan I. Dünya Savaşı'nda,

Boğazları geçmek isteyen müttefik kuvvetleri zırhlı gemilerinin başında, Truvalılara karşı savaşan Yunan ittifak güçlerinin başkomutanının adını taşıyan Agamemnon zırhlısı vardır. Yenilemez armada olarak tanımlanan yüzen "çelik kaleler"inden karaya çıkan düşman askerleri ile "tahta at"tan çıkan askerler arasındaki fark, sonradan çıkarılan ilk elde başarılı olmamasıdır. Truva Savaşı'nın olduğu gibi, Çanakakale Savaşı'nın da dünya tarihinin en önemli savunma savaşlarından biri olması rastlantı değildir. I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıkan Osmanlı'nın tasfiyesi demek olan Mondros Antlaşması'nı İngilizler empoze etmiştir. Mondros, Yunanistan'da bir liman şehridir; ama antlaşmanın karada değil denizinde ortasında, İngilizlere ale Agamemnon zırhlısında görüşülmesi ve imzalanması anlamlıdır.(27) Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılacağı belli olunca artık sorun, tutunacağımız son kale olan Anadolu Türklüğünü ve Türkiye'yi savunmak olmuştur. Çanakakale savaşları kahramanı ve yeni Türkiye Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal, Türklerin Anadolu'da varlık nedenini Osmanlı dışında açıklamak için Anadolu'nun binlerce yıldır bir "Türk beşiği" olduğunu belirtmiştir.

Truvalılardan Türklerle kadar dünya siyasetinde, "Boğazlar Sorunu" ile "Doğu Sorunu" birlikte ortaya çıkmıştır. Tarihte aynı olayların ve sorunun süreklilik göstermesi bir "tekrar" değildir. "Tarih bir tekrardır.", "Tarihten ders alınsaydı tekrerr eder miydi?" gibi birbirine karşıt olarak kullanılan kalıp sözler vardır. Toplum olayları tekrar etmiş olsa bile, her seferinde çözümün gösterdiği özellik değiştiği gibi, çözüm bilinci de değişmekte ve zenginlik göstermektedir. Toplum yapısını belirleyen özellikler tarihte süreklilik gösteren temel olaylara bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin toplum yapısı veya Anadolu Türk kimliği sadece Orta Asya ve Yakındoğu İslam tarihiyle değil, Truva ile başlayan Anadolu toplum tarihi ile de bütünleşmiştir. Bu kimliğin en mükemmel biçimi olan Osmanlı, Batı'ya karşı Doğu savunuculuğu geleneği yanında, Anadolu uygarlıklarının da mirasıdır. Toplum çözümünün temeli de bu

Günümüzde Doğu-Batı çatışması temel çatışma olma özelliğini sürdürmektedir.

Anadolu Türk toplumunun dünya içindeki yerini ve rolünü bu çatışmanın dışında tanımlamak mümkün değildir.

Batı, Osmanlı denetiminden kaçmak için Atlantik'ten denize açılıp, okyanusları aşarak Hindistan ve Uzakdoğu ile ilişki kurma arayışına girmiştir.

tarihle kaynaşmakla mümkündür. Türkiye coğrafyası ve tarihi geçmişte ortaya çıkan ilişkilerin sürekliliği içinde biçimlendiği gibi, Anadolu Türklüğü de bu tarihin ve coğrafyanın yapılandırma, yama bir unsuru değildir; Anadolu tarihinin mirasçısı ve asli unsurudur. Truva elbette Türkiye'dir. Batı saldırganlığı ile Doğu savunuculuğunun karşı karşıya gelmesi ve

hesaplaşmasıdır. Truva'yı unutmayacağız. Biz unutsak bile başkalarının bize unutturmaya niyeti yoktur.

Anadolu'nun vermiş olduğu imkânların kullanımı: Osmanlı mirasının günümüzde önemi

Anadolu, dünya tarihini belirleyen temel ilişki ve çatışmaların bir kavşağı durumundadır. Dünya tarihini belirleyen göçebe-yerleşik toplumlar ilişkisi ve sonrasında ortaya çıkan Doğu-Batı çatışması Anadolu'da düğümlenmektedir. Anadolu'da yaşayan toplumlar bu çatışmadan etkilendikleri gibi, bu çatışmanın denetimini sağlayan bir siyaset söz konusu olduğunda bunun getirdiği zenginlikten de faydalanmışlardır. Bu nedenle bütün yıkımlara karşılık Anadolu'nun boşaltılması söz konusu olmamıştır. Anadolu bir imparatorluk yurdu olmuştur. Anadolu'da bulunmak bile belli imkânlardan yararlanmak anlamına gelmektedir. Anadolu insanı bu imkânları kullanan siyasetin peşinde gitmekte hiçbir zaman tereddüt etmemiştir. Osmanlılık bu siya-

setin en gelişmiş ve mükemmel biçimidir. Günümüzde de Anadolu'nun Doğu-Batı çatışmasında önem ve konumu değişmemiştir. Ancak Anadolu'nun önem ve konumunu değerlendiren bir siyaset söz konusu olmadığı için, Batı siyasetine bağlanmak ve uyum sağlamak öne çıkarılmaktadır.

Günümüzde toplumlararası ilişkilerin yeni bir biçim aldığı belirtilmekte, bu ilişkiler yeni dünya düzeni, bilgi toplumu, küreselleşme gibi kavramlarla yeni bir dönemin başlangıcı olarak gösterilmektedir. Gerçekte Batı'nın Doğu üzerinde egemenlik kurması ve bu egemenliğin Doğu içinde çok geniş bir yaygınlık kazanması yeni değildir. XIX. yüzyılda da bu yönde bir etkinden söz edebiliriz. Günümüzde değişen, Batı egemenliğinin ABD önderliğinde tek merkezli hale gelmesidir. Ancak dünya egemenliğinin tek merkezli hale gelişi tarihte ilk kez gerçekleşmemiştir. Roma İmparatorluğu bunun ilk örneğidir. Günümüzde yeni olan, XIX. yüzyılda ortaya çıkan Batı dünya egemenliğinin hangi biçim altında, kimin önderliğinde sürdüreceğinin

Türklerin Anadolu'da kimliklerini değiştirmeden Anadolu'yu yurt edinmeleri ancak dönemin siyasetleri dışında yeni bir siyasetin sözcüleri olmalarıyla açıklanabilir. Anadolu'ya gelen Türkler ne mevcut İslam hilafetleri siyasetiyle, ne de Bizans siyasetiyle uyuşmuş değillerdir.

belli olmasıdır. Küreselleşme, Batı içi çekişmelerin sona ermesidir. Batı içi çekişmelerin sona ermesiyle, Doğu'dan da Batı dünya egemenliğini açacak yeni bir düzen önerisi söz konusu olmadığında, rahatlıkla ABD merkezli küreselleşmeden söz edilebilmiştir. Küreselleşme tek çözüm olarak gösterilince, bunun dışında kalmak günümüz uygarlık nimetlerinden yararlanamamak olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşme/küreyerelleşme dışındaki arayışlar, marj dışı arayışlar, macera, kompo olarak gösterilmektedir. Yeni dünya düzeni, küreselleşme, adına ne denirse densin günümüz ilişkileri, Batı dünya egemenliğinin ABD önderliğinde kazanmış olduğu son biçimdir. Bu egemenlik elbette eskinin basit bir tekrarı olmamıştır. Batı, geçmiş deneylerden de faydalanarak Doğu üzerinde elde etmiş olduğu üstünlüğü sürdürmek istemektedir. Batı dünya egemenliğine karşı tehdit alanı, Batı dışı toplumlar görülmektedir. Bu açıdan öne çıkan bölge eski Osmanlı coğrafyasıdır. Günümüzde eski Osmanlı coğrafyası olarak tanımlanan bölgede belli çekişmelere tanık olunmaktadır. Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu'da, Doğu-Batı çatışmasının çeşitli biçimleriyle karşılaşmaktayız. Ancak bu bölgelerdeki çatışmada ön alan güçlerin Doğu-Batı çatışmasının öncülüğünü temsil etmesinde güçlük vardır. Bu çatışmaları temel çatışmadan ayırmak mümkün değildir. Ancak bu çatışmalar temel çatışmanın dışında bir kimlik meselesi olarak gösterilmektedir. Toplumların kimliği tarih içinde katılan ilişkilerle oluşmuştur. Toplumların temel ilişkileri dışında yapılan kimlik tanımları, toplumların farklılıklarını mutlaklaştırarak empoze edilen belli bir tutumun ve rolün yaygınlaştırılmasından başka bir sonuç vermemektedir. Bu durumda çatışma ve uyumsuzluğun kaynağından, bu toplumların kendileri/kimlikleri sorumlu tutulacaktır.

Günümüzde Batı tarafından getirilen etnik, dini, mikro kimlik tanımları toplumlararası ilişkiler içinde bir çözüm aramak yerine belli bir çözümün dışarıdan bu halklara dayatılmasıdır. Küreyerelleştirme bu dayatmanın yönünü ve biçimini

Osmanlılık her şeyden önce bir dünya siyasetidir.

göstermektedir. "Yerellik" ABD dünya egemenliğine bağlanma veya tabi olma anlamında bir kimlik belirtisi olmaktadır. Batı dünya egemenliğinin dışına çıkan toplumların kendi tarihine dayalı bir yerellik ve evrensellik anlayışı mahkûm edilmektedir. Küreyerelleşmenin hem sorun, hem de çözüm olarak gösterilmesi, Batı dünya egemenliği dışındaki arayışları yasaklamaktadır. Toplumlar kimliklerini tarihte yaşanan serüven sonucunda kazanmışlardır. Farklılıklar yanında benzerliklerinin de kaynağı aynı çatışmayı yaşamış olmalarıdır. Dünya tarihini ve günümüzü belirleyen temel çatışma benzer toplumlararası değil, iki ayrı uygarlık arasındadır. Günümüzde ortaya çıkan temel sorunların toplumun kendi sınırlı ilişkileri içinde aşılması

Türklerin dünya tarihine yaptıkları katkı üretim ilişkileri düzeyinde değil, siyaset düzeyindedir. Anadolu Türkleri Doğu-Batı ilişkilerinde yeni bir aşamanın, yeni bir dünya siyasetinin savunucuları olmuşlardır. Osmanlılık, bu siyasetin gerçek ifadesi olmuştur.

mümkün değildir. Diğer deyişle toplumun kendi çapıyla sınırlı çözüm arayışları başarılı olamaz. Toplumların kendi sorunlarını toplumlararası çekişmeler içinde çözmesi daha geniş birliklerin de zeminini oluşturmaktadır. Bu açıdan toplumlararası ilişkilerin düğümlendiği belli bölgeler öne çıkmaktadır. Anadolu, toplumlararası ilişkilerin ve çatışmanın dışında değildir. Anadolu'ya ve Anadolu Türk toplumuna önemini kazandıran toplumlararası ilişkiler içinde üstlenmiş olduğu yer ve roldür. Türkiye günümüzde de doğrudan sıcak çatışmaya girmese bile Doğu-Batı çatışmasının temel ekseninde bulunmaktadır. Türkiye bu çatışmanın kaderini belirleyecek bir konumdadır ve çatışmanın dışında kalması da mümkün değildir. Türkiye ile hesaplaşmadan Doğu-Batı ilişkilerinde kesin bir üstünlük iddiasında bulunmak ham bir hayaldir. Türkiye kendi tarihi coğrafyasında ortaya çıkan çatışmalarından doğrudan etkilenen bir ülkedir. Bu çatışmalarda etkisiz kalması da düşünülemez. Mesele elbette çatışmayı kıskırtmak ve doğrulamak değildir, bu çatışmayı anlamak ve aşmaktır. Türkiye'de sosyolojinin önemi ve görevi de bu çaba içinde bir anlam kazanmaktadır. Türk sosyolojisi Anadolu Türk toplum ve tarihine bütünlükte dünya çapında etkinlik ve ağırlığına da artıracaktır.

Günümüzde Doğu-Batı çatışması temel çatışma olma özelliğini sürdürmektedir. Anadolu Türk toplumunun dünya içindeki yerini ve rolünü bu çatışmanın dışında tanımlamak mümkün değildir. Anadolu Türk toplumu tarihte kimliğini Doğu-Batı çatışması içinde kazandığı gibi, Batı saldırganlığına karşı Doğu halklarının öncülüğünü ve sözcülüğünü de üstlenmiştir. Türkiye'nin günümüz sorunlarını ve çözüm önerilerini de bu tarihî birikim çerçevesinde ortaya koymak gerekir. Sovyetlerin kendisini tasfiyesi sonrası ortaya çıkan yeni dünya düzeninde, yeryüzündeki en yoğun çatışma eski Osmanlı coğrafyasında ve Osmanlı'nın etki alanında görülmektedir. Bu bölgeler Osmanlı egemenliğinden veya etkisinden çıktıktan sonra kendi başlarına bir önemleri olmamıştır. Doğu-Batı

XIX. yüzyılda Osmanlılıktan anlaşılan yeni dünya düzeninde yer almaktır.

ilişkilerinde yeni bir siyasetin öncülüğü ve sözcülüğü olmayınca bu toplumlar Batılılaşma, modernleşme, küreselleşme adı altında Batı siyasetine uyumlu bir çerçevede varlık belirtmişlerdir. Ancak bu, sorunlarının çözümü olmak bir yana yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Günümüzde yakın bölgemizde ortaya çıkan çatışmalar, toplumlararası ilişkiler dışında ortaya çıkan yerel çatışmalar olarak tanımlamak istenmektedir. Bu durumda çözüm çerçevesi de bu bir arada yaşayan toplumların kendi aralarındaki uyumsuzlukların giderilmesi olarak gösterilecektir. "Barış" için dışarıdan "uluslararası toplumun" müdahalesinden söz edilecektir. Bu açıklamanın iki yönü vardır. Önce bu açıklamayla bu toplumlar arasındaki farklılıklara rağmen benzerliklerinin kaynağı belirsizleşmektedir. Diğer deyişle bu toplumların daha geniş bir cephe içinde Batı'ya karşı bir birlik oluşturdıkları ve farklılıklarına karşılık birlik ve dayanışma içinde oldukları gözden kaçırılmaktadır. Bu açıklamanın diğer bir yönü de, bu toplumların sorunlarının toplumlararası ilişkilerden değil, bizzat kendi iç ilişkilerinden kaynakladığı izlenimini vermesidir. Çekişme ve çatışmaların bu biçimde tanıtılması Batı dünya egemenlik düzenini tartışma dışı bıraktığı gibi, verili toplumlararası ilişki düzeni içinde yer almak da çözümün te-

meli olarak gösterilmiş olacaktır. Günümüzde "yerel çatışmalar" denilen çatışmaların bolluğunda "küreyelleşmenin" kaçınılmaz ve tek yol olarak önerilmesi boşuna değildir. Bu, Batı dünya egemenliğinin pekişmesinden başka bir sonuç vermemektedir. Batı dünya egemenliğinin kaynağı, Batı'nın toplumlararası ilişkilerde elde ettiği denetimidir. Doğu-Batı ilişkilerinin denetimi, Batı üstünlüğünün olduğu gibi sorunlarının da kaynağıdır. Bu nedenle Batı kendi dışındaki toplumlarla kurduğu ilişkilere kuşkuyla bakacaktır. Günümüzde Doğu-Batı ilişkilerinde Batı'nın üstünlüğüne rağmen Batı'nın Doğu toplumlarını bütünüyle denetlemesi söz konusu değildir. Doğu-Batı çatışmasının aşılamamış olması ve çeşitli görüntüler içinde sürüyor olması nedeniyle bugün Osmanlılık gündemdedir. Osmanlı'nın tasfiye edilmiş olması, Batı'ya karşı Doğu cephe siyasetinin gerekliliğini ortadan kaldırmış değildir. Türkiye bu açıdan hâlâ önemini korumaktadır. Türkiye Batı'ya karşı Doğu cephe siyasetinin mirasçısıdır, önemi de buradan kaynaklanmaktadır.

Batı'nın Doğu üzerindeki egemenliği günümüzde küreselleşme, yeni dünya düzeni söylemleriyle övülmekte, böylece Batı egemenliği zorunlu bir gelişme olarak gösterilmektedir. Gerçekte günümüz Batı dünya egemenliği toplumsal-tarih-

sel gelişmenin zorunlu, kendiliğinden bir ürünü değildir. Doğu-Batı ilişkilerinin tarihi serüveni içinde bir tarafın diğer taraf üzerindeki egemenliğiyle ilk defa karşılaşılmamaktadır. Bunun ötesinde Doğu, tarihte dünya egemenliğinin çeşitli biçimlerinin örneklerini de vermiştir. Osmanlı İmparatorluğu bunun en son ve en mükemmel örneği olmuştur. Batı'nın ancak bir dünya savaşı pahasına Osmanlı'yı tasfiye ederek geleneksel Doğu toplumlarını Batı dünya egemenliğine kattığı unutulmamalıdır. Tarihte, Doğu-Batı çatışması içinde taraflar karşı tarafı yok etmeye çalışmamış, Doğu-Batı ilişkilerinin denetimini ele geçirmekle yetinmişlerdir. Yakındoğu'nun veya Anadolu'nun önemi de burada ortaya çıkmaktadır. Anadolu Doğu-Batı ilişkilerinin denetlendiği kilit bir noktadadır. Bu açıdan Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesi sıradan bir olay değildir. Türklerin Yakındoğu'ya gelmeleri ve Anadolu'yu yurt edinmeleri tarihlerdeki en önemli dönüm noktasıdır. Eğer bu olayın dünya tarihi içindeki önemi anlaşılamazsa, Türklerin Anadolu'daki varlık nedeni tartışmalı bir konu olacaktır. Anadolu'nun Türkleşmesi sadece tarihimizin değil sosyolojimizin de temel konusudur. Türkler Anadolu'da kimliklerini korumayı başardıkları gibi, Anadolu'yu Doğu siyaseti çerçevesi içinde kullanmayı da başarmışlardır. Bu ikisi birbiryle ilişkilidir. Anadolu Türklüğünün başarısı, Batı soygunu ve saldırganlığına karşı Doğu'yu bir cephe siyaseti içinde örgütleyebilmesidir. Osmanlılık bu

XIX. yüzyılda artık

Osmanlılıktan anlaşılan Batı'ya karşı bir cephe oluşturmak, bu cephe içinde Doğu'yu savunmak ve Doğu-Batı ilişkilerini denetlemek değil, yeni dünya dengesinde yer edinmektir. Bunun için bulunulan stratejik konumu değerlendirilmeye çalışmıştır.

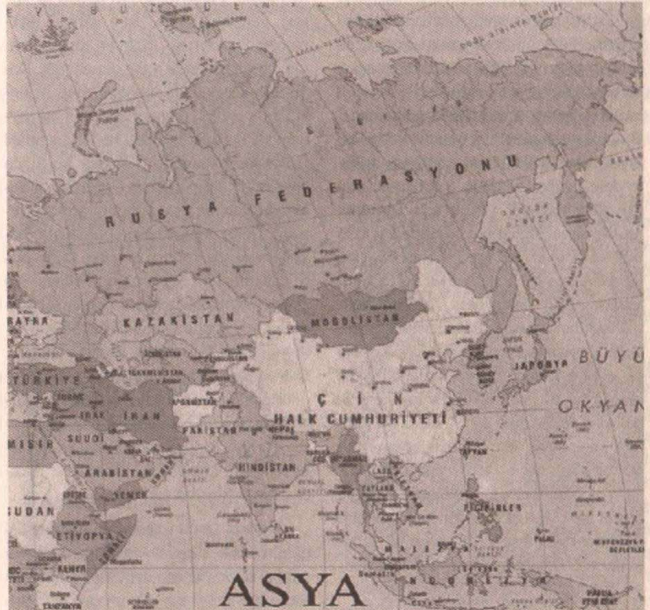
Türkiye'de siyasi seçimin Batı ile ilişkili olması Batı sosyolojisinin açıklamalarının geçerlilik ve ağırlık kazanmasını sağlamıştır. Bu geçerlilik ve ağırlık Batı sosyolojisinin çözüm olmasından değil, Batı'nın dünya egemenliğini elinde tutmasından kaynaklanmaktadır.

siyasetin adıdır. Türklerin Anadolu'da dünyanın en uzun ömürlü ve kararlı imparatorluklarından birini kurlmaları göçebe toplum ilişkileri içinde açıklanamaz. İstanbul'un siyasi merkez olması, Topkapı Sarayı, Süleymaniye Camii veya klasik Türk müziği bunun için yeterli kanıttır.

Türklerin Anadolu'da kimliklerini değiştirmeden Anadolu'yu yurt edinmeleri ancak dönemin siyasetleri dışında yeni bir siyasetin sözcüleri olmalarıyla açıklanabilir. Anadolu'ya gelen Türkler ne mevcut İslam hilafetleri siyasetiyle, ne de Bizans siyasetiyle uyummuş değillerdir. Anadolu Türklüğünün dünya tarihine katkıları da burada aranmalıdır. "Anadolu o dönemde Roma İmparatorluğu'nun henüz İslam'ın eline geçmemiş son Doğu eyaletidir. Anadolu'nun Türkler tarafından fethiyle ancak İslam'ın Doğu birliğini sağlaması işi son bulmuştur. Üstelik Türklerin bu başarısı Yakındoğu'nun geleneksel yönetici güçlerinin bilinçli bir siyaseti sonucu değildir. Türklerin Bizans üzerine sürülmüş bulunmaları cihad ideolojisi altında Yakındoğu'yu tehdit eden Türklerin Doğu zenginlik merkezlerinden uzaklaştırılmak istenmelerinin sonucudur. Ve istenmeyen bu Türk nüfusun Bizans önünde eriyip kaybolacağı umulmaktaydı. Oysa Türkler, önce yalnızca kendi güçleriyle Doğu üzerinde en önemli tehdit olan Bizans'ı yenmişler ve bu askeri başarılarıyla Doğu'nun toprak bütünlüğünü, siyasi bütünlüğünü sağla-

mışlardır. (...) Anadolu, tarihi önem ve rolünü ancak Türk siyasetinde bulacaktır. (...) Yine Türklerin Anadolu'da yerleşmelerinden hemen sonra Haçlı Seferleri'nin başlamış olması, Türklerle İslam dünyasında çok önemli bir yer kazandıracaktır. Türkler Hristiyanlığa karşı en önde çarpışır duruma gelmişler, İslam âleminin kaderi Haçlı orduları önünde Türklerin başarısına bağlı kalmıştır." (28) Anadolu Türklüğünün Haçlılar karşısındaki başarıları dünya çapında gelişmelere yol açmıştır. Türkler Anadolu önünde duran, basit sınır değişikliğinden öteye gitmeyen mevcut Doğu-Batı dengesine, masraflı kısıp çekişme ve açmazlara karşı kendi güç ve imkânlarına dayanan yeni bir siyasetin sözcüsü ve öncüsü olmuşlardır. Türklerin dünya tarihine yaptıkları katkı üretim ilişkileri düzeyinde değil, siyaset düzeyindedir. Anadolu Türkleri Doğu-Batı ilişkilerinde yeni bir aşamanın, yeni bir dünya siyasetinin savunucuları olmuşlardır. Osmanlılık, bu siyasetin gerçek ifadesi olmuştur. "Os-

manlılık Anadolu'nun Türkleşmesinin bir sonucu olduğu gibi Anadolu'nun Türkleşmesi olayı da tarihte gerçek anlamını ancak Osmanlılıkta bulacaktır. Bu nedenle Osmanlılık gözden uzak tutularak Anadolu'nun Türkleşmesi olayının gerçek boyutlarıyla anlaşılması mümkün değildir." (29) İstanbul'un fethi bu açıdan dünya tarihini belirleyen, Batı'da bir çağı kapatıp yeni bir çağı başlatan gelişme olmuştur. İstanbul'un fethi sonrası Türkler Haçlı ordularını Avrupa içinde karşıladığı gibi Akdeniz'de de Batı etkinliğini sınırlandırmışlar, iki kıta ve iki büyük deniz arasındaki ilişkileri tekelden yönetmişlerdir. Osmanlı, Batı saldırıları önünde kesin bir başarı sağlamakla kalmamış, Doğu-Batı ilişkilerinin denetimini de eline geçirmiştir. Bu başarı sonrasında Batı geniş Haçlı orduları düzenleyemez olmuş, Osmanlı egemenliği dışında Doğu'ya karşı yeni saldırı ve ilişki yolu aramıştır. Yakındoğu'da Batı'nın tüm denetim imkânlarının ortadan kalkması, Anadolu'dan sonra Kırım (kuzey) karayolla-

Yeni bir dünya dengesi arayış. yeni bir söz ancak Doğu toplumlarından gelecektir.

Batı-Doğu çatışmasının önüne geçilecek tek yol toplumların bağımsızlıklarını kazanmasıdır.

rının ve Boğazlar, Mısır, Kıbrıs aracılığıyla denizyollarının da denetiminin Türklerin eline geçmesi Batı için boğulmak anlamına gelmiştir. Batı, Osmanlı denetiminden kaçmak için Atlantik'ten denize açılarak, (ters bir işte, ters yönde giderek) okyanusları aşarak Hindistan ve Uzakdoğu ile ilişki kurma arayışına girmiştir. Bu yeni girişimler sonucu, rastlantı eseri olsa da Amerika kıtası bulunmuş, Akdeniz merkezli ilişkiler yerine okyanuslara dayalı yeni ilişkiler ön plana geçmiştir. Bu durum daha sonra Batı'da görülen değişikliklerin, Batı içi önderlik çekişmesinin de temeli olmuştur.

Batı ile doğrudan çatışmanın ve son hesaplaşmanın yapılacağı yer Anadolu'dur. Bu çatışmadan kaçınmanın veya çatışma olduğunda başarı kazanmanın tek yolu dünya halklarının bağımsızlık ve özgürlüklerini savunmaktan geçmektedir.

Türkler Osmanlılıkla Doğu-Batı çatışmasına yeni bir içerik kazandırmış, çatışma alanını Batı içine taşımanın ötesinde birlikte yaşama deneyiminin de örneğini vermişlerdir. Sadece Doğu toplumlarını değil Batı toplumlarını da kapsayan bir siyasetin sözcüleri olmuşlardır. Beşyüz yıl boyunca Almanya ve Fransa'nın toplamından daha büyük bir bölge, tüm Balkan toplumları Osmanlı siyasetiyle kaynaşmıştır. Osmanlı, kendisinin yaratmadığı/başlatmadığı, daha tarihin başında ortaya çıkan bir çatışma geleneği içinde önemli bir aşamayı temsil etmiştir. Batı saldırı ve soygunlarına karşı Doğu'nun askeri-siyasi koruyuculuğunu üstlenmiştir. Osmanlılık her şeyden önce bir dünya siyasetidir. Osmanlı'nın "Doğu savunuculuğu" siyaseti, başarılı olduğu müddetçe Doğu'nun üretici halkları tarafından desteklenmiştir. Osmanlı son dönemlerinde bu savunuculuk görevini yapmakta belli sorunlarla karşılaştığında, çözümü yine dünya siyaseti çerçevesinde aramıştır. Geleneksel Doğu cephe siyasetini yürütmekte sorunlarla karşılaştığında, yeniden siyaset üretebilir hale gelmek için Batıcılığa siyasi seçimini yapmıştır. Doğu-Batı ilişkilerinde Osmanlı'yı dışlayan okyanuslara dayalı yeni yolların ortaya çıkması Osman-

lı geleneksel siyasetinin uygulanmasında belli sorunlara yol açmıştır. Osmanlı bu gelişmeden etkilenmiştir. Ancak Doğu yolları üzerinde denetimini bütünüyle yitirmeyen Osmanlı, Batı içinde ortaya çıkan çekişme içinde taraf olarak varlık belirtmeyi sürdürmüştür. XIX. yüzyılda Batı yeni ilişkilerden aldığı güçle geleneksel Doğu'yu da egemenliği altına almak istediğinde kendi içinde bölünmüş, çekişme ve çatışma içine girmiştir. Osmanlı, Batı içi bu önderlik çekişmesinden yararlanmıştır. Yakındoğu'da etkinliklerini artırmak isteyen Batı ülkelerinin Osmanlı ile ilişkilerde öncelik elde etme çabası, ayrıcalıklı ilişki kurmak istemeleri Osmanlı'yı dünya siyasetinde söz sahibi yapacaktır. İngilizlerin okyanuslara dayalı dünya egemenliğine karşı çıkan Kıta Avrupası ülkeleri, önce Fransa, daha sonra Almanya, geleneksel Doğu yollarına dayalı yeni bir siyasetin sözcülüğünü yapmışlardır. Bu durum Yakındoğu'nun ve Orta Asya ülkelerinin önem kazanmasına yol açmıştır. XIX. yüzyılda artık Osmanlılıktan anlaşılan Batı'ya karşı bir cephe oluşturmak, bu cephe içinde Doğu'yu savunmak ve Doğu-Batı ilişkilerini denetlemek değil, yeni dünya dengesinde yer edinmektir. Bunun için bulunulan stratejik konumu değerlendirilmeye

Batı'nın Doğu üzerinde kurmuş olduğu üstünlükten vazgeçerek toplumlararası ilişkilerde yeni bir denge kuracağını beklemek ham hayaldir.

çalışmıştır. İmparatorluktan vazgeçmeden Orta Asya Türklüğü ve İslam dünyası içindeki yerimizden yararlanma yoluna gidilmiş, Türkçülük ve İslamcılık siyasetleriyle bu toplumlarla olan bağlarımız öne çıkarılmıştır.

Osmanlı daha başlangıçtan itibaren Batı saldırganlığına karşı çatışmayı ve savunmayı denizde değil, karada ve kıyıda karşılamıştır. Batı, okyanuslara dayalı yeni bir ilişki sistemi geliştirdiğinde de Osmanlı, Batı saldırılarını karaya ayak bastığı yerde karşılamıştır. Deniz yollarının dünya siyasetinde ağırlık kazandığı dönemde Boğazlar, Basra Körfezi, Süveyş Kanalı ve Kıbrıs aracılığıyla Osmanlı, Doğu-Batı ilişkilerinin denetimini elinde tutmaya çalışmıştır. Bu geçit yollarının denetiminin kurulu dünya dengesi üzerinde büyük bir etkisi vardır. Ancak Osmanlı bir dünya savaşı pahasına tasfiye edilmek istendiğinde esas çatışma alanı ilişkilerin düğümlendiği İstanbul-Boğazlar ve Anadolu olmuştur. Osmanlı'nın tasfiyesi sürecinde Balkan toplumları bölünmüş, "Balkanlaşma" deyimi siyasi literatürde bölüp yönetmek ve gerçek durumu yansıtmayan çabaları dile getirmek için kullanılmıştır. Araplar, İmparatorluk'tan kopuşları sonrasında Batı yönetimi ve mandası altına girmişlerdir.

Anadolu Türklüğü bu tür oyunlarına karşı direnmiş ve imparatorluğun tasfiyesi sonrasında Batı saldırganlığına karşı Doğu'da gerçek bağımsızlık akımının öncüsü ve önderi olmuştur.(30) I. Dünya Savaşı sonrasında Anadolu Türk toplumu için sorun varlığını korumak, son kalemiz olan Anadolu'yu ve Anadolu Türklüğünü savunmak olmuştur. Anadolu Türk toplumu Batı'ya karşı ilk bağımsızlık mücadelesini vererek bütün Doğu toplumlarına yeni bir yol göstermiştir. Bu gelişme Batı'nın Doğu toplumlarıyla ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır.

Yeni Türkiye Devleti, artık bir dünya siyasetini sürdürmenin mümkün olması nedeniyle Osmanlı eleştirisine dayalı, Anadolu'yla sınırlı yeni bir siyaset

ve kimlik savunusunu öne çıkarmıştır. Ancak dünya ilişkileri içinde önemini korumayı da sürdürmüştür. İstanbul ve Anadolu toplumlararası ilişkilerde kilit mevkide bulunmaktadır. Sadece bu konumu elde tutmak bile belli imkânlardan faydalanmak anlamına gelmektedir. Türkiye, Osmanlı sonrasında dünya egemenlik ilişkilerinde ağırlığını kaybetse de bir başka düzeyde Batı siyaseti açısından önemini sürdürmüştür. Batı'nın Doğu ile yeni ilişkiler kurması, Doğu-Batı ilişkilerinde eski savaş ve ticaret yollarının (Yakındoğu'nun) önemini yitirmesi anlamına gelmemiştir. Ancak yeni dönemde Doğu-Batı ilişkilerinin bizim dışımızda yürütülmesi nedeniyle etkinliğimiz sınırlandırılmıştır. Türkiye'nin dünya siyasetinde oynayabileceği rolü ve stratejik önemini sınırlandırmak, ilişkilerini denetim altında tutmak, kendi iç çekişmelerine rağmen Batı'nın ortak politikası olmuştur. Osmanlı sonrası dünyada Batı, kendi dünya egemenliği siyasetine alternatif olacak yeni siyasi oluşumları engellemek çabasıdadır. Bu siyasete temel sağlayacak dayanakları sınırlamak ve yeni bir siyasetin oluşumunu engellemek için Türkiye çeşitli uluslararası anlaşmalarla Batı'ya bağlanmıştır. Bu anlaşmaların amacı Türkiye üzerinden Do-

Dünya tarihini Batı sorun ve çözümüyle sınırlamaya, tarihi gelişmeye engel olmaya hiç kimsenin hakkı ve gücü yoktur. Batı dünya egemenliği çelişki ve sorunları içinde taşımaktadır.

ğu ile ilişkili bir siyaset oluşturmak değil, Türkiye'nin yeni bir siyaset oluşturmamasını engellemektir. Bu siyaset sonucunda Türkiye'nin stratejik konumu ve önemi gölgelenmiştir. Batı, günümüzde de dünya egemenlik ilişkilerinin sürdürülmesi ve pekişmesi amacıyla Yakındoğu'yu yeniden örgütlemektedir. Bu örgütlenme çerçevesinde Türkiye'ye yeni, etkili bir rol verilmesi söz konusu değildir. Tam tersine Türkiye'nin yeni, alternatif bir siyaset önerisi olabileceği kuşkusuyla buna karşı önlem alınmaktadır. Türkiye Batı'ya karşı cephe siyaseti oluşturabilecek ender ülkelerden biridir. Bu siyaset oluşumuna engel olmak amacıyla Türkiye'ye Batı adına ve Batı'nın desteğiyle bölgede eski düzenin korunması rolü verilmiştir. Bu durumda Türkiye kendi tarihine ve bölge halklarına yabancı bir siyasetin savunucusu olmuştur. Türkiye'nin esas zenginliği dünya tarihi içindeki yeri ve stratejik konumudur. Batı açısından esas sorun bu konunun denetlenmesi olmuştur. Bu nedenle Türkiye stratejik konumunu kendi tarihine uygun bir biçimde değerlendirememektedir. Ancak bu konumu elinde tutması bile Batı saldırganlığına karşı Doğu halklarının bir güvencesidir. En azından Doğu'da Batı'nın işlerini kolaylaştırmamaktadır. Körfez Savaşı bunun bir sınavıdır. Yine günümüzde İran ve Suriye'ye karşı ABD saldırganlığının ertelenmesinde de Türkiye'nin tuttuğu konum önemlidir. Türkiye Batı saldırganlığını engellemese de etkinliğini bir başka biçimde sürdürmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeninde de Türkiye -doğrudan savaş alanı olmasa bile- savaşın örgütlendiği, savaş öncesi hazırlıkların yapıldığı, lojistik destek sağlayan ve yıkınan yapılan en önemli ülkedir. Dünyanın kaderini belirleyeceği söylenen "iki süper güç"ün ciddi bir biçimde karşı karşıya geldiği en önemli çatışma olan "Küba krizi"nin gerçekte "Türkiye krizi" olduğu ve Türkiye üzerinden çözüldüğü unutulmamalıdır. Türkiye, iki kutuplu dünyada da temel çatışma alanı olmasına karşın sıcak çatışmanın yaşanmadığı yerlerden biridir. Yeni dönemde de çevremiz bir yangın

yerine dönmesine karşılık, Batı ile doğrudan çatışmanın ve son hesaplaşmanın yapılacağı yer Anadolu'dur. Bu çatışmadan kaçınmanın veya çatışma olduğunda başarı kazanmanın tek yolu başta Doğu halkları olmak üzere dünya halklarının bağımsızlık ve özgürlüklerini savunmaktan geçmektedir.

Türkiye, Osmanlı egemenliğine bağlı ve Osmanlı mirasıyla ilişkili olarak Doğu varlığının sürdüğü tek bağımsız ülkedir. Türkiye'nin Doğu-Batı çatışmasının günümüzdeki çeşitli görünüşleri içinde ayrı bir yeri olması bu nedenledir. Türkiye geleneksel Doğu'ya ve Doğu iskelelerine en yakın ülke olması yanında, Orta Asya ve Balkanlar bağlantılarıyla kıta içlerine kadar uzanan bir ülkedir. Bu konuyla sadece askeri ve ticari açıdan değil, toplumlararası ilişkilerin denetimi açısından da önemli bir yer tutmaktadır. Anadolu, daha tarihin başından beri toplumlararası ilişkilerde önemli bir rol oynamış, imparatorluk yurdu olmuştur. Günümüzde de, Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi sonrasında saldırgan-yağmacı ABD yayılmacılığının itisadi-modern Batı yayılmacılığının yerine geçmesi ve kara savaşlarının öne çıkmasıyla Türkiye'nin konumu ve rolü Doğu halkları açısından tekrar gündeme gelmiştir. Osmanlı'nın olmadığı dünya düzeninde Batı saldırganlığına karşı Doğu cephe savunuculuğu siyasetinin gerekliliği bütün açıklığı ile ortaya çıkmıştır. Osmanlı, altıyüz yıl boyunca Doğu toplumları çıkarına bir siyasetin savunucusu olmuştur. Türkiye Osmanlı mirasının onurunu taşımaktadır. Bütün Batı dünya egemenliği övgülerine rağmen, Anadolu Türk toplumunun oyunlara gelmemesi ve Batı'ya karşı direnci bu mirasın önemini göstermektedir. Batı'nın Doğu karşısında elde

ettiği üstünlük ve güç, dünya egemenliği olumlu bir biçimde kullanılmadığı için aşılıp mahkûmdur. Önemli olan güç sahibi olmak, dünya egemenliğini elde etmek değil, bu gücü insanlığın, dünya halklarının yararına kullanmaktır. Osmanlı mirasının gündemde olmasına bu açıdan bakmak gerekir. Osmanlı tasfiye edilmiş olmasına karşılık, Osmanlı'nın temsil ettiği Doğu savunuculuğu ve koruyuculuğu siyasetinin gerekliliği bütün dinamizm ve canlılığıyla ortada durmaktadır. Günümüzde Doğu-Batı ilişkileri Batı lehine açıkça oluşmuş olsa da bu üstünlük Doğu toplumlarının varlığını ortadan kaldırmış değildir. Doğu-Batı ilişkisi sadece dünya tarihinin zenginliğini değil, dünya tarihinin geleceğini de oluşturmaktadır. Türkiye'nin savunulması bugün sadece bizim değil, Doğu'nun mazlum halklarının geçmişinin ve geleceğinin de savunulmasıdır. Türkiye'nin bugün geldiği yerde sınırlarının tartışılması, Kıbrıs'tan vazgeçmesi, bulunduğu konumdan ve Doğu'nun geleceğinde oynayacağı rolden vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Başka türlü söylersek, Türkiye'nin dışarıdan belirlenen gündemle tartıştığı konular onu kendi içinde çatışmalar içine iterek ve gücünü bu tartışmalar içinde tüketerek oynayacağı rolü engellemek amacı taşımaktadır.

Türkiye'de siyasi seçimin Batı ile ilişkili olması Batı sosyolojisinin açıklamalarının geçerlilik ve ağırlık kazanmasını sağlamıştır. Bu geçerlilik ve ağırlık Batı sosyolojisinin çözüm olmasından değil, Batı'nın dünya egemenliğini elinde tutmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, sorunlar önünde sosyolojimizin kendi adına söyleyeceği sözü sınırlandırmaktadır. Türkiye'de sosyoloji (Batılılaşma, modernleşme, küreselleşme çerçevesinde), çözümünü bilindiği savıyla sorunlarını da bu bilindiği varsayılan çözüme göre tanımlamaktadır. O zaman tutulacak yolda bu çözümün dışına çıkmamaktadır. Amaç Batı'yı izlemeye ve ona ayak uydurmanın ötesine geçmemektedir. Son iki yüz yıllık serüvenimiz bunun öyküsüdür. Bu bir kısır döngü ve açmazdır. Batı uygarlığının üstün ve geçerli tek uygarlık olarak gösterilmesi, çö-

Sorular ve doğrular yeterince bilinirse siyaset doğrularını dile getirilişini yüklenecektir." Bizim bu konuda Türk toplumuna duyduğumuz güven tamdır.

züm ve sorunların tanımlanması yanında topluma yüklenen amaçları da belirlemektedir. O zaman toplum ve tarihimize sürekli eksiklikler bulmak, toplum ve tarihimizden kopmak da doğal sayılmaktadır. Batı, günümüzde kendisine üstünlük kazandırın koşul ve değerleri mutlaklaştırmıştır. Bu koşullar ve değerler toplumsal ve tarihsel olayların üzerinde görülmektedir. Diğer deyişle Batı dünya egemenliğini mutlaklaştırdığından tarihte yeni bir gelişme, sıçrama olabileceğini de reddetmektedir. Günümüzde toplumların karşılaştıkları sorunların tarihi boyutu bulunmaktadır. Çözümleri de tarihi gelişmeye yol açmaktadır. Tarihi gelişmenin reddedilmesi belli bir çözümün mutlaklaştırılmasından başka bir şey değildir. Dünya tarihini Batı sorun ve çözümle sınırlamaya, tarihi gelişmeye engel olmaya hiç kimsenin hakkı ve gücü yoktur. Batı dünya egemenliği çelişki ve sorunları içinde taşımaktadır. Batı'nın günümüzde bu sorunları çözmekten, evrensel bir çözüm aramaktan vazgeçmesi çözümsüzlüğün mutlaklaşması anlamına gelmemelidir. Sorunların evrensel düzeyde olması, evrensel düzeyde söz söyleme imkânı da vermektedir. Batı'nın Doğu üzerinde kurmuş olduğu üstünlükten/dünya egemenliğinden vazgeçerek toplumlararası ilişkilerde yeni bir denge kuracağını beklemek ham hayaldir. Bu durumda yeni bir dünya dengesi arayışı, yeni bir söz ancak Doğu toplumlarından gelecektir. Türkiye bu açıdan hem tarihi birikimiyle, hem de toplum potansiyeliyle önemli bir konumda bulunmaktadır. Türk sosyolojisine düşen görev de bu amaca hizmet etmektir. Türk sosyolojisi Kemal Tahir ve Baykan Sezer'in açıklamalarıyla bu görevi yerine getirecek bilinci ortaya koymuştur. Bu açıklamaların uygulamada geçerlilik kazanması, çözüm olması ayrı bir çaba ve emek gerektirmektedir. "Elbet önce sorunların doğru ortaya konulması gerekmektedir. Sosyoloji bu nedenle vardır. Sorular ve doğrular yeterince bilinirse sosyal doğruların dile getirilmesini yüklenmektedir." (31) Bizim bu konuda Türk toplumuna duyduğumuz güven tamdır. Batı'ya karşı Doğu cephe siyasetinin ve askeri savunuculuğunun ol-

madığı günümüzde, Türk sosyolojisi Doğu-Batı çatışması görüşüyle düşünsel düzeyde Doğu savunuculuğu ve sözcülüğü görevini yerini getirmektedir.

D/PNOTLAR

(*) Bu çalışma daha önce yayınladığımız bir çalışmanın ("Anadolu: Savaş Yolları Kavşağı", Tarihle Doğu-Batı Çatışması, Sosyoloji Yıllığı, Kitap 12, Yay. Haz. E. Eğinbel, U. Özcan, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2005) eklerle zenginleştirilmiş bir biçimdir.

1) Azra Erhat, "Önsöz", Homeros, İlyade, Sander Yay., İstanbul, 1975 iç., s. 10.

2) Destana göre Yunanlılar binlerce asker ve 1200 gemiyle Truva'ya kuşamaya girişmiştir.

3) Gerçekten tarihte "Dünya Savaşı" adını kazanan; hak edecek savaşların hangileri olabileceği ayrı bir yazı konusudur. Biz konuya işaret etmekle yetinelim.

4) Helene ile Paris arasındaki tutkulu bir "aşk hikayesi" olabilecek bir konu hemen iki cephe arasında çatışmaya dönüşmektedir. Doğu veya İslam kaynaklı pek çok eserde ise tutkulu aşklar çatışmanın değil, nefse hakim olmanın gereğini oluşturmıştır.

5) Herodot Tanrı, I. Kitap, İ. Bankası Yayınları, İstanbul, s. 18.

6) "Akha kralları bizim dünyamızın krallarına hiç benzemezler bir bakıma. Bu krallar saraylarda yan gelip oturmazlar, işleri güçleri de yalnız savaşmak değildir. Daha çıkıp surlarına cobanlı edeler, atlarını ahırlarda tımar ederler, onlara yem vermek hem kendilerinin, hem de kamlarının işidir." Azra Erhat, "Önsöz", Homeros, İlyade, İstanbul, 1975 iç., s. 51.

7) Bunu anlamazlığa gelmek ancak Yunan hayranlığı ile mümkündür.

8) Baykan Sezer, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, "Osmanlı'nın Batılaşması" iç. ek, İstanbul, 1998.

9) Doğu'nun derdi şehir endüstrisinin içi gerekli olan ticareti engellemek değil, soyguna karşı kendini savunmaktır.

10) "Amrpa'ya gelince, kuzeyi ve doğusu deniz midir, kimsi bilmez. Uzunluğu bilmiyor, dünyanın öbür iki bölümü kadardır. Zaten bir türlü akıl erdirememişimdir, neye dayanarak bir tek toprağı, hepsi de öfil sonrakı içi ad verilmemiş ve bölgeler arası sınır olarak şimdi Mısır'da Nil ve Kalkhedon'da Phasis (başka birlerine göre Palus-Matroida Tanais ve Kimmerler Boğazı) seçilmiştir." Herodot Tanrı, a.g.e., s. 213.

11) "Europe'ye gelince, o da suyla mı çevrili? Kimsi bilmez, adı nereden gelir? Kim bulmuştur bu adı? Bunlar da bilinmez, belki de Tyros'ta Europe kenedi ayrı vermiştir. Ondan önce bir adı olmadığını kabul etmek gerekir, öbür ikisi de öyle. Ama Europe'nin, ki aslı Asyalıdır, Yunanlıların bugün Europe dediğini ülkeye gelmeği kabul edilmelidir." Herodot Tanrı, İstanbul, s. 213.

12) Persler önderinde Asya ile ilgili bilgileri sınırlıdır. Anadolu platosunun doğuda dağların birbirine birleştiği kusta Homeros için aşılmasız görülmüştür.

13) Baykan Sezer, "Türkiye Sosyolojisi-2", Sosyoloji Yıllığı Kitap 8, İstanbul, 2001, s. 364.

14) Büyük İskender için Anadolu Doğu'ya açılmada "duğum" oluşturan bir çıkış noktasıdır.

15) Baykan Sezer, "Doğu Anadolu", Erişir Kameri-Oğulları Armağan, Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayını, Sivas, 2000, s. 5.

16) Anadolu'nun üzerinde yaşayan topluma belli im-

kânlar sunduğunu belirttik, ama bu imkânlar gereği gibi değerlendirilemediğinde talihizliklerle sonuçlanmaktadır.

17) "Batı Yayımlıcağı", Sosyoloji Yıllığı Kitap 3, Erzurum, 1998, s. 23-24.

18) Benzer bir biçimde karşı tarafın önderi olmasında ve sonuçta başarısızlığına rağmen "Büyük" İskender'e de Doğu'da saygı duyulmuştur.

19) Truva Savaşının yıkımından kenti terk ederek kurtulan Aeneas/Aeneid'in İtalya'ya giderek Roma'yı kurması Vergilius'un İtalis eseninin konusunu oluşturmaktadır. Haluk Şahin, Troyalılar Türk müydü? Truva Yay., İstanbul, 2004, s. 11. Bülge Umar, Troia İnkılap Yay., İstanbul, 2002, s. 153.

20) XIX. yüzyıl sonundan günümüze kadar süren bir ilgye Almanların Truva ve Hitler konusunda yapılan arkeolojik çalışmaların temel kaynağı olması da boşuna değildir. Akdeniz (Yunanlık) dışında, karallarına dayalı bir dünya siyaseti güdeme getirmek isteyen Almanya'nın Türkiye'ye olan ilgisi sadece Türkçülük çatışmalarıyla değil, Truva ve Hitit çatışmaları da desteklenmek istenmektedir.

21) Stefanos Yerasimos, Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri, İletişim Yay., İstanbul, 1996, s. 77.

22) "Chronica Per extensum descripta", Yay. E. Pastrello, Renum illicanum scriptores, Bologna, 1932'den itibaren Stefanos Yerasimos, "Türkler Romalıların Mirasçısı mıdır?", Toplumsal Tarih, Sayı 116, Ağustos 2003, s. 68.

23) Yunan ile Roma arasındaki farklılık ve çözümü nedeniyle Roma kuruluşunu anlatan mythoslarda Romalıların (Yunan değil) Truvalıların soyundan geldiği öne sürülmüştür. Truvalılar ile Türkler arasında belli bir bağlantı kurulunca, Roma ile Türkler arasında da bir bağlantı kurulmak zorlanılmaya başlar. Bu bağlantıyı yapan Türkler değildir. Yunan/Bizans ile Latince arasındaki köpekmede Rumlardan "Türk sarığını papanın kulağına" tercih edenler olduğu bir Osmanlı'nın İtalya sınırına dayandığı ile de bu tür yakınlıkları kurulmaya çalışılmıştır. Bunlardan yararlanarak olmadık etnik költüre köken arayan ve yakıştırmak çabası yerine, mythosların ifade ettiği tarihi anlamı dikkat etmek gerekmektedir. Belli isimlere anlam vermek veya bir başkasına yapılandırarak daha sonraki gelişme ve kuruluşlara ilgili birbiriyle bağlı hikaye dizileri oluşturmak eski bir gelenektir. Mythoslarda geçişli değil, kırıntılına rastlandığı için bir bilgi kaynağı olarak bütünlükle reddetmek de mümkün olmayacaktır. Ancak doğru yorum, tarihe ters düşmeyen ve açıklayıcı olmalıdır.

24) Andoñas e viajes de Pero Tafur por diversas partes del mundo andos, Madrid, 1874, s. 168'den itibaren Stefanos Yerasimos, a.g.m., s. 69.

25) Anadolu Türkçülüğü bir dünya imparatorluğu yapan da bu değerler değil miydi?

26) Stefanos Yerasimos, Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri, İstanbul, 1995, s. 79.

27) Mondros mütarekesi denmiştir, ancak mütareke değil I. Dünya Savaşı öncesi Osmanlı ile ilişkili olarak yapılan "tutıl anlaşma"ların İngilizler denetiminde, kontrolü bir biçimde uygulanmasıdır (Osmanlı'nın tasfisi).

28) Baykan Sezer, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, Sosyoloji Yıllığı 14, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2006, s. 142, 143.

29) Baykan Sezer, a.g.e., s. 143.

30) Baykan Sezer, Sosyolojinin Ana Başlıkları, Sosyoloji Yıllığı 13, Kızılelma Yayınları, İstanbul, 2006, s. 173.

31) Baykan Sezer, Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları, s. 169.

Kanuni'den Lale Devrine kadar Türk geleneklerinin Avrupa'ya tesirleri

Türk kültür öğelerinin tesir yolları*

Fransa'dan başlayarak diğer bazı Avrupa ülkelerinde de Türk kıyafet, eğlence, yeme ve içme tarzları takip edilerek "Alaturka" geleneği başlamıştır. La Fontaine ve Molière başta olmak üzere, devrin önemli yazarları eserlerinde Türk gelenekleri hakkında geniş bilgiler vermiştir.

Osmanlılar ve Avrupalılar arasındaki kültürel tesirde genelde Avrupalıların daha etkin görünmesine karşın, özellikle Kanuni Dönemi'nden itibaren Türk geleneklerinin ve kültürel öğelerinin Avrupa'da derin izler bıraktığını görmekteyiz.

Osmanlıların yer aldığı coğrafya itibarıyla Avrupalılarla ilişkileri, daha devletin kuruluş döneminden itibaren başlamıştır. Başlangıçta Bizans, Venedik ve Ceneviz gibi ülkelerle siyasi, ticari, askeri ve kültürel alanda ilişki içinde olan Osmanlılar, daha sonra topraklarının Balkanlar'a doğru genişlemesiyle birlikte Bulgar, Sırp, Romen ve Macarlarla da ilişki kurmuştur. Yükselme döneminden itibaren Osmanlıların Avrupalılara karşı hem karada hem de denizde üstünlük sağlamasıyla, Türk geleneklerinin Avrupa'ya tesirlerinde bir artış görülmüştür.(1) Önceleri Osmanlılar ve Avrupalılar arasındaki kültürel tesirde genelde Avrupalıların daha etkin görünmesine karşın, özellikle Kanuni Dönemi'nden itibaren Türk geleneklerinin ve kültürel öğelerinin Avrupa'da derin izler bıraktığını görmekteyiz. Hatta, Yeniçağ Batı Medeniyeti'nin oluşumunda Türk geleneklerinin izleri de bulunmaktadır. Kanuni Sul-

Dünya edebiyatının önemli isimlerinden La Fontaine'de Türklerle ilgili çeşitli veriler, zaman zaman okuyucuya sunulmaktadır.

tan Süleyman zamanında Macaristan'ın fethedilmesiyle Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun merkezi olan Viyana'nın kapılarına dayanılır,ası, Akdeniz'de Haçlı Donanması'nın yenilgiye

uğratılması ve Kuzey Afrika'nın Osmanlılara bağlanmasıyla Avrupa neredeyse her yönden Türklerle çevrili duruma gelmiştir.(2) Böylece Avrupa'daki Türk etkisi, Osmanlıların Avrupa'da en etkin oldukları Kanuni Sultan Süleyman dönemiyle başlamış ve inişli çıkışlı bir yol izledikten sonra Lale Devri ile yeni bir boyut kazanmıştır. Gerçi bu tarihten sonra da yoğun olmamakla birlikte Türk geleneklerinin ve imajının Avrupa'ya tesiri sürmüştür.(3)

Bu araştırmada Kanuni Dönemi'nden başlayarak Avrupa'nın Osmanlılardan aldıkları, Türk kahvesi, mutfak alet ve eşyaları, dokumacılık, halıcılık, kıyafetler, en önemlisi hamam gibi alışkanlıklarının Avrupa'ya nasıl geçtiğini ve bu öğelerin Avrupa'da nasıl gelenekleştiği üzerine durulacaktır. Çalışmada, Avrupa'da Türk tesirinin oluşumunda, Osmanlı elçilik heyetlerinin, Osmanlı tüccarların, Avrupalılar tarafından Akdeniz havzasındaki sahillerden kaçırılan Osmanlı esirlerinin, Avrupalı diplomatik temsilcilerin, Avrupalı tüccarların, Batılı din ve bilim adamlarının ve seyyahların rolleri açıklanacaktır.

Osmanlı geleneklerinin Avrupa'ya tesirindeki en önemli aracı olan ülkenin Fransa olduğu görülmektedir. Zira Kanuni ile I. Fransuva arasındaki siyasi ve ticari alandaki yakınlaşma ile birlikte, Osmanlıların Avrupa devletleri ile olan münasebetlerinde en iyi ilişkileri kurduğu ilk devlet Fransa olmuştur. Fransa'yı İngiltere ve Hollanda takip etmesine karşın, Türk geleneklerinin ve Türk kültür öğelerine

Fransızlar şark usulü fincanlarda veya porselen kaplar içerisinde altın, gümüş ve ipek oyalı peçeteleri kullanarak ibrikler içerisinde ateş üzerinde pişirdikleri kahveleri tepsilerle ikram etmeye başlamışlardır.

Türk Kahvesi asırlardır Avrupa'nın hayatında

nin Avrupa'ya aktarılmasında Fransa Avrupa'daki en etkin devlet olmuştur. Dolayısı ile Osmanlı Devleti ve Fransa arasındaki siyasi ve ticari ilişkilerin yoğunluğu kültürel alanda da kendini göstermiştir.(4)

a) Avrupa'da Türk kültür öğelerinin ve geleneklerinin yaygınlaşması

Osmanlılar zamanında Avrupa ülkelerine Türk yiyecek maddeleri, mutfak eşyaları, giysiler, evde kullanılan eşyalar ve süs bitkilerinin yanı sıra silah ve askeri alanda bazı uygulamalar da aktarılmıştır. Türk geleneğinin temel taşlarından olup aynı zamanda da Türk mutfağının en önemli unsurlarını teşkil eden kahve ve fincan ile bahçe süs bitkilerinden lale, leylak ve ayak otu bu dönemlerde Avrupa'ya gitmiştir. Öte yandan baharat ve müstahzaratlar da eskiden olduğu gibi yine büyük ölçüde Avrupa'ya Türkiye üzerinden gitmiştir. Türk ev eşyalarından halı, kilim ve benzer tekstil ürünleri de Avrupa'da etkisini göstermiştir. Bunun yanında askeri alanda bazı taktikler ve silahlar da Türk usulü olarak Avrupalılarca kullanılmaya başlanmıştır. Avrupalılar başlangıçta Türk gelenek öğelerini öğrenirken ilk alındığı gibi kullanmaya başlamamışlarsa da, ilerleyen

yıllarda bunları geliştirip kendi gelenek ve kültürlerine göre adapte etmeyi başarmışlardır.

Avrupa'da Türk geleneklerinin yerleşmesinde birinci derecede etkisi görülen öge, Türk kahvesidir. Kahve ilk defa Türkiye üzerinden 1615'de Venedik'e ulaşmıştır. Bundan sonra ikinci olarak Marsilyalı bir tüccar Sieur de la Roque 1644'de kahve çekirdeklerini, fincan ve cezveleri ilk kez kentine götürmüştür. Yine kahvenin Paris'te 1643'de ve Londra'da 1651'de ilk defa ortaya çıktığı görülmektedir. Fakat bütün bu tarihler kahvenin bu ülkelere ilk kaçak girişlerine ilişkin olup, bir tanınmışlığı veya halk tarafından benimsenmeyi belirtmemektedir. Türk kahvesinin Avrupa'ya yayılması ise Fransa üzerinden olmuştur. Özellikle Doğu'dan gelen baharatın yanı sıra yeni bir ürün olarak kahve, Avrupa'ya Türkler tarafından tanıtılmıştır. İlerleyen zamanlarda Türk kahvesi Fransa'da bir gelenek haline alacak ve Fransızların tutkusuna haline gelecektir. Fransa'da günlük yaşamda önemli bir yere sahip olan kahve, buraya ilk olarak Doğu'ya yolculuk yapan kişilerce getirilmiştir. Kahve, fiili olarak taltihini belirleyen kabule Paris'te kavuşmuştur. Kahve kullanımının vazgeçilmez bir gelenek haline gelmesinde Müteferrika Süleyman Ağa'nın Paris elçiliği bir milat olmuştur.(5) Türk elçisi Müteferrika Süleyman Ağa'nın 1669'da Fransa'ya gelmesi ve bir süre burada kalması, kahvenin daha da popüler hale gelmesini sağlamış, kahve kullanımını bir moda haline getirmiştir. Kahve ilk olarak ayrıcalıklı sınıf içerisinde ortaya çıkmıştır. Öyle ki soylu hanımlar, beyler ve kibar kişiler bu içeceği kullanmaya ve bunu içmek için öğleden sonraları birbirlerini evlerine davet etmeye başlamışlardır. Bundan da görülmektedir ki kahve kullanımı Fransa'da toplumsal alanda yeni adetlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.(6)

Kahvenin Avrupa toplumuna yayılması

Müteferrika Süleyman Ağa, Fransa'da Hariciye Nazırı M. de Lionne ile

görüşmeye gittiği zaman, kendisi kâhya M. de Rives tarafından karşılanmıştır. Salona alınarak kendisine kahve ikramı yapılmıştır.(7) Ayrıca M. de Lionne ile yapılan görüşme sırasında da kendisine kahve ve şerbet verildiğini görmekteyiz.(8) Kahve kullanımının yaygınlaşmasıyla Paris başta olmak üzere şark tipi lüks dükkanların Fransa'da açıldığını görmekteyiz. Kahve içilen bu lüks dükkanların dışında birçok dükkânda da kahve çekirdeği satılmaya başlanmıştır. Kahvenin o dönemde iyileştirici ve uyarıcı ilaç niteliği olan müstahzar sayılması, yavaş yavaş geniş halk kitlelerine yayılmasında etkili olmuştur. O dönemde kahvenin gaz giderdiği, karaciğeri güçlendirdiği, kalbi ve kalp atışlarını düzenlediği, karın ağrılarını iyi geldiği, iştahsızlığı giderdiği, kan zehirlenmelerine iyi geldiği, çok yemek yenildikten sonra rahatlama sağladığı söylenmekte, her gün kahve içilmesi tavsiye edilmekteydi.(9)

Zamanla kahvenin geniş halk kitlelerine yayılmasına rağmen tedavi edici özelliklerinin önemini kaybettiğini görmekteyiz. Kahve, tat olarak daha çok beğenilmiş, kahvenin yeni tiryakileri olmuştur. Öyle ki insanlar iyi kahveyi kötüsünden ayırt etmeye başlamışlardır. Ayrıca Fransızların Doğu usulü kahve pişirme ve içme tarzlarını benimsediğini görmekteyiz. Fransızlar şark usulü fincanlarda veya porselen kaplar içerisinde altın, gümüş ve ipek oyali peçeteleri kullanarak ibrikler içerisinde ateş üzerinde pişirdikleri kahveleri tepsilerle ikram etmeye başlamışlardır. Böylece Fransa'da Türk tarzı fincanlar, porselenler, kahve ibriklerinin kullanılması yaygınlaşmıştır.

Baharat, Fransa ve genel olarak diğer Avrupa ülkelerinde XIV. yüzyıldan itibaren daha çok zenginlerin mutfağında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır ve zengin mutfaklarının vazgeçilmez ürünlerinden biri olmuştur.

Alaturka yaşamın bir başka değeri: "Baharatlar".

Bazen bunları ithal etmişlerdir. Fransa'da yapılan fincanların, porselen ve kahve ibriklerinin ise Doğu model ve süslemelerinden etkilendiğini görmekteyiz.(10) XVII. yüzyılın sonlarına doğru Doğu'da çalışan birkaç kişinin ve daha sonra Müteferrika Süleyman Ağa'nın Fransa'ya gelmesiyle kullanımı iyice yaygınlaşan bu içecek için, bazı kişilerin kahvenin insan sağlığı bakımından yararlı olması üzerine methiyeler yazdığı da olmuştur.(11)

Kahve zamanla özel kaplar ve fincanlar olmadan sokaklarda ve dükkânlarda satılmaya başlanmıştır. Müteferrika Süleyman Ağa'nın maiyetinde Fransa'ya gelmiş olan asıl adı Hatariyun olan ve Pascal adıyla tanınan bir Osmanlı Ermenisi tarafından kamuya açık ilk kahvehane, 1672'de Marsilya'da açılmıştır. Marsilya Limanı'nda Loge'un yakınında bulunmakta olan bu kahvehane, Doğu Akdeniz'e gidip gelen gemiciler ve yolcuların buluşma mekânı olmuştur. Aynı yıl içerisinde Pascal Paris'e giderek, orada da benzer bir kahvehane açmıştır. Pascal Paris'te açtığı bu kahvehaneye daha sonra yenilerini eklemiştir.(12) Böylece Paris'in dışında diğer kentlerde de "café"ler (kahvehaneler) hızla çoğalmıştır. Paris'ten sonra Londra'da da kahvehaneler açan Pascal'ı takiben diğer Os-

manlı Ermenilerinin başta Paris olmak üzere Avrupa'nın diğer yerlerinde kahvehaneler işletmeye başladıkları görülmüştür. Paris'te Ermeniler, Türk tarzında giyinmiş, sarık sarmış, önderindeki işportada yanık ocakları, cezveleri, fincanları olduğu halde dolaşmışlardır.(13)

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşmaya başlayan kahve, özellikle XVIII. yüzyılda bütün Avrupa sathına yayılmıştır. Helene Desmet Gregoire, kahvehanelerin Fransız toplumu üzerinde yeri hakkındaki verdiği bilgilerde kahve ve her türlü alkolü içkinin içilebildiği, saray dedikodularının yapıldığı üç yüz seksen kahvehanelerin varlığını belirtmektedir.(14) Öte yandan Braduel de sadece Paris şehrinin sağ yakasında 18. yüzyıla ait bir Paris kahvehaneleri haritasının üzerinde yaklaşık 700-800 kahvehanelerin mevcudiyetine işaret etmekte ve şehrin sol yakasına göre buradaki kahvehanelerin daha canlı olduğunu vurgulamaktadır.(15) Doğuluların kendilerine özgü kahve içme tarzları Fransızları büyülese de zamanla Fransızlar kahve içimini kendi zevklerine uyarlamışlardır. Türklerin sade olarak sevdikleri bu içeceğe şeker ve süt katmışlardır. Zamanla bu içecek halka mal olmuştur.(16) Görüldüğü üzere Fransa'da kahve kullanımı Süleyman Ağa'nın

Fransa'da halılar Avrupa'da tutulan Türk kökenli eşyalar arasında en önemlilerinden birisi olmuştur. Öyle ki,

Fransa'da Richelieu ve Mazarin gibi önemli devlet adamlarının Türkiye ve İran'dan getirilmiş çok sayıda yer halısı bulunmaktaydı.

elçiliği ile birlikte geleneksel hale gelmiş ve bundan sonra Fransa'da kahve alışkanlığı yaygınlaşmış, Fransız halkının hayatlarının ve günlük yaşamlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Avrupa'ya kültürel etkiye önemli diğer unsurlar

Türk kahvesinin dışında Osmanlı Devleti'nin çeşitli eyaletlerine ait veya Doğu Akdeniz kökenli birçok ürün, başta Fransa olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinde büyük modalar yaratmış ve bunları kullananların gözünde Osmanlı'nın önemi daha da artmıştır. Fransa'da yaygın olarak kullanılan ürünler arasında yer alan müstahzaratlar özellikle tıbbi alanlarda kullanılmıştır.(17) Daha çok zengin sınıf arasında kullanılan bu ürünler pahalı olduklarından fakirler tarafından kullanılamıyordu. Ayrıcalıklı sınıf içerisinde moda olan bu tıbbi bilgilerin merkezi Osmanlı Türkiye'si sayıldığından fakir sınıf bu pahalı ürünlerin yerine, daha basit ve ucuz reçetelere ulaşabiliyordu.(18) Bu müstahzarat ürünlerinin tamamı Türkiye'de üretilmemekteydi ve bunların bir kısmı Hint ve Uzak Doğu'dan gelmekteydi. Ancak bütün bu ürünlerin Avrupa'ya geçişi Osmanlı toprakları üzerinden sağlanmaktaydı. Türkiye'den Avrupa'ya geçen en önemli müstahzarat ürünlerinden birisi "maroken"dir. Maroken, keçi (teke) ve koyun derilerinin tabakaları işlenmesinden sonra meydana gelen kitap ciltleridir. Maroken ciltleri sadece kitap değil aynı

zamanda koltuk ve kanepeler için de kullanılmıştır. Maroken XVI. yüzyılda Avrupa ülkelerine İstanbul üzerinden Venedik ve Fransa vasıtasıyla geçmiştir. Maroken ciltler XVII. ve XVIII. yüzyıllarda daha da yaygınlaşmasına rağmen, pahalı olduğundan bu ciltlere tutkun olan zengin kişiler ancak çok nadir eserlerini bu şekilde ciltlemekteydi.(19)

Avrupa'da müstahzaratların yanı sıra baharatların da büyük bir öneme sahip olduğunu görmekteydi. Baharat, Fransa ve genel olarak diğer Avrupa ülkelerinde XIV. yüzyıldan itibaren daha çok zenginlerin mutfağında yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve zengin mutfağlarının vazgeçilmez ürünlerinden biri olmuştur. Bu ürünler zengin mutfağ modasının oluşmasını sağlamış ve bu moda XVI. ve XVII. yüzyıl boyunca sürmüştür. Bununla birlikte insanların kullandığı baharat miktarı herkesin parasal gücüne göre değişmekteydi. Ancak Fransa'da baharat herkes tarafından az çok tanınmıştır.(20)

Lale'nin Avrupa'ya girişi

Bu dönemde Avrupa'da Türk tarzı olarak isim yapan bahçe bitkilerinden en önemlisi lale idi. Laleyi Avrupa'ya tanıtan kişi ise Alman İmparatoru I. Ferdinand'ın Osmanlı Padişahı Kanuni'ye gönderdiği elçisi Busbecq'tir. Busbecq'in Kanuni zamanındaki elçiliği 1555 ile 1562 yıllarını kapsamaktadır. Busbecq daha sonra II. Maximilian ve II. Rudolph zamanlarında da Osmanlı Devleti'ne elçi olarak gönderilmiştir. Lalenin dışında Avrupa'ya Türkiye'deki süs bitkilerinden leylak ile ayak otunun da tanıtımında Busbecq'in rolü büyük olmuştur. Zaman içerisinde Avrupa ülkelerindeki bu süs bitkileri daha da geliştirilecek ve özellikle Hollanda bu alanda başarılı bir konum elde edecektir. Busbecq uzun süren elçiliği sırasında Türk gelenek ve göreneklerini, gündelik hayatı da iyiden iyiye analiz etmiş ve bunlardan bazılarını kendi ülkesine aktarmayı başarmıştır.(21)

Türk geleneklerinin Avrupa'da yayılmasında en önemli etkenlerden birisi, Avrupalıların Osmanlılarla her alanda iş-

birliği yaparak güçler dengesi meselesinde kendilehlerine kazanımlar elde etmek tutkusudur. Bu bakımdan Avrupalı elçilik heyetleri ile maiyetlerinin ve seyyahların Türk geleneklerinin Avrupa'ya aktarılmasındaki rolleri birinci dereceden önem taşımıştır. 1533 yılında Türkiye'ye giden Alman İmparatorluğu elçisi Cornelis de Schepper'in maiyetinde bulunan Pieter Cooke van Aelst Osmanlı dokuma ve boyama tekniklerini inceleyip Avrupa'ya aktarmıştır. Cooke'un Türkiye'de bulunduğu sırada Türkçe öğrenmiş olduğu da söylenmektedir. Cooke ve benzeri kişiler Osmanlı Devleti'ndeki camiler başta olmak üzere diğer şehirlerdeki büyük İslam binaları ile bütün sanatsal, bilimsel ve teknik unsurların gravürlerini yaparak kendi ülkelerine göndermişlerdir. Zira bunların resmettikleri gravürler Avrupa'daki akademik kuruluşlarca inceleme altına alınmıştır. Bununla birlikte Avrupalılar kendi medeniyetlerinin temelini oluşturan klasik ve arkeolojik kalıntıları üzerine yoğunlaşmaya bu dönemde başlamışlardır.(22)

Diğer taraftan, Türk geleneklerinin Avrupa'da yayılmasında ve "Ala Turka" geleneğinin başlamasında öncü olan kişinin Paris'e elçi olarak giden Müteferrika Süleyman Ağa olduğunu belirtmiştik. Zira Müteferrika Süleyman Ağa Paris'teki diplomatik faaliyetleri sırasında Harici-

Bir dönem Fransız Sarayı'nın vazgeçilmez unsurlarından: "Türk halıları".

Türk Ordusu Avrupa'da her anlamda derin izler bırakmıştır.

ye Vekili M. de Lionne ile görüşeceği zaman M. de Lionne'nin konağı şark usulüne göre hazırlanmış, "ricai-i hükümet" ise alaturka kıyafetler giyinmiştir.(23) Ayrıca Müteferrika Süleyman Ağa'nın kabul olunacağı salondaki eşyalar, kumaşlar ve yastıklar aynen Osmanlı sadrazamları dairesindeki tarza göre hazırlanmıştır.(24) Buradan anladığımıza göre Müteferrika Süleyman Ağa'dan önce, Doğu tarzı eşyalar ve mobilyalar o dönem koleksiyonları içindeki yerini almıştır.

Fransız saraylarında Türk etkisi

Türk eşyalarının ve kıyafetlerinin Avrupa'da özellikle de Fransa'da ne kadar yaygın olduğuyla ilgili olarak o dönem için yapılmış olan Fransız krallık koleksiyonuna baktığımızda, krallık konutlarına dağılmış olan Doğu tarzı birçok mobilya, sofra takımı, gümüşler, dokuma işleri, silahlar vb. eşyaların var olduğunu ve XVII. yüzyılın başlarından itibaren bu eşyalara büyük bir titizlik gösterildiğini görmekteyiz.(25) Krallık mobilyaları içinde Türk kökenli eşyalar, Osmanlıların nitelikli ürünlerini oluşturmaktadır ve bu ürünler ülkenin sınırları dışında onu temsil eden mobilyalar, silahlar, halılar, kumaşlar ve diğer eşyalardan oluşmaktadır.

dir. Bu eşyalar sanatsal değeri olan eşyalardır ve Türklerin zevklerinin güzel ve önemli bir göstergesidir. Fransa'daki doğu tarzı eşyaları incelerken, çok pahalı ve birçok Fransız'ın ulaşamayacağı nadir eşyaların peşine düşen çok zengin, kültürlü ve seçkin insanlardan da söz etmek gerekir. Bu zengin kişilerin sayıları az da olsa, belirtilen eşyaların Fransa'ya getirilmesinde büyük önemleri olduğunu görmekteyiz. Ancak yine de bu ürünlerin sayılarının kısıtlı olduğunu belirtmek yerinde olacaktır.(26)

Fransa'da halılar Avrupa'da tutulan Türk kökenli eşyalar arasında en önemlilerinden birisi olmuştur. Öyle ki, Fran-

Türk askeri sisteminin

Avrupa'da nasıl derin bir iz bıraktığı, Roma şehrinin önde gelen isimlerinden Scipione Ammirato'nun Papa V. Sixtus (1585-1590) ve daha sonra da Papa VIII. Clement'e (1592-1605) sunduğu kitapta görülmektedir.

sa'da Richelieu ve Mazarin gibi önemli devlet adamlarının Türkiye ve İran'dan getirilmiş çok sayıda yer halısı bulunmaktaydı. Yine aynı şekilde uzun zamanlardan beri kiliselerde doğu halıları kullanılmaktadır.(27) Müteferrika Süleyman Ağa ile aynı dönem içerisinde 1665 yılında Viyana'ya giden Kara Mehmed Paşa'nın götürmüş olduğu hediyeler hakkında detaylı bilgilere sahip olduğumuz halde; mevcut kaynaklar dâhilinde yaptığımız araştırmalarda Fransa'ya elçi olarak giden Müteferrika Süleyman Ağa'nın beraberinde hangi hediyeleri götürdüğü bilgisine ulaşamamıştır. Ancak aynı dönemi teşkil etmesi bakımından Kara Mehmet Paşa'nın Viyana'da Alman imparatoruna sunmak için beraberinde götürmüş olduğu hediyelere baktığımızda ise bunların içinde kıymetli şark halılarının da olduğunu görmekteyiz.(28)

Fransa'da IV. Henry (1589-1610) tarafından kurulan "Savonnerie Manüfaktüründe" Türk tarzı halılar imal edilmekteydi. Bunlar dokuma halılar olmayıp,

Türk kültür ve geleneklerinin Avrupa'da yayılmasında etkili olan Türk elçileri siyasi ve diplomatik faaliyetlerinin yanında, gittikleri ülkelerde sosyal ve kültürel alanda da bazı faaliyetlerde bulunmaktaydılar.

düğüm atılarak yapılan halılardı. Bu nedenle bazen Türk halılarıyla atölyede yapılan halılar birbirlerine karışabilmekteydi. Ayrıca bu atölyede Doğu Akdeniz tarzında dokunan halıların Louvre Sarayı'nın Apollon Galerisi'nde kullanıldığını ve ayrıca Siyam Kralı'na tahtını süslemesi için yedi tane halı gönderildiğini görmekteyiz. Bu gibi amaçlarla Savonnerie Atölyesi'nde Doğu Akdeniz tarzı halılar dokunmaktaydı. Yine bu hususta yapılan envanter çalışmalarında Kral'ın sarayında Türk tarzı halıların olduğu görülür. Ancak halılara ilişkin detaylar çok net değildir ve az bilgi verilmektedir. Bu nedenle Türk halılarının hangi kentten geldiklerine dair hiçbir bilgi mevcut değildir. Fransa'da Savonnerie Atölyesi'nin kurulmasından önce çok sayıda Türk tarzı veya İran tarzı denilen halı bulunmaktaydı. Doğu Akdeniz biçimi de denilen bu halıların hangi ülkeden getirildiklerini tespit etmek oldukça zordur.(29) IV. Henry'nin karısı Marie de Médicis'in çevresinde, kraliçe için halı dokuyan "soydan Türk hanımlarına" ve aynı işte uzmanlaşmış bir kaç işçiye ilişkin izler bulunmaktaydı. Ancak XVIII. yüzyıl içerisinde halıcılıkta uzmanlaşmış Türk veya Doğu zanaatkarlara ilişkin bir izle rastlanmadığı belirtilmektedir.(30)

Fransa'da o dönem konutlarına ilişkin yapılan envanter çalışmalarına baktığımızda halıların kullanıldığını görmekteyiz. XVII. yüzyıl sonlarına doğru Fransız zenginlerinin evlerinde yere serilmiş Türk halılarının bulunduğu ve yine bu bölgelerden gelme sehpalara ve küçük masalara örtülen masa halılarının da bu-

lunduğunu mevcut kaynaklardan öğrenmekteyiz. Halı konusunda kaynakların ayrıntıya girmemeleri nedeniyle Türkiye halısı olarak söylenen halının gerçekten Türkiye'de mi dokunduğu yoksa Fransa'da kurulan atölyelerde mi dokunduğu anlaşılmamaktadır. Ancak yine de diyebiliriz ki Türk tarzı yer halıları ayrıcalıklı sınıf arasında oldukça yaygındır. Diğer yandan da, XVII. yüzyılda zevkil ev döşemelerinin vazgeçilmez bir unsuru haline geldiğini söyleyebiliriz. Bu konuda yapılan araştırmalarda Doğu Akdeniz ticaretinde bu tarz halıların satışlarında az da olsa bahsedilmektedir. Bu da daha çok zengin sınıfın bu tarz eşyaları ilgi duyduğunu göstermektedir. Öyle ki yüzyılın sonlarına doğru halı ihracatçılarının sayıları artmış, satış alanı genişlemiştir.(31)

Avrupa'yı etkileyen başka bir unsur: Türk askeri sistemi

Türk yiyecek ve eşyalarının dışında Avrupa'da Türk askeri sistemi ve silah araç ve gereçlerinin de kullanıldığını görmekteyiz. Avrupa'da Türkler hakkında büyük tesirler bırakan eserlerden birisi de Mohaç Meydan Muharebesi'nde Osmanlılara esir düşüp uzun bir süre Türkiye'de bulunan Macar Bartolomeus Georgievich'in De Turcarum Ritu et

Caeremoniis adlı kitabıdır.(32) Bu eser 1544'de Gregorius Bontius tarafından Antwerp'de basılmıştır. Zira coğrafi keşiflerden sonra Antwerp şehri dünyanın bir numaralı liman ve ticaret merkezi durumuna gelmiştir. Bu eser kendi dönemindeki çağdaş standartların ötesinde Türk ordusu ve subayları hakkında sağlam bilgi veren bir eser niteliğinde olup, bizzat Bontius'un kendi gözlemlerine dayanmaktadır ve uzun bir süre bu konuda temel eser olma özelliğini korumuştur. Zira Avrupalılar bu tarz bilgileri kullanarak kendi ordularında ve askeri sistemlerinde yenilikler yapmaya başlamışlardır.(33) Öte yandan Türk askeri sisteminin Avrupa'da nasıl derin bir iz bıraktığı, Roma şehrinin önde gelen isimlerinden Scipione Ammirato'nun Papa V. Sixtus (1585-1590) ve daha sonra da Papa VI. Clement'e (1592-1605) sunduğu kitapta görülmektedir. Ammirato, Papa V. Sixtus'a savaş sanatı ve cefaya dayanıklı, çocukluklarından itibaren eğitilen askerlerden oluşan 10.000 kişilik Kutsal Milis Birliği'nin kurulmasını önermiştir. Ammirato'nun önerisinde, 10 ila 12 yaş arasındaki çocuklar toplanarak daimi profesyonel bir ordunun eğitimi verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ammirato'nun bu planı, model olarak aynen Osmanlı Devşirme Sistemi'nin kopyası niteliğindedir.(34)

Türk kültürünün Avrupa'yı etkisi altına almasında elçilerimiz özel bir konuma sahiptir.

Fransız sarayları Alaturka yaşam tarzının en önemli takipçisi olan merkezlerden olmuştur.

Fransa'da Türk kökenli eşyalar arasında silahların da büyük önemi vardır. Krallık mobilyaları içinde yer alan silahlar için "Alaturka", "Türk tarzı", "Türkiye tarzına göre" ifadeleri kullanılmaktadır. Birinci ifade Türkiye'de yapılan silahları ifade etmektedir. Diğer iki ifade ise Türkiye'de yapılan silahlar kadar Batıda da Türk modeline göre yapılmış olan silahları ifade etmektedir. Bu iki ifadeyi birbirinden ayırt etmek oldukça zordur. Bu silahların bazıları doğrudan Türkiye'den gelmektedir. Diğerleri ise Avrupa, hatta Fransa atölyelerinde Türk modeline göre yapılan silahlardır. Çok farklı süsleme örnekleri, bu silahları birbirinden ayırtabilmektedir. Türk malı olan silahlarda kullanılan malzeme çoğu zaman Şam çeliğidir. Bu çelik Avrupa'da Ortaçağ'dan beri üne sahiptir.(35) Silahlarda kullani-

Fransa'daki Türk nüfusunun büyük bir çoğunluğunu Fransa'ya yerleşen ve esir durumunda olan kadırga forsalarının oluşturduğunu görmekteyiz. Bu forsalar kadırgalarda kürek çekmekteydiler. Ortalama 250 kürekçi olan kadırgada forsaların % 20'sini Türkler oluşturmaktadır.

lan ahşap malzemenin tanımı bazen, üvez ağacı gibi net bir şekilde, bazen de kızıl tahta veya çok sıradan tahta gibi yapılmıştır. Silahlardaki süsleme unsuruna bakacak olursak, Doğu'da yapılan silahlarda "damasguinure" denilen bir unsur dikkatimizi çeker ki bu unsur silahtaki demirin üzerine zanaatkarın resim yapması ve desenlerin üzerini altın ve gümüşle kaplamasıdır. Bu tarz süslemeler Avrupa'da ve Fransa'da XVI. ve XVII. yüzyıllarda çok tutulmaktadır. Araplar ve Osmanlılar bu süsleme tarzında çok ileri gitmişlerdir.(36)

Fransa'da XVII. yüzyıl envanterine bakıldığında Türk silahları için; büyük ve şişman bir Türkiye çakmaklı tüfeği, beş ayak altı parmak uzunluğunda büyük ve şişman bir Türk tüfeği, dört ayak on parmak uzunluğunda bir çakmaklı tüfek gibi ifadelerin kullanıldığını görmekteyiz. Türk tarzı olarak ifade edilen silah listesinde ise; birbirinin aynı alaybozan, Türk tarzı güz, Türk tarzında bir pala, birçok kısmı dümdüz, yaldızlı, bakır ve turkuvaz kabartmalarla süslü Türk tarzı bir pala, Türk tarzı bıçak mahfazası, gümüş kemerlerle süslü Türk tarzı bir kılıç ifadelerini görmekteyiz. Türkiye tarzı kullanılan silahlarda ise; Türkiye biçimi güzel bir alaybozan, Türkiye biçiminde başka bir alaybozan tanımlarına rastlamaktayız. Bu silahlar Türk silahları model alınarak süslemeleri dahil batıda yapılmış silahlardır.(37)

Avrupa'ya tesir eden Türk geleneklerinden birisi de hamam kültürüdür. Türk hamam kültürü geleneği Orta Asya menşeli olup Anadolu'ya Türklerin gelmesiyle burada Roma ve Bizans hamam kültürü geleneği ile sentez yapılarak daha da geliştirilmiştir. Türk hamam kültürü Osmanlılar zamanında ise Anadolu'dan Balkanlar'a ve oradan da Macaristan üzerinden çok yavaş bir biçimde diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Türk hamam kültürünün Avrupa'da asıl yayılması ve tesiri ise XIX. yüzyılda olmuştur.

b) Türk kültür öğelerinin Avrupa'ya tesir yolları

XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'da görülmeye başlayan Türk etkilerinin çeşitli vasıtalarla Avrupa'ya geçtiği ve farklı tezahürler ortaya çıkardığı görülmektedir. Bu bağlamda özellikle Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne gelen diplomat ve tacirler ile Osmanlı elçilik heyetleri ve esirleri Türk kültür öğelerinin Avrupa'ya tesirinde araç olmuştur. Osmanlı toplumu içinde yaşayan ve bu toplumun geleneklerini ve âdetlerini öğrenen Avrupalıların Türk kültürünü yaimada önemli etkileri olduğunu söyleyebiliriz. Bu kişiler Doğu Akdeniz limanlarında ticaret yapanlar, İstanbul'daki Avrupalı elçilik personeli ve taşradaki konsolosluklardaki personel, din adamları, Hristiyan hacılar, Osmanlı'ya esir düşmüş kişiler ve Malta Şövalyeleri'dir. Bundan başka Türk elçilik heyetleri ve maiyetleri ile Avrupalılar tarafından esir alınan Müslüman köleleri de dikkate almakta fayda vardır. Bunların Avrupa toplumunun bütününe göre sayıları az da olsa yine de etkileri olduğu görülmektedir.

Avrupa'daki Türkler ve Osmanlı'ya tabii toplumlar hakkında Müteferrika Süleyman Ağa'nın elçiliği vasıtasıyla önemli ip uçları edinmekteyiz. Bu elçilik ile ilgili, "Letters write by a Turkish Spy" adlı eserin verdiği bilgilere göre Fransız topraklarında yalnızca Müslüman kişilere değil, sıkıntı çeken gayr-i müslimlere yardımda bulunulduğunu öğrenmekteyiz. Bu eser Müteferrika Süleyman Ağa'nın ikâmet yerinin, Peygamber'e

inananların veya Rum ve Ermeni gibi sıkıntı çeken Yakın Doğu'da'ların mabedi olduğunu söylemektedir.(38)

Karşılıklı esirlerin kültürel tanıtıma etkileri

Türk geleneklerinin ve kültürünün Avrupa'da yayılmasında etki eden unsurlardan en önemlilerinden biri özellikle Akdeniz havzasında Türk veya Kuzey Afrikalılar tarafından esir alınan Avrupalılar idi. Buna mukabil Avrupalı korsanlar tarafından esir edilen Türkler Avrupa'da Türk kültürünün yayılmasında rol almıştır. Yeniçağ Avrupa'sında Osmanlı dünyasından esir alınanların kurtarma karşılığı başta Fransa, İspanya ve İtalya devletleri ile bir organizasyon sistemi vardı.(39) Bu tarikatların olmadığı yerlerde başka cemiyetler, kurtarma faaliyetlerini yürütmekte ve başış toplama işlemlerini uğraşmaktaydı. Yine bu cemiyetlerde insanları etkilemek ve merhamet duygularını artırmak için esirlerin korkunç durumda oldukları söylenmekte, konuşmalarını ise kendi çizdikleri resimleri göstererek desteklemeye çalışmaktaydılar. Bu tarikatların önemli bir faaliyeti de bedel ödenerek geri alınan ve Fransa'ya getirilen esirlere geçit töreni yaparak halka esirlerin kurtarıldığı gösterilmekteydi. Esir alayları geçtikleri her yerde büyük bir sevinç ve coşkuyla karşılanıyordu. İnsanlar esirlerin hallerini inceliyorlar ve acıma duyguları daha da artıyordu. Halkın yol boyunca bu esirlerle konuştuğu da oluyordu. Esirler Osmanlı topraklarındaki tutukluluk koşullarının korkunçluğundan bahsedip köle olanların sayılarını abartmaktaydılar. Zira bu tarikat için çok önemliydi. Böylece yaptıkları iş doğrulanmış ve yardımların sayısı daha da artmış olacaktı.(40) Her ne kadar Osmanlı Devleti ve Türk kültürü hakkında olumsuz bir tabloya ve yanlış zanlara yol açsa da, bu esirlerin Osmanlı coğrafyasında bulunduğu zamanlarında Türk kültüründen öğrendikleri ve benimsediklerini kendi ülkelerinde yer yer uygulamaları dolayısıyla Türk kültürünün Avrupa'ya geçişinde etkili olduğunu görmekteyiz.

Türk kültür ve geleneklerinin Avrupa'da yayılmasında etkili olan Türk elçileri siyasi ve diplomatik faaliyetlerinin yanında, gittikleri ülkelere sosyal ve kültürel alanda da bazı faaliyetlerde bulunmaktaydılar. Ancak Avrupalılar elçilerimizin sosyal ve kültürel alandaki faaliyetlerini sınırlandırma yönüne gitmeyi tercih etmişlerdi. 1669'da Fransa'ya giden Müteferrika Süleyman Ağa'nın sert ve soğuk kişiliğinin yanında kendisinin sosyal yönden faal bir tarafının da olduğunu görmekteyiz. Paris'te iken kendisi Paris'teki Türkler ile görüşmek istemiştir. Ancak Fransızlar bu görüşmeden endişe ve korkuya kapılmışlardır. Bu sebeple Müteferrika Süleyman Ağa'nın Şarkılarla görüşmesine müsaade edilmemiştir. Müteferrika Süleyman Ağa'nın, "Fransız tebaası addedeceğini ve Türkiye'ye götürmeye katiben teşebbüs etmeyeceğini" söylemesine rağmen onlarla görüşmesine izin verilmemiştir.(41)

Kültürel etkide Türk elçileri

Fransa, Müteferrika Süleyman Ağa'nın Fransa'daki Türkleri Osmanlı Devleti'ne götürür endişesi ile Türklerle görüşmesine izin vermemiştir. Fransa'daki Türklerin Müteferrika Süleyman Ağa ile görüştürülmemesine rağmen, Türkiye'deki Fransızların çok rahat bir şekilde gezdikleri görülmektedir. Buna karşın Türkiye'deki Fransız diplomatik temsilciler veya seyyahlar Türkiye'de rahatlıkla gezebilir ve gözlemler yapabiliyorlardı. Osmanlı toplumuna nazaran daha serbest bir sosyal yaşamın olduğu Fransa'da Müteferrika Süleyman Ağa'nın Türklerle görüşmesinin engellenmesi, Osmanlıların Batılılara göre daha hoşgörülü olduğunu göstermektedir. O dönem seyyahlarından olan Josephus Grelot'un gözlemleri bahsettiğimiz hoşgörüyü ka-

ntılamaktadır. Zira Grelot, Osmanlı Devleti'nde kadınların çok nadir dışarı çıktığını, toplantılarda ve halk arasında çok az göründüklerini, dışarı çıktıklarında ise yüzlerini peçeyle örttüklerini ve erkeklerle konuşmaya çekindiklerini bildirmektedir. Osmanlı'daki kadınların geleneklerine çok önem verdiklerini ve onlara oldukça bağlı olduklarını belirtmekteydi. Oysa Fransa'daki kadınların her konuda çok rahat olduklarını, erkek arkadaşlarıyla rahat bir şekilde tek başlarına gezebildiklerini söylemekteydi.(42)

Fransa'da o dönemki Türk nüfusuna baktığımızda ve Avrupa'nın çeşitli ülkelerinden gelen diğer gruplarla karşılaştırdıklarında çok küçük bir azınlık oluşturmaktadır. Fransa'da Fransız toplumuyla az çok bütünleşmiş bir Türk nüfusu olduğunu görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nde elçilik yapan Fransız temsilciler ülkelere dönerken bazı Türk hizmetkarlarını veya esir pazarından aldıkları çocukları Fransa'ya götürmekteydi. Fransa'ya gelen bu kişiler dini eğitim aldıktan sonra Katolik inancına geçmekteydi. Bu kimseler, efendilerinin alıştığı Doğu Akdeniz tarzında onlara hizmet etmekteydi.(43) Tabii olarak bu durum Türk usullerinin Avrupa'ya tesiri ve yayılmasını sağlamaktaydı.

Fransa'da ticaretle uğraşan Türklere baktığımızda bunların sayılarının çok az olduğunu görmekteyiz. Özellikle Müslüman olan Doğu'lulara baktığımızda bu sayı daha da azalmaktaydı. Bu durum büyük sermaye gerektiren uluslararası ticaretin Osmanlı Devleti'nde Türklere ziyade Yahudi ve Hristiyan kökenli azınlıkların elinde olmasından kaynaklanmaktaydı. Ancak yine de küçük çaplı ticaret yapan Türklere rastlamaktayız.(44) Müteferrika Süleyman Ağa, Fransa'daki elçilik görevi bitip 4 gemi eşliğinde İstanbul'a geldiği zaman, İstanbul'a gelen bu gemiler altı hafta İstanbul'da kalmışlardır. Bu süre zarfında kaptanlar gemilerinde bulunan kölelerden bazılarını serbest bırakmışlar ve özgürlüklerini kavuşmalarını sağlamışlardır. Bu durum köleleri oldukça sevindirmiştir.(45)

Fransa, Müteferrika Süleyman Ağa'nın Fransa'daki Türkleri Osmanlı Devleti'ne götürür endişesi ile Türklerle görüşmesine izin vermemiştir.

Fransa'da yaşayan Türk nüfusun kökeni ve etkileri

Fransa'daki Türk nüfusunun büyük bir çoğunluğunu Fransa'ya yerleşen ve esir durumunda olan kadırlara forsalarnın oluşturduğunu görmekteyiz. Bu forsalara kadırgalarda kürek çekmekteydiler. Ortalama 250 kürekçi olan kadırgada forsalarnın % 20'sini Türkler oluşturmaktadır. Bu Türklerin birçoğu korsanlar tarafından esir alınmış gemi mürettebatıdır. Bu esirler Venedik ve Malta'daki köle pazarlarında yüksek fiyatlara satılmaktaydılar. Fransa, İspanya ve diğer ülkelerin kadırga emirleri bu pazarlardaki Türk esirleri alıp kendi kadırgalarında çalıştırmaktaydı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde yaşayan konsoloslar, devletlerinden, köle bulmaları konusunda kendilerini görevlendiren emirler de almaktaydı.(46) Salvatore Bono, bu konuyla ilgili kaleme aldığı eserinde Yeniçağ İtalyası'nda Müslüman köleleri geniş bir şekilde anlatmakta, bu kölelerin nasıl temin edildiği ve nerelerde kullanıldığı hakkında her türlü durumu da ifade etmekteydi.(47) Hristiyan donanmaları 1571 İnebahtı Deniz Savaşı'na kadar Müslümanlara karşı önemli başarılar elde edememişler ve köle ele geçirememişlerdi. İnebahtı Deniz Savaşı'ndan önce Sicilya kadırgalarını örnek vermek gerekirse, 16 kadırgada 1838 angarya mahkûmu, 1140 gönüllü olmasına karşılık, 395 köle vardır. İnebahtı Deniz Savaşı'ndan sonra köle sayısı % 30'luk bir artış meydana gelmiş, köle sayısı 557'ye çıkmıştır. Fransız donanmasındaki durum da benzer olduğunu düşünersek, İnebahtı Deniz Savaşı'ndan sonraki 10-20 yıl sonrasında köle sayısında çok büyük artışlar görülecektir.

XVI. ve XVII. yüzyılda Hristiyan devletlerin kadırgalarındaki forsalarnın büyük bir bölümü Türklerden oluşmaktaydı. Bunların çoğu Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan değişik bölgelerden gelmekteydi. Mağrebliler (Trablusgarb, Tunus, Cezayir, Fas) daha az sayıdadırlar. Zaten, zamanla Doğu Akdeniz'de korsan savaşı Batılı insanların işi haline gelecekti.(48) Hristiyanların oldukça işine

yarayan bu durum, bu tarz bir ticaretle ve Müslümanların zorunlu sürgününde bir takım karışıklıklara da yol açmaktaydı. Örneğin Fransa ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler adam kaçırmalardan dolayı sık sık sıkıntı yaratmaktaydı. Çoğu zaman karşı tarafın tepkisini çekmek için birkaç esirin serbest bırakıldığına dair belgeler mevcuttu. Bu cins uyumsuzluklar XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca artış göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin tepkisinden çekinildiğinden, Fransızlar genelde Müslüman esirleri serbest bırakmaktaydılar. Çünkü böyle önemli kişilerin elde tutulması çok riskliydi. Bu sebeple önemli bir kişi yakalanıp esir edildiğinde, özellikle Kral'ın Osmanlı ile ilişkilerini geliştirmek için esirlerin serbest bırakılması hususunda girişimlerde bulunduğunu görmekteyiz. Türk kölelerin bu kadar tercih edilmesinin nedeni ise onların kaçış girişimlerinin her zaman başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Yanık tenlerinden ve konuşmalarından dolayı hemen tanınmakta ve çok uzaklaşmadan geri getirilmekteydiler. Bunun yanında, kaçak bir Türkü veya forsayı geri getiren kişiye de ödül verilmekteydi. Ayrıca Türkler çok iyi kürekçilerdir. Bu konuda dünyaca üne sahiptirler. Türk kürekçiler çok güçlüydüler, bu nedenle güç gerektiren zor işlerde daha çok Türk forsalara kullanılmaktaydı. Herhangi bir forsanın kaçma olasılığı doğduğunda, onu Türk forsalının yanına koymaktaydılar. Çünkü Türkler kaçma girişimine suç ortaklığı yapmamaktaydılar. Reformculuğundan dolayı küreğe mahkûm edilen Marteilhe, Alman paralı askerleri tarafından esir edilip İtalya'da satılan Fransızların kadırgalar için satın aldığı Asya ve Avrupa

Türklerinin çok iyi vücut yapısına sahip olduklarını, beyaz yüzlü, akıllı, dinlerinin emirlerini yerine getiren, sözünün eri, şerefli ve merhametli olduklarını söylemektedir.(49) Türk esirlerin ve forsalarnın kişilik olarak iyi sözlerle anılması, Avrupa'daki Türk imajının pozitif bir hava oluşturmaya katkıda bulunmuştur. Diğer milletlerin esirleri açısından da örnek teşkil etmesi, Türk kültürünün Avrupa'da olumlu yönlerle tanınmasını sağlamıştır.

Türk kültürünün Avrupa'da en ciddi tesir oluşturan ilk temsilcisi Mütferrika Süleyman Ağa'dır. Mütferrika Süleyman Ağa'nın elçiliği sanat ve edebiyat alanında da etkiler yaratmıştır. Fransız yazar Molière, Süleyman Ağa'nın kabülünü gördükten sonra Kibarlık Budalası adlı bir piyes yazmıştır. Bu piyesin besmesini de Jean Baptiste Lully yapmıştır. Ahmet Refik, bu piyesi XIV. Louis'nin de onaylamış olduğunu ve oyuncuları arasında birkaç Türk'ün de bulunmasını istediğini söylemektedir. Bu istek Molière'e söylendiğinde Molière, İzmir veya Halep çarşılarından işitilme birkaç kelime öğrenip piyesi bu şekilde oluşturmıştır. Molière piyesinde Fransızların Türk elçisine bu derece rağbet etmeleriyle eğlenmiştir. Piyes Kral'ın huzurunda oynandığında zaman büyük bir ilgi görmüş, herkes daha önce görmüş oldukları manzaranın bu şekilde tekrarından memnun olmuştur.(50) Mütferrika Süleyman Ağa üzerine tertip edilen bu piyesin bir yerinde, "Bu adam oldukça şaşıla bir hayat sürüyor, herkes onu görmeye gidiyor, tüm ülke onu büyük bir pa-dışah gibi kabul etti." deniliyordu ki bahsedilen kişinin Mütferrika Süleyman Ağa olduğunu hiç şüphe yoktur.(51) Yani, Türk kültürü Avrupa sanatına da yansımıştır.

Sonuç olarak, Kanuni döneminden başlamakla birlikte özellikle Mütferrika Süleyman Ağa'nın Fransa elçiliği (1669), Türk gelenek ve âdetlerinin Fransa ve Fransa'nın üzerinden diğer Avrupa ülkelerine yayılmasında oldukça öneme sahiptir. 1669'da Girit meselesi yüzünden Osmanlılar ile Fransa arasındaki ilişkilerin her alanda bozulması üzerine, Fran-

Türk kültürünün Avrupa'da en ciddi tesir oluşturan ilk temsilcisi Mütferrika Süleyman Ağa'dır.

Mütferrika Süleyman Ağa'nın elçiliği sanat ve edebiyat alanında da etkiler yaratmıştır.

sızlar, özellikle de Fransa'nın İstanbul Büyük elçisi Vantelet Senyörü Jean de La Haye, ilişkileri düzeltmek için girişimlerde bulunmuş ve Mütterrika Süleyman Ağa'nın Fransa'ya elçi olarak gitmesine vesile olmuştur. Bu amaçla Fransa'ya giden Türk elçisi, siyasi ve diplomatik alandaki faaliyetlerinin yanında Türk kültürünün ve geleneklerinin Fransa başta olmak üzere Avrupa'ya tanıtılmasında ve ileriki zamanlarda yaygınlık kazanmasında öncü rolü üstlenmiştir. Bu elçiliğin etkisiyle Fransa'dan başlayarak diğer bazı Avrupa ülkelerinde de Türk kıyafet, eğlence, yeme ve içme tarzları takip edilerek "Alaturka" geleneği başlamıştır. La Fontain ve Molière karşılaştığı dönemlerden itibaren başlayan bu tesir, daha sonraki zamanlarda yerini karşılıklı etkileşime bırakmıştır. Osmanlı Türk toplumunun hem Avrupa'ya açılması hem de Avrupalıların Türk geleneklerini geniş anlamda duyurması ve karşılıklı etkileşim Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa sefaretleriyle (1720-1721) gelişmiş ve Osmanlı-Avrupa ilişkilerinde yeni bir sayfa açmıştır.

DİPNOTLAR

* Bu makale 21-26 Kasım 2005 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen 6. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi'nde, Türk Kültürünün Dünya Kültürlerine Etki ve Katkılar, adlı bildirim esas alınarak hazırlanmıştır.

1) Avrupa'daki Türk imajının ilk dönemleri için bkz., Robert Schwoebel, *The Shadow of the Crescent: the Renaissance Image of the Turk*, Nieuwkoop, 1967.

2) Alastair Hamilton, *Arab Culture and Ottoman Magnificence in Antwerp's Golden Age*, London, 2001, s. 1.

3) Bu konuda genel bilgi için bkz. Reinhold Schiffer, *Turkey Romanticized of the Turks in Early 19th Century*, Bochum, 1982. Bu hususta 18. yüzyıl Polonya'da imedi için bkz., Jan Reichman *XVIII. Yüzyılda Lehistan Uygarlığında Osmanlı Türk Etkileri*, Belleten, XXVIII (1964), s. 757-767.

4) Hamilton, a.g.e., s. 39.

5) Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII. Yüzyıllar, Gündelik Hayatın Yapıları*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, 2003, s. 232.

6) Helene Desmet-Gregoire, *Büyük Divan, XVI. İI. Yüzyıl Fransa'sında Türkler ve Türk Dünyası*, İstanbul, 1991, s. 83-84.

7) Albert Vandal, *Molière et le Ceremonial Turc a la Cour de Louis XIV*, *Revue d'Histoire Diplomatique* (1888), s. 367-394, özellikle bkz. s. 370-371; Ahmet Refik, *Tarihî Simalar: Paris'te Osmanlı Sefirleri*, İstanbul, 1331, s. 11.

8) Ahmet Refik, *Tarihî Simalar*, s. 12.

9) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 84.

10) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 89.

11) Bu dönemdeki kahve methiyesi için bkz. Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 89.

12) Hicran Duran, *"Fincandan Kahvehane"*, *Milliyet*, 13 Şubat 2000.

13) Braudel, *Maddi Uygarlık*, s. 233.

14) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 91.

15) Braudel, a.g.e., s. 233.

16) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 88-94.

17) Müstahzarat tip, boyacılık ve zanaat alanlarında kültülmün ve özellikle uzak ülkelerden gelen baharat ürünlerine verilen genel isimdir.

18) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 58-77.

19) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 64-65.

20) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 77-81.

21) Hamilton, a.g.e., s. 41-45.

22) Hamilton, a.g.e., s. 20.

23) Ahmet Refik, *Tarihî Simalar*, s. 10.

24) Ahmet Refik, *Tarihî Simalar*, s. 11.

25) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 108.

26) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 116-117.

27) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 132.

28) Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi, Cilt 6 (On birinci Cilt)*, Çev. M. Emin Ala - Münin Çav. İstanbul, 1993, s. 141 ve Ahmet Refik, *Köprüölüler*, Haz. Dursun Güneş, İstanbul, 1999, s. 129.

29) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 112 ve 134.

30) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 29.

31) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 134.

32) Bu eser Türk'p'ye pevnimştir. Bkz. Moħaç Esiri Bartholomaeus Georgievic (1505-1566) ve Türklerle İlgili Yazıları, Çev. N. Melek Aksulu, Ankara, 1998.

33) Hamilton, a.g.e., s. 36.

34) Mustafa Soykut, *Image of the "Turk" in Italy: A History of the "Other" in Early Modern Europe: 1453-1683*, Berlin, 2001, s. 65.

35) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 109-110.

36) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 111.

37) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 265-267.

38) *Letters writ by a Turkish Spy*, Volume VII, London, 1702, s.121-125, bkz. s. 122.

39) Fransa'da Trinitaires (Telisçiler) Tarihî ile Peres de la Mercı (Hayır Pederleri) Tanıtılı, Osmanlı topraklarına esir dülmüş kişileri, kurtarmalık ödeyerek gen alma görevlerini üstlenmişlerdir. Bunlar bir-

birine rakip iki tanıtıcıdır. Bu işleri yapmak için önce Papa'dan izin alıyolar ve sonra da gerekli işlemleri yapıyorlardı. Halk daha çok Hayır Pederleri Tanıtılı'nı tutmaktadı. Bu iki tanıtılın aralarında anlaşarak esir kurtarma konusunda ortak davranıldığını da oluyordu. Bu tanıtılar kentlerde, büyük merkezlerde ve hafta köylerde faaliyet göstermekte ve buralardan sadaka toplanmaktadırlar. Bağışta bulunan kişilere ise günah bağışlama belgesi vermektedirler. Bu tanıtılara aittir birçok tekkeler bulunmakta ve bu tekkeler bağış toplama ve insanların bu tanıtılın amaçları konusunda bilgilendirmektedir. Bağış toplama esnasında esirlerin Müslüman ülkelere çektilen acıların gösteren resimler dağıtmaktadırlar. Bu resimler insanların korkutmakta ve daha fazla cömert olmaya teşvik etmektedir. Bu tanıtıların Osmanlı egemenliğindeki bölgelere ait haberlerin ve bu bölgelerdeki Fransız vatandaşların kölelikleriyle ilgili bilgilerin yayılmasında önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 43-44.

40) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 45-53.

41) Ahmet Refik, *Tarihî Simalar*, s. 15.

42) Josephus Grelot, *İstanbul Seyahatnamesi*, Çev. Mada Selen, İstanbul, 1998, s. 10.

43) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 21.

44) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 26-30.

45) Grelot, a.g.e., s. 22.

46) Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 30-32.

47) Bono'nun bildirdiğine göre, devlet mükiyetinde bulunan kölelerin hemen hemen hepsi kürekçi olarak verişaat, donanma bakımı gibi işlerde çalışmaktadı. Özellikle diğer devletlere yapılan savaşlarda en büyük yük, kürek mahkumlarına düşmekteydi. Gemilerin motoru sayılan kürekler yüzlerce kürek mahkumunun babasıyla hareket etmekteydi. Yenikağda, Akdenizde savaş gemisi olarak ve kürekli gemi olarak kullanılanların en üstünü kadırga idi. Kadırgaların her iki tarafında 25-30 kadar ahşap sıralar bulunmaktaydı ve bu sıraların her birine üç veya daha fazla kürekçi oturmaktaydı. Kürek mahkumlarının sayısı 150'den 240'a kadar ulaşabiliyordu. Bu kürekçilerin sayısı kadırgaların boyutuna göre değişmekteydi. Bkz. S. Bono, *Yeniçağ İtalya'sında Müslüman Köleler*, Çev. Betül Palak, İstanbul, 2003, s. 196-206.

48) Bono, a.g.e., s. 210-221.

49) Sayılan Türk forslarının bu olumlu özelliklerinin dışında, diğer forslara olumsuz bir özelliği vardı ki oda suçı bulunan bir forsanın sopyaya dövlüme işi yeni genellikle Türk forslara verilirdi. Ökelenin ve merhametli kalması, diye de önce Türk forsa dövlüme girdi. Caza süresi doldurdu bir forsa yerine geçecek bir Türk bulursa seherberi bırakılmaktaydı. Ayrıca zengin bir Müslüman köle yeme geçmek üzere iki Türk'ü verirse, ülkesine iade edilmekteydi. Bununla birlikte Türk kölelerin fiyatları çok yüksek olduğu için, sadece zengin olan kimseler bu uygulamadan yararlanabiliyordu. Bu uygulamalar Türklerle özel ve aralarından bir nitelik katmaktadı. Desmet-Gregoire, a.g.e., s. 32-36.

50) Ahmet Refik, *Tarihî Simalar*, s. 16-17.

51) Molière, *Kibarlık Budalası*, Çev. M. Kurşun, İstanbul, 2001, s. 154.

Türk kültürünün Çin kültürü üzerindeki etkileri

Chou'ların Çin'de görülmesiyle ve devlet geliştikçe, yerli unsurlarla karışan bozkır Türk kültürü Çin'de yayılmış ve bu iki kültürün kaynaşmasından gerçek "Çin medeniyeti" ve "Çin topluluğu"nun esasları kurulmuştur. Bahsedildiği gibi, gerçek Çin tarihinin başladığı Chou'lar devrinde (MÖ 1050-247) yerli kültür üzerinde kuzeybatı tesirleri büsbütün arttı.

Türkler ile Çinlilerin ilişkileri beş bin yıla yakın bir tarihe sahiptir. Bilindiği gibi, Orta Asya'nın ilk sakinleri olan ve yüksek düzlüklerde oturan Türkler, MÖ 3. bin yılın ortalarında bugünkü Shensi ve Kansu eyaletlerini, kendi kültürlerinin merkez sahası durumuna getirmişlerdir.(1) Türk kültürü başlıca olarak bozkır hayatı üzerine kurulmuş ve gelişmiş; aynı kültür, sırf yerleşik hayata dayanan Çin kültüründen birçok bakımdan ileri gitmiştir. Dolayısıyla Çinliler, Türklerle ilk temasa geçtiği devirlerden itibaren Türk kültürüne merak duymuşlar ve tarih boyunca aynı kültürün koyu etkileri altında yaşamışlardır. Tarihin her çağında harp bakımından yükselmek ve refah içinde yaşamak isteğinde olan Çinlilerde, Türk kültürüne sıkı bir biçimde bağlanmak önemli bir araç olarak seçilmiştir. Sinolog Eberhard da Çin kültürünün teşekkül etmesinde dört etrafta yaşayan komşu kavimlerin büyük katkida

bulunduğunu bildirmiştir. Bunlar arasında en kuvvetli olan Türklerdi ve en mühim rolü de onlar oynamıştır. Bu yüzden, Türklerin Çin kültüründeki etkileri toplumsal hayatın bütün taraflarını kapsamıştır; hatta, Çin tarihi için bir başlangıç ve dönüm noktası teşkil

ettiği devirler de çok defa görülmüştür. Ayrıca, çeşitli sebeplerden dolayı, Orta Asya'dan dışarıya doğru yönelen Türklerin göç istikametlerinden biri Kuzey Çin olduğundan, aynı mıntıkalar bir Türk ülkesi durumuna gelmiştir. Fiilen, günümüzde Kuzey

Çin'de bulunan Çinlilere iyi bir göz atılırsa, onlar arasında Türk ırkının özellikleri de dahil, köklü Türk kültürünün çeşitli belirtileri bariz bir biçimde görülür. Türk ve Çin kültür ilişkilerine geçmeden önce, Sinolog W. Eberhard'ı anmak büyük bir görev borcumuzdur. Eberhard, şimdiye kadar Çin kültüründeki Türk etkilerini tespit etmek üzerinde çalışan bilginlerin başında gelmektedir. Onun harcadığı emeklerle aydınlığa kavuşan pek çok konu, bizim bu eserimiz için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Dolayısıyla, ona olan şükran borcumuz büyüktür.

Türk kültürünün Çin'deki etkileri iki döneme ayrılmaktadır: Birinci dönem, MÖ 2000'de başlamış ve 1368'de kurulan Ming Devleti zamanına kadar devam etmiştir. Aynı dönemin ilk belirtileri Yang-Shao diye anılan ve bugünkü Çin kültürünün esasını teşkil eden yeni kültürde görülmüştür. Takriben, MÖ 2000'de "Kuzey ve Batı Çin'in dağlık bölgelerinde en parlak devrini yaşıyan Yang-Shao kültüründe, boyalı çanak-çömlek ön plandadır ve tipik bir özellik arz etmiştir. Bu, içinde Türk unsurları da bulunan karışık bir kültür olmuştur.(2) Bilginler, aynı kültürün en büyük özelliği sayılan boyalı çanak-çömleğin Türkler tarafından getirildikleri hakkında birleşmektedirler. Günümüzde Doğu Türkistan'daki eski kültür izlerinde bu çeşit boyalı çanak-çömlekler bolca bulunmaktadır. Çinlilerin kurduğu ilk devlet zannedilen ve MÖ 1800-1500 yıllarında iktidarda bulunmuş olması muhtemel olan Shia Sütalesi'nin, Yang-Shao kültürü üzerine kurulduğu bilinmektedir. Bu

Shang devrinin en yüksek sanat eserleri şüphesizki, bronzlardır.

kültürde, yeni bir kültür unsuru olarak ilk tunç görülmüştür. Belki de Shia Sütalesi'nin kurulmasının sebebi tunç'un ithalidir. Tunç da Çinlilere gene Türklerden gelmiştir.

Çin'de tunç'un izlerine, ilk önce Yang-Shao kültürünün orta tabakalarında, yani takriben MÖ 1800 yıllarında rastlanmakta ve MÖ 1400'de tamamen yayılmış bulunmaktadır. En eski silahların şekilleri Siberya'daki silahların şekillerine benzediği için ve mitoloji ve muayyen bazı dillerin hepsi tunç'un Çin'e kuzeyden geldiğini ve Çin'de teşekkül etmediğini gösterdiğinden, bugünkü olaylara göre bronz, Türk kavimleri vasıtasıyla Doğu Asya'ya getirilmiştir. Bundan anlaşıyor ki, bronz dökme sanatı ilk önce Türk kavimleri tarafından ithal edilmiştir. (3)

Shia Sütalesi zamanında, Türk kültürünün Çinliler üzerindeki etkilerinden biri musiki sahasında da görülmüştür. Aynı yüzyıllarda, arasında Türklerin bulunduğu komşu kavimlerin musiki ve dansları, Çinlileri etki altına almaya başlamıştır. Eski Çin kaynaklarından "Chou İkramları"nda, Tilo adında bir adamın yabancı kavimlerin musikilerini öğrenmiş ilk sanatkar olduğu kaydedilmiştir.(4)

Shang Sütalesi zamanında (Milattan Önce 1450-1050), Türk kültürünün etkileri devam etmiştir ve önceleri Çin'de dünyayı idare eden büyük ilah Shan-Di

kültürün yerini, gittikçe Türklerin Gök dini almıştır. Nitekim, Çin'de Shang devrinde bir kültür değişmesi başlamış ve önceki Çin toprak-bereket tanrıları yanında Gök dini kendini hissettirmiştir. Çok tanrılı olan Çin'de, tanrıların en büyüğü sayılan "Di", bir "tarım-toprak tanrısı" idi. Toprak, "Ana Tanrıça" olarak tasavvur olunuyordu. Sonraları Di, Gök dininin tesiriyle insanların atası olan bir "Tanrı-Kral" haline gelmiştir.(5) Shang Sütalesi kurulduğu ilk senelerde, yani MÖ 1450'de, Türk kültürünün en mühim hayvanı olan at, Çin'e getirilmiştir. Bunun yanında, harp arabası da Çin'e girmiştir.(6) At ve arabanın nakledilmesi, Shang Devleti'nde birçok bakımdan ve kısa bir zamanda değişmelere sebep olmuştur. Bu durumda araba sahipleri, kısa bir zamanda Shang Devleti'nde imtiyazlı zadedân tabakasını teşkil ediyorlar, bir nevi asilzade oluyorlar ve devletin şekli daha ziyade bir derebeylik şekline yaklaşıyordu. Hükümdar ailesi de arabayı ve bununla daha büyük istilalara müsait olan yeni bir harp tekniğini kabul ediyordu. Böylece, Shang Devleti zamanla artan kuzey (Türk) tesiriyle değiştirildikten sonra genişlemiştir ve eski çağlardan beri Tibetlilerle birlikte Türk kabilelerinin yaşadığı bölgeye uzanmıştır.(7)

Çin'de bronz sanatı Shia döneminde Türklerden ithal edildiği gibi, Shang devrinin en yüksek sanat eserleri şüphesiz ki, bronzlardır. Aynı devirde bronz dökücülüğü kuzeyden hicret etmiş Kun-vu adlı bir kabilenin elinde bulunmuştur. Muhtemel olarak bu kabile Türk'tür. Bunun için Shang devri bitip Chou devri başladığı zaman, bronzların şekilleri ve örneklere değişmiştir.(8) Shangların kültüründe Türk unsurlarının bununla münhasırlı kalmadığı vurgulanmaktadır ve hatta Shangların kendi dillerinin aslında Türkçe olduğu iddia olmaktadır.(9)

Şimdiye kadar ekseriyetle Çinlilerin kurduğu bir devlet olarak zannedilmekte olan Chou (Çu) Sütalesi'nin (MÖ 1050-256) aslında Orta Asya'dan gelen Türkler tarafından kurulduğu ve aynı devlet aracılığıyla eski Türk inançlarının, hukuk düşüncesinin ve pek çok Türkçe sözcüğün

Shia sütalesi zamanında, Türk kültürünün Çinliler üzerindeki etkilerinden biri musiki sahasında da görülmüştür. Aynı yüzyıllarda, arasında Türklerin bulunduğu komşu kavimlerin musiki ve dansları Çinlileri etki altına almaya başlamıştır.

Çinlilere geçmiş olduğu 19. yüzyılda Türkoloji bilgileri tarafından kabul edilmeye başlayan bir fikirdir. Çinli bilim adamı Shui-zhong-Shu da Chou'ların, Çin kaynaklarında Bai-Di ("beyaz Türk" anlamında gelir) olarak zikredilen Türklere neş'et ettiğini bildirmektedir.

Chou'ların Çin'de görülmesiyle ve devlet geliştikçe, yerli unsurlarla karışan bozkır Türk kültürü Çin'de yayılmış ve bu iki kültürün kaynaşmasından gerçek "Çin medeniyeti" ve "Çin topluluğu"nun esasları kurulmuştur.(10) Bahsedildiği gibi, gerçek Çin tarihinin başladığı Chou'lar devrinde (MÖ 1050-247) yerli kültür üzerinde kuzeybatı tesirleri bütünü arttı. Türk menşeli oldukları ileri sürülen Chou'lar, içinde "Güneş, Ay ve Yıldız" kültürünün bulunduğu Gök dinine inanıyorlardı. İlk etkileri Shang devrinde görülen Gök dini, bu tarihten sonra da Çinliler üzerinde ve düşüncelerinde olağanüstü bir rol oynamaya devam etmiştir. Daha önceleri Çin'de, dünyayı idare eden büyük ilah "San-di" kültü hâkim iken, Chou'lar onu ortadan kaldırıp natüralizm ve kahramanlar kültürünü yerleştirmişler. Başkent Loyang şehri bu dinin tesiri ile, dünyanın merkezi sayılıyordu. Nihayet, yüksek iktidara sahip hükümdar, Çin'de "Gök'ün oğlu" mertebesine yükseltildi. Chou'lar, Çin'e yeni bir idare sistemi ve yeni akideler getirmişlerdir. W. Koppers de onları Orta Asya'dan Çin'e yeni devletçilik sistemi getiren atlı Türkler olarak kabul etmektedir. Herhalde, Chou'lar zamanında birisi sihirbazlık, diğeri din umdelerini temsil etmek üzere, Türklerin çift

Konfüçyüs'ün akidesi, sosyal felsefesi ve siyasi gayesi Türklerin Gök dini ve ona dayanan hukuk düşüncesinden gelmiştir.

krallık usulünün hâkim bulunduğu malmudur. Bunlardan sihirbazlığı temsil eden kralın, Shang'lardan kaldığı kabul olunmaktadır. G. Haloun, ilk Chou kral isimlerinin dört heceli olmasını dâfi, bunların Türklüğü ile ilgili görmektedir. Bazı muasır siyasi Çin münevverlerinin, kadim Türk-Çin münasebetinden bahsederek yazdıkları yazılarında, Chou Hükümdarı Ton'un zamanından miras olarak, bunlardan "eti", "kuta", "anru", "tay" gibi Türkçe kelimelerin kalmış olduğu -eski Çin kaynaklarından alınarak- yazıldı. Finlandiyalı Mongolist G. J. Ramsted, Çin ve Kore dillerinin bugün konuşulan lehçeleri üzerinde tetkikatta bulunarak, Türk dilinin yalnız eski Çin dili üzerindeki tesirini tespit etmekle kalmamış, Çin dilinin en eski inkişaf sahasının Şimali Çin ve Kore mıntakası olduğunu dahi ileri sürmüştür.(11) Günümüzde Kuzey Çin'de yaşayan Çinlilerin dilinde Türk dilinin etkileri bariz olarak görülür. Örneğin, Türkçe "ben yemek yemem" sözü, Çinlilerde "men bu çi" şeklindedir. Özkan Öztektan tarafından "6. Uluslararası Türk Kültür Kongresi"ne sunulan "Dünya Dillerinde Türkçenin İzleri" adlı bir bildiride, Çincede bulunan Türkçe şâzcük sayısının 300'den fazla olduğu bildirilmiştir.

Türk ve Tibetlilerden müteşekkil olan süvariler de Chuo Devleti'nin ilk yıllarından itibaren Çin'de savaşılar sevk edil-

miştir.(12) Eskiden çoban olan bu istilacılar, harp eserlerini kullanmasını ziraatla meşgul olan Shang'lardan daha iyi bildiklerinden, "insan kurban etme âdeti"ni ortadan kaldırmışlardı. Chou'lar, Çin'de mezar şekillerini de değiştirmiştir. Shang devrinde, toprak altında ev şeklinde mezarlar yapılmıştır. Şimdi ise, büyük bozkır sakinlerinin tercih ettikleri gibi, büyük tümülüsler/mezarlar yapılıyor. Yani, Chou Hükümdarlarının mezarları Orta Asya'dakilerin şekillerine çok benzeyen büyük tepeler halinde idi.(13) Bu çeşit mezar tarzının Çin'de son zamanlarda Chin, Han ve Tang dönemlerinde de devam ettiğini iyi biliyoruz. Herhalde Chou'larda, tamamiyla son zamanlarda Türk kavimlerinde görülen bazı âdâtın (âdetlerin) hâkim bulunduğunu gösteren kayıtlar, lisani mütalaaalara nispetle daha kuvvetlidir. Ezcümle, bunlarda ölmüş öcde nazı tatbik olunan tabu, tamamiyla Türkçe olmuştur.

Chou devrinin ortalarında, Türk musikilerinin Çin'de büyük bir yankı uyandırdıkları bilinmektedir. MÖ 6. yüzyılda Türklerin bir bölüğü Çin'e gitmiş ve ilk Dağça devletini kurmuşlardı. Çinliler arasında şarkı söylemek ve dans oynamak suretiyle yaşamını sürdüren Türklerin, Çin'e yeni sanat unsurlarını getirdiği anlaşılmaktadır.(14) MÖ 550-280 yıllar arasındaki devirde, bütün Çin felsefesinin ve cemiyet nizamının esası kurulmuş ve büyük filozoflar da ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında, Çin tarihinde ünü son zamanlara kadar devam edegelen ve "Çin Sokratesi" diye tasvir edilen Konfüçyüs'ün akidesi, sosyal felsefesi ve siyasi gayesi, Türklerin Gök dini ve ona dayanan hukuk düşüncesinden gelmiştir. Bu yüzden, Konfüçyüs'ün tanrını en büyük kudret olarak tasavvuru, devlet-aile, tanrı-hükümdar münasebeti ve ahlak düşünceleri, Türklerin "Tanrı", "Kut" ve "Töre" anlayışları ile bir paralellik arz etmektedir. Konfüçyüs'ün eski Türk telakkilerini nakil ve izah ettiğine dair diğer bir delil de, Tanrı'dan bahsederken, Çince olmayan "Tien" sözünü kullanmasıdır. O, Lun-yü (Felsefe Konuşmaları) adlı kitabında, Gök ve Tanrı tabirlerini daima bu kelime ile karşılamıştır. Bu da Türkçe "Tanrı"

MÖ 6.yüzyılda Türklerin bir bölümü Çin'e gitmiş ve il Dağça devletini kurmuştur. Çinliler arasında şarkı söylemek ve dans oynamak suretiyle yaşamını sürdüren Türklerin, Çin'e yeni sanat unsurlarını getirdiği anlaşılmaktadır.

(Tengri) kelimesinden başka bir şey değildir.(15) Bahsedildiği gibi, Konfüçyüs talimlerinin aslı Çin tanrı düşüncesiyle bir alakası yoktur. Dolayısıyla, bu hususta en iyi araştırmaları sürdüren W. Eberhard, haklı olarak şöyle demiştir: "Konfüçyüs'ün akidesi, Gök dininin sırf bir gelişmesinden ibarettir."(16) Bir ekleme var ki, muharip devletler zamanında yaşayan Meng-Ze ve "Shun-Ze" ("Çin Roscelini" sayılır), her ikisi de Konfüçyüs taraftarıdır. Her ikisi de Konfüçyüs fikirlerini geliştirmeye çalışmışlardır. Çin felsefesi, Konfüçyüs fikirleri dahil, "Dao öğretisi" ve "Budacılık" olmak üzere üç koldan gelişmiştir.(17)

Aynı devir Türk kültürünün Çinlilere yaptığı etkileri arasında "demircilik" de vardır. Türklerin, demircilik ile sıkı bir bağı vardır. Ama, Orta Asya'da Türklerin bu madeni ne zaman tanıdıklarının tarihini tayin etmek zordur. Çinlilere demirciliğin ancak MÖ 7. yüzyılda Chou'lar zamanında malum olduğu fikri sanat tarihçisi O. Münsterberg tarafından ileri sürülmüş; fakat demirin geniş mikyasta ve silah imali için istimali Çin'de ancak Milattan Önce 300'lerde başlamıştır. Çin sanatı mütehassısı Carl. W. Bishop'un 6.5.1937 tarihiyle Columbia Üniversitesi hocalarından Dr. Thomasread'e yazdığı bir mektubunda, en eski Çin demir silahları Shansı eyaletinde ve Chou Sülalesi'nin vatani olan yerlerde bulunduğundan, demirin, "Steppe corridor", yani Wei Nehri havzası yoluyla gaptan gelmiş olduğunu ve bunu Chou'ların getirmiş bulunduğunu ileri sürmüştür.(18) Demirciliğin Çinlilere Türklerden gelmiş olduğunu Çinli bilim adamları da vurgulamaktadır. Bu konuda Sen-Zhong- Mian şöyle yazmıştır: "Siberya'da bulunan her bir bölgede demir ocakları vardır. (...) Gök Türkler, "demir"e "tamur" adını vermiştir. Aynı sözcüğün birinci hecesi olan "ta" ile Çincedeki "tie", "demir" anlamında gelen Çince işaretin eski telaffuzuyla aynıdır. Bu, Çin'de Demir kullanma teknolojisinin kuzeybatı taraflardan gelmiş olduğunu kanıtlamaktadır. (19)

Hayvan üslubunun Türklerle ilgili olduğu hakkında fikir ayrılığı yoktur. Bu sa-

Çin savunma alanında da Türk izlerini rastlıyoruz.

nat üslubunun ilk belirtileri, Orta Asya'da MÖ 3 binli yıllara kadar gitmektedir. Fakat, Karligen tarafından yapılan yeni araştırmalar, bu üslubun MÖ 600'lerde doğrudan doğruya bronz sanatına tesir edebilecek kadar gelişmiş olduğuna işaret etmektedir. Shang devrinden kalan en yeni buluntular da hayvan üslubunun silah sanatının, hiç olmazsa, MÖ 14. yüzyılda tamamen gelişmiş olarak mevcut olduğuna şüphe bırakmamaktadır. En aşağı MÖ 600'den beri bu hayvan üslubu, eski Çin bronz kültürüne kuvvetle tesir etmektedir. Kuvvetli bir hayvan üslubu gelişmekte ve tamamen yeni şekiller ve yeni tezyinat meydana gelmektedir. Binicilik sanatının Çin'e girmesiyle koşum takımının ve arabaların madeni kısımlarında hayvan üslubunun tatbik edildiğini görüyoruz. Bunlar, daha önce mevcut olmayan şeylerdi. Tezyinat daha ince ve zarif olmaktadır. Yeni tekniklerde kakma tekniği (renkli taşların kakılması) ve gümüş ıplık tekniği (gümüş telin kakılması) çok kullanılmıştı. Bu yeni sanat, yalnız Çin'de kalmayıp, güney Çin'e ve Çin Hindistanı'na da gitmiş.(20)

Bu hususta bir özet var ki, aynı devir Çin kültüründe köklü bir değişme yapan Türk kültürünün önemli belirtileri olarak Chou Devletindeki görüntülerden anlaşıldığı üzere, iktisadi (at besleme), dini (gök kültü), idari (gelişmiş askeri karak-

ter), sanat (hayvan üslubu) ve benzerlerinin aslı, Türk unsurları olarak müşahade edilmektedir.(21)

Chou döneminin son zamanlarında Çin'de muharip devletler denilen mahalli hanedanlar ortaya çıktıktan sonra, Çinlilerde Türk Kültürünün üstünlüğü daha iyi hissedilmeye başlamıştır ve derebeylik hükümdarları arasında Türk kültürü hakkında münakaşalar sürmüştür. Neticede, önemi kavranılmış olan Türk kültürü, Çinliler tarafından planlı olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Yukarıda bahsedildiği gibi, "at"ın Shang ve Chou dönemlerinde Çin'e girmesine rağmen, Çinliler grup halinde savaşta hazır bir süvari haline gelememişler. Bu yüzden, diğer derebeylerin önüne geçmek isteyen Chao kralı Vu-Ling, örf ve âdetlerini değiştirmiştir. Maiyetine, Hun elbiselerini giymeyi, binicilik ve okçuluk hareketlerini öğretmiştir.(22) Gerçekten, Chao kralının girişimiyle kuzeybatı Çin'de Türk tarzında bir süvari kıtası teşkil edilmiştir. Uzun seferler esnasında türlü güçlüklerle ve değişik iklim şartlarına kolayca göğüs gerebilmesiyle zamanımız araştırmacıları bile hayrette bırakan Türk ordusu sağlamlığı, kudreti ve silahlarının üstünlüğü dolayısıyla yabancılar tarafından ilk taklit edilen bozkır müessesesi olmuştur. Söylendiği gibi, Çin askeri gücünü Türk usulünde düzenlemek ve donatmak teşebbüsü önce Chao krallığında görülmüş, daha sonra Chin İmparatoru meşhur Shi-Huang-ti devrinde (MÖ247-210) hızlandırılmış, Han İmparatoru Vu-ti (MÖ 141-89)'nin kumandanlarından Wei-tsing ile bunun yetiştirmesi olup Hun sisteminde 140 bin kişilik bir süvari kuvveti çıkaran Ho-Kü-Ping tarafından başarıya ulaştırılmıştır. Ho-kü-Ping, Turan taktiklerini uygulayan ilk yabancı kumandan olarak bilinmektedir. Atlı birlikler teşkili ile Türk silah-

Atlı birlikler teşkili ile Türk silahları, aslında bozkır Türk süvari elbisesi olan ceket, pantolon, Hun başlığı ve çizme de Çin'e girdi.

ları, aslında bozkır Türk süvari elbisesi olan ceket, pantolon, Hun başlığı ve çizme de Çin'e girdi. Sürek avları da orada görüldü. bu islahat ve takitler Göktürkler çağında da devam etti.(23)

Türklerde 4000 yıllık tarihi bilinen on iki hayvanlı Türk takviminin de Çinlilere geçtiği bilinmektedir. Ama, ne zaman geçtikleri kesin olarak belirtilmemektedir. Chin Sülalesi'nin bir Türk devleti olduğu fikrini ileri süren ünlü şarkiyatçı Çavans, bu devletin hüküm sürdüğü sıralarda, on iki hayvanlı takvimin ve dört temel unsurdan kaynaklanan dört cihet düşüncesinin Türklerden Çinlilere geçtiklerini bildirmektedir.(24) Bahsedilmesi icap eden bir şey var ki, ilim sahasında Chin Sülalesi'nin bir Türk devleti olduğu henüz tam olarak kabul edilmezse de, aynı devletin koyu bir Türk kültürüne büründüğü hakkında fikir ayrılığı yoktur. Chin Sülalesi'nde, başlangıçtan beri ahalinin ekserisinin saf Çinli olmadığına, Türkler ve Tibetlilerle çok karışmış olduğuna şüphe yoktur. Saf Çinliler bu devletten "yarı barbar" diye bahsederler. Zamanla bu yabancı tesir azalmıyor, mütemadiyen tazeleniyor. Chin'in en meşhur nazırlarından biri olan Yo-Yü, yabancı menşedendir. Yabancı tesirle devlet, Çin'in diğer feodal kültürleriyle hiç bir zaman fazla kaynaşmamıştır. Bunun için feodalizmden en kolay kurtulabilen bu devlet olmuştur. Bu devlette göçebe muharip kavimlerinin tesirleri çok olduğundan, ilk defa burada, bütün halkın hatta köylülerin de harpte kullanılabilecekleri fikri yayılmaktadır. Bu yüzden aynı sülale gittikçe askeri bir mahiyet almıştır. Shi-Huang-ti'nin de göçebe kavimlerin eski kuzey kültürlerine ait bir fikri kabul ettiğini görüyoruz.(25) Türk bilim adamlarından Osman Turan'a göre, aynı takvim MS 48'de Şan-şı eyaletine yerleşen Hunlar vasıtasıyla Çin'de intişar etmiştir.(26) Çin'de MS 1.yüzyıla dayanan belgelerde bu sistemin izleri görülebilir.

Eski Çin kaynaklarına göre, Hun döneminde Türklerin Çinliler üzerindeki etkileri daha da çoğalmaya başlamıştır ve elbise, ev takımları (koltuk, yatak, sandalye), yemekler, çalgı ve dans, ulaşım

Oniki hayvanlı takvim

araçları, iktisadi yaşam tarzları ve maden oyma ve kasma sanatları Çinliler tarafından çok beğenilmiştir. hükümdar gibi başkentteki aristokratlar grubu da arka arkaya onu taklit etmişlerdir. Bilhassa aynı kültür belirtileri arasında Türk musikisinin etkileri başta gelmektedir. Eski Çin tarihçileri Hunlarda görülen musikiler, çalgılar ve Hunlarla Çinliler arasında görülen karşılıklı musiki ilişkileri ve Hunların Çin musikisine yaptığı etkiler hakkında önemli bilgiler vermiştir. Hunlara evlendirilmiş Sai- Win-Chi'ye göre, Türk çalgılarından burga (Boru) ve davulu Çinliler çok beğenmiştir. Aynı sıralarda, Çinlilerde askeri musikinin gelişmesinde de Hunların mühim bir rol oynadığı bellidir. Bu konuda Çinli araştırmacı Shin-Chij-Bai şöyle yazmıştır: "Chin ve Hen sülalelerinden itibaren kuzey kavimlerinden Hunlar sürekli olarak Çin'in Kuzey sınırlarını tedirgin etmiş. Bu yüzden, Kuzey sınırlarında koruyucu askerler konuldu. Ay-

Chin sülalesinin bir Türk devleti olduğu fikrini ileri süren ünlü şarkiyatçı Çavans, oniki hayvanlı takvimin ve dört temel unsurdan kaynaklanan dört cihet düşüncesinin Türklerden Çinlilere geçtiklerini bildirmektedir.

nı askerler ekseriyetle sınır dışındaki göçebe kavimlerin cengâver şarkılarını ve ihtişamlı sedalarını öğrenmiş ve sesleri ile göz dağı vermeye başlamışlar. Sonra da aynı şarkılar saraya girmiş, hatta saray mabetlerindeki büyük törenlerde de söylenmiş. Bu, Çin'de davul ve burga musikisinin, yani askeri musikinin şekillenmesidir."(27)

Şunu ayrıca belirtmek icap eder ki, kuzeyde bulunan Hunların ve Tanrı Dağları'nın güneyindeki vahalarda kurulmuş şehir devletlerinin musikileri, Çin kaynaklarında "Hu musikileri" adı altında kaydedilmiştir. Çinli araştırmacı Yang-Yin-Lu, Hu musikilerinin hep bir gövde olduğunu bildirmektedir. Nitekim, Doğu Türkistan'da Hoten dışındaki vahaların eski sakinlerinin Türk olduğu gittikçe kanıtlanmaktadır. Uygar Türklerden yetişmiş büyük bilgin A. Muhammed Emin, Hunlardan ve Tarım nehri civarlarında bulunan şehir devletlerinden Çinliler arasına yayıldıkları şeylerin, yalnız Hun burgası ve askeri musiki ile münhasır kalmadığını ve bu yöndeki etkilerin daha geniş mikyasta olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, Hen döneminde berbab (Pi-pa), Balman (Bi-li), şungka (Kung-hu), burga, ney, davul, buriya (Hu-jie) gibi çalgılar Çin'e girmiştir. İmparator Han-ling-Di, neyi çok beğenmiştir. Ban-Chao, yürüyüşte burga kullanmıştır. Sao-Sao, Oğlanlar üzerine yaptığı yürüyüşte balman çaldırmıştır. Sai-Wen-Chi, "Buriyada 18 melodi" adlı bir manzum eser yazmıştır ve aynı musikiyi Hun burgusu ile çalmıştır.(28) Aynı dönemde Udu-Hoten nağmeleri de Hen Sülalesi tarafından kabul edilip sarayda oynatıldığı gibi, yine askeri müttefik aramak amacıyla Orta Asya'ya gelmiş olan Çin elçisi Chang-Chien, vatanına dönerken Kumul ilinde yaygın bir duruma gelen "Mahadur mukamı"nı (makamını) Çin'e götürmüştür. Hen Devleti'nin musiki sarayını yönetmekte olan Li-Yuan adlı bir müzisyen, ona dayanarak 28 çeşit musiki icat etmiştir. Aynı nağme, sonraları islah edilerek savaş marşı olmuştur.(29)

4-6. yüzyıllarda Türk musikilerine Çinlilerin merakları daha da artmıştır. MS

385'te Küsen (Kuça) nağmesi, 436'den sonra Suli-Kaşkar nağmesi, 476'dan sonra Hunların bir dalı olan Yabbanların davul dans musikişi Çinlilere yayılmıştır.(30) Aynı sıralarda, yine Sogd musikişi de Çin'e yayılmaya başlamıştır. MS 6.yüzyılda Kuzey Chi Devleti'nin imparatorları ney ve berbap çalmaya, küsen ve sogd musikilerini öğrenmeye merak duymuş, hatta bundan ötürü devlet işlerini de bir yana bırakmıştır. İmparator Gao-Wei, aynı musikilere taklit ederek "gam-kaygısız musiki"yi işlemiştir ve dışarıya gidip çeşitli bölgeleri teftiş ederken at üzerinde hep aynı musikiyi çalmıştır.(31) Çin'de rağbet gören Batı eller musikileri içinde Küsen musikilerin çok etkili olduğunu Çin kaynaklarından öğreniyoruz.

Budizm'in Orta Asya yolu ile Çinlilere yayılmasında Türkler büyük emek harcamıştır. MS 4.yüzyılda Çin'e götürülen Küsenli Komaraciva, orada Budizm tercümciliğiyle uğraşmıştır. 425 cilt Buda metni tercüme etmiş ve 800'e yakın cırak yetiştirmiş olan Komaraciva, Çin'de Budizm tercümciliğinin temelini atmış bir şahsiyettir. (32)

Göktürk dönemine gelirken Çin kültüründe Türk etkilerinin ikinci merhalesi ortaya çıkmıştır. Göktürk prensesi Suyum'la beraber Çin'e giden Sucup, Beg-Jiztong, Beg-Manda gibi Türk müzisyenleri Çinlilerin musiki alanında öğretim ve islahat yapmakla kalmamış, aynı zamanda pek çok musikileri icat ederek Çin musikisinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur. Sucup, Çinlilerin dağınık bir durumda düşüp bozulmuş olan yedi bölümlü musiki ritmini tanzim etmiş ve 12 tempuratür sayılı musiki kuralını icat etmiştir. Çin musiki tarihinde dönüm noktası teşkil eden Sucub'un aynı kuralı, Çin'de Song dönemine kadar sürmüştür ve doğuda Kore, Japon, batıda Hint'e kadar yayılmıştır. Güneyde Tüpüt, Yunnan, Bernanya ve Wetnam musikilerine etki yapmıştır.(33) Kaynaklara göre, Çin'de Süi devleti kurulduktan sonra kültür bakımından Çinliler tamamen kuzeye uyan musiki ve giyimden başlamak üzere gündelik hayatta kullanılan pek çok şey almışlardır. Süi sarayındaki Türk müzis-

Göktürk Devleti.

yenlerin başında gelen Beg-Manda, ondan fazla musiki icat etmiş ve sarayda çoktan söylenmekte olan şehvetengiz ve düşük mahiyetteki şarkıları ortadan atarak saray sanatının içeriğini temizlemiştir. Süi ve Tang nağmeleri arasında "Türk musikişi" adında bir musiki vardı. Bunun dışında, Tang, saray musikileri arasında bulunan "Göktürk Sen-teyi" denilen bir musikinden söz açılmıştır.(34) Bahsi geçen musikinin "Göktürk sanemi" veya "Göktürklerde üç tur" anlamına geldiği bildirilmektedir. MÖ 636'da Tang imparatorluğu tarafından zapt edilen Koçu'nun musikileri, bu tarihten sonra Çinlilerin dikkatini çekmiş ve aynı şehirden 14 müzisyen Çan-An'a sevk edilmiştir.(35) Böylece, Koçu musikilerinin Tang sarayında

yayılmasıyla aslında dokuz bölümden müteşekkil olan Tang musikileri, on bölümlü bir musiki haline gelmiştir.(36) gene "Türk oyunu" ve "A-Chu oyunu" adlı musikiler bir süre Chang-An'da yayılmış olmasına rağmen, sonraları kaybolmuştur. Tang döneminde yaşayan Yen-Xiu Türkçe konuşabilir, Türkçe şarkı söyleyebilir ve dans edebilirdi.(37) Demek ki, ilk gelişmeleri Süi ve Tang dönemlerinde görülen Çin musikilerinin temeli, Çinlilerden ziyade, Göktürkleri ihtiva etmek üzere etrafta bulunan yabancı kavimlerin musikilerine dayanmakla ortaya çıkmıştır. Koçu'nun zaptından sonra Çinliler üzüm nüvesi getirip bahçelerde yetiştirmiş, pekmez ve şarap istihsal etmek tekniği de öğrenmişlerdir.(38)

Aynı sıralarda, Türk harp teknikleri yanında Türklerin sporları da Çinlilerin dikkatini çekmiştir. Kadınların da iştirak ettikleri çeşitli top oyunları (futbol, golf ve poloya benzer neveleri) Hunlardan beri Türkler arasında oynanmakta olup Göktürkler çağında Çin'e de yayılmıştır.(39)

Göktürk geleneklerinin Çinliler üzerindeki etkileri, Prens Cheng-chien'in gündelik yaşamında açık olarak görülmüştür. Bu hususta Çin kaynakları şöyle yazmaktadır: "Çin veliaht Cheng-chien, Göktürk dilini konuşmayı ve Göktürkler

Kaynaklarda Tang Saray musikileri arasında bulunan "Göktürk Sen-teyi" denilen bir musikinden söz açılmıştır.

Bahsi geçen musikinin "Göktürk sanemi" veya "Göktürklerde üç tur" anlamına geldiği bildirilmektedir.

gibi giyinmeği seviyordu. Mahiyetinde bulunanlardan, Göktürklerle benzer beşer kişiyi toplayarak bir Göktürk kabilesi kurdu. Onlara koyun derisinden palto giydirdi, saçlarını kuyruk şeklinde uzattı. Bu kıyafetle çobanlıklarına devam edeceklerdi. Velihaht Cheng-chien, ayrıca üzerinde beş adet kurt başı heykeli bulunan bir bayrak yaptırdı ve mızraklar dikkerek, bu mızraklara bayraklar astırdı. Kendisi de yaptırdığı bir çadırda oturur, adamlarına koyun kestirip pişirtir ve onlarla beraber yanlarında asılı duran kılıçlarla koyun etini kesip yerlerdi. Velihaht Cheng-chien çoğu zaman adamlarına şöyle söylerdi: Kendimi bir Göktürk kağanı yerine koyup ölmüş gibi yapayım. Siz de onun cenazesindeki usulleri taklit edin. Bunu söyledikten sonra Cheng-chien ölmüş gibi yaptı ve yere uzandı. Etrafında bulunan adamların hepsi ağlayıp kendi etrafında at koşturup kendisine yaklaşıp yüzlerini çiziyorlardı. Bu merasim uzun süre devam ettikten sonra, Velihaht birdenbire kalkıp şunları söyledi: İmparator olsam on binlerce süvariyle Chin-Cheng şehrinin batısında avlanırım, ondan sonra saçımı uzatarak Göktürk olurum ve Li-Su-mo'nun hükümetine şad olarak ona hizmet ederim. Bütün isteğim budur.(40) Bunun dışında, Türklerde görülen yüzlerini çizerek kan akıtmak suretiyle arz etmek geleneğinin de aynı sıralarda Çinlilere geçtiğini biliyoruz.(41)

Uygurların Çinlilerle yaptığı ilişkiler, Hunlar ve Göktürklerle nazaran biraz farklılık göstermiştir. Uygurlar, Tang İmparatorluğu ile barış içinde geçinmek ve varlığı için yardım göstermek, ticari ve

Farklı Uygurlu tiplereleri

kültür ilişkilerini öne sürmek gibi şartları, dış siyasetin başlıca ölçütleri olarak seçmiştir. Uygur süvarilerinin, MÖ 755-763'te Tang İmparatorluğu'nu Önglük ve Söyğün isyanının tehlikesinden kurtarması, Çin için büyük öneme haiz bir harekettir. Bunun sayesinde birkaç bin senelik bir tarihe sahip Çin kültürü korunma ve gelişme fırsatını bulmuştur. Chang-An ve Lo-Yang gibi başkentler başta olmak üzere, imparatorluğun büyük şehirlerindeki hükümet makamlarında Türk komutanları ve siyasetçileri çalışmıştır. Aynı şehirlerde Uygurların kurduğu evler, saraylar, dükkânlar, pazarlar, hastaneler, lokantalar, tapınaklar ortaya çıkmıştır.(42) Aynı durum, Çinlileri Türk kültürünü daha da yakından tanımak fırsatına kavuşturmuştur. Nitekim, Tang döneminde Çinlilerin Türk kültüründen öğrenme hareketi zirvesine ulaşmıştır. Çin kaynaklarında bahsedildiği gibi, Türk kültür etkileri arasında giyim ve musiki ön planda gelmektedir. Velihaht Cheng-Chien'in ya-

şamında görüldüğü gibi, Çin'de devlet erkânı ve sakini herkeste bir Türk modası başlamıştır. Yeşil ve kahve renkli, yakalı, soldan açılan, belden kuşaklı Türk giysileri Tang döneminde büyük kitlelerin günlük giysisi haline gelmiştir. Çinliler yalnız Türk gibi giyinmek ve Türk kıyafetlerini taklit etmekle kalmamış, aynı zamanda Türk çalgılarını çalarak Türk şarkılarını söylemek ve Türk danslarını oynamak da devrin büyük bir dalgası durumuna gelmiştir. Bu durum 50 sene sürmüştür. Ünlü imparator Tang-Xuan-zong, dep çalabilen bir müzisyen olmuştur. Gung-Song-Ling ve Li-Av gibi Türkçe dans mahirleri ortaya çıkmıştır. Türk musikileri aynı devrin yetiştirdiği Bei-Chu-Yi, Yuan-Chin, Chang-Hu, Li-Bai, Du-Fu, Li-Chi, Vang-Chien, Liu-Yan-Si, Li-Rui, Li-Chu-Ling, Ving-Cheng-zan ve Liu-Yi-Xi gibi ünlü şairlerin eserlerinde bir tema olmuştur. Türk musikilerinin Çinlilere yaptığı etkileri üzerinde en iyi araştırmaları yapmış olan A. Muhammed Emin'e göre, Tang

A.Muhammed Emin'e göre, Tang nağmelerinde Küsen musikileri başta olmak üzere Türk musikileri hâkim duruma geçmiş ve Kore, Japon ve Hind musikilerinin Tang sarayındaki nüfuzunu ortadan silmiştir.

nağmelerinde Küsen musikileri başta olmak üzere Türk musikileri hâkim duruma geçmiş ve Kore, Japon ve Hind musikilerinin Tang sarayındaki nüfuzunu ortadan silmiştir.(43) Ayrıca, davet ve şöenlerde yabancı musiki eşliğinde sınır ötesi milletlerin yemekleri servis yapıldı.(44) Bir mukayese var ki, Türk musikisinin etkileri Süi döneminde sadece sarayla münhasır kalmıştır. Tang döneminde ise saray dışına taşp sıradan insanlar arasında yayılmıştır.(45) Song dönemine gelirken aynı etki daha da artmıştır.(46) W. Eberhard'ın bildirdiği gibi, saf Çinlilerden müteşekkil olan Güney Çin ile bilhassa Türklerin hâkimiyeti altında bulunan kuzey arasındaki aynı siyasi gelişme edebiyatın da aynı şekillerde gelişmesine yol açmıştır. Kuzeyde, bu devirde yerli Türk şarkılarını taklit ederek, tabii, halk dilinde yazılmış ve bilhassa hislerindeki ve ifadelerindeki kuvvetle şöhet kazanmış kısa, basit şarkılar var olmuştur. Gerçekten, aslında Güney nazımının tesirleri altında kalan ve hislerin derinliğinden ziyade, şeklin mükemmeliyetine önem verilen Tang devri şiirlerinin gerçek hislerle ortaya çıkmıştır. Şiirin bu yeni tahavvülünü ilk gösteren Tang şairlerinden Chen-Ze-ang'dır. Bundan ve daha başka birçok şairlerden sonra Tang devrinin parlak çağı gelmektedir.(47)

Çinlilerde tiyatro sanatının vücudı gelmesi de Türklere bağlanmaktadır. Türklerde tiyatronun ne zaman görülmeye başladığı hakkında elimizde kesin bir malumat yoktur. Böyle olmasına rağmen, M. M. Nikoloviç isminde bir muharririn Belgrad'da verdiği bir konferans ve Belgrad'da "Politika Gazetesi"nin 24 Ocak 1934 tarihli sayısında yazdığı bir makale, o sıralarda Türkçeye çevrilip bazı dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır. Bu Sırp muharriri, Türklerin zamanımızdan dört bin yıl önce bugünkü manası ile bir "Dram sanatı" vücudı getirdiklerini söyleyerek Türk kültür ve medeniyetinin geçmiş çağlardaki üstün manzarasından bahsediyor ve iki bin yıl önce yazılmış olduğunu söylediği bir Türk piyesi hakkında malumat veriyordu. Uyğur Türklerinden yetişmiş arkeolog ve yazı bilimcisi

Tang devrinin en meşhur Çin ressamı, Wu-Dao-ze'dir.

Kurban Vali, zamanımızdan iki bin yıl önce Türklerin tiyatro temsil ettiğini ve MS 7.yüzyılda tiyatronun çok geliştiğini bildirmektedir.(48) Bahsedildiği gibi, Orta Asya'da bulunmuş kaya resimlerinden, hafriyat malzemelerinden ve Çin kaynaklarından, Türklerin iki bin yıldan fazla bir cambazlık ve tiyatro tarihine sahip olduğu bilinmektedir. Çin kaynaklarından "Yazılı Belgeler Üzerine Umumi Denemeler" adlı bir kitapta, Çinlilerin önce cambazlık ve tiyatro sanatını bilmedikleri, sonra bunları Türklerden öğrendikleri açık olarak kaydedilmiştir. Aynı Çin kaynakları,

Çin kaynaklarından "Yazılı Belgeler Üzerine Umumi Denemeler" adlı bir kitapta, Çinlilerin önce cambazlık ve tiyatro sanatını bilmedikleri, sonra bunları Türklerden öğrendikleri açık olarak kaydedilmiştir.

Türk cambazlarının Çin'de gösterdikleri muhtelif temsilleri iyice zikretmektedir. Çin'e giden Küsenli bilgin, mimar ve cambaz Portedin, Lo-Yang'da Çinlilere cambazlık öğretmekle uğraşmıştır. Aynı sanat dalı Çinlilerden başka, yine Kore, Japonya ve Bermanya'ya da geçmiştir.(49) A. Muhammed Emin, Türk tiyatrosunun Han döneminde Çin'de temsil edilmeye başladığını, Süi ve Tang dönemlerine gelirken "Hu-Si" denilen Türk tiyatrosunun geniş miyasta yayıldığını ve bunlar arasında "somuz" oyununun çok maruf olduğunu bildirmektedir.(50) Shuan-zong zamanında, sarayda eskisinden daha debdebeli bir hayat sürmektedir. Kuzey kavimlerinin kuvvetli tesiri altında, gerçek bir tiyatronun başlangıçları mevcut olduğu halde, şimdi ilk defa olarak imparatorun sarayında büyük temsillerin verildiğini duyuyoruz. Sarayda eğlenceyi temin etmek için aktörler ve müzisyenler yetiştiren bir konservatuvur açılmıştır.(51) Asıl Çin tiyatrosu iki kaynaktan gelmiştir: Kuzeyden gelen "danslı temsiller"den (bilahare daha ziyade kılıç oyunları) ve "kurban oyunları"ndan. Bunlar da Güney Çin aslından gelmektedir. (...) Asıllarını kuzeydeki Türklerin ve Moğolların kült oyunlarından (maskeli, boğa dövüşü ve güreş) alan danslı temsillerden sonra, "askeri piyesler" (harp ve daha başka sahneler) gelmiştir. Bunlarda esas, musiki ve metin değil, en yüksek zirvesine ulaşmış danslardır. Kuzeyde, Orta Asya kavimlerinin Çin tiyatrosu üzerindeki tesirleri sonra da devam etmektedir. (...) (52)

Türk etkileri altında Tang döneminde müteşekkil olan Tiyatro, Çin'de uzun zaman aşağı bir iş olarak sayılmıştır. Ancak, Moğolların Çin'i işgalleri sırasında inkişafa imkân bulabilmiştir. 13. yüzyılın başından itibaren Moğol istilası sırasında, Çin tiyatrosu serbest bir şekilde ilerleme imkânını bulmuş ve Moğollardan himaye görmüştür. Moğol devrinde vücudı getirilen en büyük edebi başanlar şüphesiz ki tiyatro sahasında olmuştur. Aynı devrin dramaturgları arasında Türklerden yetişmiş Sevinç Kaya, Mu-Chung-yi, Ali Şirin ve Saydulla gibi birçok piyes yazmış olan müellifler de vardır.(53)

Çin'deki Bin Buda mağara tapınaklarının duvar resimlerinde de Türk kültürünün etkileri görülmüştür. Bu hususta, yarı asır evvel Çinli bilim adamı Shang-Da ilk olarak bilgi vermiştir. Fiilen, Dun-Huang (Bin Buda), An-Shi (Tümen put çayı), Ling-Shia (Bing-ling mabedi), Yun-Gang ve Long-Men Buda mağara tapınaklarında işlenmiş resim, heykel ve putlar Doğu Türkistan'da Bay, Kuşa Karaşehir ve Turpan vahalarında bulunan mağara sanatına çok benzemektedir. MS 7.yüzyılda yaşayan ve davetle Çin'e giden Uzunlu büyük ressam Vaycira İrsatka, Çin ressamlığının gelişmesinde büyük emek harcamıştır. O, Chang-An ve Lo-Yang'da 70 yıldan fazla çalışmış ve 700'den fazla çırak yetiştirmiştir. Çin'e kabartma resim tarzını götürmüş olan ve araştırmacılar tarafından "orta çağ ressamlığının pişvası" unvanı verilen bu büyük ressamın aynı tarzı, gene Kore ve Japon ressamlığını da koyu bir etki altına almıştır.(54) Zaten, ressamlık sahasında Batı ve bilhassa Türkistan tesirinin ne kadar büyük olduğunu görüp hayret etmemek mümkün değildir. Tang devrinin en meşhur Çin ressamı, Wu-Dao-ze'dir. Kendisi, Orta Asya örneklerinin en çok tesiri altında kalan ressamdır.(55)

Şunu ayrıca zikretmek gereklidir ki, özellikle kış günlerinde sıcak bir kulübe ve MS 7. yüzyılın Çin evi haline gelen Türk çadırları, Çinlilerin çok hoşuna gitmiştir. Çinli şair Bei-Chu-yi bu çadırı oldukça detaylı tarif ediyor. Çin devlet erkânı, sarayların avlusuna çadır kurduyor ve kış günlerini orada geçiriyordu. Bei, çadırın muhtemelen Türkleri sembolize eden klasik renk "mavi"yle tasvir ediyor.(56) Otacağın ocağının önünde şarap içip konuklu veya konuksuz Türk otacı içinde yaşamayı çok seven Bei-Chu-yi'nin, Türk çadırı hakkında yazdığı "Mavi otacı" ve "Mavi otacı veda" adlı iki şiirinin Türkçe tercümesi ise, ünlü Türk bilgini B. Ögel'in Türk Kültür Tarihine Giriş adlı kitabında verilmiş olduğundan, burada tekrarlamaya lüzum görmüyoruz.(57)

Türklerde tıbbın, milattan önceleri de çok geliştiği ve komşu milletler üzerinde derin bir etki bıraktığı bilinmektedir. Bu

Moğollar tarafından Çin'e sevk edilen Türkler, Moğollara Çin tıbbının tanıtılmasında önemli rol oynamıştır.

bakımdan, Çinlilerin eczacılık tarihine göz atılsa Türklerin aynı sahada ne kadar ileri gittikleri anlaşılır. Nitekim, Çinliler ilaç hazırlama sanatında Türklerle borçlu kalmıştır. MÖ 5. yüzyılda yazıldığı tespit edilen Sarı İmparatorun Hancıye Hastalıklar Tedavisi Kitabı'nda, Çinlilerin zehirli ilaçları "batı ellerde yaşayan Türkler"den aldıkları dile getirilmiştir. Çin'de Sül, Tang, Sung, Yuan, Ming dönemlerinde yazılan tıpla ilgili kitaplarda, Çinlilerin Türklerden getirdiği 120 çeşitten fazla ilacın adı kaydedilmiştir. Tang dönemi ise, Çinlilerin Türklerden büyük çapta ilaç getirmiş olduğu bir devirdir.(58)

Şunu ayrıca belirtmek icap eder ki, Doğu ve Batı arasında iktisat ve ticaret bağı kurmuş olan "İpek yolu", civarında bulunan kavimlerin tıp teknolojisi ve eczacılık bakımından alışveriş yapmaları için elverişli ortam yaratmıştır. İpek yo-

lunda giden kervan ekipleri arasında özel tabipler de bulunmuştur. Çinlilerin kurduğu Hen, Tang, Sung devletlerinin başkent ve diğer mühim şehirlerinde, Kitan, Tüptü ve Tangut devletlerinin başkentlerinde Türklerin ilaç dükkânları kurulmuştur. Sonra, Moğol Yuan sarayında Uygurlardan yetişmiş Ayşe tarafından, Ching-Shi Yao Yuan adıyla bir Tıp ve eczacılık merkezi kurulmuş ve bu merkez 1273'de Guang-Hui-Si (saray hastanesi) ismini alarak ve daha da genişletilerek Uygur ilaçları imal edilmiştir(59) 1293'de Yuan başkenti Durun (Kökhut) ile Taydu (Hambalk)'da Guang-Hui-Si'ya bağlı birer Uygur eczacılık mahkemesi kurulmuştur. Bu suretle Uygurların eczacılık işleri daha ileri seviyeye getirilmiştir.(60)

İdikut Uygur devletinde çabuk yaşanmamak ve uzun yaşama kavuşmak için tabipler, "İdikut yaşam başışlayıcı şurubu" adlı bir merhem ilaç yapmışlardır. Bundan faydalanan ünlü Çinli tabip Sun -Si-Mao, "Büyük nüshalı uzun yaşam sağlamak merhemi" ve "Küçük nüshalı uzun yaşam sağlamak merhemi" adlı ilaçları yapmıştır.(61)

Ameliyat da Türk Tıp Teknolojisi'nin büyük gelişmelerindendir. Tang dönemi Çin kaynaklarında, Uygurların Chang-An ve Lo-Yang da beyin ve göz ameliyatlariyla uğraştıklarından söz açılır. Moğol Yuan devletinde Moğollar ve Çinlilerin Uygur cerrahlarına beyin ve göz ameliyatı yaptırdığı da yine Çin kaynaklarında geçer.(62)

Burada şunu belirtmek icap eder ki Türkler, Doğu ve Batı'da bulunan bir çok kavim arasında karşılıklı tıbbi ilişkilerin kurulmasında bir köprü rolünü oynamıştır. Örneğin Hind, orta ve Batı Asya mensheli 40 çeşitten fazla ilaç, Türkler vasıtasıyla Çin tıbbına sokulmuştur. Karuşi, Brahmi, Sanskrit ve Sogd yazılarında yazılmış birçok tıp kitabı Türkler tarafından Çince'ye tercüme edilmiştir. Çin tıbbına özgü olan kuru iğne ile tedavi yapma yöntemi ve bazı nazba bakım metodu Türkler aracılığıyla önce Orta Asya'ya, sonra Ön Asya ve Batı memleketlerine yayılmıştır. Bundan başka, Moğollar tarafından Çin'e sevk edilen pek çok Türk,

Moğol Yuan devletinde Moğollar ve Çinlilerin Uygur cerrahlarına beyin ve göz ameliyatı yaptırdığı da yine Çin kaynaklarında geçer.

Moğol ordusunda ve devlet makamlarında çalışmıştır. içinde tabirlerin de bulunduğu bu Türkler, Moğollarla Çinliler ve diğer kavimler arasında kültür taşıyıcı bir hüviyetle ortaya çıkmıştır. Onlar, Moğollarda tıbbın gelişmesinde ve Çin tıbbının Moğollara tanıtılmasında önemli bir rol oynamıştır. Aynı dönem tabirlerinden Yuçumuç Kaya, En-zung, Ayşe, Maynu, Çakay, Argun Sarı, Tarım, İcaı Yarı, Darma Kocu, Yucu, Sadırmış, Sevinç Kaya, Temür Tüvrük, Koskuy vb. ayrıca zikredilir. Şöyle bir özet var ki, her bakımdan gelişmiş bir tıp teknolojisini ortaya atan Türkler, gene eski ve orta çağlarda çeşitli kavimler ve devletler arasında tıp taşıyıcı da olarak beynelmil bir tıp iletişim ağı kurmuştur.

Çin'de Ming devleti kurulduktan sonra, Türkler ile Çinlilerin ilişkileri gittikçe azalmıştır. Dolayısıyla, karşılıklı etkiler de azalmış ve neredeyse yok olmuştur. Mançu Sülalesi'nin Doğu Türkistan'a tarruz etmesi ve pek çok Uygur'un Pekin'e sevk edilmesiyle orada Türk kültür etkilileri Çinliler arasında yeniden görülmeye başlanmıştır. Pekin'de Uygurların mahalle, lokanta ve bahçeleri kurulmuştur. 1949'dan sonra siyasi ve toplumsal durumdan ötürü, Doğu Türkistan'daki Türkler (Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar vb.) ile Çinlilerin temasları gittikçe sıklaşmıştır. Bu arada, bilhassa 1980'den sonra Çinlilerin bu mıntıkadaki Türkler üzerine çeşitli etkileri görülmeye başlamıştır. Böyle olmasına rağmen, Çinliler de Uygur Türklerinin kültürünü benimsemektedir. Uygurların yemeklerini yemek, Uygurlar gibi ev bezelemek, Uygur tarzında giyinmek, Uygur şarkılarını dinlemek, Uygur danslarını oynamak, Uygur musikilerinden faydalanan yeni musikileri icat etmek ve Uygur mimarlarına merak duymak gibi eylemler, Doğu Türkistan'da bulunan Çinliler arasında yaygın bir duruma gelmektedir.

KAYNAKÇA

- 1) Eberhard, W. Çin Tarih, Türkiye, 17.s. 1995, Ankara.
- 2) Eberhard, W. Çin Tarih, Türkiye, 21.s. 1995, Ankara.
- 3) Eberhard, W. Çin Tarih, Türkiye, 24.s. 1995, Ankara.
- 4) MUHAMMED EMİN, Abdusükür, Tang Döneminde Şin-Cangda Şarkı Ve Dans Sanatı, Uygurce, 4.s.1980, Ürümçi.
- 5) Eberhard, W. Çin Tarih, Türkiye, 61.s. 1995, Ankara.
- 6) KAFESOĞLU, İbrahim, Kutadgu Bilig Ve Kültür Tarihimizdeki Yen, 46. 47.s. 1980, İstanbul.
- 7) Türk Ansiklopedisi, Türkiye, 3.cilt, 195.s.
- 8) Eberhard, W. Çin Tarih, Türkiye, 31.s. 1985, Ankara.
- 9) Eberhard, W. Çin Tarih, Türkiye, 68.s. 1995, Ankara.
- 10) TOGAN, Ahmed Zeki Validi Umumi Türk Tarihine Giriş, Türkiye, 14.s. 1981, İstanbul.
- 11) KAFESOĞLU, İbrahim, Kutadgu Bilig Ve Kültür Tarihimizdeki Yen, 47.s. 1980, İstanbul.
- 12) TOGAN, Ahmed Zeki Validi, Umumi Türk Tarihine Giriş, Türkiye, 14., 15.s. 1981, İstanbul.
- 13) Li-Chi-Fang, Zhou-Sih-Kuang, Shu-Yang-Chang, Eski Çin Spor Tarihinden Özetlel Derlemeler, Çince, 27.s. 1984.
- 14) Eberhard, W. Çin Tarih, Türkiye, 35. 36.63.s. 1995, Ankara.
- 15) MUHAMMED EMİN, Abdusükür, Uygur Makam Hazinesi, Uygurce, 75.s. 1997, Ürümçi.
- 16) KAFESOĞLU, İbrahim, Kutadgu Bilig Ve Kültür Tarihimizdeki Yen, Türkiye, 46. 47. 48. s. 1980, İstanbul.
- 17) Eberhard, W. Çin Tarih, Türkiye, 46.s. 1995, Ankara.
- 18) HANÇERLİOĞLU, Orhan, Felsefe Sözlüğü, 50.s. 1986, İstanbul.
- 19) TOGAN, Ahmed Zeki Validi, Umumi Türk Tarihine Giriş, Türkiye, 30.s. 1981, İstanbul.
- 20) Sen-Zhong-Mien, Süi - Tang Tarih, Çince, 1.cilt, 24.s. 1980, Pekin.
- 21) Eberhard, W. Çin Tarih, Türkiye, 69.s.1995, Ankara.
- 22) KAFESOĞLU, İbrahim, Türk Milli Kültürü, 51. s. 2004, İstanbul.
- 23) Ban-gu, Han Kitabı, Uygurce, 684. s. 1994, Ürümçi.
- 24) KAFESOĞLU, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Türkiye, 288, 289. s. 2004, İstanbul.
- 25) GÖKALP, Ziya, Türk Medeniyeti Tarih, Türkiye, 30, 32, 39. s. 1995, İstanbul.
- 26) W. Eberhard, Çin Tarih, Türkiye, 77, 79, 81. s. 1995, Ankara.
- 27) TURAN, Osman, Oniki Hayranlı Türk Takvimi, Türkiye, 71. s. 2004, İstanbul.
- 28) Shin-Chih-Bai, Çin Musile Tarih Programları, Çince, 37.s. 1982, Shang-Hai.
- 29) MUHAMMED EMİN, Abdusükür, Uygur Makam Hazinesi, Uygurce, 80. s. 1997, Ürümçi.
- 30) BAYTÜR, Anvar, Şin-Cangdaki Milletlerin Tarih, Uygurca, 216. s. 1991, Pekin.
- 31) 24 Tarih Kitabındaki Güney Ve Kuzey Devletler Devrine Ait Batı Eller Tarih Matzemeleri, Uygurca, 528.s. 2004, Ürümçi.
- 32) 24 Tarih Kitabındaki Güney Ve Kuzey Devletler Devrine Ait Batı Eller Tarih Matzemeleri, Uygurca, 733, 734. s. 2004, Ürümçi.
- 33) MUHAMMED EMİN, Abdusükür, Uygur Felsefe Tarih, 87, 88. s. 1997, Ürümçi.
- 34) MUHAMMED EMİN, Abdusükür, Uygur Makam Hazinesi, Uygurce, 112, 114. s. 1997, Ürümçi.
- 35) Gu-Bao, Eski Şin-Cangda Musikiler, Danslar Ve Toplum, Çince, 71. s. 1986, Ürümçi.
- 36) Gabsin, A. Won, İktidat Uygur Devletinde Hayat, Çince, 108.
- 37) MUHAMMED EMİN, Abdusükür, Uygur makam hazinesi, Uygurce, 127, 132.s. 1997, Ürümçi.
- 38) Xue-Zong-Ching, Gök Türk Tarih, Çince, 775, 776. s. 1993, Pekin.
- 39) YUSUP, İsrail, KASIM, Enver, Batı Ellern Yemek Ve İktidat Kültürü Tarih, Uygurce, 269. s. 2006, Pekin.
- 40) KAFESOĞLU, İbrahim, Türk Milli Kültürü, Türkiye, 287. s. 2004, İstanbul.
- 41) Chang-Jen-Tang, Tang Devrindeki Doğu Gök Türkler Hakkında Yeni Belgeler, 115, 116. s.1988, Taipei.
- 42) Lin-Gan, Türk Tarih, Uygurce, 339. s. 2002, Ürümçi.
- 43) MUHAMMED EMİN, Abdusükür, Uygur Makam Hazinesi, Uygurce, 125, 1997, Ürümçi.
- 44) MUHAMMED EMİN, Abdusükür, Uygur Makam Hazinesi, Uygurce, 128. s. 1997, Ürümçi.
- 45) Gomilev, L. N. Eski Türkler, Türkiye, 224.s. 2003, İstanbul.
- 46) Şifly, Tang Devrindeki Yabancı Kültür, Çince, 110. s. 1995, Pekin.
- 47) Gabsin, A.Won, İktidat Uygur devletinde hayat, Çince, 10 8.s. 1989, Turtan.
- 48) Eberhard, W. Çin Tarih, Türkiye, 219, 220. s. 1995, Ankara.
- 49) Vali, Kurban, Tarih Yazılabiliriz, Uygurce, 72. s. 1986, Ürümçi.
- 50) Sayrami, A. Tarih Uygur Cimbazlığı, Şin-Cang Kültürü, Uygurca, 1994, 4-5 sayıs, 72, 87.s.
- 51) MUHAMMED EMİN, Abdusükür, Kallantı Estetika, Uygurce, 360. s. 1994, Ürümçi.
- 52) Eberhard, W. Çin Tarih, Türkiye, 210. s. 1995, Ankara.
- 53) Eberhard, W. Çin Tarih, Türkiye, 221. s. 1995, Ankara.
- 54) İSA Muhammed, Şin-Cangın Drama Tarih Üzerine İlk Denemeler, Şin-Cang Sosyal Bilimler Araştırmaları dergisi, Uygurca, 1994, 3. sayı, 102. s.
- 55) SAYRAMI, A. Süi ve Tang Devletlerinde Uygur Sanatları, Uygurce, 122, 123. s. 1993, Pekin.
- 56) Eberhard, W. Çin Tarih, Türkiye, 222, 223. s. 1995, Ankara.
- 57) Gomilev, L.N. Eski Türkler, Türkiye, 224.s. 2003, İstanbul.
- 58) Ögel, B. Türk Kültür Tarihine Giriş, Türkiye, 7.cilt, 34. 38. s.
- 59) Wang- Shiao- Shien, İpek Yolunda Tıp Ve Eczacılık İlişkileri Üzerine Denemeler, Çince, 158. s. 1998, Ürümçi.
- 60) Wang- Shiao- Shien, İpek Yolunda Tıp Ve Eczacılık İlişkileri Üzerine Denemeler, Çince, 308. s. 1998, Ürümçi.
- 61) Wang- Shiao- Shien, İpek Yolunda Tıp Ve Eczacılık İlişkileri Üzerine Denemeler, Çince, 162. s. 1998, Ürümçi.
- 62) MUHAMMED EMİN, Abdusükür, Uygurlarda İslam Kültürü, Uygurce, 220. s. 2002, Ürümçi.

Türk Müziği'nin kültür ve uygarlık evrenine katkıları

Orhun Yazıtları'ndan başlayarak pek çok kaynakta Türklerin müzik gelenekleri ve çalgılarıyla ilgili veriler bulunmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, ünlü anıtsal eseri Dîvânü Lûgati't-Türk'te de "Han tuğ urdı", "tuğ uruldı" cümlelerini gene askeri müzik, daha açık söyleyişle "Mehter Müziği" için kullanmıştır.

Türklerin kültür ve uygarlığa, buna koşut olarak müziklerinin kültür ve uygarlık evrenine pek çok katkısı olmuştur. Bunlardan ikisi çok önemli ve özgündür: Kültür evrenine katkı açısından "Aksaklar", uygarlık evrenine ise "Ala Turca" biçemi, kültür ve uygarlık tarihi açısından üzerinde dikkatlice durulması gereken iki konudur. Türk Müziği'nin kültür ve uygarlık evrenine yaptığı katkılar nedir, sorusuna yanıt vermeden önce, bu başlık altındaki bazı temel kavramlar ile değişkenleri tanımlamak gerekir.

Bilim ve Ütopya'nın önceki sayılarında(1) Türklerin kültür ve uygarlık evrenine ne tür katkılar sunduğu konusu üzerine değişik açılarla, kiminde de salt müzik sanatını merkeze koyarak birkaç makale yazmıştım. Ayrıca son birkaç yıldır katıldığım bazı ulusal ve uluslararası bilimsel toplantılarda da hep bu ana fikirle ilgili bildiriler sundum.(2)

Bu makalede, genel anlamda ve en çarpıcı örneklerle, Türklerin müzik gelenekleriyle, bir başka söyleyişle müzik türleriyle kültür ve uygarlık evrenine sunduğu katkılara değineceğim.

Türk Müziği'nin kültür ve uygarlık evrenine yaptığı katkılar nedir, sorusuna yanıt vermeden önce, bu başlık altındaki bazı temel kavramlar ile değişkenleri tanımlamak gerekir.

Sonate Opus KV 331 - Rondo Alla Turca

by W. A. Mozart (1756-1791)

Allegretto

Mozart; Rondo Alla Turca

Türk Müziği nedir?

Bu soruya verilecek yanıt kimilerine göre son derece kolaydır. Türk müziğini yalnızca "Geleneksel Türk Sanat Müziği" ve "Türk Halk Müziği"yle(3) sınırlandıran bir anlayış, bu tanımlamayı çok kolay yapacaktır. Ancak, Türk Müziği nedir, sorusuna nesnel ve bilimsel bir yanıt verebilmek için öncelikle en geniş anlamda Türk müzik kültürünü bütünsel olarak teknik, tarihsel ve estetik boyutlarıyla belgelere ve de yaşayan, tınlayan anıtsal örneklerle dayanarak sınıflandırmak gerekir. Ne yazık ki bu çok yönlü, bilimsel çalışma günümüze değin yapılmamış, yapılamamıştır. Bunun içindir ki hâlâ gerçekçi ve maddeye dayanan bir "Türk Müzik Tarihi" de yazılmamıştır.

Bilimsel olmayan, daha çok duygusal yaklaşımlarla çerçeve daraltılıp Türk Müziği başlığı altında yalnızca yukarıdaki türler (Geleneksel Türk Sanat Müziği ve Halk Müzikleri) kastedildiğinde, bu çok boyutlu sanatımızın tarihsel açıdan öncesi ve sonrası ile coğrafi açıdan da uzak ve yakın ya da komşu ve çevre müzik kültürleriyle (türleriyle) organik ilintileri ve aralarındaki etkileşim noktaları yok sayılmaktadır.

Oysa toplumsal yaşamda her olay ve olgu, öncesi ve sonrasındakilerle ve kendisini çevreleyen dinamiklerle diyalektik bir bütünlük içinde konumlanır. Sözü

Türkler, tarih öncesinden başlayarak binlerce yıllık süreç içinde büyük yurdumuz Avrasya'da neredeyse ayak basmadık yer bırakmamış ve dinamik bir kavim olma niteliğiyle diğer kavimlerle harmanlanarak ve de kültürlerini içselleştirerek, eriterek kendi kültürlerini zenginleştirmişlerdir.

Mehter Müziği, dünyanın Türk Müziği ile tanışmasında birincil etkenlerdendir.

özü, tarih kesintisiz bir bütündür. Dolayısıyla kültür ve uygarlık da böyledir. O zaman konumuzla ilgili bakış açımız ve aynı zamanda bilimsel yaklaşımımızı da bu diyalektik merceğin altında oluşturmalıyız. Bu bakış açısıyla Türk müziği nedir, sorusuna aşağıdaki tanımlamalarım, gerçekte hipotezlerim sanırım şimdilik kabaca da olsa yanıt olabilir.

Geniş anlamda: "Dünya üzerinde Türkçenin bütün uzak-yakın lehçeleriyle konuşulduğu coğrafyalarda ve tarih öncesinden günümüze değin Türkçe konuşan bodunların, kavimlerin, halkların üretmiş olduğu karakteristik bir tınlayış ve de fark edilebilir estetik anlayışlarla biçimlendirilmiş müziklere en geniş anlamda Türk Müziği denilebilir."

Dar anlamda ise: "Yaklaşık son bin yıllık kesitte başta Anadolu olmak üzere Balkanlar, Kafkaslar, Mezopotamya ve Asya coğrafyasında Selçuklu, Anadolu Selçukluları, Anadolu Beğlikleri, Timur ve Osmanlı dönemi ve de son olarak Cumhuriyet'in ilanından günümüze değin süregelen belirli müzik türlerini de gene Türk Müziği olarak adlandırabiliriz."

Türkler, tarih öncesinden başlayarak binlerce yıllık süreç içinde büyük yurdumuz Avrasya'da neredeyse basmadıkları yer bırakmamış ve dinamik bir kavim olma niteliğiyle diğer kavimlerle harmanlanarak ve de kültürlerini içselleştirerek, eriterek kendi kültürlerini zenginleştirmişlerdir. Bunun müzikteki yansımaları ve zenginliğini Türk Halk Müzikleri ile Aşık Müziklerinde çok somut görmekteyiz. Bu türler, Türklerin kültür evrenine katkılarını. Ayrıca, özellikle Timur ve Osmanlı döneminden Cumhuriyet'e ve günümüze uzanan süreçte, bir yandan "Geleneksel Türk Sanat Müziği" ve sonrasında da uluslararası teknikleri kullanan "Çoksesli Türk Sanat Müziği"miz, Türklerin uygarlığa katkısı olarak düşünülmelidir.

Kültür, uygarlık ve müzik arasında ne tür bir bağ vardır?

Kültür, uygarlık ve müzik gibi hepsi ayrı ayrı sayılacak yazılacak, saatlerce, günlerce üzerinde konuşulacak sözcükler arasındaki ilintiyi bir makale çerçevesini aşmayacak ölçüde sunmaya başlamadan önce, "Büyük Devrimci Önderi-

miz Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün müzik ve yaşam üzerine bir açıklamasını, konumuzu doğrudan ilgilendirdiği için buraya taşıyarak yazımı sürdürüyorum:

"Hayatta müsiği lazım değildir. Çünkü hayat müsidir."

Daha Harbiye'de öğrenci iken arkadaşlarıyla kurdukları fasıl takımında şarkı okuduğunu, incesaz mûsikisinden, özellikle Rumeli Havaları'ndan çok hoşlandığını; Kurmay Binbaşı rütbesiyle Sofya'daki ataşemiliterliği sırasında opera gösterilerini merak ve beğeniyle izlediğini, Zeybek oynamayı ve Vals yapmayı sevdiğini bildiğimiz Büyük Devrimci Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk, cumhurbaşkanlığı süresince verdiği nutuk ve demeçlerde pek çok kez müzik konusuna değinmiş; Fransız düşünür Montesquieu'nun "Bir ulusun müzikteki durumuna önem verilmezse, o ulusu ilerletmeye olanak yoktur." sözünü, "Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, mûsikide değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir." cümlesiyle benimsemiş, felsefi ve eylem olarak daha da derinlik kazandırmıştır. Hatta bu görüşünü, daha 1925 güzünde Ege'de yirmi günlük bir gezisi sırasında, 14 Ekim günü İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda öğrencilerle sohbet ederken, "Hayatta mûsiki lazım mıdır?" şeklindeki soruya şu karşılığı vermiştir:

Hayatta müsiği lazım değildir. Çünkü hayat müsidir." Müsiği ile alakası olmayan mahlûkat insan değildirler. Eğer mevzu-ı bahis olan hayat insan hayatı ise müsiği behemehal vardır. Müsikisiz hayat zaten mevcut olmaz. Müsiği hayatın neşesi, ruhu, süruru ve her şeyidir. (...)(4)

İnsan, toplum ve müzik arasındaki ilişkiyi bu en kesin çizgileriyle çizen Aziz Atatürk, müzik sanatının hedeflenen Çağdaş Uygarlık içinde çok önemli bir yeri olduğunu, teknik açıdan ileri, içerik açısından da felsefi bir derinliği olan müziğin uygarlık paketinin olmazsa olmaz bir parçası olduğunu çok iyi biliyordu. Ulusal ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce, genel son mu-

Mehteran Bölüğünü tasvir eden bir minyatür.

siki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak, bu güzeyde Türk ulusal mûsikisi yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir.(5)

Evet, "(...) evrensel musikide yerini alabilir." Bir başka söyleyişle evrensel müziğin de içinde olduğu çağdaş uygarlık içinde. En önemli hedef "Çağdaş Uygarlık" değil miydi?

Şunun hemen altını çizmek istiyorum ki burada "Atatürk ve Müzik" konusunda bir makale kaleme almadım. Bu çok önemli konuyu daha sonraya bırakıyorum. Ancak Büyük Devrimci Önder'den yaptığım alıntılar, bana göre müzik ile insan ve müzik ile toplum arasındaki ilişkinin bize en yakın ve de en değerli örneğidir. Atatürk ayrıca, müziğin yalnızca bir kültür olgusu değil, aynı zamanda belirli müzik türlerinin bir uygarlık olgusu olduğunun da altını çizmiştir. Doğaldır ki müzik ile insan ve müzik ile toplum arasındaki ilişkiyi tarihin hiçbir döneminde ve günümüzde de kimse reddedemez. Bunun çok canlı ve çarpıcı tanıkları vardır. Ayrıca en genel anlamda müzik ile kültür arasındaki ilişkiyi de kimse yadsımaz;

ancak, hiç üzerinde durulmayan müzik ile uygarlık arasında da doğrudan bir ilişki vardır. İşte bu makalede, hem kültürle müzik arasındaki ilişkiyi, hem de şimdiye dek kimsenin üzerinde durmadığı müzik ile uygarlık arasındaki ilişkiyi vurgulayacağım. Tabii ki Türk müziğinin kültür ve uygarlık evrenine katkılarını merkeze koyarak.

Hemen belirtmeliyim ki, müzikle uygarlık arasındaki ilişki yalnızca Avrupa uygarlığı ile sınırlı değildir ve olamaz. Asya'nın, bu arada Asya kavimleri içinde bana göre en dinamik unsur olan Türklerin müziğiyle uygarlık arasında son derece çarpıcı ilintiler vardır. Kısacası, Türklerin müzik kültürlerinin Doğu ve Batı uygarlığı içinde maddi bir dayanağı vardır.

Müzik ve ses

Müzik ancak içinde bulunduğu kültür veya varsa uygarlık içinde açıklanabilirse bir yere oturur ve anlam kazanır. Müzik, içinden çıkıp boy verip serpiştiği toplumsal yapının niteliği değerlendirilebilirse ve bunun sonucu olarak da içinde barındırdığı fiziksel gerçekler doğru tanımlanabilirse bir anlam kazanır. Müzik, insanlığın büyük serüveni boyunca her zaman pek çok olguyla iç içe olmuştur. Doğaldır ki bu derin ilişki ve yolculuk kimi zaman uzak ya da yakın benzerlikler taşısa da, içinde serpilip boy verdiği her kültür ve uygarlıkta farklı bir değişim ve gelişim çizgisıyla karşımızda durmaktadır.

Müziğin, değişik kültürlerde farklı farklı şekillenmesinin iştiyle algılanan

Her müzik eseri, kısaca "fiziksel katman" diyebileceğimiz farklı yükseklikteki sesler (perdelere) ve bu seslerin birbiriyle ilişkilerinden, kısacası "Ses Sistemi"(6) (aralık ilişkilerinden oluşan bütün) dediğimiz yapının içinden türetilir.

en temeldeki nedeni, bu sanat dalının daha ilk katmanında kendini belli eder. Bu ilk katman "ses" olgusudur.

Her müzik eseri, kısaca "fiziksel katman" diyebileceğimiz farklı yükseklikteki sesler (perdeler) ve bu seslerin birbiriyle ilişkilerinden, kısacası "Ses Sistemi"(6) (aralık ilişkilerinden oluşan bütün) dediğimiz yapının içinden türetilir. Her kültürde ses sistemini oluşturan ilişkiler küçük ya da büyük ölçekte farklıdır ve bundan dolayı da tınılayış, renk, ezgisel yapı, daha genel söyleyişle müzik türlerindeki(7) farklılıklar (Hint müziği, Çin Müziği, Türk müziği vd.) ortaya çıkmıştır. Bu farklılaşmayı aynı müzik türünün değişik zaman süreçlerindeki kesitlerinde veya aynı toplumun farklı sınıfları, katmanları ya da coğrafyaları arasında dahi görebiliriz.

Burada şunun da altını özenle çizmek gerekir ki müzik türleri arasındaki farklılıklar yalnızca kullandıkları ses sistemiyle sınırlı değildir. Daha üst katmanlarda ezgisel yapı, seslendirme şekli, seslendirme ortamı, biçimler, çalgılar ve daha pek çok değişkenle müzik türleri birbirlerinden ayrılır.

Kültür, uygarlık ve müzik

Evet, müzik kültürel bir olgudur. Kültürü en genel şekliyle, insanlığın günümüze değin ortaya koyduğu maddi ve manevi değerlerin tümü olarak tanımlarsak, müzik, bu değerlerin içerisinde önemli bir olgudur. Dolayısıyla bütün coğrafyalarda ve tarihin ve tarih öncesi'nin her evresinde şimdiye dek üretilmiş bütün müzik eserleri insanlığın kültür evreninin bir parçasıdır. Fakat bazı koşullarda müzik yalnızca kültürel bir olgu değildir. Devletin, sınıflı toplumun, askeri gücün, yazının ve paranın ortaya çıkışıyla birlikte toplumsal yapıdaki sıçrama ve sonuçta köklü değişim, insanlığın gündemine "uygarlık" (Ar. Medeniyet, Fr. ve İng. Civilization) denilen başka bir kavramı oturtmuştur. Uygarlık sıçraması gerçekleştirmiş toplumların belirli müzik türleri bu çerçeveye içerisinde yalnızca kültürel bir olgu değil, fakat aynı zamanda bir uygarlık olgusu olarak düşünülmelidir.

Türk Müziği'nin Mozart üzerindeki etkisini özellikle Türk Marşı'nda açıkça gözlemliyoruz.

Tabii ki burada uygarlık ve kültür kavramlarını birbirlerinden bağımsız değil, fakat tam tersi birbirlerini tamamlayan kavramlar olarak kabul etmek gerekir. Çünkü uygarlık kültürün içinde doğar ve üzerinde şekillenir.

Müziğin kültürel bir olgu olduğunu pek çok kişi yazmış ve söylemiştir; fakat müziğin, daha açık söylemek gerekirse belirli müzik türlerinin insanlık tarihinde birer uygarlık olgusu olduğu, gözden kaçırılmış bir gerçektir. Sözelimi bütün etnik ve/veya halk müzikleri dünyanın her yerinde bir kültürel zenginlik olarak ele alınır ve değerlendirilir. Fakat buna karşı bizde de olduğu gibi Batı yazınında "Sanat Müziği" (İng. Art music, Alm. Kunst-musik) tanımının içinde yer alan müzik türleri birer uygarlık olgusudur. Bu konuda Doğu ve Batı dünyasından bir hayli örnek de verilebilir; fakat bizim için en canlı örnekler kuşkusuz ki Geleneksel Türk Sanat Müziği ve Cumhuriyet Dönemi Çoksesli Türk Müziği'dir. Bu türlerin ikisi de bizim uygarlık müziğimizdir veya en azından toplumumuzun uygarlık sıçramasına denk düşen müzik türleridir. Birincisi feodal çağ uygarlığımızın, ikincisi ise demokratik devrim çağı uygarlık sıçrayışımızın, bir başka söyleyişle ulus devlet çağımızın müzik türüdür. Halk müziğimiz, Geleneksel Türk Sanat Müziği ve son olarak da Cumhuriyet Dönemi Çoksesli Türk Müziği birbirleriyle son derece organik bir ilişki içerisinde. Zengin bir halk müziğimiz olmasaydı, geleneksel sanat müziğimiz ve dolayısıyla çoksesli

müziğimiz de olamazdı. Burada tabii ki geleneksel ve çoksesli sanat müziğimizin oluşumunda ikincil derecede önemli sayılabilecek farklı, çevresel etkileri de göz ardı etmemek; fakat çıkış noktasını veya olgunun kökenini iyi kavramak gerekir. Belirleyici olan olayın müzikal ve sanatsal boyutu değil, doğal olarak sosyolojik temelleridir. Bu yalnızca bize özgü bir olgu değildir. Sözelimi Avrupa uygarlığı açısından düşündüğümüzde Prusya Kralı II. Friedrich'in huzurunda çalan Büyük Bach (J. S. Bach), Alman feodal çağının büyük bir sanatçısıdır. Buna karşı Beethoven demokratik devrimler çağıının hemen başlarının büyük bir Alman bestecisidir. Her ne kadar Beethoven'ın yaşadığı çağda daha Alman ulus devleti ve Avrupa'nın daha pek çok diğer ulus devleti kurulmamış idiyse de, 19 yaşındaki Beethoven Fransız Devrimi'ni yaşamış ve eserleriyle de Avrupa'nın demokratik devrimler çağı uygarlığının müzik sahasındaki öncüsü olmuştur. Burada ortak nokta şudur ki bu iki büyük besteciden ikisi de Avrupa uygarlığının temsilcileridir ve Bach'ı yaratan uygarlık var olmamış olsaydı, doğal olarak Beethoven'ı yaratan uygarlık da var olmayacak ve sonuçta Beethoven da var olmayacaktı.

Bize dönecek olursak, sözelimi XVII. yüzyılın büyük Türk sanatçısı Mustafa İtrî, feodal Osmanlı İmparatorluğu'nun en seçkin ve en değerli bestecilerinden biridir. Buna karşı, sözelimi Adnan Saygun ise Cumhuriyet Devrimi'nin, demokratik devrim sonucu kurduğumuz ulus devlet aşamamızın, bir başka söyleyişle ulus devletin uygarlık sıçrayışının

Türklerin, kültür evrenine katkı açısından Aksaklar, uygarlık evrenine ise Alla Turca biçimi yalnızca müzik tarihi ve kültürü açısından değil, fakat kültür ve uygarlık tarihi açısından üzerinde dikkatlice durulması gereken konulardır.

ortaya çıkarttığı en değerli bestecilerimizden biridir. İtîrî olmasaydı, Adnan Saygun da olamazdı. Adnan Saygun'u ortaya çıkartan uygarlık birikimi, Adnan Saygun'a kadarki yerel müziklerimiz ve onun üstündeki Geleneksel Türk Sanat Müziği, yani kısacası feodal toplum yapımızın büyük müzik birikimidir. Daha genel söyleyecek olursak, Türk uygarlığının demokratik çağ öncesi büyük birikimi ve zenginliğidir.

Uzunca yıllar bu müzik türlerini salt müzik bakışıyla değerlendirenler -ki bu noktada bile bana göre pek çok yanlış saptama yapmışlardır- bunları birbirlerinin karşıtı, hatta düşmanı gibi göstermişlerdir. Oysa ki diyalektik açıdan hiçbir olgu köksüz ve temelsiz değildir. Her olay ve olgu bir süreklilikle oluşur. Sanat müziği de ancak uygarlık sıçraması yapmış toplumların bir artı değeridir ve müziğin bu aşaması toplumların uygarlık sıçraması yaptığı dönemlerde biçimlenmeye başlamıştır. Dolayısıyla yukarıda saydığım bize ait müzik türleri arasında çok güçlü bir bağ vardır.

Konuyu genelleyecek olursak Mozart, Beethoven ve aynı evrenin öncesi ve sonraki bestecileri nasıl ki Avrupa uygarlığının ortaya çıkardığı müziğin bestecileri ise, aynı şekilde İtîrî öncesi ve sonrası ve onlardan Adnan Saygun, Ferit Tüzün, Muammer Sun, Yalçın Tura ve Selman Ada'lara uzanan büyük müzik birikimi de Türk uygarlığının şekillendirdiği büyük müzik birikiminin ustalarıdır. Nasıl ki Avrupa'da sanat müziği Avrupa toplumlarının halk müzikleri üzerine önce Fransız, İtalyan, Alman, Rus ve diğer toplumların sanat müziğini ve buradan da bunların üzerinde Avrupa uygarlığının uluslararası veya "uluslarüstü" (kimi yazarın yanlış olarak evrensel dediği) diyebileceğimiz sanat müziğini meydana getirdiyse; Türklerde de ister tekelsiz Geleneksel Türk Sanat Müziği, isterse de onun üzerinde biçimlenen çöksesli sanat müziğimiz Asya toplumlarının (tabii ki burada etkin olarak Türklerin) halk müziği üzerine biçimlenmiştir.

Burada Doğu ve Batı uygarlıkları arasındaki karşılıklı geçirgenlik ile uygarlık

Diğer büyük klasik müzik ustaları gibi Haydn'da Mehter Marşları aracılığıyla Türk Müziğiyle tanışmıştır.

ve kültür arasındaki ayrılmaz organik bağı unutmamak gerekir. Sözgelimi Saygun'un teknik ve estetik kaynakları hem bizim geleneksel sanat müziğimiz ve halk müziğimizdir, hem de Avrupa sanat müzikleridir. İşte bundan dolayıdır ki Saygun bir yandan ulusal, fakat diğer yandan da uluslararası bir değerdir.

Türklerin kültür ve uygarlığa, buna koşut olarak müziklerinin de gene kültür ve uygarlık evrenine pek çok katkısı olmuştur. Bunlardan ikisi bana göre çok önemli ve özgündür: Kültür evrenine katkı açısından "Aksaklar", uygarlık evrenine ise "Alla Turca" biçimi, yalnızca müzik tarihi ve kültürü açısından değil, fakat kültür ve uygarlık tarihi açısından üzerinde dikkatlice durulması gereken konulardır.

Alla Turca, bir müzikal biçim olarak geç XVIII. yüzyıl ile XIX. yüzyılın başlarındadır

"Mehter Müziği"ne pek çok Avrupalı, başta Haydn, Mozart ve Beethoven gibi kalburüstü bestecilerin ilgi duymasıyla başlamıştır.

Kültür evrenine en önemli katkı: aksaklar

Türk müziğinin kültür evrenine kuşkusuz en önemli katkısı Aksak tarımlardır (ölçülerdir). En genel tanımlamayla 2'li ve 3'lü kümelerin bir arada kullanıldığı tarımlar kalıplarına "Aksak Tarımlar" denir. Sözgelimi 5/8, 7/8, 8/8, 9/8, 10/8 gibi. Aksak adı, genel olarak dünya müzik kültürlerinde "asimetrik tarımları" adlandırmak için müzikçilerce benimsenmiş Türkçe bir terimdir ve Türk müziğinin kültür evrenine önemli bir armağandır. Dünyanın neresine gidilirse gidilsin, "Aksak" denildiği zaman bunun unvan asimetrik bir tarımlar kalıbı ve Türkçe bir adlandırma olduğunu konunun uzmanı, hatta meraklısı bütün müzikçiler bilir. Aksak tarımlar yalnızca kavram ve terim anlamında değil, fakat insanlığın kültür serüvenindeki müzik yapma pratiği içinde en yaygın Türk müziğinde kullanılmıştır. Bu tarımlar büyük bir olasılıkla Türklerce türetilerek diğer toplumlara taşınmış ve insanlığın kültür evrenine sunulmuştur. Toplumların müzik pratiği bize bunu kanıtlamaktadır.(8)

Wouter Swets, 2'li ve 3'lü kümelerin birleşiminden (sentezinden) oluşan tarımlar kalıplarının aşağı yukarı bütün dünyanın sanat ve halk müziklerinde görüldüğünü yazar ve bu tarımlar kalıplarının tümünü kapsayacak yolda Türkçe "Aksak" adının uluslararası müzik yazınında ilk kez Romen müzikolog Constantin Brailoiu tarafından kullanıldığını belirtir. Swets, çoğu bölgede genel dışı olan bu tarımlar kalıplarını Bask Bölgesi, Endülüs, Kuzey Batı Afrika, Yakındoğu, Arabistan, Transkafkasya, İran, Pakistan, Hindistan, Sovyetler Birliği ile Çin'in iç bölgeleri ve Kore'de, daha karakteristik olmasına karşın hiçbir yerde Türkiye ile Balkanlardaki kadar yoğun ve çeşitli değildir, demektedir.(9) Swets'in belirttiği coğrafyaların çoğunda, gerek tarih öncesinin binlerce yıllık geçmişi gerekse tarih çağları içerisinde oraların yerli halklarıyla birlikte Türkçe konuşan halklar yaşamış, devletler, hatta imparatorluklar kurmuşlardır. Tarih içerisinde Türklerle Arapların yakın ilişkisini göz önünde bulundurulduğunda, Bask

ve Endülüs'e kadar dolaylı bir Türk etkisinin varlığını da göz ardı etmemek gerekir.

Uygarlık evrenine en önemli katkı: Alla Turca

Türk müziğinin uygarlık evrenine en önemli katkısı Alla Turca biçimidir. Türk Müziğinin Avrupa'da tanınması, ezgisel yapısının taklidi, bazı çalgılarımızın benimsenmesi ve pek çok bestecinin Türk tarzı eserler bestelemesi Alla Turca denen biçimi yaratmıştır. Alla Turca, bir müzikal biçim olarak geç XVIII. yüzyıl ile XIX. yüzyılın başlarında "Mehter Müziği"ne pek çok Avrupalı, başta Haydn, Mozart ve Beethoven gibi kalburüstü bestecilerin ilgi duymasıyla başlamıştır. Elbette bu ilginin tarihin derinliklerinde pek çok izi vardır.

Tarihte Türk ordularının ihtişamı, büyüklüğü ve etkisi en eski Türk devletlerinden beri bilinen bir gerçektir. Asya'nın bir ucundan neredeyse diğer ucuna değin bu orduların sefere gönderilmesini yalnızca askerlikle ya da kahramanlıkla ilgili bir konu olarak ele almak eksik kalır. Devlet örgütlenmesinin başarıyla sağlanan ve bunu bir geleneğe dönüştüren Türkler, on bin kişilik tümenler halinde yapılandırdıkları ordularını Asya ve Avrupa'nın, bir başka söyleyişle Avrasya'nın dört bir yanına sefere yollayarak büyük fetihler yapmışlardır. Aylarca, hatta yıllarca süren bu seferlerde ordunun düzenini sağlamakla başarmak ve onun her türlü gereksinimini uzun süre karşılamak ancak uygarlık kurmuş bir kavmin ve de onun iyi idare edilen devlet örgütlenmesinin bir göstergesidir.

Türkler, işte bu ordularının içinde de en eski dönemlerden beri askeri müzik yapan takımlar kurmuşlardır. En eski yazılı kaynaklardan, Orhun Yazıtları'ndan başlayarak pek çok kaynakta Türklerin müzik gelenekleri ve çalgılarıyla ilgili veriler bulunmaktadır. Kaşgarlı Mahmud, ünlü anıtsal eseri Divânü Lügati't-Türk'te de "Han tuğ urdı", "tuğ uruldi" cümlelerini gene askeri müzik, daha açık söyleyişle "Mehter Müziği" için kullanmıştır.(10)

Mehterler, seferde ordunun önünde yürüyerek tiz, burunsu içe işleyen üflemleri çalgıları (zurna, boru, kurrenay vd.) ve yeri göğü inleten ve titreten vurmalarıyla (davul, kös, nakkare, def, ziller, çingiraklar vd.) bin yıllar boyunca düşmana korku salmışlardır.

Viyan'a Seferleri sırasında Avrupalılar ve Avrupalı besteciler, işte bu Mehter Müziği üslubundan ve bozgun sonrası Osmanlı'nın oralarda bıraktığı çalgılardan büyük ölçüde etkilanmışler, yeni bir biçim olarak Alla Turca'yı oluşturmuşlar, müziklerindeki ezgisel yapıyı Mehter ezgileri havasında taklit etmişler ve Mehter'in en önemli unsuru olan vurma çalgılardan Davul ve Zilleri alarak orkestralarına uygulamışlardır. İşte bugün, Uluslararası Sanat Müziği'nin sinfonik ve opera orkestralarında tınılarını iştittğimiz Büyük Davul veya Türk Davulu (Grand Cassa), Zil (Cymbal) ve çingiraktan türetilmiş Çelik Üçgen (Triangel) Alla Turca biçiminin o günlerden günümüze ulaşmış geleneği, Türk müziğinin de uygarlığa en önemli katkısıdır.

XVIII. yüzyılın sonlarından başlayarak Avrupa'da Alla Turca biçiminde yüzlerce sinfonik eser ve opera bestelenmiştir. Bunlar arasında özellikle Joseph Haydn'ın "Askeri Senfoni'si" (No. 100), W. A. Mozart'ın KV. 331 Piyanosonata'nın son bölümü (Rondo Alla Turca), Saraydan Kız Kaçırma operası ile Beethoven'ın Op. 113 Atina Yıkılışı Sahne Müziği'nden Türk Marşı ve Op. 125, 9. Senfonisi, Alla Turca biçiminin en tanınmış örnekleridir.

DİPNOTLAR

1) "Divânü Lügati't-Türk'te Müzik Kültürü", Bilim ve Ütopya, İstanbul, Aralık 2004; "Türk Uygarlığı ve Gök-Türkler", Bilim ve Ütopya, İstanbul, Şubat 2005; "Türkiye Sarayındaki Müzik", Bilim ve Ütopya, İstanbul, Mayıs 2005; "Kültürel ve Coğrafi Açardan Türk Müziğinde Aksaklar", Bilim ve Ütopya, İstanbul, Ağustos, 2006.

2) Burada yalnızca son birkaç yıl içinde katıldığım bilimsel toplantılardaki bildiriler söz konusu edilmiştir. Bunlar: "Atatürk ve Türk Uygarlığı" (Belgeler-Veriler-Yorumlar), II. Uluslararası Türk Uygarlığı Kongresi, Kırğızistan-Türkmenistan Manas Üniversitesi, Bişkek, 2004 (Basılı); "Eski Türklerde Para (Gök-Türk Paraları)", VI. Uluslararası Türk Kültürü Kongresi, Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 21-26 Ka-

sım 2005; "Atatürk ve Türk Uygarlığı", Uygarlık ve Bilim Sempozyumu, AU DTCF, Gazi Üniversitesi, Bilim ve Ütopya Kooperatifi, Ankara, 13-14 Mayıs 2006 (2004'te Bişkek'te sunulan bildirinin yeni belgeleri genişletilmiş hâli); "Müzik, Bilim ve Uygarlık", ICANAS 38 (38. Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Uluslararası Kongresi), Ankara, 10-15 Eylül 2007; "Müzik, Toplum ve Devrim", Sanat Eğitimi ve Şiddet Sempozyumu, Ankara, Gazi Üniversitesi, 19-21 Kasım 2007; "Eski Türk Çalgıları (Divânü Lügati't-Türk'te Belirlenen Çalgılar)", Halk Müziğinde Çalgılar Uluslararası Sempozyumu, Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi-MOTİF Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı, 14-16 Aralık 2007; "Müzik, Toplum ve Devrim", Geçmişten Geleceğe Müzik ve Şiddet Etkileşimi Sempozyumu, İstanbul, Kadıköy Halk Eğitim Merkezi, 7 Ocak 2008; "Geleneksel Sanat Müziğimizin Kuram ve Uygulamasında Siniflandırma Sorunu", Türk Müziğinde Uygulama ve Kuramdaki Sorunlar ve Çözümleri Uluslararası Çağrılı Kongresi, İstanbul, İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, 3-6 Mart 2008; "Müzik ve Saptama", Müzik ve Bellek (Sempozyum), İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi Müzik ve Sahne Sanatları Bölümü, I. Müzikoloji Günleri, 21-22 Nisan 2008.

3) Yönel, bölgesel, tavrı ve üslup farklılığı ve de çeşitliliği açısından "Türk Halk Müzikleri" adlandırılması gerekçe daha doğrudur.

4) Gülekin Oransay, Atatürk ile Küç, İzmir, Küç Yayın, 1985, s. 24. Yavuz Dağolu, "Cumhuriyet Öncesi ve Cumhuriyet Dönemi Müzik Evrenimiz", 75. Yıl Konferansları, İzmir, 1998, Atatürk'ün Söylev ve Demecleri II (1906-1938), Türk İnkılap Tarih Enstitüsü yayınları: I (5. Bakış), 1997, s. 242-243.

5) 1 Kasım 1934 TBMM'nin açış söylevinden. Kâzım Öztürk, Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları II, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları 1183/1, Atatürk Dizi 30, 1990, yüz. 1096-1097.

6) Bir müzik türünde kullanılan bütün seslerin yükseklik sırasına göre oluşturulmuş bölümdür.

7) Müzik türü: Belirli oranlarda aralıklardan oluşmuş bir ses sistemini kullanan ve bunun üzerine oturtulmuş, oluşturulmuş, sendirilmiş birimi (üslup) ve çalgılarına göre de ya üst katmanda değişkenlikte bir bölümlülük taşıyan kavrama, denir. Krş. Eser türü.

8) Yavuz Dağolu, "Kültürel ve Coğrafi Açardan Türk Müziğinde Aksaklar", Bilim ve Ütopya, İstanbul, Ağustos, 2006.

9) Wouter Swets, Shifting processes between the metrical patterns of folk dance, songs and tunes in the Balkans and Asia Minor, Harmonie en perspectief, Deventer, Uitgeverij J. Sub Rosa (Overdruk), 1988, s. 333; Yavuz Dağolu, "Kültürel ve Coğrafi Açardan Türk Müziğinde Aksaklar", Bilim ve Ütopya, İstanbul, Ağustos, 2006.

10) Bkz. Asıl kaynak: Kaşgarlı MAHMUD, Divânü Lügati't-Türk. Divânü Lügati't-Türk Tercimesi, Çev. Besim Atalay, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, I: 1985, II-III-IV, 1986. Oradan Haydar Sanat, Mehter Musikisi, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1964, s. 1; Yavuz Dağolu, "Divânü Lügati't-Türk'te Müzik Kültürü", Bilim ve Ütopya, İstanbul, Aralık 2004; "Eski Türk Çalgıları (Divânü Lügati't-Türk'te Belirlenen Çalgılar)", Halk Müziğinde Çalgılar Uluslararası Sempozyumu, Kocaeli, Kocaeli Üniversitesi-MOTİF Halk Oyunları Eğitim ve Öğretim Vakfı, 14-16 Aralık 2007.

Aydın Sayılı'nın dünya kültürüne katkısı

Sayılı, kendi uygarlığını son derece objektif olarak analiz etmişti. Karşılaştırmalı tarihinde en ufak bir şovenizm ya da nefret duygusu yoktu. Getirdiği olguların Müslüman Uygarlığı'nın lehine veya aleyhine olup olmamasıyla ilgilenmemişti. Tek amacı, çok parlak bir başlangıçtan sonra, bu çevrede bilimin nasıl durdurulduğunu anlamaktı.

Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı'nın (1913-1993) bilim tarihçisi olarak dünya kültürüne katkısı, ilk planda Türklerin dünya bilimine

katkılarını ilk defa tespit etmek ve bunları yayımlamak suretiyle dünyayı haberdar etmekten oluşur. Bu yöndeki çalışmaları, Harvard Üniversitesi'nde hazırlamış ve savunmuş olduğu doktora tezi ile başlar. "Ortaçağ İslam Dünyası'nda Bilim ve Öğretim Kurumları" başlıklı doktora tezinde (1942) rasathane, medrese, hastane ve kütüphane gibi uygarlık kurumlarının İslam Uygarlığı'nda ortaya çıkışını incelerken, Türklerin de bu kurumları kurma etkinliklerinde oynamış oldukları rol üzerinde durur ve o sıralarda ve sonraları kaleme almış olduğu pek çok makale ve bildirisinde bu konuyu ayrıntılı olarak işler. Böylelikle, Ortaçağ İslam Dünyası'nda gerçekleşen bilimsel ve entelektüel başarılarla Türklerin oynadığı rol, Sayılı'nın çok zaman ve emek harcadığı ve aslında bilimsel etkinliklerinin özünü oluşturan bir alan olmuştur.

Ord. Prof. Aydın Sayılı (1913 - 1993)

Aydın Sayılı Kahire'deki Al-Hâkim'in Mukattam Rasathanesi'nin, gerçekte hiç mevcut olmamış, hayali bir rasathane olduğunu tespit etmiştir; oysa bu rasathaneye, Batılıların eserlerinde yaklaşık iki yüzyıl boyunca pek çok referans yapılmıştı.

Burada, Aydın Sayılı'nın yüz'ü aşan yayınlarından çok azı dikkate alınarak, onun astronomi tarihi ve matematik tarihi alanlarındaki başlıca özgün katkıları yalnızca örnek olarak verilecektir.

The Observatory in Islam (İslâm'da Rasathane, 1960) adlı dünyaca meşhur kitabında, astronomi çalışmaları için organize edilmiş ve astronomi araştırma-

larına mahsus bir kurum olarak rasathanelerin İslam Dünyası'nda doğuş koşullarını inceler ve o zamana kadar bu konuda bilinmeyenleri ortaya çıkardığı gibi, yanlış bilinenleri de düzeltir. Kahire'deki Al-Hâkim'in Mukattam Rasathanesi'nin, gerçekte hiç mevcut olmamış, hayali bir rasathane olduğunu tespit etmiştir; oysa bu rasathaneye, Batıların eserlerinde yaklaşık iki yüzyıl boyunca pek çok referans yapılmıştır.

Ayrıca, Memun'un Şam Rasathanesi'nin ve Melikşah Rasathanesi'nin kesin yerlerini tespit etmeye de muvaffak olmuştur. Sayılı'nın araştırmalarıyla Memun'un Bağdat ve Şam rasathaneleri arasındaki bağlantı aydınlanmış, İslam rasathanelerinin en erken ve en kısa ömürlü olan bu iki kurumunun çağdaş, hatta aynı zamanda kurulmuş olması gibi yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Yine Sayılı, Memun'un astronomlarının bu rasathanelerde yıl boyunca Güneş ve Ay'ı günlük olarak gözlemediklerini ilk defa olarak göstermiştir. Bu özellik, 16. yüzyılın meşhur astronomu Danimarkalı Tycho Brahe'nin çalışmalarında uygulamış olduğu yönteme benzemektedir. Tycho Brahe'nin rasathane kurma etkinliği ve astronomi aletleri, Türk İslam Dünyası'nda bulunanların doğrudan bir devamını teşkil eder.

Bu kitap, Doğu İslam Dünyası'ndaki rasathanelerin Avrupa'daki ilk rasathanelere örnek ve model olduğunu da öne sürmektedir.

The Observatory in Islam, 1981 yılında Arno Pres tarafından yeniden basılmış, 1995 yılında da Kuveyt'te Arapça çevirisi yayımlanmış, hakkında pek çok

tanıtma yazısı yazılmış ve sayısız referans yapılmış ve yapılmaktadır.

III. Murad zamanında kurulan İstanbul Rasathanesi'nin, burada herhangi bir çalışmaya başlamadan önce yıkılmış olduğu, genel kabul görmüş bir düşünce idi. Alâaddin Mansûrî, Şiirî, İstanbul Rasathanesi'nin oldukça önemli bilimsel çalışmalara sahne olduğuna ilişkin açık iddialar içermektedir. Sayılı, bu Şiirî ve çevirisini yayımlayarak, bu iddiaları işlemiş ve bize yalnızca bir isim ulaştırmasına rağmen, İstanbul Rasathanesi'nin kadrosunun onaltı astronomdan oluştuğunu da göstermiştir.

Astronomi tarihi alanında, rasathane tarihi konusunun dışında Sayılı'nın ilgilendiği konulardan birisi de Helen Dünyası bilginlerinden Thales'in bir güneş tutulması tahmini yapmış (MÖ 585) olmasına ilişkin problemidir. Sayılı'ya göre, Thales'in böyle bir tahmin yapacak durumda olduğu, örneğin muhtemelen doğru çıkacak bir hava durumu tahmini yapılabilemesiyle anlaşılabilir. Sayılı, bu meseleyi Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda "Matematik, Astronomi ve Tıp" (1966) adlı kitabında ele alır. Bu kitap, Türk olmayan okuyucuya hitap etmesine rağmen, yayımlanmasının üzerinden çok geçmeden, Thales'in gerçekten bu tahmini yapmış olduğu tezi lehinde bazı makalelerin yayımlanmış olması çok ilginçtir. Örneğin, Willy Hartner ve Asgar Aaboe gibi tarihçiler bu yönde yazılar yayımlamışlardır.

Türkler yalnızca İslam Dünyası'ndaki bilimsel çalışmaların devamına ve ilerlemesine katkıda bulunmamışlar, aynı zamanda İslam kültür ve uygarlığının entelektüel temellerini kuran öncü çalışmalara ve İslam Dünyası'nın bilimsel konulara duyduğu derin ilgiye, özellikle başlangıç ve şekillendirici safhalarında katılmışlardır. Bu tür erken Türk bilim adamlarının bir örneği Abdülhamid ibn Türk'tü (8. yüzyıl). Sayılı, Abdülhamid ibn Türk'ün cebir kitabının bir parçasını içeren yazma nüshayı bularak yayımlamış (Abdülhamid ibn Türk'ün Katışık Denklemelerde Mantıkî Zarureter Adlı Yazısı ve Zamanın Cebri, TTK yayınevi, Anka-

Sabit ibn Kurra

ra 1962), bu çalışmasıyla ikinci derece denklemlerinin iyi bilinen geometrik çözüm metotlarının mucidinin Hâzremî olmadığını ve onun kitabının cebir konusunda yazılmış ilk monograf olmadığını kesin olarak kanıtlamıştır. Dünyadaki matematik tarihçileri bu yayını ilgiyle karşılamışlar, örneğin Carl Boyer, "History of Mathematics" adlı kitabında Sayılı'nın bu yayınına dayanarak Abdülhamid ibn Türk'ün cebirini tanıtmıştır. Ayrıca, Abdülhamid ibn Türk'ün Arapça metninin Farsçaya çevirisi de yayımlanmıştır.

Sayılı, Sabit ibn Kurra'nın Pitagor teoreminin genelleştirilmesinin titiz bir incelemesini sunduğu mektubunu da ilk defa yayımlamıştır. Sayılı, Sabit ibn Kurra'nın Pitagor teoremini genelleştirmesine ilişkin ilk bildirisini, Bilim Tarihi Cemiyeti'nin 1956 Aralık'ında New York'ta düzenlediği yıllık toplantısında sunmuştu. American Historical Review'da (c. 62, 1957, s. 797) bu toplantıya ilişkin verilen bilgilerde, bu bildiriden, toplantının en parlak bildirilerinden birisi olarak söz edilmiştir.

Fârâbî'nin, kaynaklarda bahsedilen, ancak kayıp olduğu düşünülen "boşluk üzerine" bir risalesi söz konusuydu. Sayılı, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin yazmalar koleksiyonunda, bir cilt içinde bu risaleyi bulmuş ve Necati Lugal ile birlikte yayımlamıştır (1951). Fârâbî'nin bu risalesi, 13. yüzyılda ileri sürülen "doğanın boşluktan nefret ettiği" kuramının şekillenmesine onun katkıda bulunmuş

Sayılı, Sabit ibn Kurra'nın Pitagor teoremini genelleştirmesine ilişkin ilk bildirisini, Bilim Tarihi Cemiyeti'nin 1956 Aralık'ında New York'ta düzenlediği yıllık toplantısında sunmuştu.

olduğunu ve böylece 17. yüzyılda atmosfer basıncı fikrinin ortaya çıkmasından sorumlu bir kavramı harekete geçirmiş olduğunu gün ışığına çıkarmaya hizmet etmiştir.

Son zamanlarda Aydın Sayılı'nın çalışmalarından bahseden iki yabancı araştırmacının bu konuda söylediklerine bakarak, Aydın Sayılı'nın dünyada halen nasıl algılandığını belirlemek olanaklı görünmektedir.

Hollandalı tarihçi Floris Cohen, "The Scientific Revolution, A Historiographical Inquiry" (Chicago 1994) adlı kitabının "İslam Biliminin Gerilemesi" bölümünde (s. 384-417), Von Grunebaum ve J. J. Saunders'ın yanı sıra, Aydın Sayılı'nın konuyla ilgili görüşlerine geniş ölçüde yer vermiş ve kendisinin meseleyi ele alışı biçimine hayran kaldığını ifade etmiştir.

İslam Uygarlığı'nda bilimin gerilemesinin nedenlerini tartışan bu üç tarihçiden Saunders, bu problemi tarihsel bir perspektife yerleştirmiş ve çok kısaca ve kabaca 11. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar İslam Dünyası'na musallat olan barbar istilalarının yol açtığı etkiye bağlamıştır.

Von Grunebaum (1955), bunu esas olarak İslam dininin ilk kurulduğu zamanlardaki belirleyici, anahtar özelliklerle bağlar.

Aydın Sayılı ise, Müslüman Uygarlığı'nın bilim ve felsefe ile din arasında bir uzlaşıya ulaşamamasına bağlar.

Görüldüğü gibi, üç araştırmacı da gerilemenin asıl nedenini farklı düşünmüşlerdi. Cohen'in aktarımına göre, Von

Sayılı, Ortaçağ İslam Dünyası ile Ortaçağ Hristiyan Dünyası'nda bilim, felsefe ve din ilişkisini karşılaştırmalı olarak inceler.

Grunebaum, İslam Dünyası'nda hesap yapma, takvim hazırlanması ve kible yönünün belirlenmesi gibi matematik, astronomi ve tıp ile ilgili etkinlikler dışındaki bilimsel uğraşların topluma sunacak önemli bir şeyleri olduğunun düşünülmediği kanaatindeydi. Bilim ve felsefe, Peygamber'in emirlerine uygun yaşaması için gerekli şeyler değillerdi. Bu yüzden, bu konular ancak bir avuç entelektüel ilgilendiriyordu. Kaldı ki, bilimi tamamiyle meşru bir etkinlik olarak gören bilgiler bile uygun olmayan işlerle uğraşmanın verdiği tereddüt ve huzursuzluğu duymadan işlerini yapamıyorlardı. Bilim ve felsefenin, İslam'ın temel amaçları açısından gerekliliği doğrulanmadığından, bu topluma her zaman yabancı olarak kalmışlardı.

Cohen, Von Grunebaum'un bu argümanını, artık modası geçmiş olan Alman ekolüne ait görür. Von Grunebaum'un yaptığı, sadece yüzeyi kazıymaktı. Bu noktada Cohen, bütün argümanının köşe taşı olan Sayılı'ya geçeceğini ifade eder.

Cohen'in ifadesiyle, 1930'lu yılların sonunda Harvard Üniversitesi'nde Sartre'un öğrencisi olan ve Amerikan akademik terbiyesine göre yetişmiş Türk bilim tarihçisi Aydın Sayılı, Von Gruneba-

um'un aksine, bu meseleye hem İslam hem de Batı bilimine ve bunların ayrı ayrı tarihlerine ünsiyetini yansıtan bir biçimde yaklaşmıştır. 1960'da çıkan "Observatory in Islam" adlı kitabının ek bölümünde bu konuyu ele almıştır.

Cohen, Sayılı'nın tezlerini arka arkaya sunarken sergilemiş olduğu alışılmadık tevazuunu çok sevdiğini ifade eder. Çünkü, Von Grunebaum ve Saunders, ileri sürmüş oldukları kuramları ve yorumlarıyla ilgili kuşkuların hiçbirisini ortaya koymamış olmalarına karşın; Sayılı, sağlıklı bir bilinçlilikle kuramına ilişkin belirsizlikleri ve kuşkuları dile getirmekten çekinmemiştir.

Sayılı, konuyu iki bölümde incelemiştir. Birincisinde, problemi uygun biçimde tanımlamak üzere el yordamıyla yolunu bulur. İkinci bölümde ise, Ortaçağ İslam Dünyası ile Ortaçağ Hristiyan Dünyası'nda bilim, felsefe ve din ilişkisini karşılaştırmalı olarak inceler. İslam Dünyası'ndaki gerilemeyi, 9. ve 10. yüzyıllarda zirveye ulaşan bilimsel canlılık ve ilginin, bundan sonraki gerilemesi olarak tanımlar.

Avrupa'da 17. yüzyılda yaşanan bilim devriminin açıklanmasına ihtiyaç duyulduğu kadar, İslam Dünyası'nda da bilimin gerilemesinin açıklanmasına ihtiyaç duyulmalıydı. Bu yüzden, Sayılı, karşılaştırmalı tarih yoluyla açıklama aramıştır. Yani, mesele hem İslam biliminin zayıflamasını, hem de Avrupa'da erken modern bilimin doğuşunu açıklamaktır. İslam Dünyası'nda bilimin duraklaması ve gerilemesinin nedenlerini Avrupa ile mukayese ederek incelemek, problemin tanımını ve seçimini kolaylaştırmış ve ulaşılabilecek sonuçların kontrol edilmesine de yardım etmişti. Ayrıca, aynı inceleme, Avrupa'daki gelişmelere ilişkin anlayışımızı zenginleştirmeye de yardım etmişti.

Cohen'e göre, Sayılı, bu yaklaşımıyla günümüzde iki durumu birleştiren yegâne bilim tarihçisi olmuştur.

Yine, Sayılı'nın orijinal bir düşüncesi, Helen biliminin ulaştığı doğal sınırlarını aşmanın yolunu deneysel yöntem olarak

Avrupa'da 17. yüzyılda yaşanan bilim devriminin açıklanmasına ihtiyaç duyulduğu kadar, İslam Dünyası'nda da bilimin gerilemesinin açıklanmasına ihtiyaç duyulmalıydı. Bu yüzden, Sayılı, karşılaştırmalı tarih yoluyla açıklama aramıştır.

önermesi ve bu yolun bir gün (17. yüzyıl) gerçekten bulunacak olmasıdır.

Sayılı'ya göre, bilimsel ilerlemenin mümkün olması için, Helen mirası hâkim olan din ile uzlaştırılmak zorundaydı. Hristiyan Avrupa'da böyle bir uzlaşma başarmıştı; fakat İslam Uygarlığı'nda böyle olmadı. Her iki toplumda da en bilgili, en eğitilmiş sınıf olan din adamları, Helen öğretisini kavramaya adaydılar. Hristiyan din adamları, felsefe ve bilimi dinin hizmetçisi olarak kullanırken, İslam Dünyası'nda "aklı" ve "nakli" bilimler arasında yapılan ayırım, zamanla "aklı" bilimlerin değerini azaltan bir dikotomiye dönüştü. Pek çok Müslüman bilgin, din ile felsefe ve bilim arasında bir uzlaşma sağlamak için çok çaba harcadı; Avrupa'daki bilginler ise çok daha verimli bir zemine düşmüşlerdi. Din ile felsefe ve bilim arasında bir uzlaşmanın başarmaması sonucunda, Müslümanlar Tanrı'nın müdahale etmediği, kendi yasalara göre işleyen bir doğa düşüncesine yabancı kaldılar.

Cohen, Sayılı'nın Ortaçağ Batı ve İslam Dünyası arasındaki karşılaştırmalarını yürütmeye biçimini son derece etkileyici bulduğunu, çok tartışmalı olan bu konunun arkasına gizlenmiş çeşitli tuzaklardan kurtulmayı başarmış olmasını takdir eder. Sayılı, kendi uygarlığını son derece objektif olarak analiz etmişti. Karşılaştırmalı tarihinde en ufak bir şovenizm ya da nefret duygusu yoktu. Getirdiği olguların Müslüman Uygarlığı'nın lehine veya aleyhine olup olumamasıyla ilgilenmemişti. Tek amacı, çok parlak bir başlangıçtan sonra, bu çevrede bilimin nasıl durdurulduğunu anlamaktır.

Sayılı, geçmişteki çok çeşitli uygarlıklara saygı duymuş, hepsinin eşit değil, fakat ayrı ayrı özelliklerinin, ortak olarak sahip olduklarının ve onları karakteristik olarak farklı kılanların mukayeseli araştırılmasının değerli olduğunu göstermişti.

Bir diğer araştırmacı, dil bilimci Geoffrey Lewis de, "The Turkish Language Reform - A Catastrophic Success" (Trajik Başarı - Türk Dil Reformu) adlı kitabının "Atay, Ataç, Sayılı" başlıklı altıncı böl-

Sayılı kitabında dilin geleceğini şekillendirenlerden daha derin düşündüğünü ortaya koyar.

lümünde, Atatürk'ün dışında modern Türkçenin sözcük dağarcığına önemli katkılarda bulunmuş iki kişi olan Falih Rıfkı Atay ve Nurullah Ataç'ı incelerken, bu yöndeki çabalarının anılmayı hak ettiğini belirttiği Aydın Sayılı'yı da inceler (s. 115-119).

Yazar, şöhretinin dünya çapında olduğunu ifade ettiği Sayılı'nın, kendi yaş grubundaki birçok bilim adamından farklı olarak, öz Türkçeye coşkuyla sahip çıkmış olduğunu; fakat eski sözcüklerin de ölüme terk edilmesi gerektiğine inanmadığını bildirir.

Yazara göre, zekâsı ve bilginliği, Sayılı'yı şimdiki Türkçe sözcük dağarcığının sorumlularından farklı kılmıştır. Kitap uzunluğundaki makalesinin ("Bilim ve

Öğretim Dili Olarak Türkçe", TTK Yayınevi, Ankara 1978, s. 325-590) her safası, onun dil hakkında, dilin geleceğini şekillendirenlerden daha derin düşündüğünü ortaya koyar. Reform sürecine oldukça az etkiye bulunmuş olmasının sebebi ise -onun, Ataç ve Atay'dan farklı olarak- popüler bir yazar değil, bilim adamları için yazan bir ilim adamı olmasıdır. Önerilerinin sözcüklerle uğraşanlar tarafından ihmal edilmesinin sebebi, çalıştığı düzeyin yüksekliğidir. Ancak, Sayılı, Ataç'ın yapmadığını yapmış, önerilerinin arkasındaki düşünceleri açıklamıştır.

Lewis, "Aydın Sayılı gibi engin bilgili bir kişi de -sel, -sal" ekini faydalı ve gerekli bulmaktadır." diyerek, Sayılı'dan bu konuyla ilgili bir alıntı yapar.

Lewis'e göre, Sayılı daha önceden yazmış olsaydı ve reformcular onu okuyup ciddiye almış olsalardı, çok daha iyisini yapmaları işten bile olmazdı. Çünkü, dil reformcuları Osmanlı Türkçesi mirasını harcamışlar, devre dışı bırakmaya gayret ettikleri sözcüklerin yerlerine yenilerini bulmakta sıkıntı yaşamışlar, böylece sözcük dağarcığını bir tükenişe götürme tehlikesiyle karşılaşmışlardı.

Bu örnekle, bir bilim tarihçisi olan Aydın Sayılı'nın Türk dili gibi uzmanlık alanını doğrudan oluşturmayan bir konuda bile seçkinliğine ve popüler bir yazar olmadığından dolayı ülkemizde etki yapmamış olsa da yurt dışında konuyla ilgilenenlerin dikkatini çekecek ve yazılarından alıntılar yapmalarına yol açacak kadar bilginliğine bir kere daha tanık olmaktadır.

KAYNAKÇA

- 1) Floris Cohen, *The Scientific Revolution, A Historical Inquiry*, Chicago 1994.
- 2) Geoffrey Lewis, *Trajik Başarı - Türk Dil Reformu*, Çev.: Mehmet Fatih Uslu, Gelenek Yayıncılık, İstanbul 2004.
- 3) *Türkiye'de Bilim Tarih Araştırmalarının Dünü ve Bugünü*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 975-482, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 2003.
- 4) *Aydın Sayılı, Profesör Aydın Sayılı'nın Kısa Biyografisi ve Bilimsel Faaliyetleri*, Çev.: Melek Doşay, Otam, Sayı 5, Ankara 1994, 575-596.

Cohen, Sayılı'nın Ortaçağ Batı ve İslam Dünyası arasındaki karşılaştırmalarını yürütmeye biçimini son derece etkileyici bulduğunu, çok tartışmalı olan bu konunun arkasına gizlenmiş çeşitli tuzaklardan kurtulmayı başarmış olmasını takdir eder.

Yeni bir bölüm tasarımı: Bilim Tarihi Bölümü

Acaba felsefe ile birlikte en belirleyici düşünce etkinliği olan “bilim”in ülkemizde yeterince kavranamayışının nedenlerinden biri de, tarihine duyulan ilgisizlik ve dolayısıyla bilim tarihine yönelik umursamazlık olabilir mi?

Bilimin gelişimini bütün yönleriyle aydınlatmaya çalışan ve ülkemizde yeterince tanınmayan bilim tarihi, esasen Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ndeki Felsefe Bölümleri içinde anabilim dalı olarak etkinliklerini yürütmekte olan bir eğitim ve araştırma alanıdır. Bütün mev-

cudumuzun, halihazırda dört profesör, üç doçent, bir yardımcı doçent ve üç araştırma görevlisi olmak üzere toplam on bir kişiden ibaret olmasına karşın, söz konusu birimler, özgün nitelikte kitap ve makale yayımlarının yapılması ve ulusal ve uluslararası kongre, sempozyum ve panel gibi bilimsel oturumların düzenlenmesi bakımından oldukça faaldir. Çalışma alanları matematik tarihi, astronomi

Bilimsel araştırmanın doğasından kaynaklanan sorunları aşabilmenin veya hiç değilse asgariye indirebilmenin en uygun yolu, çok sayıda nitelikli bilim tarihçisi yetiştirmektir.

Ne yazık ki Bilim Tarihi Bölümü, Felsefe Bölümü içinde sığıntı gibi kalmıştır.

tarihi, fizik tarihi, kimya tarihi, botanik tarihi, eğitim ve araştırma kurumları tarihi gibi uzmanlık alanlarını ve genellikle Ortaçağ İslam, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerini kapsamaktadır. Bu konularda yapılan araştırmalar ve yayımlar, özellikle son yirmi yıl içinde Türk Bilim Tarihi'ne ilişkin gerçekten geniş ve sağlam bir bilgi birikiminin oluşumuna neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik çalışmalar ise, son yıllarda hem yurtiçinde, hem de yurtdışında Osmanlı Türklerine bakışın değişiminde, belirli bir ölçüde de olsa etkili olmuştur.

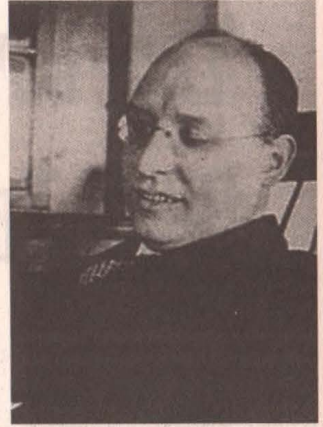
Buna karşın, aşağı yukarı VIII. yüzyılın başlarına kadar inen ve XX. yüzyılın sonlarına kadar çıkan büyük bir zaman kesitinin ve Arapça, Farsça ve Eski Türkçe olmak üzere üç dilden yazılmış bilimsel metinlerin incelemelere ve araştırmalara konu edilmis olması, söz konusu bilim insanları için aşılması çok güç engeller çıkarmıştır ve çıkarmaktadır. Özellikle bilimsel metinlerin edisyon kritiklerinin yapılması ve bilim tarihindeki yerlerinin belirlenmesi yönündeki çalışmalar, çok vakit almakta ve çok sayıda uzmanın gayretine ihtiyaç duymaktadır; ancak şu-rası çok açık bir hakikattir ki bu çalışmalar yapılmadan Türk Bilim Tarihi'nin gerçeğe uygun bir manzarasını çizmek ve bu manzaradan istifade ederek bilimsel geleceğimize ilişkin sağlam öngörülerde bulunmak olanaksızdır.

Bilimsel araştırmanın doğasından kaynaklanan sorunları aşabilmenin veya hiç değilse asgariye indirebilmenin en uygun yolu, çok sayıda nitelikli bilim ta-

rihçisi yetiştirmektir; ancak şimdilik Felsefe Bölümleri içinde bir sığıntı gibi duran Bilim Tarihi Anabilim Dalları'nın, bağımsız öğrenci almaları ve yetiştirmeleri söz konusu olmadığı ve müşterek felsefe müfredatı içinde üç beş dersle temsil edilmeleri yeterli görüldüğü için, istenilen nitelik ve nicelikte öğrenci veya araştırmacı yetiştirmeleri mümkün olamamaktadır. Bu sorunu aşabilmek ve bilim tarihini etkin bir araştırma alanı haline getirebilmek, hiç kuşku yoktur ki Bilim Tarihi Anabilim Dalları'nın süratle Bilim Tarihi Bölümleri'ne dönüştürülmesine ve eğitim ve araştırma programlarının bu ölçekte yenilenmesine bağlıdır. Siyaset tarihi, edebiyat tarihi, sanat tarihi gibi başka uzmanlık alanlarının bölüm olarak faaliyet gösterdikleri Edebiyat Fakültelerinde bilim tarihinin anabilim dalı düzeyinde temsil edilmesi, aslında bilime bakışımızın çarpıklığı konusunda da sağlam bir fikir veren büyük bir yanlışlıktır ve bana göre, "Türkler bilim ve teknikle uğraşmamışlardır." biçiminde özetlenebilecek asırlık önyargının "Türk Aydınları" arasında yayılmasının da nedenlerinden biridir. Akademik hayatı düzenleyenler bir bakıma şu-nu demektedirler ki "Kültürel yapılanma için bilim tarihi, diğer alanların tarihi kadar önemli ve değerli değildir; bu nedenle bilim tarihinden vazgeçilebilir, ama edebiyat tarihinden, siyaset tarihinden ve sanat tarihinden asla vazgeçilemez". Acaba "bilim toplumu"na doğru evrilmiş olan çağdaş toplumlardaki akademik yapılanma dikkate alındığında bu yaklaşım ne ölçüde doğrudur?

Bilim tarihi, sağlam bir bilimsel duyuş ve derin bir bilimsel kavrayış sağladığı ve bu bağlamda "bilimsel zihniyet" in oluşumuna en az bilimlerin kendisi kadar katkıda bulunduğu için, bir an önce bu yanlıştan dönülmeli ve hiç değilse Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerimizin büyük üniversitelerinin edebiyat fakültelerinde bilim tarihi bölümleri kurulmalıdır.

Bu durumda şu soru akla gelebilir: Bilim Tarihi Bölümleri nasıl örgütlenecektir? Bilim Tarihi, büyük Amerikalı tarihçilerden George Sarton (1884-1956) tarafından

George Sarton (1884-1956)

akademik bir disiplin olarak kurulduğu 1930'lu yıllardan bu yana, muhtemelen aşırıya vardırılmış pozitivist bir yaklaşımın sonucu olarak Temel Bilimler'in tarihiyle sınırlandırılmıştır; ancak şunu unutmamak gerekir ki bilim bir bütündür ve Temel Bilimler kadar, Beşeri Bilimler de bilim olarak anılmaya layıktır. Bu iddianın en temel dayanağı ise, bilim yapan insanın temel tavrının, bir bilimden diğerine değişmemesidir; değişen, sadece araştırma konuları ve bu konular bağlamında belirlenen araştırma yöntemleridir. Bu nedenle bana göre, "bilimsel akıl"ın işleyiş biçimini kavramak ve "bilimsel etkinlik" in tekbiçimli yapısını anlamak için, tarihi araştırmalar, hem Temel Bilimleri, hem de Beşeri Bilimleri konu edinen mecburiyettendir. Mesela (bir matematik tarihinin, bir astronomi tarihinin, bir fizik tarihinin, bir kimya tarihinin ve bir biyoloji tarihinin yanı sıra) bir sosyoloji tarihi, bir psikoloji tarihi, bir antropoloji tarihi ve bir arkeoloji tarihi bilinmeden ve dolayısıyla bu bilimlerin tarih boyunca çizdikleri bilimsel yaklaşım doğru bir biçimde belirlenmeden, bilimin genel doğası hakkında yanıltıcı olmayan genellemelere ulaşmak oldukça güçtür.

Bu değerlendirmeden yola çıkılarak denilebilir ki şayet yakın bir gelecekte Türk Üniversitelerinde Bilim Tarihi Bö-

Temel Bilimler Tarihi
Anabilim Dalı ve Beşeri
Bilimler Tarihi Anabilim Dalı.
Böyle bir örgütlenme, hiç kuşku yoktur ki bilimin bütünlük yapısının aydınlanması dışında başka işlevler de görecekler.

l mleri kurulacaksa, bunların iki temel anabilim dalından oluşması doğru olacaktır: Temel Bilimler Tarihi Anabilim Dalı ve Beşeri Bilimler Tarihi Anabilim Dalı. Böyle bir örgütlenme, hiç kuşku yoktur ki bilimin bütünleşik yapısının aydınlanması dışında başka işlevler de görecektir:

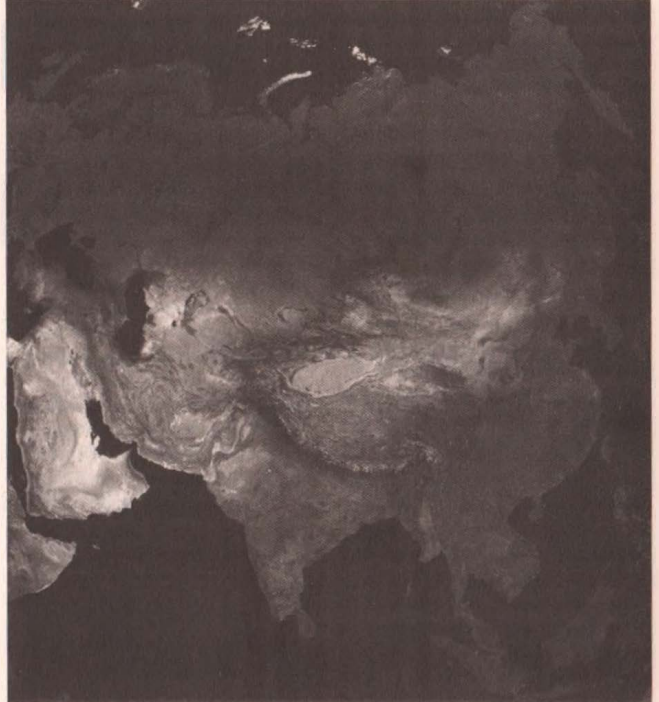
1. Beşeri Bilimler'in öneminin ve değerinin kavranmasını kolaylaştırıcaktır; böylece, bilerek veya bilmeyerek bazı siyasi ve idari çevreler tarafından dönem dönem yapılan ve bilimsel düşüncenin gelişimini engelleyen "bilim ayrımcılığı" yakın bir gelecekte ortadan kalkacaktır.

2. Bugüne kadar yurtiçinde tarihçiler tarafından çok iltifat edilmeyen ve itibar görmeyen arkeoloji tarihi, antropoloji tarihi, coğrafya tarihi, etnoloji tarihi, dilbilim tarihi, sosyoloji tarihi, psikoloji tarihi gibi Beşeri Bilimler Tarihi'nin muhtelif uzmanlık alanlarının ve konularının oluşmasına ve yerleşmesine katkıda bulunacaktır.

3. Türkiye'nin Beşeri Bilimler Tarihi hen  yazılmamıştır. Söz konusu uzmanlık alanlarında yaratılacak bilgi birikiminden yararlanılarak, hem bu yönde ciddi adımlar atılabilecek, hem de yakın bir geçmişte Beşeri Bilimler'i içeren felsefi altyapıyla sağlam bağlar kurulabilecektir; böylece, "bilim" ile "felsefe" arasında ki derin ilişkilerin aydınlığa kavuşturulabilmesi için ülkemizde yeni bir köprü daha inşa edilmiş olacaktır.

Geriye şu konu kalıyor: Genel olarak Bilim Tarihi Bölümleri'nde veya özel olarak Temel Bilimler Tarihi Anabilim Dalları ile Beşeri Bilimler Tarihi Anabilim Dalları'nda nasıl bir eğitim ve araştırma programı uygulanacaktır?

Neyin Türk Bilimi'nin içine girdiğine, neyin dışında kaldığına ilişkin kuramsal tartışmalar sonu lanmamışken, Türk Bilim Tarihi'ne ilişkin kapsayıcı ve kuşatıcı söylemlerden uzak durmak gerekir.

Unutmamak gerekir ki başkasının tarihini bilmek kadar, kendi tarihini bilmek de yaratıcıdır.

şunu hemen söylemek gerekir ki bilimin tarihi, genellikle sanıldığı gibi, "Avrupa Bilimi'nin Tarihi", "Batı Bilimi'nin Tarihi" veya "Uygar  lkelerin Bilimi'nin Tarihi" değildir. Burada sıralamaya çalıştığım her üç bakış da, değer yargılarıyla yüklü bir tarih anlayışının eseridir ve bilimin gerçek öyküsünü yansıtmaktan oldukça uzaktır; çünkü bilimin Batı odaklı olmayan yansız bir tarihi, bu düşünsel etkinliğin ortaya çıkışında ve gelişiminde muhtelif dönemlerde muhtelif uygarlığa mensup bilgilerin (hatta daha açık bir biçimde söylemek gerekirse, bunların yanı sıra büyücülerin, k hinlerin, rahiplerin, hekimlerin, mühendislerin, mimarların, filozofların ve diğerlerinin) büyük katkılarda bulunduklarını açığa koymuştur. Öyleyse bilim ne bir ulusun, ne de bir ümmetin malıdır.

Konusu bu bağlamda yaklaşınca, şu hakikat açıkça görünmekte ve anlaşılmaktadır ki bilim tarihi, bütün insanlığın muşterek bilimsel etkinliğinin tarihidir. Tarih sahnesine  ıkırmış ve uzun bir süre tutunmuş her uygarlık, bilim ve tekni ten şu veya bu ölçüde yarar gördüklerine ve bunlara, şu veya bu ölçüde katkıda bulunduklarına göre, Çin, Hint, Japon, Rus veya Budist, Yahudi, Müslüman bilim geleneklerini görmezden gelen veya dışlayan yaklaşımlar ve buna dayanan tarih denemeleri, sonuçta gerçeği çarpıtmaktadır. Eğer bu hüküm doğruysa, en azından Selçuklular ve Osmanlılar Dönemlerinde İşlam  lemi'nin büyük bir kısmının yönetimini elinde bulunduran ve Hristiyan  lemi'ne karşı da büyük bir özveriyle koruyan Türklerin, bilim ve teknik gelenekleri de ciddiye alınmalı ve araştırılmalıdır.

Ortaçağ İslam Âlemi'nde, VIII. yüzyıl ile XII. yüzyıl arasında bilim gelişirken kurulan ilişki biçimi, XII. yüzyıl ile XVI. yüzyıl arasında bilim gerilerken kurulan ilişki biçiminden çok mu farklıdır?

Burada yeri gelmişken bilim tarihine çok yabancı olan çevreler tarafından sıkça gündeme taşınan ve kibarca "Türkler bilim ve teknikle ilgilenmemişlerdir." biçiminde dile getirilen meşhur önyargının da iki açıdan eleştirilmesi yararlı olacaktır:

1. Nereden biliyorsunuz? Türklerin "Temel Bilimler" alanında yapmış oldukları çalışmaların tarihine yönelik bilimsel araştırmalar henüz yarım asrı aşmışken ve "Beşeri Bilimler" alanında yapmış oldukları çalışmaların tarihine yönelik bilimsel araştırmalar ise henüz üç beş sene önce başlamışken, böyle bir hükmün doğruluğuna itimat etmek ve buradan birtakım genellemelere ulaşmak son derece yanlıttır. Herkes takdir eder ki bilimsel tavr, ciddi araştırma ve inceleme yapmadan, herhangi bir yargıda bulunmayı yasaklar. Muhtelif kütüphanelere dağılmış yazma ve basma eserler bütünüyle incelenmemişken ve neyin Türk Bilimi'nin içine girdiğine, neyin dışında kal-

dığına ilişkin kuramsal tartışmalar sonuçlanmamışken, Türk Bilim Tarihi'ne ilişkin kapsayıcı ve kuşatıcı söylemlerden uzak durmak gerekir.

2. Bilim tarihi sadece başarıların değil, aynı zamanda başarısızlıkların da hikâyesidir. "Bilimin gerçek yürüyüşü"nün anlaşılabilmesi ve bilimsel etkinliğin doğasının doğru bir biçimde kavranabilmesi için (ve hatta bundan ders alınması ve hatalardan dönülmesi için), bilimsel düşüncüyü durduran veya yavaşlatan ve bununla bağlantılı olarak bilimsel yaratıcılık bakımından bir toplumu diğer bir toplumdaki başarıları veya daha başarısız kılan nedenlerin açığa çıkarılması da önemli ve yararlıdır. Mesela, Türk Bilim Tarihi'nin en önemli sorunlarından birisi olarak görülen ve başarısızlığın temel nedeni olarak sunulan "İslam-Bilim ilişkisi" veya daha geniş bir açıdan bakılacak olursa "İslam-Felsefe ilişkisi" bile yeterince araştırılmamış ve tartışılmamıştır. Ortaçağ İslam Âlemi'nde, VIII. yüzyıl ile XII. yüzyıl arasında bilim gelişirken kurulan ilişki biçimi, XII. yüzyıl ile XVI. yüzyıl arasında bilim gerilerken kurulan ilişki biçiminden çok mu farklıdır? Elbette bu yönündeki çalışmaların sonuçları, sadece geçmişimizi anlamamızı sağlamayacak; ama aynı zamanda geleceğimizi kurmamız için de bazı önemli ipuçları sunacaktır.

Bu açıdan bakıldığında, hem Genel Bilim Tarihi'nin bilinmesi hem de Türk Bilim Tarihi'nin Genel Bilim Tarihi içindeki

yerinin doğru bir biçimde saptanabilmesi için, söz konusu anabilim dallarında yürütülecek eğitim ve araştırma etkinliklerinde, mutlak bir dengenin gözetilmesi gerekir. Mesela "XVII. ve XVIII. yüzyılda Batı'da Bilim" gibi bir dersin yanında, "XVII. ve XVIII. Yüzyılda Doğu'da Bilim" gibi bir dersin de okutulması ve aynı zamanda, "Batı Bilimi'nin Gelişiminde Temel İktisadi Nedenler" gibi bir tez konusunun yanında, "Selçuklu Bilimi'nin Duraklamasında Temel Dini Nedenler" gibi bir tez konusunun da verilmesi gerekli olacaktır. Unutmamak gerekir ki başkasını bilmek kadar, kendini bilmek de yararlıdır.

Sonuç olarak diyebilirim ki burada ana çizgileriyle göstermeye çalıştığımız Bilim Tarihi Bölümü tasarımı üzerinde çokça tartışılabilir. Başka ülkelerdeki bölümler incelenmek suretiyle bazı eklemeler ve çıkarmalar yapılabilir; ancak bir şey asla inkâr edilemez: Hangi türden olursa olsun, bir düşünsel etkinlik (burada bilim) gelişim süreci içinde kavranmadığında ve tarihsel bir bakış altında incelenmediğinde, bilginler topluluğu içinde ve aslında genel olarak toplum içinde yeterince yerleşmemekte ve gelişmemektedir. Acaba felsefe ile birlikte en belirleyici düşünce etkinliği olan "bilim"ün ülkemizde yeterince kavranamayışının nedenlerinden biri de, tarihine duyulan ilgisizlik ve dolayısıyla bilim tarihine yönelik umursamazlık olabilir mi?

BİLİM VE TOPLUM ULUSAL KANAL'da

Her Pazar Saat: 12.00'de

Bilim ve Ütopya dergisi Yazı Kurulu üyeleri Prof. Dr. Kürşat YILDIZ ve Prof. Dr. Osman Şadi YENEN'in birlikte sundukları programda,

Türkiye'nin ve dünyanın bilim gündemi ve bu gündem içinde öne çıkan konular işleniyor.

Üniversiteler, yükseköğretim ile ilgili gelişme ve haberler, bilimsel yayınlar, bilimsel çalışmalar, kongreler, dünyada ve ülkemizde bir hafta boyunca bilim ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler ile gelecek haftanın bilimsel olayları aktarılıyor.

Moleküler veriler ışığında insanın evrimi

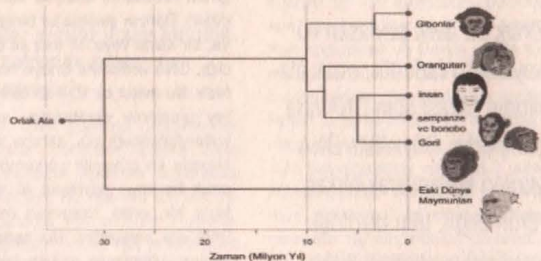
Evrım metinler çözüldükçe diğer her bir organizma için olduğu gibi, insan türü *Homo sapiens*'i tanımlayan metinlerin kimlerin metinlerinden ne gibi izler taşıdıklarını sadece yazımsal olarak değil, aynı zamanda içerik ve kronolojik olarak da saptamak olası olacaktır.

iki farklı canlıda aynı veya benzer bir özelliğin oluşumu, her ikisinde de aynı veya benzer DNA dizisinin bulunmasını gerektirir. İki ayrı canlıda 100 amino asitten oluşan bir proteinin oluşması, en az $3 \times 100 = 300$ bazlık aynı bir DNA dizisinin bulunmasını gerektirir. DNA 4 farklı bazdan oluştuğuna göre, her iki canlıda bu dizinin oluşma olasılığı kabaca $(1/4 \times 1/4 \times 1/4 \times \dots \times 1/4300) \times (1/4 \times 1/4 \times 1/4 \times \dots \times 1/4300) = 1/4600$ 'dür. Ancak, or-

tak bir atadan miras yoluyla kalıtılması söz konusu olursa -bir atadan döllerine aktarılması gibi- bu olasılık çok çok daha yüksektir. Bu nedenle DNA baz dizisi benzerliği, evrimsel akrabalık saptamada çok güçlü bir yöntemdir. Yaklaşık 3 milyar bazdan oluşan insan genomu ve yakın akraba türler için bir olasılık hesabını yapmak ilginç olacaktır!

Her canlının belirli özellikleri vardır. Örneğin, belli bir görünüme sahiptir ya da organ ve sistemleri belirli bir düzende

Canlıya özgü her özelliğin ortaya çıkışı bir genetik bilgi gerektirir. Bu bilgi canlının genomuna kaydedilmiştir. Tüm biyolojik özellikler DNA'da nasıl yazılmışsa o şekilde oluşur.

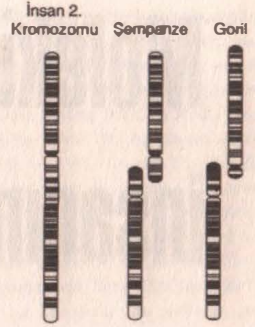

Şekil 1: Sarich & Wilson tarafından antijen-antikor çökeltme reaksiyonları bazında insan ve Afrika büyük insanı maymunları için önerilen evrimsel ağaç ve ortak atalardan ayrılma kronolojisi (Freeman & Herron, 2001'den değiştirilerek alınmıştır).

yerleşmiştir. Sözelgeli, omurgalı hayvanların belirli sayı ve biçimde ve hatta belirli bir yerleşime sahip kemikleri vardır. Keza, her canlının bünyesinde belirli proteinler vardır. Bu proteinler enzim, hormon veya yapısal olarak iş görebilirler. Bu proteinlerin işlevlerinin sonucu olarak belirli metabolik yollar oluşur. Bu biyolojik özellikler gibi her organizma belirli davranış modellerine sahiptir. Canlıların davranış modellerinin oluşumunda sahip olduğu morfolojik, anatomik ve biyokimyasal özellikleri belirleyici öneme sahiptir. Evrimsel olarak aynı kökenden gelen birey, popülasyon veya daha üst gruplara ait canlıların biyolojik özellikleri (biyokimyasal, yapısal, davranışsal, ekolojik vs.) benzerdir. Çünkü bu özellikler ortak atalarından miras olarak kalmıştır. Örneğin, tüm memeli türlerinin süt bezleri vardır. Ortak atalarından soy hatları yoluyla miras kalan özellikler, "homolojiler" olarak tanımlanır. Uzak veya yakın ortak atalarının mirası, ardışık nesiller veya türleşme olayları sonucu günümüz canlılarına kadar ulaşmıştır. Ancak, süt bezleri gibi yapıların kendisi, milyonlarca yıl önce yaşamış ortak atalardan günümüze ulaşmaz.

Canlıya özgü her özelliğin ortaya çıkışı bir genetik bilgi gerektirir. Bu bilgi canlının genomuna (yani DNA - Deoksiribonükleik Asit) kaydedilmiştir. Tüm biyolojik özellikler (moleküler, yapısal, davranışsal vb.) DNA'da nasıl yazılmışsa o şekilde oluşur. Belirli bir amino asit dizisine sahip bir proteinin oluşumu, o proteini kodlayan DNA tarafından belirlenir. Bu nedenle ortak veya homolojik

özelliklerin oluşumu da ortak veya benzer bir DNA bulunması nedeniyle. Biyolojik yapıların kendileri, milyonlarca yıl önceden günümüze ulaşmaz; ancak onları verecek olan genetik bilgi ulaşabilir. İki veya daha fazla birey ya da iki veya daha fazla türde benzer veya aynı özelliğin oluşumu; benzer veya aynı DNA'nın bulunmasını gerektirir. Bu nedenle evrim, çalışan biyologlar fenotipik homolojik özelliklerin (DNA'nın ifadesi olan) bir DNA homolojisine (yani genotipik bir homolojiye) dayandığını bilirler. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, iki farklı birey veya popülasyona ait homolojik bir özellik, homolog bir DNA dizisinin varlığını gerektir. Çünkü ortak atadan miras kalan asıl şey DNA'dır. Ardışık nesillerde üreme yoluyla sonraki nesle iletilen şey DNA'dır ve bu miras DNA ortak olan özelliklerini, sonraki nesillerde de oluşumunu sağlar. Eğer bir miras DNA değişimler geçirmişse (mutasyona uğramışsa) o DNA parçasının belirlediği özellik de o mutasyonlara paralel olarak değişime uğrayacaktır. Bu nedenle farklı canlıların evrimsel geçmişlerini saptamada, DNA benzerliğinin verdiği veriler önemli bir yer tutmaktadır ve günümüz araştırmacıları evrimsel akrabalık saptamada en fazla bu metoda itibar etmektedirler. Miras DNA'ya dayalı akrabalık saptama, bir türe ait iki birey arası akrabalık saptamada kullanılan bir yöntemdir. Adli olaylarda iki kişinin kardeş olup olmadıkları veya bir bireyin, bir çocuğun anası veya babası olup olmadığını saptamada DNA benzerliği en güvenilir metottur (bu nedenle yargıçlar bu tür verilerin varlığında kararlarını kolayca verebilmektedirler). Benzer şekilde bir bireyin bir aileye, bir klana veya bir ırka ait olup olmadığı, DNA verileriyle ortaya konabilmektedir. Bu metot bir türe ait birey veya birey gruplarını akrabalığını saptamada kullanılabileceği gibi, akraba türleri saptamada en güvenilir yöntemdir. Çünkü, ortak bir atayı paylaşan iki veya daha fazla tür, ortak atalarının mirası olan DNA'lara sahiptirler. Bu nedenle DNA verileri kullanarak sadece birkaç türün değil, tüm biyolojik çeşitliliğin evrimsel ağacı oluşturulabilmektedir ve her bir orga-

Şekil 2: İnsan ve Afrika büyük insanı maymunları, DNA'nın paketlenildiği yapılar olan kromozomların sayı ve yapıları bakımından oldukça benzerdirler. Aralarındaki en belirgin fark insanda 23, şempanze, gori ve orangutanlarda 24 adet kromozomun (her birinsinden ikişer adet) bulunmasıdır. Ancak, insanın 2 numaralı kromozomu diğer türlerin iki kromozomuna homologdur ve insanın iki numaralı kromozomunun diğer türlerdeki iki kromozomun kaynaşması ile oluştuğu kabul edilmektedir. Her türe ait kromozom diğer türlerle karşılaştırıldığında, boyama ile aynı bantları verdiği açık olarak görülmektedir. Boyama sonucu oluşan bantlar sadece bu iki kromozom için değil, kalan 22 kromozomda da türler arası büyük bir benzerliğe (homolojiye) işaret etmektedir (Hacia, 2001'den değiştirilerek alınmıştır).

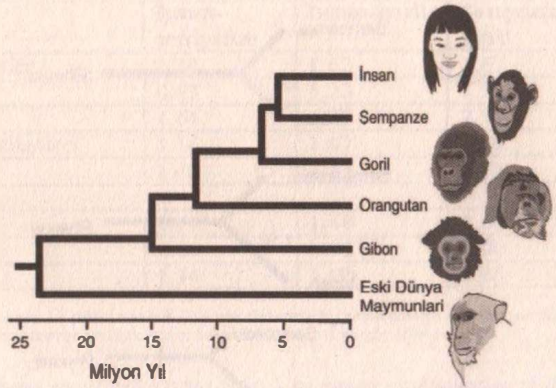
nizmanın hangi ana dal veya dalların evrimsel meyvesi olduğu ortaya konabilmektedir. Kısaca, canlılığın 3 milyar yıldan fazla tarihi DNA yoluyla izlenebilmektedir. Yeter ki elde akrabalıkları araştırılmak istenen canlılara ait DNA'lara sahip olunabilsin. Tüm canlılar için yapılabildiği gibi, insan türü Homo sapiens için de aynı yöntemle veriler üretilebilmektedir. DNA'nın değişik bölgeleri kullanılarak Homo sapiens türünün sahip olduğu DNA'nın başka hangi türlerle paylaşılan ortak atanın mirası olduğu, diğer biyolojik özelliklerle ortaya konanları teyit eder şekilde, ortaya konmuştur.

Genetik akrabalık

DNA baz dizisi kullanarak bir ana ve babadan doğan kardeşlerin, "kardeş" olduklarını saptayabiliriz. Daha sonra, bu akrabalık saptamaya birinci derece kuzenleri ve sonra da ikinci derece kuzen-

Ortak bir atayı paylaşan iki veya daha fazla tür, ortak atalarının mirası olan DNA'lara sahiptirler. Böylelikle DNA verileri kullanılarak birkaç türün değil, tüm biyolojik çeşitliliğin evrimsel ağacı oluşturulabilmektedir.

leri dahil ederek yakın akrabalarından oluşan bir aile için soyağacı oluşturmamız olasıdır. Bu işlemi devam ettirerek tüm klanın soyağacını ve daha da ileri giderek günümüzde yaşamakta olan tüm insanların bir soyağacını oluşturabiliriz. Elde DNA dizileri olduğu sürece, böyle bir şey yapmak teorik olarak olasıdır. Bu yolla günümüzde yaşayan tüm ırkların kökenini, kimlerin başka kimlerle ne kadar akraba olduğunu saptama imkânına sahip oluruz. Peki, Homo sapiens'in (modern insan) kökeninden daha da geriye gitmek olası mıdır? Evet, olasıdır ve son yıllarda bilim insanları bu yönde büyük gelişmeler kaydetmişlerdir. Bilim insanları, hem insan toplulukları arasında hem de insan türü ile DNA'sı (güncel veya kalıntı) mevcut diğer canlı türleri arasında var olan evrimsel akrabalıkları saptayabilmektedir. Bu amaçlı karşılaştırmalar, önce diğer veri kaynaklarıyla en yakın akraba olduğu belirlenen türlerle yapılmaktadır. Homo sapiens'in dahil olduğu "Hominidae" ailesine ait türlerin tümü çok olmuştur ve sadece fosillerden bilinmektedir. Şimdiye kadar fosil türlerinden sadece Neanderthal insanın (Homo neanderthalensis) mitokondri DNA'sı edinilebilmiş ve DNA bazlı akrabalık saptamalarında kullanılabilmektedir. İnsan, neanderthal ve şempanze (Pan troglodytes) örneklerine ait DNA dizileri kullanılarak hazırlanan veriler, Neanderthal insanının modern insan (Homo sapiens) türünden farklı bir tür olduğu; ancak Pan troglodytes göre Homo sapiens'e daha yakın olduğu ve Homo sapiens ile karışmamış olduğunu göstermektedir (şekil: Neanderthal hat...). Ne yazık ki günümüz insan türüne uzanan evrimsel güzergâhta yer alan "Homo" cinsine dahil

Şekil 3: Çok sayıda farklı genin insan ve yaşayan Afrika büyük insansı maymunları için işaret ettiği evrimsel akrabalık ilişkisi ve akraba çiftlerin ortak atalarından ayrılma zamanları. Bu evrimsel ağaç hem de çekirdek DNA'sının farklı bölgelerinde (X ve Y kromozomları ve otozomal kromozomlar) yer alan tüm gen filogenilerinin desteklediği evrimsel ağaçtır ve her bir ortak ata için istatistiksel değerler % 100 veya bu orana yakındır.

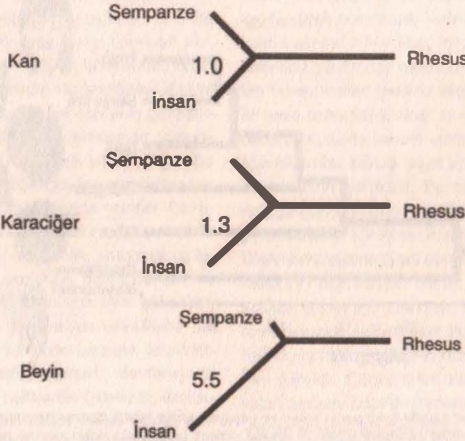
Homo heidelbergensis, Homo erectus, Homo ergaster, Homo habilis ve Homo rudolfensis ile "Australopithecus" cinsine dahil Australopithecus boisei, Australopithecus robustus, Australopithecus africanus, Australopithecus afarensis ve Australopithecus anamensis, arkaik insan türlerine ait DNA henüz edinilememiştir. Bu nedenle Homo sapiens ile Homo neanderthalensis dışındaki insan türleri arasında DNA bazlı akrabalık ilişkisi saptanamamıştır. Bu nedenle modern insan türünün arkaik insan türleriyle evrimsel ilişkisi fosil kalıntılarına aittir. Dolayısıyla Homo sapiens'in içinde yer aldığı "Catarrhini" soy hattındaki filogenetik ilişkisi; ancak DNA'sı edinilebilen taksonlar bazında saptanabilmektedir.

Moleküler veriler insan türünün evrimi hakkında neler söylemektedir?

Gerek DNA gerekse proteinlerden elde edilen moleküler verilerle insan türünün evrimsel ilişkisinin saptanması eskiye dayanır. Bu nitelikte dikkate değer bir çalışma, kan albümin proteinleriyle yapılmıştır. İnsan kan proteinlerine karşı oluşturulan antikor-antijen çökeltme verilerini kullanarak bir evrimsel ağaç

önerilmiş ve bu ağaç üzerinde ortak atalardan ayrılma zamanları da belirtilmiştir (şekil 1). Bu evrimsel ağaç, insan (Homo sapiens) ve şempanze (Pan troglodytes ve Pan paniscus) türlerinin 5 milyon yıl ve bunların ikisinin ortak atasının goril (Gorilla gorilla) ile 6.5 milyon yıl önce ortak bir atayı paylaştıklarına işaret etmektedir. İlginç olan, bu zaman tahmininin günümüze kadar bulunan fosillerin ve günümüzde yapılan DNA bazlı moleküler kronolojilerle iyi bir uyum göstermesidir. Ancak günümüzde genetik verileri kullanma hacim ve biçimi oldukça etkindir. Genetik verilerden bahsedince ilk değinilmesi gereken, insan ve yaşayan akraba türlerdeki kromozom sayısı ve yapısıdır. Homo sapiens türünün her bir hücresi 23 çift kromozom bulundurmaktadır. Şempanze ve gorillerde, Homo sapiens türünün 2 numaralı kromozomunda, homolog iki ayrı kromozom bulunmaktadır ve insan 2 numaralı kromozomunun bunlardaki iki kromozomun birleşmesi ile oluştuğu düşünülmektedir. Bu düşüncenin dayanak noktası -belirli boyama yöntemleriyle yapılan bantlamalarda- bu üç türün kromo-

Homo sapiens türünün her bir hücresinde 23 çift kromozom bulundururken, akraba türler olan Pan paniscus, Pan troglodytes ve Gorilla gorilla türlerinin her bir hücresinde 24 çift kromozom bulunmaktadır.

Şekil 4: İnsan ve yakın akrabaları arasında genetik benzerlik oldukça yüksek olmasına karşın, bu gösterin ifade edilmesinde farklılıklar görülür ve bu farklılıklar insana özgü özelliklerin oluşumunda daha da belirginleşir. Örneğin, beyin hacmi insanı diğer akraba türlerden ayıran en önemli özelliktir. İnsan, şempanze ve rhesus türleri karşılaştırıldığında, beyine ilişkin genlerin ifade edilmesinin, kan ve karaciğere ilişkin genlerin ifade edilmesine göre belirgin bir farklılık gösterdiği görülür.

zomlarının oldukça yüksek düzeyde homolojisi ortaya koymaktadır (bkz. şekil). Ancak asıl çarpıcı veriler, insan genom projesiyle (Human Genom Project) edinilmiştir. İki binli yıllara kadar tekil gen dizileri kullanılarak hazırlanan filogenetik (evrimsel akrabalık) ağaçlar, genom projesinin tamamlanmasıyla birlikte büyük hacimde baz dizilerinin kullanılarak akrabalıkların saptanmasını getirmiştir. Örneğin, iki türün homolog DNA bölgelerinin bir milyona varan sayıda baz dizilerinin karşılaştırılması olası olmuştur. Bu baz dizilerinin bazı bölgelerindeki farklılıklar, diğer bazı bölgelere göre daha fazla veya daha az olmasına karşın, insanın şempanze ve gorille ikili karşılaştırmalarında den başına en büyük farklılığın % 3'ten daha az olduğu görülmüştür (Tablo 1). Özellikle insan-şempanze ikili karşılaştırmalarında, farklılık oranının % 0.8 - 1.68 arasında değiştiği, başka bir ifadeyle farklılık oranının % 1 civarında olduğunu ortaya koymaktadır. Bir insan bireyinin hücresinde bulunan DNA, 3.2 milyar kadar baz çiftinden oluşmaktadır. Bu farklılık oranı dikkate alındığında, bu

DNA baz dizilerinin 3.168 milyar kadarında adenin, guanin, sitozin ve timin bazıları şempanzelerle aynı sıra ve pozisyonlarda dizili bulunurken, sadece 32 milyon kadarında farklıdır. Bu karşılaştırma, diğer türlerle de yapılabilir (bkz. tablo 1). Bu verilerin ortaya koyduğu şey, Homo sapiens'in yukarıda değinilen türlerle % 99'a yakın aynı genetik plana sahip olduğudur. İstatistiksel olarak düşünüldüğünde, iki ayrı türde (sözgelimi insan ve şempanze) 3.2 milyar bazlık bir DNA dizisinin bağımsız olarak oluşma olasılığı $1/43200000000$ 'den daha düşüktür. Ancak, ortak atadan miras yoluyla türev türle aktarıldığını düşündüğümüzde (aynen, ana veya babadan çocuklarına geçmesi gibi) bu olasılık hesaplanmaz ve bu olasılık oldukça yüksek olur. Hem bu kümülatif genetik veriler hem de tekil gen dizileri kullanılarak hazırlanan filogenetik ağaçların tamamını yakını, yaşayan türleri evrimsel akrabalıkları açısından ve bilimsel açıdan tereddüt içermeyecek biçimde desteklemekte ve aynı evrimsel akrabalığa işaret etmektedir.

Farklı DNA dizileri, insanın yaşayan yakın akrabalarına ilişkin aynı sonuca işaret etmektedir

İnsan türünün DNA bazlı akrabalıklarını saptamada mitokondri genomu en yaygın kullanılan veri kaynaklarından biri olmuştur. Çünkü, mitokondri DNA'sı daha kolay edinilebilmekte ve ayrıca çekirdek DNA'sına göre (daha kısa olduğundan) daha kolay çalışılabilmektedir. Her insan bireyinin yalnızca anasından aldığı (zigot oluşumu sırasında sperm zigota mitokondri vermemektedir) 16.500 baz uzunluğundaki DNA dizisi verileri ilk kez yayımlandığında, Science dergisi "Mitokondriyal Havva" diye kapak hazırlamıştı. Mitokondri DNA dizisi kullanılarak oluşturulan evrimsel ağaç, "Homo (insansı)" ve "Pan (şempanze)" cinsinin ortak bir atayı paylaştığını göstermiştir. Ortak ata varlığına ilişkin istatistiksel değerler % 100'e yakındır. Mitokondriyal DNA verileri, antijen-antikor çökeltme reaksiyonları bazında işaret edildiği gibi, insan-şempanzenin ortak atasından yaklaşık 5 milyon yıl önce ayrıldıklarına işaret etmiştir. Keza, bu veriler modern insanın 120.000 - 160.000 yıl önce Afrika'da yaşayan bir popülasyondan geldiğini göstermiştir. Sadece babadan kalıtılan Y kromozomu araştırmaları, diğer bir DNA kaynağıdır. Testislerde oluşan Y proteinini kodlayan gen ile hazırlanan ağaçlar, evrimsel akrabalık bakımından mitokondriyal genomdan farklı bir ilişkiye işaret etmemiştir. Ancak bilim insanları, insan ve DNA'sı edinilebilen türleri karşılaştırmayı bununla da sınırlı tutmamışlardır. Daha sonraları, değişik genlerin dizilerini evrimsel ve istatistiksel

Evrimsel süreç DNA günlüğüne yazılmıştır. İnsan Genom Projesi gibi genom projeleri tamamlandıkça, evrim günlüğünün metinleri elimizde olacaktır.

Sekans tipi	İnsan-şempanze	İnsan-goril	Şempanze-goril
Kodlama yapmayan İntergenik bölgeler	1.24	1.62	1.63
İntronlar	0.93	1.23	1.21
Yalancı genler	1.64	1.87	2.14
X kromozomu kodlama yapmayan bölgeleri	1.16	1.87	1.50
Y kromozomu	1.68	2.33	2.78
Kodlanan genler			
Sinonim bölgeler	1.11	1.48	1.64
Sinonim olmayan bölgeler	0.80	0.93	0.90
Aminoasit farklılığı	1.34	1.58	1.65

Tablo 1. İnsan ve akraba türlerin ikili karşılaştırmalarında, tür çiftleri arasında DNA baz dizilerinde % farklılık oranları insanların en fazla şempanzelerle ve daha sonra gorillerle benzer olduğunu göstermektedir (Freeman & Herron 2004'den).

metotlarla değerlendirerek insanın evrimine ilişkin önerilmiş açıklamaları sınımlamışlardır. Bu amaçla çekirdek genomda bulunan α -globin gen ailesinin kodlanan ve kodlanmayan bölgeleri, lipoprotein lipaz geni, pirüvat dehidrogenaz E1 alt ünitesini kodlayan gen, melanokortin 1 reseptörü geni, MHC ve HLA (doku kimlik genleri) gen aileleri, LINE'ler (serpiştirilmiş uzun tekrar diziler) ve SINE'ler (serpiştirilmiş kısa tekrar diziler) ve daha niceleri ile hazırlanan evrimsel ağaçlar hazırlamıştır. Bunların tümünün işaret ettiği evrimsel akrabalık, daha önce mitokondriyal ve Y kromozomu genlerinin işaret ettiğinden farklı değildi (şekil: 3) ve her bir analiz için istatistiksel destekler % 100'e yakındı. Dolayısıyla her bir DNA dizisi için sonucu yazmak, tekrardan başka bir şey olmayacaktır.

Tablo 1'de verilen benzerlik oranları, sonuçların bir özetini sunmaktadır. Farklı genlerin verileri, sadece orangutan + goril + "insan + şempanze" evrimsel akrabalıklarını tekrar tekrar teyit etmekle kalmamış, insanın evrimine ilişkin başka birçok hususu da açıklığa kavuşturmuştur. Örneğin, günümüz insanların tümünün Afrika'da bulunan bir atasal popülasyondan çeşitlendiği ve bu atasal popülasyondan çeşitlenmenin yaklaşık 120-160.000 yıl kadar önce başladığını göstermiştir. Elde edilen bu DNA bazlı akrabalık verileri, hangi genetik hastalıkların ortak atadan ayrılma sonrasında ortaya çıktığı, hangilerinin bugün yaşayan akraba türlerde ortak olduğu gibi bir-

çok başka soruya cevap bulma fırsatı vermiştir. Hatta, aynı veriler insanda hangi genlerde mutasyon oranının akrabalara göre daha fazla veya hangileri daha az olduğunu ve insanın hangi özellikler bakımından farklılaştığı bilmemizi de sağlamıştır. Evrimsel genetiğin ortaya koyduklarının tümünü yazmak ciltlerce kitap dolduracak niteliktedir.

Birçok kaynakta genetik olarak bu kadar benzerliğe karşın, şempanzelerle fenotipik olarak neden bu kadar farklı olmadığı sorulur. Evrimsel genetik, bu sorulara açık bilimsel cevaplar vermeye başlamış ve genetik benzerliğe karşın, farklılığın esas olarak en fazla farklılık görülen özellikleri kodlayan genlerin ifade edilmelerinde ortaya çıktığını göstermiştir. Örneğin, Homo sapiens'in en fazla farklılık gösterdiği yapı, beyin hacmidir. Gen ifadesi ile ilgili çalışmalar, insan-şempanze-rhesus türleri karşılaştırıldığında beyin ile ilgili genlerdeki ifade farklılığının % 5.5 civarında olduğunu göstermektedir. Oysa bu farklılık, kan proteinlerinde % 1 ve karaciğer proteinlerinde % 1.3 kadardır (şekil 4). Bu veriler, insan özgü özelliklerin oluşumunda sadece DNA dizisindeki farklılıktan kaynaklanmadığını ve kontrol genlerindeki farklılaşma ile genlerin ifade edilmesinde ortaya çıktığını göstermektedir.

Evrimsel süreç DNA günlüğüne yazılmıştır. İnsan Genom Projesi gibi genom projeleri tamamlandıkça, evrim günlüğünün metinleri elimizde olacaktır.

Bu metinler çözüldükçe diğer her bir organizma için olduğu gibi, insan türü Homo sapiens'i tanımlayan metinlerin kimlerin metinlerinden ne gibi izler taşıdıklarını sadece yazımsal olarak değil, aynı zamanda içerik ve kronolojik olarak da saptamak olası olacaktır. Belirtmek gerekir ki, eldeki veriler Homo sapiens türünün yaşayan akrabalarını iyi bir şekilde tanımlamaktadır. Belirtilen akrabalıklara ilişkin bilimsel destekler, herhangi bir bilimsel açıklama için olabilecek en sağlam desteklerdir. Bizlere kalan şey, bu bilimsel verileri insan yararına kullanabilecek yaklaşım ve araçları geliştirmekte kullanmaktır.

KAYNAKÇA

1. Darwin, C. 1871. *The Decents of Man*. Çeviri: Uenal, O. (Çeviren) 1984. *İnsanın Türleşmesi*. Onur Yayınları, Ankara.
2. Freeman, S. & Herron, J. 2001. *Evolutionary Analysis*, Prentice-Hall, Çeviri: Çiçek, B., Başbüyük, H.H., Karayüz, S. ve Gündüz, I. (Çeviri editörleri) 2002. *Evrimsel Analiz*, Palme Yayıncılık, Ankara.
3. Freeman, S. & Herron, J. 2004. *Evolutionary Analysis*, Prentice-Hall, USA.
4. Hacia, J.G. 2001. *Genome of the apes*. *Trends in Genetics* 17 (11): 637-645.
5. Hobgaard MB, Wiuf C, Gilbert MTP, Glenner, H. and Willerslev, E. 2007. Evaluating neanderthal genetics and phylogeny. *Journal of molecular evolution*, 64 (1): 50-60.
6. Kaessmann, H. & Paabo, S. *The genetical history of humans and the great apes*. *Journal of Internal Medicine* 2002; 251: 1-18.
7. Kitano, T., Schwarz, C., Nickel, B. and Paabo, S. 2003. *Gene Diversity Patterns at 10 X-Chromosomal Loci in Humans and Chimpanzees*. *Molecular Biology and Evolution*, 20(8):1281-1289, 2003.

Dilim'e Göre

Enterval, okul, sınav...

Batı kökenli kelimelerin içyüzlerini anlamak için, onların soyunma odalarına gireceğiz bugün: Bakalım soyunduklarında da aynı anlamlara mı geliyorlar?

Fransızca bir kelime olan **"enterval"**'i kullanarak hava atarlar bilirim. Özellikle bilimsel konularda sıklıkla kullanırlar. **"Aralık"** deseler olmaz sanki Eskiden kalma olmasına rağmen, **"fasıla"** bile daha iyidir; en azından anlaşılır. Olmaz! İlla ki **"enterval/interval"** diyecekler! Kök anlamını bilerek kullansalar canım yanmayacak (*hoş, o zaman da kullanmazlar zaten!*).

"Interval", **"intervalle"**den gelmez; önce bunu bir kenara yazın. Tam ortasında da bir bağlantı yeri var, onu görebildiniz mi peki? **"Inter-valle"** olarak yazarsam, görürsünüz. Şimdi kelimenin üzerindeki pırıltılı elbiseleri atalım yavaş yavaş... **"Inter"**, Latince **"arası"** demektir, **"valle"** de **"kazık"** demek olan **"vallum"**dan gelir. Bu kelimeye karşılık olarak **"kazıkarası"** desek ne olur dersiniz? Yok canım, kazığa filan oturtmazlar; ama **"Ay ne kaba!"** filan demekten de geri durmazlar hani...

Bazı kelimelerin kökenini öğrendiğimde: "Yok daha neleri!" diyerek ayağa fırladığımı hatırlarım. **"Okul"** kelimesinde de az şaşırmadım doğrusu! Okul anlamına gelen ve Fransızca bir kelime olan **"école"**, Latince **"schola"**dan; o da Helen dilinde, yani Yunanca **"schole"**den gelmez. Kök anlamını şuraya yazıvereyim, siz de şaşırsın biraz: **"Boş vakit"?!**

Anlam genişlemesine bakar mısınız, nerelere varmış!

Bir de şu **"imtihan"** demek olan **"examen"** var. Onu da kuliste elbiselerinden sıyrıp tüm çıplaklığıyla karşımıza alacağı; ama hakkını teslim edelim, anlamca doğru yeri işaret ediyor. Fransızca bir kelime olan **"examen"**, Latince **"examiner"** den gelmez ve anlamı da **"terazinin dili"** demektir. (*Eski tip, çift kefeli pazarcı terazilerini canlandırın gözünüzde.*) Anlaşılan o ki Fransızlar, imtihanda/sınavda karşısındakileri tartıyorlar. Bizim **"imtihan"**'ın kök anlamı mı? Onu da yazayım: **"mihnet, zahmet, eziyet"?!**

Şimdi gel de **"sınav"** kelimesini başınığ üstünde taşıyal

Kozlarımızı paylaşalım

Şu **"fındık"** denen ağaççık ve sert kabuklu meyvesi -ne hikmettir bilinmez- kişiğünde sürekli **"dekolte"** (*kelimeyi, zarf anlamıyla kullandım*) çağrışımlar yapıyor! Mesela, **"fındıkıran"**, **"fındıkkurdu"** ve **"fındıkçı"** gibi sıfatlar, çocuklukla oynak/civile hanımlar için söylenegelmiştir yıllardan beri...

Sevgili okur, **"fındık"** kelimesinin etimolojik olarak **"dünyalar güzeli Türkçemiz"**e hangi dilden gelip yerleştiğini biliyor musun? Anlaşıldı, Allah'a şükür pek bilen yok?! Ben biliyorum ve hemen bu bilgiyi paylaşabilirim; çünkü paylaşılmasına rağmen eksilmeyen tek şey bilgidir.

"Fındık", dilimize Yunanca'dan geçmiştir ve kadim Helen dilindeki karşılığı **"karüa pontika"**dır; yani, **"Karadenizli ceviz"**. (**"Pontus cevizi"** de denir.) Zaman içerisinde, **"ceviz"** anlamındaki **"karüa"** kullanılmaz olmuş ve bizim fındık, yoluna sadece **"Karadenizli"** sıfatı olan **"pontika"**yla devam etmiştir... **"Pontika"**dan **"fındık"**a uzanan etimolojik yolculuğun serencamı da şöyle: **"Pontus'tan gelen"** anlamındaki **"pontika"**, evvela **"pontik"**, sonra da Arapça'da **"p"** sesi **"f"** ile karşılandığından, sırasıyla **"fontik"**, **"fundık"**, **"funduk"** ve nihayet **"fındık"**! (Dikkat ettiyseniz, birçoklarının diline pelesenk/persenk olan **"funduk"**u yazmadım! Çünkü, bu söyleyiş sadece dilbiliminden bihaber olan televizyon ve sinema oyuncularının saçmalığıdır!)

Evet, **"fındık"** kelimesinin uzun ve meşakkatli yolculuğunu anlattık anlatmasına; ama yazının başlığı da havada kaldı! Onu da açıklayıvereyim: Bakın, üst satırlarda paylaşmaktan söz ettim ve bilgi paylaşılsa da eksilmez, dedim. Lakin, paylaşılan **"koz"** olursa bu durum geçerli değildir; çünkü, **"koz"** **"ceviz"**'in Türkçe karşılığıdır!

"Koz"un etimolojisi mi?..

E, onu da bir başka yazımda anlatırım artık!..

Bilmek lazım

Vakti zamanında, yeniciñlerin ve devlet memurlarının üç ayda bir aldıkları maaşların özel isimleri vardı: **"Masar"**, **"Recec"**, **"Reşen"**, ve **"Lezez"**. E, ne var bunda, diyenler için hemen bir açıklama getireyim: Üç ayda bir verilen bu maaşların özel isimleri -pek de hoş bir şekilde- bulundukları aylardan seçilen harflerden türetilmiştir:

* **Masar**: Muharrem, Safer, Rebiülevvel.

* **Recec**: Rebiülahir, Cemaziyülevvel, Cemaziyülahir.

* **Reşen**: Recep, Şaban, Ramazan.

* **Lezez**: Şevval, Zilkade, Zilhicce.

Böylece, muhasebecilerin işleri de kolaylaşıyor. Baksanıza, hangi maaşın hangi aya ait olduğu isminden belli oluveriyor!

MESLEĞİNE GÖRE SEMT SEÇ

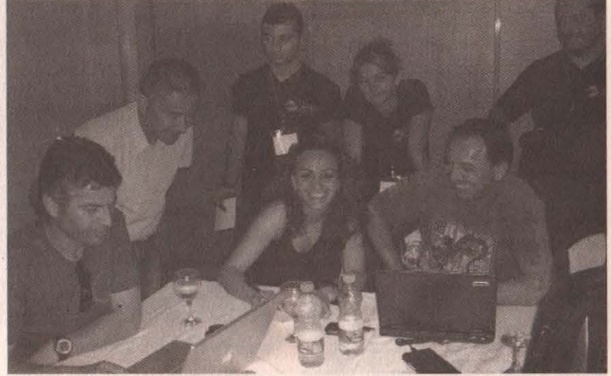
* Ceviz sevenler için: Kozyatağı, Kozluca
* İçki-keyif sevenler için: Kalender, Şarap
iskelesi, Piyale Paşa

7. Uluslararası Kemer Sualtı Günleri

- Festival kapsamında Türkiye'de ikinci defa bir sahil güvenlik botu törenle batırıldı.
- Sualtı görüntüleme yarışmasında 5 dalda ödül verildi.

7. Uluslararası Kemer Sualtı Günleri, 16 - 19 Mayıs tarihleri arasında Kemer'de yapıldı. KETAV (Kemer Tarih Vakfı) ve AASAM'ın (Akdeniz Arkeolojik Sualtı Araştırmaları Merkezi) düzenlediği festivalde, sualtı görüntüleme yarışmaları ve sualtı film gösterimleri düzenlendi. Etkinlikte, Sahil Güvenlik Komutanlığı'nca başlatılan 34 m. boyunda SG 120 botu, 17 Mayıs'ta Tekirova açıklarında Üç Adalar'da düzenlenen bir törenle batırıldı. GATAB ve Tekirova Belediyesi tarafından gerçekleştirilen batırma işlemi sırasında botun çevreye, denize ve arkeolojik kalıntılara zarar vermemesi için üniversitelerle işbirliği yapıldı. Festival süresinde ayrıca, Avrupa Sualtı Görüntüleme Festivalleri Birliği (EUIFA) ve Akdeniz Arkeolojisi Kurumları Birliği (GAMA) toplantıları da Kemer'de gerçekleştirildi.

Festivalin açılışını 16 Mayıs 2008 günü Türkiye Sualtı Federasyonu Başkanı İnkılap Obruk yaptı. Aynı gün, Kemer bölgesindeki ilköğretim öğrencileri, sualtı belgeselcisi Savaş Karakaş ile birlikte çeşitli belgeseller izledi. Yüzlerce ilkokul öğrencisinin Kemer önlerindeki Paris batığı ile ilgili "Derinlerdeki Kahraman: Mustafa Er-tuğrul" belgeseline gösterdiği ilgi katılımcıları duygulandırdı. Aynı programda, Tahsin Ceylan'ın "Sualtıdan Türkiye" belgeseli ve Sirbistan Devlet Te-

Yarışmacılar çektikleri görüntülerin montajını yaparken.

levizyonu'nun 6. Kemer Sualtı Günleri hakkında hazırladığı belgesel de gösterildi.

Ödüller

Aydın Aytuğ ve Hakan Öniş'in başkanlığını yaptığı festivale, 100 kadar sualtıcı katıldı. 7. Uluslararası Kemer Sualtı Günleri, Kemer Türkiz Otel'de düzenlenen ödül töreni ile sona erdi. 11 ülkeden 50 yarışmacının sualtında çektikleri fotoğraf ve videolarla yarıştığı festivalde ödüller 5 dalda verildi.

"Jale İnönü Arkeoloji Fotoğraf Yarışması"nda birincilik ve ikinciliğe değer eser bulunamazken, üçüncülüğü Doğu Akdeniz Üniversitesi öğrencisi De-

nizcan Sobasat elde etti. Bu yarışmanın, "Haluk Cekan Gençlik Fotoğraf Ödülü"nü yine aynı üniversiteden Kemal Koç kazandı. "Jale İnönü Arkeoloji Master Yarışması"nda birinciliği Deniz Tiryakioğlu, ikinciliği Bedri Sincar, üçüncülüğü ise Murat Aksu aldı.

"Nurdoğan Özkaya Doğa Fotoğraf Yarışması"nda birinciliği DAÜ'den Denizcan Sobasat, ikinciliği Ahmet Şen, üçüncülüğü Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi öğrencisi Alper Çıkrıkçı kazandı. Bu kategorinin "Haluk Cekan Gençlik Fotoğraf Ödülü"nü ise, aynı üniversiteden Hakan Öztaç aldı. "Nurdoğan Özkaya Doğa Fotoğraf Master" kategorisinde birinciliğe Nezih Ek-

Tekirova 3 Adalar Mevkii'nde batırılan Sahil Güvenlik feribotu.

mekçi, ikinciliğe Deniz Tiryakioğlu, üçüncülüğe Murat Aksu'nun eseri seçildi.

"Emre Omur Doğa Video Yarışması"nda birinciliği Hollanda'dan Edward Snijders, ikinciliği yine Hollanda'dan John Deville alırken, üçüncülük ödülü Sırbistan'dan Milorad Djuknic ile Mutlu Payaslıoğlu tarafından paylaşıldı. Doğa video görüntüleme dalında "Haluk Ceylan Gençlik Video Ödülü"nü Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi öğrencisi Burçin Gürbüz kazandı.

"Ekrem Akurgal Arkeoloji Video Yarışması"nda birinciliği Mutlu Payaslıoğlu, ikinciliği Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi öğrencisi Şeyma Çeviker ve üçüncülüğü de Doğu Akdeniz Üniversitesi öğrencisi İzzet Bayraktar aldı.

AASAM tarafından her sene verilen "Metin Pehlivaner Türk Sualtı Arkeolojisine Katkı Ödülü" ise, bu sene Prof. Dr. Ahmet Tırpan'a verildi. Tırpan, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi dekanı ve aynı zamanda Sualtı Arkeolojisi yüksek lisans ve doktora programının kurucusu.

AASAM başkanı ile söyleşi

AASAM Başkanı Hakan Önz ile festival ve sualtı arkeolojisini konuştuk...

AASAM Yönetim Kurulu Başkanı
Hakan Önz.

Yarışma için sualtı görüntüsü çekecek dalgıçlar hazırlık yaparken.

• Bu yılki 7. Kemer Sualtı Günleri'nin değerlendirmesini yapar mısınız?

- Bu yılki festival önceki senelere göre daha farklı oldu. Çünkü bu sene, eski bir sahil güvenlik gemisinin batırılması Sualtı Günleri kapsamında gerçekleştirildi. Bu Türkiye'de ikinci kez yapılan bir uygulama oldu. Daha önce de Bodrum'da bu geminin bir benzeri batırılmıştı. Gemi, Sualtı Günleri'nde yarışma fotoğraf ve videolarının çekildiği 17 Mayıs günü öğleden sonra saat 16.00 gibi batırıldı. Batırma işlemi, GATAB isimli bölge belediyeler birliğinin Tekirova Belediyesiyle birlikte desteklediği bir etkinlikti.

• Geminin batırılma amacı nedir?

- İki amacı var. Birincisi sualtı turizmine yönelik. Bölge dalış merkezleri daha çok batık göstererek sualtı zenginliğinin artmasından faydalanacaklar. İkincisi ise, bu batık balıklara yeni bir ev olacak. Benzer uygulamalar başka ülkelerde de yapılıyor.

• 7 yılda festivalin aldığı mesafeyi nasıl görüyorsunuz?

- Uluslararası bir festival yapmayı kararlaştırdığımızdan bu yana 8 sene geçti. 8 sene önce Kemer'de yine sualtı turizmi yapıyordu. İnsanlar gelip dalarak dönüyorlardı. Ama bunu artık ülkenin bir değeri haline getirmeyi başardık. Bu

etkinliği artık salt Türkiye'de değil, dünyada sualtı ve sualtı fotoğrafçılığıyla uğraşan ve nispeten kendi ülkesi dışındaki dünyaya bakan tüm sualtıcular, sualtı fotoğrafçıları, sualtı kameramanları, sualtı film yapımcıları Kemer diye bir yer olduğunu ve burada uluslararası bir etkinlik düzenlendiğini biliyorlar. Bu yıl 11 ülkeden yarışmacı ve katılımcılar var. En önemlisi, Birleşmiş Milletler Çevre Örgütüne (UNEP-MAP) bağlı INFO/RAC isimli kuruluşun partneriyiz ve bu kuruluşla çeşitli işbirlikleri içinde bulunuyoruz. Daha güzel olanı, bu kuruluş bize üyelik teklif etmişti. Yerel düzeyde başlattığımız etkinliğin başarılı olduğunu gören uluslararası kuruluşlar, bu etkinliğe sahip çıkarak desteklemeyi gerekli görüyorlar. Nitekim konuklarımızdan ikisi de bu kuruluş adına burada bulunuyorlar. Yani, yerel kalmadık; çalışmalarımızı uluslararası düzeyde başarıyla götürüyoruz. Yarışma bölümlerine yine 9 ülkeden katılım vardı. Bu insanlar kendi ülkelerinden buraya gelene kadar olan masraflarını kendileri karşılıyorlar. Bu etkinliği önemsemeseler, Hollanda'dan, Rusya'dan, Sırbistan'dan vs. insanlar masraf yaparak, binlerce mil/kilometre kat ederek niçin kalkıp gelsinler ki? Rüşünü ispat etmiş bir etkinliği sürdürmenin keyfini yaşıyoruz. Öte yandan eğitimle iç içe bir organizasyon bu. Gördüğünüz gi-

Kıbrıs Doğu Akdeniz Üniversitesi'nden festivale katılan ve aktif görev alan ekip.

bi, 2 üniversitede (Doğu Akdeniz Üniversitesi ve Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi) akademik sualtı görüntüleme eğitimi alan 36 öğrenci de bizimle birlikteler ve bu öğrenciler ustalarla yarışıyorlar. Dünyaya şampiyonları da aramızda... Fotoğraf dallarında, elbette ustaları ayrı bir kategoride, usta olmayanları ayrı bir kategoride değerlendiriyoruz. Hem yarışıyorlar hem de onlardan öğreniyorlar. Ciddi bir alışveriş var; herkes birbirine bir şeyler öğretmeye ve öğrenmeye son derece açık. Tam bir işbirliği var.

• Kaç yarışmacı var?

- Yaklaşık 48 yarışmacı var ve bu da iyi bir sayı. Türk toplumu olarak, doğuştan itibaren sudan uzak durmaya adeta yönlendirilmişiz... Belki denizde çok başarılı bir toplum olmamamızdan, denizciliği hâlâ lüks sayan bir anlayışa sahip olmamızdan olsa gerek, bugün 10 beygirlik küçük bir motorunuz dahi olsa bu adeta lüks sayılıyor! Halbuki üç tarafı denizlerle çevrili bir ülkeyiz, herkes bunu sakız gibi ağzına dolamış durmuş; ama bu söylemin dışında yapılan bir şey yok. Müthiş göllerimiz, harika nehirlerimiz var; doğal ve yapay havuzlarımız var; suyun altında arkeolojik binlerce kalıntıımız var. Bu kalıntılar suyun altındaysa

gidemiyoruz, bu olaylardan bir miktar uzağız. Ancak yaptığımız bu etkinlik ve benzerleriyle bunu yaşanabilir, öğrenilebilir ve ulaşılabilir hale getirdiğimizi düşünüyorum.

• Avrupa Sualtı Görüntüleme Festivalleri Birliği'nin (EUIFA) 11. Genel Toplantısı da festival sırasında Kemer'de yapıldı. EUIFA'yı kısaca tanıtır mısınız?

- EUIFA, dünyada akademik sualtı görüntülemeyi destekleyen, Avrupa'daki hemen hemen bütün festivallerin üye olduğu, Avrupa'nın dışından da üyesi bulunan, örneğin Seyşel Adaları'ndan, Japonya'dan ya da ABD'den festivallerin katıldığı önemli bir kuruluş. Çeşitli festivaller, varlıklarını EUIFA'ya üye olarak uluslararası toplumlara kabul ettirmiş oluyolar.

• Akdeniz Arkeolojisi Kurumları Birliği'nin (General Association on Mediterranean Archaeology - GAMA) 3. toplantısı da Sualtı Günleri'nde Kemer'de gerçekleştirildi. Çok yeni bir oluşum olan bu birliğin öncülü, Akdeniz Arkeolojisi

Sempozyumu'dur (Symposium on Mediterranean Archaeology - SOMA). 12.si bu yıl 5-8 Mart'ta Doğu Akdeniz Üniversitesi tarafından KKTC'de düzenlendi. SOMA, her sene değişik bir ülkede toplanan ve Akdeniz arkeolojisine odaklanmış bir sempozyum dizisidir. Akdeniz arkeolojisi, ilgili her ülkenin kendi başına çalışma yürüttüğü bir alandır. Akdeniz arkeolojisi üzerine Türkiye'deki üniversiteler veya müzeler yerel bazda birtakım çalışmalar yapıyor; İtalyanlar hem kendi kıyılarında hem Libya kıyılarında, İspanyollar, İsrailliler kendi kıyılarında çalışıyorlar. Fakat tüm bu arkeolojik çalışmalara tepeden bakacak, bütün kurumları bir araya getirecek, bilgileri paylaşabilecek, öğrenci değişimi yapabilecek bir örgütün boşluğu vardı. Bu ihtiyaçtan ötürü, geçen sene düşüncelerimizi yazılı hale getirerek bir memorandum hazırladık ve bunu bugüne kadar SOMA'ya katılan tüm ülkelere, tüm arkeologlara bildirdik. 2007'nin Eylül ayından itibaren bu memorandum yüzlerce arkeoloğa gitti. İlgili arkeologlar, metinle ilgili görüş ve önerilerini bildirirler ve memoranduma son şekli verilerek herkese yeniden yollandı. 8 ülkeden 9 kişi bu memorandumı imzaladı ve GAMA Belgrad'da Ocak 2008'de resmen kuruldu. Niçin Belgrad'da kuruldu? Çünkü Türkiye'de, Almanya'da veya İtalya'da uluslararası bir örgüt kuramıyorsunuz. Türkiye'de yalnızca Türkler, Almanya'da yalnızca Almanlar üye olabiliyor. Ama Belgrad merkezli kurulunca her ülkeden her insan buna üye olabiliyor. Şu an GAMA'nın 60 civarında üyesi var. Floransa Müzesi bile üye oldu; çünkü kurumların da üye olabildiği bir kuruluş. Bugün, örneğin Türkiye'den Kocaeli ve Selçuk Üniversitelerinin arkeoloji bölümleri, Kiev ve Bükreş üniversitelerinin arkeoloji bölümleri gibi birçok üniversitenin de üye olduğu, bir üst bilimsel kuruluş oluşturuldu. Ben de genel sekreter seçildim. İyi gittiğimizi düşünüyorum.

• Teşekkür ederim. Başarılar diliyorum.

- Ben teşekkür ederim.

Akdeniz Arkeolojisi Kurumları Birliği (GAMA) kuruldu

GAMA'nın kurucuları arasında Rusya Bilimler Akademisi'nden Dr. Sergei Fazlulin, aynı akademi'den Ayvar Stephanov, İtalya Chieti Üniversitesi'nden Dr. Domenico Fassataro, Ukrayna Kiev Üniversitesi'nden Yana Morozova, Sırbistan Belgrad Devlet Müzesi'nden Gordana Bankovic, İsrail Arkeoloji Kurumu'ndan Dr. Ehud Galili, İsrail Hayfa Üniversitesi'nden Dr. Zaraza Freidman, Romanya Bükreş Üniversitesi'nden Catalin Niculae, İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Çiğdem Özkan Aygün ve DAÜ öğretim görevlisi Hakan Önez yer alıyor.

Birlik, kuruluş bildirisinde amaçlarını şu şekilde açıklıyor:

"Akdeniz Arkeolojisi Kurumları Birliği (GAMA) isimli bu uluslararası kuruluşun amaçları arasında genç arkeologlar, sanat tarihçileri ve Akdeniz arkeolojisiyle ilgilenen bütün bilim insanlarını uluslararası çalışmalar ve çevre konusunda cesaretlendirmek, Akdeniz arkeolojisi ve kültürel mirası bakımından bilgilendirmek yer almaktadır. Bu amaçla her yıl değişik bilim kurumları bünyesinde sempozyumlar organize edilecek, yerel ve uluslararası organizasyonlara bilimsel çalışmalar sunulacak ve bilim insanları ile üniversiteler, müzeler, araştırma merkezleri ve diğer kurumlar arasında koordinasyon sağlanacaktır. GAMA, kültürel mirasların

Dr. Zaraza Freidman, GAMA 1.toplantısında konuşma yaparken.

korunması ve Akdeniz arkeolojisi üzerine yapılan çalışmaları desteklenmesi açısından faydalar sağlayacaktır. Sualtı arkeolojisinin ve diğer bilimsel çalışmaların tanınması da amaçlar arasındadır. Ayrıca bu alanda evrensel etik ve disiplinin tüm dünyaya yayılabilmesi için yayın ve diğer dokümanlar hazırlanacaktır. GAMA'nın yaklaşım prensibi, dünyanın kültürel ve doğal mirasına sahip çıkmak yönündedir. Politik konular ve yaklaşımlar,

bölgesel, dinsel ve ırksal tüm konular GAMA'nın prensipleri dışında olduğu belirtilmiş olup yerel düzenlemeler ve kurullar ışığında tüm üyeler, Akdeniz arkeolojisi üzerine araştırma yapmak konusunda eşit haklara sahip olacaklardır.

GAMA'nın ilk kurumsal üyelik başvuruları İtalya Floransa Müzesi, ODTÜ-SAT, Selçuk Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, SAD, Muğla Üniversitesi Arkeoloji Bölümü, Romanya A.I.I.CUZA IASI Üniversitesi, Kiev Scevenko Üniversitesi Sualtı Arkeoloji Merkezi, Belgrad Müzesi ve Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü gibi kurumlar tarafından yapılmıştır.

GAMA'nın ilk kişisel üyeleri arasında ise İtalya'dan Marialucia Amadio, Mauro Marino, Luca Bombardieri, ABD'den William M. Balco ve Lori Bratton, Avusturya'dan Celine Wawruschka, Almanya'dan Thomas Zimmermann ve Marko Kiessel, İsrail'den Lih Haber ve Baruck Rosen, Romanya'dan Iulian Moga, Polonya'dan Michal Krueger, Norveç'ten Arve Omtvedt Bevnitzen, Türkiye'den Şengül Aydıngün, Füsün Tülek, Vedat Keleş, Şehnaz Eraslan, Levent Keskin, Kaan İren, Mehmet Tekocak, Güzden Varinlioğlu, Volkan Evrin, Aydın Büyüksaraç, Derya Şahin, Mustafa Şahin ve Şener Yıldırım bulunuyor.

Birlikle ilgili daha etraflı bilgi www.genama.info adresinden edinilebilir.

GAMA'nın 07.03.2008'deki 1. toplantısı.

GAMA toplantısını düzenleyen ekip.

Evrime ve İnsana dair

Ab-ı Hafıza

Belki yaşanmışlıkların kaybolmayacağına, bir çeşit ölümsüzlüğe duyulan arzunun sonucudur alın yazısı rivayeti. '60'lı yıllarda, canlılarda bu bir nevi alın yazısını proteinler üzerinden okuyabilmeyi uman bilim adamlarının itici gücü de belki yine bu arzu olmuştur.

Bellek nedir? Öğrendiklerimiz vücudumuzda veya beynimizde hangi değişiklikler sonucunda depolanır? Annemizin gül yüzünü bize hatırlatan, onu ilk fark ettiğimizde beynimizde oluşan ve bu görüntüyü kaydeden yeni bir kıvrım mıdır? Geçen seneki doğum günü hediyem beynimin neresinde? İnsanın alındaki kırıksıklıkların onun alın yazısı olduğu ve onun yaşanmışlıklarını taşıdığı rivayet edilir. Belki yaşanmışlıkların kaybolmayacağına, bir çeşit ölümsüzlüğe duyulan arzunun sonucudur alın yazısı rivayeti. '60'lı yıllarda, canlılarda bu bir nevi alın yazısını proteinler üzerinden okuyabilmeyi uman bilim adamlarının itici gücü de belki yine bu arzu olmuştur.

Önceden beri kullanılan ve hafıza kaybıyla mücadelede kullanılan bazı ilaçların protein ve RNA yapısına etki ettiğini gösteren Hyden ve Fleener'in ardından, McConnel'in elde ettiği -birazdan bahsedeceğimiz- deney sonuçlarından sonra bilim adamları, belleği depoladığını düşündükleri moleküllerin peşine düştiler. McConnel'in deneyini, kendi yorumuyla Prof. Ali Demirsoy'dan dinleyelim:

"... James Mcconnell, yassı solucanlarla (özellikle Planaria) denemeler yapmıştır. Bir ışık uyarımının arkasından, yassı solucanın vücuduna zayıf elektrik şoku verilmiştir. Belirli sürelerle (bir iki dakikada bir) tekrarlanan bu denemenin sonucunda (bir iki hafta sonra), yassı solucan ışığın yandığını görünce büzülmeye başlamış, yani ışıktan sonra elektrik şokunun geleceğini öğrenmiştir. Eğitilen bu yassı solucanları öldürerek, ellerini eğitilmemiş solucanlara yediren Mcconnell, eğitilmemiş solucanların eğitilmişler gibi davrandığını hayretle gördü. Bu etlerle beslenen eğitilmemiş solucanlar da ışıktan sonra elektrik şokunun geleceğini davranışlarıyla göstermekteydiler. Bu akıl almaz bir sonuçtu: Bellek nakledilmişti. Hyden'in savına dayanarak, eğitilmiş yassı solucanlardan çıkardığı RNA özütünü (ekstraktını) eğitilmemişlere enjekte ettiğinde, sonuç yine aynıydı. Eğitilmemişler ya kısa bir süre sonra ya da anında eğitilmişler gibi davranıyorlardı. 1950 yıllarında yapılan bu denemenin sonucuna inananların sayısı oldukça azdı. Amerika'da yayımlanan bir mizah dergisinde, "Profesörünüzü Yiyeceğiniz" başlığı altındaki bir yazı, ko-

Artık, Ungar yalnızdır. Meslektaşlarının eleştirileri çok yoğunlaşmıştır. Birkaç yıl sonra, makromoleküllerle belleğin taşınma fikri iyice askıya alınmış ve özellikle Ungar'ın ölümüyle artık bu fikir terk edilmiştir.

nuyu sansasyonel bir şekilde tekrar gündeme getirmiştir. Bunun üzerine birçok laboratuvarında yapılan deneyler, McConnell'in savının doğru olduğunu kanıtlamıştır. Elektrik şoku ve ışıkla eğitilmiş bir Planaria birkaç parçaya ayrılırsa, bir zaman sonra her parça kendini rejenerasyon ederek yeni bir hayvan yapar; ilginç olanı, beyni taşıyan baş kısmı eski alışkanlıkları hatırlamasının yanı sıra, beyninle ilgili olmayan kuyruk kısmından meydana gelen (yeni bir beyin oluşturan) hayvan, bu engramı -yani öğretileni- hatırlayabilmektedir."

Sonradan, bilim adamları bu konu üzerine daha çok eğildi ve 1965'te farelerle yapılan deneylerde (Babich 1965; Jacobson 1965), yeni özel davranış şekilleri öğretilen farelerin beyin sıvıları çekilerek yeni farelere enjekte edildiğinde, yeni farelerin de bu davranışları gösterdikleri bulundu. Bilim dünyası heyecanlandı. Pek çok bilim insanı var gücüyle bu yeni yükselen alana kayıyordu. Bulabilecekleri ufak şeyler bile, onlara en saygın bilimsel dergilerde yayım yapma şansı sağlayabiliyordu. Ne var ki, tekil laboratuvarlarda yapılan deneyler istenen sonuçları vermiyordu. Ertesi yıl, birçok laboratuvarından onlarca bilim adamı hep birlikte Science dergisinde yayımladıkları kısa yazıda, bu deneyleri tekrar etmeye çalıştıklarını fakat başaramadıklarını -adeta suçluluk ve şüphe kanşımı bir tonla- bildirdiler. Bu yazıdan sonra bu konuda çıkan yayınlar, farelerle yapılan deneylerin doğruluğuna olan inancı zedeledi.

Ve Ungar arenaya adım atar...

Bu alana taze kan, ünlü bilim adamı Ungar'ın 1972'de farelerde yaptığı deneylerde aynı sonuçları elde ettiğini açıklamasıyla geldi. Yalnız, Ungar'a göre sorun, farelerin gösterdiği davranışların RNA ile taşındığı yanlışlığıydı. Ungar, bu davranışların proteinlerin yapıtaşları olan peptidlerle taşındığını ve 1965 yılında yapılan deneylerde elde edilen sonuçların RNA'ların bu tip peptidlerle kirlenmesi sonucu elde edilmiş olabileceği-

Memory Transfer

Learned behavior has been reported to be transferred as a result of injecting RNA-containing fractions from the brains of trained rats (donors) into untrained rats (recipients).

Such a result is of potential importance for the understanding of the mechanisms of learning and memory. We summarize here our separate attempts to reproduce the results reported (1). Each of the sets of experiments was independently undertaken in one of our laboratories; the unanimity of our results became apparent only in the course of subsequent informal discussions. We all found that the reported transfer of training due to transfer of RNA was not, in our laboratories at least, a demonstrable phenomenon.

Our general procedures may be summarized as follows: *Extraction:* In all experiments we used the phenol extraction procedure described (1). There were, however, some minor procedural variations on this method in different experiments. *Injection:* In some experiments recipients received the extract from the brain of a single donor. In others pooled brains were used for extraction and each recipient was given a portion of this extract. Injections were intraperitoneal except in a few instances in which the intracerebral route was used. *Training:* In different experiments donors were given one of the following kinds of initial training: (i) Acquisition of an approach response like that described (1); we also evaluated the effects of several variations of this technique that were designed to increase its sensitivity. (ii) Learning of a brightness discrimination in a T-maze (food reward). (iii) Learning of a complex maze problem (food reward). (iv) Conditioning of an emotional response (CER). In these experiments a stimulus was paired with a brief, inescapable electric shock; fear conditioning was measured in terms of the subsequent suppression of ongoing behavior (lever-pressing or consummatory behavior) in the presence of the stimulus alone. (v) Learning of a discrimination problem; this experiment was an attempt to replicate an earlier report of positive transfer (2).

In 18 experiments no clear evidence of a transfer of any of these kinds of training from trained donors to recipients was found. The detailed reports from all of our laboratories have been compiled and are available for examination (3, 4).

Our data extend and amplify those reported by Gross and Carey, by Islinger et al., and by Gurdun et al. (3). It is true that a negative result, indicative of "no difference," is easy to come by in any experiment. But it is also true that a positive result should have demonstrable replicability and generality. Unfortunately, the data bearing on both generality and replicability appear to be on the negative side.

Our consistently negative findings do not, of course, bear directly on the possibility that RNA may be involved in the mechanism of memory. They indicate only that results obtained with one method of evaluating this possibility are not uniformly positive. Furthermore, we feel that it would be unfortunate if these negative findings were to be taken as a signal for abandoning the pursuit of a result of enormous potential significance. This is especially so in the light of several other related but not identical experiments (6) that support the possibility of transfer of learning by injection of brain extracts from trained donors. Failure to reproduce results is not, after all, unusual in the early phase of research when all relevant variables are as yet unspecified (see 7).

WILLIAM L. BYRNE
DAVID SAMUEL
EDWARD L. BENNETT
MARK R. ROSENZWEIG
ESTELLE WASSERMAN
University of California, Berkeley
ALAN R. WAGNER
FRANK GARNER
ROBERT GILAMOR

Yale University,
New Haven, Connecticut
BARRY D. BURGESS, D. L. MARGULIES
RICHARD L. FENICHEL, LARRY STEIN
Weitz Laboratory,
Rudolph, Pennsylvania
JOHN A. CORSON
HILDEGARD E. ENESCO
McGill University,
Montreal, Quebec, Canada
STEPHAN L. CHOKVINE
CHARLES P. HUNT, III
PETER H. SCHULZ
Massachusetts Institute of Technology,
Cambridge
LAWRENCE CHIAPPETTA
MURRAY E. JARVIS

Albert Einstein College of Medicine,
Bronx, New York
RICHARD C. LEAP, JAMES D. DUTCHER
ZOLA P. MORGAN, PETER L. CARLSON
Squibb Institute for Medical Research
and Rutgers University,
New Brunswick, New Jersey

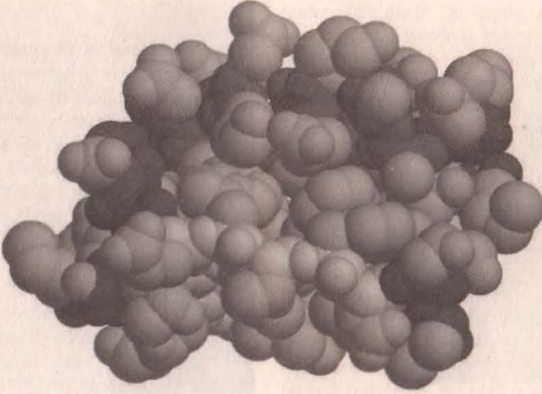
SCIENCE, VOL. 193

1967'de 8 laboratuvarından 23 bilim insanının ortaklaşa Science'da yayımlattığı mektup. Sözün geçeri deneyleri yaptığımızda aynı sonuçları elde edemiyoruz!

ni, söyledi. Ungar, farelerde bulunan doğal ışıktan kaçma refleksini, fareye ışıklı ortamda besin sunarak, farenin ışıktan kaçmamasını sağlamıştır. İşte bu aşamada Ungar -tezine göre- bunu sağlayan proteini saflaştırmaya çalışmıştır ve bulunduğunda maddeye "scotophobin" adını vermiştir. Başarılı bir kariyere sahip Ungar'ın gerçekleştirdiğini öne sürdüğü çalışma, Science dergisinin hakemi Ste-

wart tarafından bir buçuk sene bekletildikten sonra -aleyhine yorum içeren bir yazı da eklenerek- basılmıştır. Artık, Ungar yalnızdır. Meslektaşlarının eleştirileri çok yoğunlaşmıştır. Birkaç yıl sonra, makromoleküllerle belleğin taşınma fikri iyice askıya alınmış ve özellikle Ungar'ın ölümüyle artık bu fikir terk edilmiştir.

Bilim adamlarını yıllarca meşgul etmiş bu konu hakkında dünyadaki en

Bellek proteinlerle taşınabilir mi?

saygın bilimsel dergilerde, özellikle Nature'da yayımlanan birçok bilimsel dergi vardır. Belleğin moleküller halinde taşınabilmesi ve izole edilebilmesi, belleğin bir canlıdan bir diğer canlıya aktarılabilmesi fikrinin heyecanı ve sansasyonu, sonuçta insan olan bilim adamlarının bir kısmının belki daha az titiz çalışmalarına neden olmuştur. Özellikle bulunabilecek herhangi bir molekül Nature'da yayım yapmanızı sağlayacaksa, o molekülü ararsınız ve bu da bulmak isteğiniz deney sonuçlarını bilimin gerektirdiği nesnellikle değerlendirememize neden olabilir. Özellikle Ungar, belki duygu ve

hırslarının fazla esiri olduğundan, gerçekçi göremeyip kabullenememiş ve ölene kadar da "ab-ı hafıza"nın sihirli formülünün peşinde koşmaya devam etmiştir.

Sonsöz

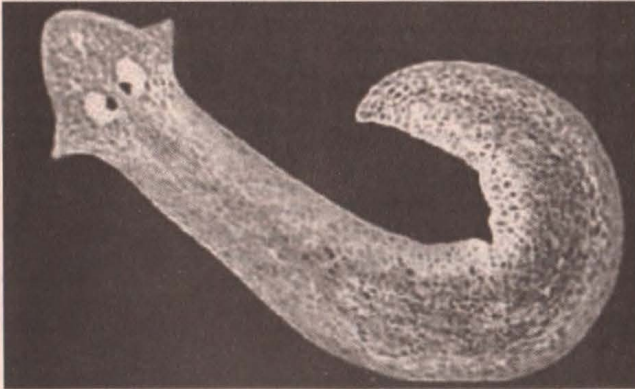
Bilimin soğuk sularını bile yer yer kaynatan bu çalışmaların daha o yıllarda çarçabuk popüler bilim dünyasına girmesi bizim için sürpriz olmayacaktır. Yüksekten savuran yazılar, belki de bellek naklinin ilende insanlara uygulanabileceği fikirleri popüler yayımlarla baş taci edildi. Ülkemizde de Bilim ve Teknik der-

gisi bu yapılan çalışmaları haberleştirmişti. Bekleneceği üzere bu popüler tezlerin çöküşü, bu tezlerin ilk duyulduğu zamanlardaki ilgiyi uyandırmadı ve hâlâ bu tezlerin geçerli olduğunun düşünüldüğünü zannediyorum. Hâlâ internet'te Ali Demirsoy'un eski yazıları dolaşmakta. Ben de bu konuyla aslında bu şekilde tanıştım. Bir arkadaşım bana makromoleküllerle belleğin taşınabildiğini, fare ve planaria ile yapılan deneyleri örnek göstererek anlatınca ben de konuyu araştırmaya başladım. Bulduğum çok iyi dergilerde yayımlanmış onlarca makale beni çok şaşırttı; ama sonra uğraşarak eski tarihli bu makalelerin yenilerinin neden gelmediğini bulabildim ve bunu paylaşmayı bir görev saydım.

Belki de modern biyolojinin gündemi ni geçmişte en çok meşgul eden hatalardan birini gördük. Pekî, bilime olan güvenimiz azaldı mı? Bence artmalı; çünkü bilimin duygusallaşarak nesnellikten uzaklaştığı bu en zayıf zamanlar, aslında bilimin bu durumda bile acz içinde uzun süre kalmadığının en iyi örneğidir.

KAYNAKÇA

- 1) Michel Morange, *What history tells us VI. The transfer of behaviours by macromolecules*, Biosci, 2006
- 2) FR Babich, AL Jacobson, S Bubash, A Jacobson, *Transfer of a Response to Naive Rats by Injection of Ribonucleic Acid Extracted from Trained Rats*, Science, 1965
- 3) FR Babich, AL Jacobson, S Bubash, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 1965
- 4) AL Jacobson, FR Babich, S Bubash, A Jacobson, *Differential Approach Tendencies Produced by Injection of RNA from Trained Rats*, Science, 1965
- 5) G Ungar, DM Desiderio, W Parr *Isolation, identification and synthesis of a specific-behaviour-inducing brain peptide*, Nature, 1972
- 6) G Ungar, L Galvan, RH Clark *Chemical Transfer of Learned Fear*, Nature, 1968
- 7) G Ungar, C Quijano-Naveiro *Transfer of Habituation by Material extracted from Brain*, Nature 1965
- 8) A Demirsoy, *Belleğin temel taşı RNA*, <https://www.turkcebilgi.net/bilim/biyoloji/bellegin-temel-tasi-265513.html> sitesinden alındı.
- 9) J. V. McConnell, *Memory transfer through cannibalism in planarians*, J. Neuropsychiat, 1962

Planaria. James McConnel, bulgularına dayanarak belleğin kimyasallar kullanarak programlanacağı zamanların yakın olduğunu düşünüyordu.

Yapay tatlandırıcılar kilo aldırıyor

İnce kalabilmek için Art arda litrelerce içtiğiniz diyet içeceklerin ve kahvenize attığınız yapay şekerlerin suçsuz olduğunu düşünüyorsunuz değil mi? Size kötü bir haberimiz var: yeni bir çalışma yapay tatlandırıcıların gerçekte kilonuzu kontrol etmenizi zorlaştırdığını öne sürüyor.

Purdue Üniversitesi, Beslenme Davranışları Araştırma Merkezi psikologlarının, fareler üzerinde yaptıkları deney sonuçlandığında, kalorisiz sakarin ile tatlandırılmış yoğurt yiyen dokuz farenin, muhtevasında her bir çay kaşığı yaklaşık 15 kalori içeren klasik glukoz konmuş bildiğimiz yoğurttan yiyen diğer sekiz fareden, daha fazla kilo aldığı ve vücudunun yağ bağladığını gösterdi.

Çalışmanın yazarlarından; Susan Swithers ve Terry Davidson bu duruma gerekçe olarak, yapay tatlandırıcıların beyini kandırdıklarını ve beyinin bir türlü tamamlanmayan kalori beklentisi içine girerek şaşırıp metabolizmayı hızlandırıldığını tahmin ediyorlar.

Swithers ve Davidson, tad alma cisimciklerinin, kendilerinden beklendiği gibi, tatlı maddeyi hissettiklerinde besinin daha yüksek kalorili olduğunu umarak beyne sinyal gönderip, sindirim sistemini hızlandırdığını, beklenen şeker sıçraması (fazladan kaloriler) bir türlü gelmeyince, beden şaşırıyor ve geri dönüp diğer yiyecekler için iştah ayarlaması yapmakta sıkıntı çekiyor. Sonuç olarak fareler, gerçek şekerli yiyeceklerle karşılaşmış olsalardı yiyeceklerinden daha fazla ve sarf edecekleri enerjiden daha az sahip enerji harcamış oluyordular.

Yazarlar, Behavioural Neuroscience (Davranışsal Sinirbilim) dergisinde "Veriler gösteriyor ki, kalorisiz sakarinle tatlandırılmış yiyecekler tüketmek, aynı yiyeceği yüksek kalorili şekerle tatlandırılmış şekilde yemekten daha fazla kilo ve yağ depolanmasına sebep oluyor." diye yazıyorlar. Diğer yapay tatlandırıcıların da, aspartam, sükrasol, ve asesülfam gibi tatlandırıcılar da aynı etkiyi yapacaktır.

Araştırmacılar elde ettikleri bulguların, Amerikan Kalp Birliğinin dergisi olan Circulation'da, geçtiğimiz aylarda yayınlanan, düşük kalorili içecek tüketen kişilerin, obezite ve metabolizmaya dair hastalık belirtileri (karında yağ birikmesi, yüksek tansiyon, insülin direnci gibi insanların kalp rahatsızlığı ve diyabet riskiyle karşı karşıya bırakan çeşitli sağlık sorunları) konusunda yüksek risk taşıdıklarını içeren başka bir çalışmayla da kanıtlandığını ileri sürüyorlar.

Ancak yazarlar bu konuda daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu da belirtiyorlar. Sonuç olarak, farelerde, doğal sevgilere aykırı biçimde gerçekleşebilen bu durumun peşinen insanlar için de geçerli olacağı anlamını çıkaramayız.

Yine de, bu yapay tatlandırıcıların sağlıklı ve zinde olmak için tek yol olduğunu düşünen insanlar için bir uyarı olmalıdır.

Çev.: Erdem ERGEN.

Kaynak: (Scientific American)

Çocukluk travmalarının genetiği

Genleri, istismara uğramış çocukları gelecekteki duygusal çöküntülerinden koruyabilir mi? Bazı insanların nasıl olup da hastalanmalarını takiben başkalarından daha hızlı bir biçimde toparlanabildiklerini merak etmediniz mi? Bazıları

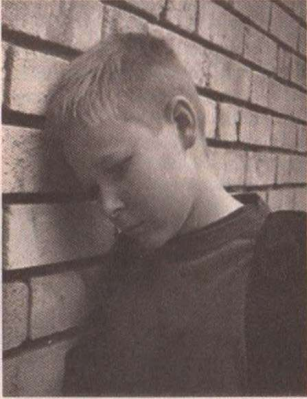
hayat boyu depresyon veya benzer sinirsel problemlerle yaşamak zorunda kalırken nasıl oluyorsa bazıları böylesi travmaları kolayca atlatabiliyor? Bu konuda genlerin önemli bir rol oynadıkları, yayınlanan yeni çalışmalarda sıklıkla vurgulanmaya başlandı. Archives of General Psychiatry adlı dergide bir araştırmacının ulaştığı sonuçlara göre: duygusal açıdan istismar edilmiş ancak CRHR1 olarak adlandırılan (strese karşı vücudu savunan) gene sahip olan çocuklarda depresyona, yetişkinlerden çok daha az rastlanıyor. Bu çalışmaya gerçekleştiren ekipten Emory Üniversitesi Tıp Fakültesi psikiyatri doçentlerinden Kerry Ressler' göre bu bulgu, depresyon tedavilerinde yeni bir çıkış açabilir. Çocukluk çağındaki istismar ve erken dönem stresin, yetişkinlikte görülen depresyonun sebeplerinin başında geldiğini belirten Ressler'e göre böyleli olumsuzlukların önlenmesini de sağlayabilecektir.

(Archives of General Psychiatry)

Basınç altında: Kraliyet Deniz Kuvvetleri keçilere vurgun yedirmekten vazgeçti.

İngiliz Savunma Bakanlığı'ndan bu hafta yapılan bir açıklamada, ani basınç farklılığından kaynaklanan (vurgun yemek olarak da adlandırılan) hastalığın tedavisinde yöntem geliştirmek amacıyla yapılan deneylerde, keçilerin kobay olarak kullanılmasına son verildiğini açıkladı. Dalgıçların derin noktalardan su yüzeyine çok hızlı çıkmaları esnasında, kandaki nitrojen balonlarının denge ve solunumu bozması sonucu meydana gelen ve 'vurgun yemek' olarak da adlandırılan, acı verici ve hayati tehlikesi bulunan bu hastalıkla mücadele amacıyla keçilerin kobay olarak kullanıldığı (keçiler insanlara benzer solunum sistemleri olduğu için kobay olarak tercih edilmişlerdi) Kraliyet Deniz Kuvvetleri tarafından, 2000 yılına kadar 400 kadar deney yapıldı.

(Ministry of Defence; BBC)

Bush yönetiminin 2009 Bilim bütçesi

Beyaz Saray'ın bu hafta açıkladığı, 2009 yılı tahmini bilim bütçe tasarısının; küresel ısınmaya ilgili olarak gözlem yapan uydular ve benzeri alanlardaki harcamalar, geçmiş döneme göre arttırılırken, Ulusal Sağlık Enstitüsü ve ilaç ve Besin İdaresi (FDA) içinse yeni kaynaklara yer verilmemiş. Senato Bütçe Komitesi'nden Cumhuriyetçi senatör Judd Gregg, Associated Press'e yaptığı açıklamada, bu bütçenin seçim yılı içinde olduğumuz gözönüne alındığında kimse'nin çok fazla dikkatini çekmeyeceğini belirtti.

(Fiscal Year 2009 Budget;

Associated Press)

Ürkütücü gelime: Aç gözlü kemirgenler Bangladeş'e akın ediyor.

Evimize giren küçük bir fare'nin mide-mizi bulandırması karşısında, Bangladeş'in fakir yerleşim yerlerindeki insanların fare istilası karşısında neler hissedebileceklerini varın siz hayal edin. BBC News'in verdiği habere göre kafiller halinde fareler, Bangladeş'in bazı bölgelerini istila etmiş durumda. Yerel anlatılara göre 50 yıldan beri böylesi bir istila görülmemiş. Özellikle bambuların çiçeklendiği dönemlerde görülen fare istilala-

rından farklı olarak, bu olayda bambunun yanı sıra, tarlalarda bulunan tahıl ürünleri de saldırıya uğramış durumda. Birleşmiş Milletler Kakinma Programı (UNDP) sözcüsünün BBC'ye yaptığı açıklamaya göre; Hindistan sınırına yakın bir bölge olan Chittagong'da yaşayan 150 bin kişi bu fare istilası yüzünden açlık tehlikesiyle karşı karşıya. UNDP sözcüsünün açıklamasına göre; bölgedeki tarlalar fare delikleri dolu ve insanlar bu yüzden bitki kökleriyle beslenmek zorundalar. Sadece bambu çiçekleriyle yetinmeyen, bu doymak bilmez yaratıklar, aşırı beslenmeleri sebebiyle sayısal olarak normalden 4 kat daha hızlı çoğalırlarken, normalden daha iri cüsseli bir hale geldiler.

Kemirgen müfrezelerinin istila ettiği bir başka yer de, geçtiğimiz sene kemirgen saldırıları sebebiyle 'afet bölgesi' ilan edilen Hindistan'ın komşu Mizoram eyaleti. Mizoram eyalet yöneticileri, başbaşa kaldıkları bu felaketin üstesinden gelebilmek için, öldürülen fare başına ödül vermeye karar vermeye karar verdiler. Eyalet yöneticilerinin belirttiğine göre; normalden fazla pirinç dağıtma ve benzeri bazı özendirici ödüllerin yanı sıra öldürülen fare (getirilen kuyruk başına 2 rupi) başına ödül verilmeye başlanmış, bu sayede Ekim ayından bu yana 1,2 milyon fare itlaf edilmiş.

BBC

Obezite sağlık harcamalarını yatlatıyor

Her zaman sipariş verdiğiniz yemeğin büyük porsiyonunu istediğiniz zaman, aynı anda herkesin bütçesine de bir katkıda bulunduğunuzun farkında mısınız? Plos Medicine 'de yayınlanan bir makaleye göre; 'obeziteden korunma' halk sağlığının gelişimi konusunda önemli, etkin ancak (bütçeye yük getirmeyen) bir yöntem. Aşırı kilolu ve obez bireylerde (ABD'deki yetişkinlerin 1/3'ü bu kategoride) diyabet ve kalp-damar hastalıkları yaygınlaşırken, erken yaşta ölümler de bu nedenle artmaktadır. Zayıflamak, hiç şüphesiz bu tip hastalıklarla-

rın tedavi harcamalarını azaltmakta. Ancak birikimler üzerinde sağlık harcamalarının oluşturduğu esas yük, (önemsiz de olsa) ileriki yaşlarda görülen rahatsızlıkların tedavisinde harcanmakta. Bu nedenle, yaşadığınız topluma bir iyilik yapmak istiyorsanız, yumulun yemeğe ve ölün!

Plos Medicine

Erkeklerin video oyunlarına bağımlılığı beyin yapılarından mı kaynaklı?

Erkeklerin video oyunlarında kadınlarla karşılaştırıldığında daha başarılı tutkulu oldukları bir sır değil. Ancak bugün artık, bunda beyin hangi bölümünün sorumlu olduğu konusunda daha iyi bir fikrimiz var. Stanford Tıp Fakültesi'nden araştırmacılar, video oyunu oynayan kadın ve erkeklerin oyun anında beyinlerini taramak amacıyla fonksiyonel manyetik rezonans (fMRI) kullandılar. Yapılan araştırmada, erkeklerin ödül ve bağımlılıkla ilgili mesocorticolombic merkezlerinin daha fazla hareket gösterdiği tespit edilmiş. Ödül evresinde, uç yapı arasında nucleus accumbens, amygdala ve orbitofrontal cortex'de erkeklerin daha güçlü bağlar kurdıkları görülmüş. Araştırmada ayrıca erkeklerin, oyunda başarıları arttıkça beyinlerinin daha da aktif bir hale geldiği de tespit edilmiş. Yukarıda belirttiğimiz sonuçlara ulaşan bu araştırma, kaç tane video oyun bağımlısı erkeğin, baba evinde gerçek kız arkadaşları olmaksızın yaşadıkları konusunda bir sonuca ulaşamamış!

Journal Of Psychiatric Research

By JR Minkel, Lisa Stein and

Larry Greenemier

(Çev. İbrahim ERDOĞAN)

Kaynak: (Scientific American)

Bir Us ve Bilim Savaşçısı Cemal YILDIRIM'a Armağan

Derleyenler: Hürkan Çelebi, Kumru Arapgirişli, Nurtaç Ekşi,
Ruken Kızıler, Yaman Örs

Cemal Yıldırım, kendi tarihini yaratılardan...

Babası tarafından ilkokula bile gönderilmek istenmeyen ve buna direnen Yıldırım, ahırdan bozma bir Köy Enstitüsü'nde başlayan eğitimini ABD'de Indiana Üniversitesi'nde eğitim felsefesi ile bilim felsefesi alanlarında yaptığı doktorayla sürdürür, profesörlüğe yükselir. 1925'te başlayan mücadelelerle dolu bu yaşam serüvenine on beş telif, iki de çeviri eser dahil eder. Bilimsel makaleler, araştırma raporları, bildiriler, inceleme yazıları bunları izler. Böylece, yaşamı ve eserleriyle her türlü bağnazlığa karşı "Aydınlanmacı" saflarda yer alır. "Felsefenin evrensel amacı, dünyayı ve yaşam anlayışımızı utsal düzeye işlemek, ilgi alanımızda bize kavramsal açıklık sağlamaktır. Felsefe, 'çözüm' diye getirdiği sonuçlardan çok, ele aldığı sorunlar, sorunlara yaklaşım biçimiyle kimlik kazanır." yorumunu yapan Cemal Yıldırım, Hans Reichenbach'ın Bilimsel Felsefenin Doğuşu (The Rise of Scientific Philosophy) adlı başyapıtını Türkçeye kazandırır ve seksenli yıllardan itibaren ülkemizde bilimsel felsefe akımının ve bilim felsefesinin önde gelen adı olarak tanınır. Bir Us ve Bilim Savaşçısı adlı bu kitap, otuzun üzerinde bilim insanının ve felsefecinin katkısı sonucunda ortaya çıkmıştır. Derleyiciler ise, bilim ve bilimsel felsefe çevresinin üyeleridirler.

Haziran 2008, 630 Sayfa, Imge Yayınevi

Burjuva Werner SOMBART

Sombart'ın bu klasik çalışması burjuvazi üzerine kaleme alınmış bir şaheser sayılmalıdır ve tarih sahnesinde burjuvazinin yarattığı büyüü anlatabilmek için Sombart'ın eserine tekrar tekrar dönmek gerekir.

Kitap boyunca yazar birçok tezin yanında o ünlü tezini ayrıntılarıyla işlemektedir: Tinsel ve ruhsal öğelerin ekonomik yaşama olan etkisi... Sombart'ta burjuvazi bir "zihniyet" olarak vardır ve modern dünyanın derin kökleri bu "zihniyet"e kadar uzanmaktadır. Sombart, yapıtını şu ironiyle takdim etmektedir: "Zeki bir adam bir gün iyi bir kitabın tek bir tümceyle özetlenebileceğini söylemiş. Eğer bu doğruysa benim kitabımı iyi kitaplar kategorisine sokulamaz; tek tümcede ısrar edildiği takdirde şöyle bir şey söylememizde umarım bir sakınca yoktur: Kapitalist zihniyet sorununun doğası ve kökenleri olağanüstü bir

şekilde karışık olup bugüne kadar sanıldandan ve sandığımdan çok daha karmaşık bir şeydir."

Mart 2008, 363 Sayfa, Doğu Batı

Çocuk ve Vatan Zeki SARIHAN

Araştırmacı-yazar, Ulusal Eğitim Derneği Genel Başkanı ve Öğretmen Dünyası dergisi genel yayın yönetmeni Zeki Sarıhan'ın Çocuk ve Vatan-Beyceli Köyünde Son Yüz Yıllık Değişim adlı yerel tarih çalışması, geçtiğimiz ay Öğretmen Dünyası'ndan kitap olarak yayımlandı. Daha önce 20 kitabı yayımlanmış ve 1990'da dört ciltlik Kurtuluş Savaşı Günü adlı kitabı ile Afet İnan Tarih Araştırmaları, 2006'da ise Kurtuluş Savaşı Kadınları kitabı ile Yunus Nadi Sosyal Bilimler Ödülüne değer görülen Sarıhan, araştırma, anı, deneme türlerinin bir karışımı olan yeni kitabı Çocuk ve Vatan'da, yaşadıklarına, Fatsa'nın Beyceli köyünde yaşlılardan dinlediklerine ve bazı belgelere başvurarak Fatsa'nın Beyceli köyündeki son yüz yıllık değişimi ortaya koymaya çalışırken bir insanın doğup büyüdüğü köyü siyasi vatanın küçültülmüş bir örneği olarak ele alıyor ve bunun insan kişiliğinin oluşmasındaki etkilerine dikkat çekiyor

Beyceli Köyünde kapitalizmin gelişmesini, 1960 sonrasında "Aydınlanma hareketi"nin Beyceli'ye nasıl ulaştığını ve bunun 1971 ve 1982 genç darbeleriyle nasıl söndürüldüğünü, köydeki sınıflar ve mülkiyetin durumunu ele alan kitapta şu bölümler bulunuyor: Dikili Bir Ağaç Olmak, Vatan İçin Dökülen Kanlar, Üzerinde Dolaştığımız Toprak, Yalylardan İnen Çepniler, Ocak, Çarık ve Kara Lastik, Tanrı Cennet Cehennem, Yollar Uzak Gelemedim, Buğday Mısırsı Kara Pancar, Hayvan Peşinde, Başak, Kırca, Aydınlanma Yılları, Sınır Taşları, Köydeki Sınıflar, Döve Vura Alınan Tarlalar ve Ortaklaşmacılık, Jandarma ve Tahsildarlı Yıllar, Vatanın Çileli Kadınları, Geleceğin Beyceli Köyü, Kişiliği Oluşmada Vatanın Rolü.

Nisan 2008, 215 sayfa, Öğretmen Dünyası Dergisi Yayınları, Ankara

Felsefe ve Doğa Bilimleri Doğan ÖZLEM

Hume'un, doğa bilimini var kılan temel ilkelere biri olan nedensellik ilkesi üzerine 18. yüzyılın ilk yarısında geliştirdiği köktenci eleştiriden sonra, aynı yüzyılın ikinci yarısında Kant, günümüzde yeniden güncellenen ve bu kitabın ilerideki bölümlerinde üzerinde durulacak olan bir bilim eleştirisi ortaya koymuştur. Ancak Hume'dan ve Kant'tan sonra, bilim üzerine bu reflek-

siyon (derin düşünme) ve sorgulama, geçen yüzyılın sonlarına ve hatta 20. yüzyılın başlarına kadar, kesik, süreksiz, bölük pörçük ve etkisiz kalmıştır. Bunda, doğa bilimlerinin sonuçlarının endüstriyel ve teknolojik uygulamalarla toplum yaşamına getirdiği katkıların büyük rolü olmuş. Özellikle "Aydınlanma felsefesi"nin en tipik göstergesi olan ilerlemeci dünya görüşü, en büyük desteğini ve tanıtını bilimde (doğa biliminde) bulmak istemiştir.

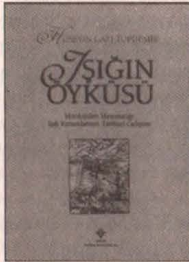
Böylesine itibarlı bir konuma sahip olan bilim karşısında, bazı filozofların bir bilim eleştirisi geliştirmek konusunda bilinçli veya bilinçsiz bir oto sansür uyguladıkları bile tahmin edilebilir. Bilime duyulan güven öyle bir dereceye varmıştır ki, bilim karşısında felsefenin gereksizliğini ve yararsızlığını ileri sürenlere, hatta felsefeye ölüm ilanları çıkartanlara rastlanmıştır. Bu tartışma çerçevesinde kitapta felsefe ve doğa bilimlerinin temel karakteristikleri yorumlanmakta, her iki alanın ortaya çıkış şekilleri, birbiriyle ilişkisi ve barındırdığı yönetsel sorunlar, klasik düşünsel akımların yeniden gözden geçirilmesi suretiyle okuyucuya sunulmaktadır.

Mart 2008, 264 Sayfa, Doğu Batı

İşığın Öyküsü Hüseyin Gazi TOPDEMİR

Doğal bir olgu olarak ışık, insanlığın en eski dönemlerinden bu yana hep bir merak ve ilgi konusu olmuştur. Tarihsel serüveni, onun insan yaşamında son derece önemli ve belirgin bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Gizemli doğası ise başlangıçta söylenmeye, dine, felsefeye ve nihayet bilime, adeta sonsuz bir malmaze oluşturmuştur. Her toplum kendi deneyimleri ve gelişmişlik düzeyiyle ilintili olarak bir "ışık efsanesi" yaratmış ve kendisini bu yolla ifade etmeyi denemiştir. Sonunda, yaşamın her alanında yer almayı başarmış olan bilim, ışığı da en iyi şekilde betimlemiş, anlaşılmasını sağlamış ve doğru bir şekilde anlamlandırmıştır.

Çalışmanın sınırları belirlenirken, optikte ortaya çıkan gelişmelere bağlı olarak bir sınıflandırmaya gidilmiş ve öncelikle ışığın kaynağı ve hedefi konularından başlayarak doğrudan görme, yansıma, kırılma ve renklerin oluşumu konularında ileri sürülmüş kuramların tarihsel gelişimine değinilmiş, daha sonra da ışığın niteliği konusunda ortaya çıkmış olan tartışmalar ele alınmıştır. Bu nedenle kitap iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Buna göre, birinci bölüm klasik optik problemlerinin tartışıldığı klasik dönem, ikinci bölüm ise ışık olaylarının problematik ve sistematik bir biçimde ele alındığı modern dönem kuramlarına ayrılmıştır. Bununla birlikte, bu çalışmada ışığın doğasıyla ilgili düşüncelerin, Aristoteles, İbn el-Heysen ve Isaac Newton tarafından yapılan etkin bireysel çalışmalarla nasıl biçimlendiği, aynı zamanda tarihsel gelişme içerisinde ortaya çıkan yeni olgulara bağlı olarak bunların ne gibi değişimlere uğradığı ve optiğin bugün yerleşmiş olan genel kavramlarının bu gelişmede yer

alan düşüncelerden nasıl türetildiği konularının da ayrıntılı olarak sergilenmesine çalışılmıştır. Bu yapılırken de, kavramlar, problemler ve çözüm önerileri, arkasında yatan temel fiziksel ve psikolojik faktörler, fiziksel bütünselliği bulunan bir bakış açısı içerisinde ele alınmıştır. Bundan dolayı, tarih öncesi dönemlerden yirminci yüzyıla kadar optik bilginin kronolojik dökümünün yer aldığı üçüncü bir kısım ile meslekten olmayan insanların da yararlanabilmesini sağlayacak şekilde optik biliminin temel kavramlarının açıklandığı dördüncü bir kısım daha eklenmiştir.

Kitap, bir bütün olarak ışık ve ışığa bağlı olaylarla birlikte görme olgusunu hem bilimsel bilginin gelişim süreci içerisinde hem de en eski uygarlıklardan günümüze kadar bilim üretmiş, bilime sahip çıkmış uygarlıklar açısından aydınlatmaktadır. Bu özelliğiyle alanında her zaman bir başvuru yapıtı olacak niteliktedir. Ayrıca kitapta incelenen problemlerin anlaşılmasını kolaylaştırmaya yönelik 150'den fazla resim ve şekil bulunmaktadır.

2007, 398 Sayfa, TÜBİTAK

SCHILLER Hazırlayan ve Çeviren: Gürsel AYTAÇ

Thomas Mann: Schiller'in kendine özgü büyüklüğünden söz etmeye bir kez başladım mı, sonunu getirmek hiç kolay değildir; bu, Goethe'nin daha bilge tabiat sultanlığının bile sunmadığı bir büyüklük: soylu, uçarı, ateşli yükseltici, evren sarhoşu ve hümanist kültür eğitici...

Theodor W. Adorno: Biz eğer Schiller'i bizim çağımızın da çağdaşı olarak korumak istiyorsak, eserlerindeki tarihsel sürecin hayırsızlığı hakkında gerçekçi bir bilinci kanıtlayan unsurları öne çıkarmak zorundayız; sonra ise onu, modernleşme sürecinin olumsuz sonuçlarını sıralayan ve edebiyatın eleştirel bir konseptine alan bir çözümleyici olarak yorumlamalıyız. Schiller, bu açıdan bakıldığında asla Alman idealizminin bir "saray şairi" değildir; tersine, bir uzlaşma estetiğinin çaresizliğinden haberdar olan ve modern dünyanın çelişkilerine göğüs germeye çalışan özeleştirici bir modernizmin öncüsüdür.

Gürsel Aytaç: Schiller, Alman edebiyatının sayılı klasiklerinden olduğu gibi, Alman edebiyat tarihinde klasisizm akımının da Goethe'nin yanında temsilcisi. Onu Türk edebiyat dünyası kabataslak, en azından bir isim, bir aydınlanma, bir özgürlük savaşçısı olarak tanır. Daha yakından tanıyanlar içinse Schiller öncelikle bir şair, bir tiyatro yazarıdır. Onu daha da yakından tanımak isteyenler, düşünce dünyasını yansıtan felsefi yazılarına girmek zorundadır. İşte bu görüşle Schiller kitabını hazırlarken ağırlığı onun düşünce yazılarına vermek istedin.

Mart 2008, 285 Sayfa, Doğu Batı

Matematiğin B&Ü'sü

Okullarımızdaki matematik (12)

Analitik geometri

Bu yazımızda ele aldığımız konu belli: **Ortaöğretimde** (10. ve 11. sınıflarda okutulan) **Analitik Geometri**. (Bizim simgelememizle A/G1.) Ne yapıldığı, nasıl yapıldığı ve çocuklarımızın neden öğrenemediği... Ne yapalım? Gelin önce bakanlığımız konuyu nasıl programlıyor ona bakalım. www.meb.gov.tr/ den bakanlık sitesine girelim; *Ortaöğretim Analitik Geometri Ders Programı* yazalım. 222 yanıt! Açılmayan PDF veya zipli dosyalar, çizelgeler, yöntem ve teknikler, çalışmalar, projeler, din derisi ile birlikte analitik geometri... Bir tür çöplük. 11. yanıtta ders programını buluyoruz:

"A/G 1. I. 1. Doğrunun analitik incelenmesi

(Analitik düzlemde uzaklığı kavrayabilme, uygulayabilme. Doğru denklemi, uygulaması. Çemberin analitik kavramı (Siz ıterseniz şaşırın; bakanlık şaşmaz), uygulaması.)

2. Düzlemde vektörler

II. 1. Koniklerin analitik incelenmesi

(Elips, hiperbol, parabol)

2. Uzayda vektörler, doğru ve düzlemin analitik incelenmesi

(Dik koordinat denklemleri, Uzayda vektörler, iç çarpım. Doğru ve düzlem denklemleri, Lineer denklem sistemleri.)

Düşünen bir öğrencinin sorabileceği hiçbir sorunun yanıtı yok: S1. Neden çember doğrunun, lineer denklem sistemleri vektörlerin altında? S2. Analitik geometri ne? Somut yaşamda nasıl kullanacağız? S3. Neden analitik geometri analitik? S4. Bu sıralama nasıl yapılmış? S5. Burada neyi ezberleyeceğiz, neyi türetip uygulayacağız? S6. Bu programı hazırlayanlar bu konuyu bildiklerini söyleyebilirler mi?..."

Ders kitapları bu programı izlemek zorunda; onları atlادık. Daha çok emekle yazılmış bir kitap aradık, bulduk: Hüseyin Özel Bey'in *Geometri I-II ve Analitik Geometri*. Hüseyin Bey çok çalışmış, kitabını özenle yazmış. Ama o da bu yapının öğretmeni. Büyük olasılıkla, Analitik Geometriyi kuran Dekart'ın çalışmalarını da, amacını da bilmiyor; *Analitik Geometri ne?* diye sorulsa o da yanıtlıyamıyor. Kitabı test sistemine uygun. Bu sistemde hız önemli. Böylece hem ezber artıyor, hem düşünce çok sınırlanıyor. Test sisteminde, matematiğin en önemli sorusunun "*Neden?*"ın yeri yok.... Düzenlemesi şöyle:

"Doğrunun analitik incelemesi (Dik koordinatlar sistemi, ve noktanın koordinatları bunun başında) — İki nokta arasındaki uzaklık — bir doğru parçasının orta noktası — bir doğrunun

eğim açısı ve eğimi — Doğru denklemi (bunun altında eğimi ve bir noktası bilinen ve iki noktası bilinen doğrunun denklemi) — Bir doğrunun eksen parçaları cinsinden denklemi — Kesişen iki doğru arasındaki açı — Bir noktanın doğruya uzaklığı — Paralel iki doğru arasındaki uzaklık — Kesişen iki doğrunun açıortay denklemi — Bir doğru parçasını verilen bir oranda bölen nokta — Üçgenin alanı — Doğru demeti — Doğruların grafiklerini çizmek — Simetri kavramı — Geometrik yerler — Çemberin analitik incelenmesi — Çember denkleminde özel durumlar — Yarım çember denklemi — Doğru ile çemberin birbirine göre durumları — İki çemberin birbirine göre durumu — İki çemberin kuvvet eksenleri — Üzerindeki bir noktadan çembere çizilen teğet ve normal denklemleri — Dışındaki bir noktadan Çembere çizilen teğet ve normal denklemlere — Çember demeti — Vektörler (Bunun altında açıklaması, toplamı, sayı ile çarpımı, boyu, lineer birleşimi, lineer bağımlılık) — Uzayda doğru ve düzlemler — Düzlem denklemi — Elipsin merkezli denklemi — Elipsin parametresi — Elipsin doğrultmanları — Elipsin dış merkezliliği — Elipsin köşegenleri — Elipsin çemberleri — Doğru ile elipsin birbirine göre durumu — Elipste teğet ve normal denklemleri — Ötellenmiş elips denklemleri — Hiperbol — Hiperbolün denklemi — İkizkenar hiperbol — Hiperbol asimptotları — Hiperbolün doğrultmanları — Hiperbolün doğru ile durumu — Hiperbolün köşegenleri — Hiperbolde teğet ve normal denklemleri — Ötellenmiş hiperbol denklemi — Eşlenik hiperboller — Parabol — Parabolün denklemi — Parabolde teğet ve normal denklemi — Parabolün eşlilik köşegeni — Genel konik incelenmesi — Genel konik düzlemi."

Düşünen bir öğrencinin soracağı birçok soru yine yanıtsız. Biz üç tane seçelim: S1. Elli kadar farklı konu var. İki yıl okuduk, öğrendik, sınavda da başarılı olduk diyelim. Üç yıl sonra belleğimizde ne kalır? Bilgi yalnız sınav için mi? S2. Diyelim ki, öğrendik ve unutmamak. Bu bilgilerimizi nerede, nasıl kullanacağız? S3. (Bu sorumuz da özel olsun.) Son konu "*Genel konik düzlemi*" Bizim dik koordinatlar düzleminde farklı bir şey mi? Konikleri önce çok özelde öğrendik. Sonra birden (öncekilerden bağımsız) hepsinin ortak bir tanımını verdik. "İnanmıyorum." desem, ne yanıt verirsiniz? Hem çemberimizi unutu mu verdik? $ax^2+bxy+cy^2+dx+ey+f = 0$ hepsinin denklemini, ne zaman, hangisinin?

En iyisi eleştiriden (ve çocuklarımız adına soru sormaktan) vazgeçelim ve (yukarıdaki sorularımızı da unutmadan) Analitik Geometriyi biz anlatmaya çalışalım.

• Analitik geometri ne? ve Neden analitik geometri?

Analitik geometri, geometrinin temel amacı. Konum belirlemeyi sayılarla yapma. Örneğin "işte şu nokta" diye göstermeyip (3,5) noktası deme, "şu çember üzerinde" demeyip $(x-3)^2 + (y-5)^2 = 16$ fonksiyonunu sağlıyor deme. Yani cebiri geometri için (konum belirlemede) kullanma.

Neden *Analitik Geometri* denmiş? Tüm matematik dalları analitik (çözümleyici) değil mi?

Analitik geometriyi bulan Dekart bu adı kullanmamış, *Geometri* demiş. (Bu adı ilk kullanan Lacroix. (Dekart'ın 1637 de 'Geometri'sini yayınlamasından yüzyıldan fazla zaman sonra.) Ama nedense bu ad tutunmuş.) Doğru ad, ACA (Aritmetik-Cebir-Analiz)- Geometri eşlemesi (Bizim kısaltmamızla A/G1. (Sondaki rakam başka eşlemelerin de oluşundan.))

"Neden analitik geometri?" sorusuna gelince, bunu iki örnekle açıklayalım:

Ö1. Kağıt üzerinde iki noktanın belirlediği doğruyu cetvel kullanarak kolayca çiziveriyoruz. İnşaatçılar da iki yakın noktayı bileştirirken aynı geometrik yöntemi kullanıyor, düzgün bir çita ile veya iki nokta arasında ip gerekerek bu işi yapıyor. Ama ya noktalarımız çok uzaksa? Aklımıza ilk gelen ara noktalar bulmak. Ama nasıl?

Geometri yardımıyla da ara noktalar buluyoruz. Örneğin (küçük ölçekli) bir model yaparak veya *Tasarı Geometride*. (Bu geometri dalı artık üniversitelerimizde öğretilmiyor. Acaba neden?)

Ama en kolay çözüm A/G1 de. Gelin bunu (hem de üç boyutta yani uzaydaki noktalar için) örnekleyelim:

Noktalarımız N_1 ve N_2 yi koordinatlarıyla (x_1, y_1, z_1) ve (x_2, y_2, z_2) diye belirlediğimizi düşünelim.

$N_1 N_2$ doğrusu ise, $y = m_1 x + n_1$ $z = m_2 x + n_2$

fonksiyon ikilişiyile belirlenecek. Noktalarımızın koordinatları bu bağıntıları sağlayacağından,

$$y_1 = m_1 x_1 + n_1$$

$$z_1 = m_2 x_1 + n_2$$

$$y_2 = m_1 x_2 + n_1$$

$$z_2 = m_2 x_2 + n_2$$

Bu dört bilinmeyenli (m_1, n_1, m_2, n_2) dört denklem.

Buradan bilinmeyenler belirlenip doğrunun fonksiyon ikilişisi, sonra da örneğin $(z_k = z_1 + k(z_2 - z_1)/n)$ ($k = 1, 2, \dots, (n-1)$) diye belirli yükseklik aralığıyla ara noktalar bulunur. Bu dört bilinmeyenli dört denklemimizi (ACA ya dayalı başka bir matematik dalı) vektörel

$$\begin{vmatrix} u_x & u_y & u_z & 0 \\ x & y & z & 1 \\ x_1 & y_1 & z_1 & 1 \\ x_2 & y_2 & z_2 & 1 \end{vmatrix} = 0$$

diye (bellekte kolay tutulabilir bir determinant biçiminde) yazabiliriz.

Eğer elimizde yatay ve düşey açı ve işinsal uzaklık ölçümü yapan bir ölçüm aracımız varsa yukarıdaki bağıntılarımızı farklı bir A/G1 de (küresel koordinatlarda) vermemiz gerekli...

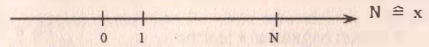
Ö2. Mars'a roket gönderdiğimizizi düşünelim. Devinimli bir model yapmak çok zor. Tasarı geometri de pek yardımcı olmaz. Sayısallaştırma (yani Mars ve roketimizin devinimlerini fonksiyonlarla belirleme) yani A/G1 burada zorunlu.

Konum problemimiz karmaşılaştıkça geometrik çözüm olanaksızlaşıyor, A/G1 zorunlu oluyor.

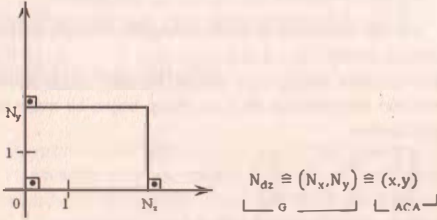
• Analitik geometri ama nasıl?

Günlük yaşamımızda bile konum belirlerken (örneğin bir kitabın kitaplıktaki yerini "orta kolonda, üstten üçüncü rafta, sağdan altıncı" diye anlatırken) sayılar kullanıyoruz. Bunu A/G1 de sistemli bir biçimde şöyle yapıyoruz.

1) Önce doğru üzerine (bir boyutta) bir noktaya 0, (onun sağındaki) ikinci bir noktaya 1 diyoruz ve bu iki nokta arasındaki uzaklığı katlayarak 2,3 veya -1, ... yı belirliyoruz. (Doğrumuzun çizdiğimiz kadarının sağ ucuna da ok koyuyoruz. Bunu *sayı doğrusu* diye adlandırıyoruz.

2) Düzlemde (iki boyutta) birbirine dik (sıfırları ortak, biri yatay, biri düşey) iki sayı doğrusu kullanıyor ve düzlem noktası, kendisinden sayı doğrularımıza inilen diklerin ayaklarına karşılık iki sayıyla belirliyoruz.

Düzlemsel dik koordinatlar sistemi için eşleme sözlüğü

NOT 1. ACAA/G'tin ön bilgisi. (Bu sınırlar içinde bile) her sayı-değişken-bilinmeyen-bilinen ayırımı yapabilmeli; gerekli tüm ACA problemlerini anlayıp çözebilmeliyiz.

NOT 2. Biz doğrunun fonksiyonu olarak $ax+by+c = 0$ formunu kullanmıyoruz. Çünkü burada bir yalancı parametre var. Düşey doğruların $x = x_0$ biçiminde ayrı bir fonksiyonla gösterilme olumsuzluğunu kabulleniyoruz.

NOT 3. $2B^*(x,y)2D$ iki bilinmeyenli (x,y) , iki denklemin kısaca yazılışı.

NOT 4. Bu küçük eşleme sözlüğümüz daha da küçültülebilir. Çünkü eşlememizde temel olan Tales ve Pisagor bağıntılarının sayısallaştırılması. Burada bu ayrımı girmiyoruz; sistem ve eşleme sözlüğümüzü bu biçimiyle ezberliyoruz. Bundan sonrasını ise türetiyoruz.

NOT 5. Sistemimizi değiştirdiğimizde, yani geometrinin

Böylece düzlemdeki her konumu, her şekli ACA da belirlemek için de bir sistem kurmuş oluyoruz.

3) Uzayda da Nuzy $\triangleq (N_x, N_y, N_z) \triangleq (x, y, z) \dots$

Sistemimizi kurduktan sonra da geometrinin tüm temel yapısını ACA'ya çeviren bir eşleme sözlüğü hazırlıyoruz.

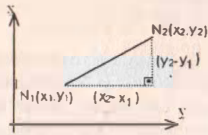
	G	ACA
• Temel öğeler • nokta		
- bilinen	N_0	(x_0, y_0) [bilinen bir sayı çifti]
- bilinmeyen	N	$(x, y) < \text{NOT 1}>$ [bilinmeyen bir sayı çifti]
• doğru		
- bilinen	d_0	$y = m_0x + n_0$ veya $x = x_0$ <NOT 2> [x,y doğru üzerindeki değişken bir noktanın koordinatları değişken sayı çifti; m_0, n_0, x_0 doğrumuzu belirleyen bilinen sayılar (parametre)]
- bilinmeyen	d	$y = mx + n$ veya $x = x_1$ [x,y doğru değişkenleri; m, n, x_1 doğruyu belirleyen bilinmeyenler]
• Temel işlemler • arakesit	$A(d_1, d_2) = N_0$	$\begin{cases} y = m_{01}x + n_{01} \\ y = m_{02}x + n_{02} \end{cases} 2B^*(x,y)2D$
• belirleme	$B(N_1, N_2) = d_0$	<NOT 3> $\begin{cases} y_1 = m_1x + n_1 \\ y_2 = m_2x + n_2 \end{cases} 2B(m,n)2D$
• Temel bağıntılar • içirme	$N_0 \in d_0$	$y_0 = m_0x_0 + n_0$ [noktaların koordinatları (x_0, y_0) doğrunun fonksiyonu ($y = m_0x + n_0$ sağlar)]
• uzaklık	$u(N_1, N_2)$	$u = \sqrt{(x_1 - x_2)^2 + (y_1 - y_2)^2}$
• aç	$\alpha(d_1, d_2)$	$\tan \alpha = m_1 - m_2 / (1 + m_1m_2)$ <NOT 4>

noktasını başka bir biçimde sayısal belirlediğimizde eşleme sözlüğümüz de tümüyle değişecek ve farklı bir A/G1 elde edeceğiz.

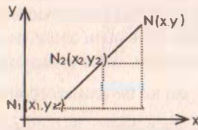
İşte Analitik Geometri (doğru ele alınır ve doğru sunulursa) bu kadar. Bundan sonrası öğrenenin (alışınca) zevkle yapacağı uygulama. Şimdi bunu (Hüseyin Bey'in kitabını kullanarak) örnekleylim:

• Doğrunun analitik incelenmesi: Başlık yanlış. İlk verdiği noktanın sayı çiftiyle eşlemesi. Sonra da eksenlerin ayırdığı bölgeler.

• İki nokta arasındaki uzaklık: Biz ezber tablosunda verdik. Burada pisağor yardımıyla kanıtlaması da var.

• Bir doğru parçasının orta noktası: Bir doğru parçasını verilen bir oranda bölen nokta (çizimde gösterildiği üzere) Tales (veya bunun sonucu benzerlik) yardımıyla kanıtlanarak verilebilir. Bu ezber tablosuna eklenebilir. Orta noktanın koordinatları ise $k = -1$ özel hali.

$$u(N_1, N_2) / u(N, N_2) = k \\ \text{ise} \\ \left[\frac{x-x_1}{x-x_2} = \frac{y-y_1}{y-y_2} = k \right] 2B-2D$$

• Bir doğrunun eğim açısı ve eğimi: (Yukarıdaki şekildeki gibi Tales yardımıyla) $(x - x_1) / (x - x_2) =$

$(y - y_1) / (y - y_2) \Rightarrow y = ((y_2 - y_1) / (x_2 - x_1))x + (x_2 y_1 - x_1 y_2) / (x_2 - x_1) \Rightarrow y = mx + n$ yani doğrunun fonksiyonu türetilir ve burada doğrunun x eksenine ile yaptığı açıya eğim açısı α denince

$\tan \alpha = (y_2 - y_1) / (x_2 - x_1) = m$ eğim diye adlandırılır.

• Doğru denklemi: Önce $y = mx + n$ bir denklem değil (iki değişkenli) bir fonksiyon. < Bu da bizim bilgilerimizin ne denli ezbere ve irdelemeden, özümlemeden uzak olduğunu gösteren bir örnek. > Türetilişi de yukarıdaki gibi.

Bundan sonra bir noktası ve eğimi verilen veya iki noktası verilen doğrunun fonksiyonunu bulma uygulama.

Birincisini yapalım: Başlangıçta doğru bilinmiyor.

Öyleyse $y = mx + n$ [Ezb. tbl.] eğimi verilmiş. $m = m_0$. Verilen bir noktadan (x_0, y_0) geçiyor. Öyleyse $y_0 = m_0 x_0 + n$ [Ezb. tbl.] $\Rightarrow n = y_0 - m_0 x_0$ w $\Rightarrow y = m_0 x + y_0 - m_0 x_0 \Rightarrow y - y_0 = m_0 (x - x_0)$.

Aynı sonucu eğim $m = m_0$. yukarıdaki bilgilerden de $m_0 = (y - y_0) / (x - x_0) \Rightarrow y - y_0 = m_0 (x - x_0)$ diye de daha kısaca bulabiliyoruz. Ama biz birinci çözümü üstün buluyoruz; çünkü genel; soruları bilinmeyen alacaksın, verilen bilgileri kullanacaksın ve parametreleri bulacaksın....

• Bir doğrunun eksen parçaları cinsinden denklemi: Yani fonksiyonun eksen parçaları ile ifadesi.

Doğrumuzun eksenleri kesim noktalarının koordinatlarını (sıra ile) $(p, 0)$ ve $(0, q)$ diye parametrik belirler ve genel çözümüümüzü uygularsak,

$$y = mx + n \Rightarrow \begin{cases} 0 = mp + n; & q = n \\ 2B-(m,n) & 2D \\ n = q & m = -q/p \end{cases} \Rightarrow y = (-q/p)x + q \Rightarrow x/p + y/q = 1$$

< Bu başlık altında ezbere aktarımın bir örneği daha verilmiş. Biz atlayalım. >

• Kesilen iki doğru arasındaki açı: Kanıtlama trigonometri yardımıyla yapılmış. (Bu geometri yardımıyla da yapılabilir.)

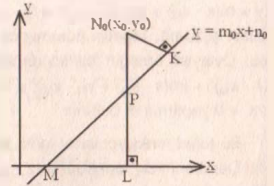
$$\alpha(d_1, d_2) = |\alpha d_1 - \alpha d_2| \Rightarrow \tan \alpha = |\tan \alpha d_1 - \tan \alpha d_2| / (1 + \tan \alpha d_1 \times \tan \alpha d_2) \Rightarrow \tan \alpha = |m_1 - m_2| / (1 + m_1 m_2)$$

Bundan sonra paralellik ve diklik koşulları (sıra ile)

$$\tan 0 = 0 \Rightarrow m_1 - m_2 = 0 \Rightarrow m_1 = m_2 \text{ ve } \tan \pi/2 =$$

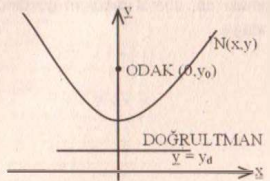
$$\infty \Rightarrow 1 + m_1 m_2 = 0.$$

• Bir noktanın doğruya olan uzaklığı: Ölçülen uzaklığın verilen doğruya dik bir doğru üzerinde bulunmasından yararlanarak, aranan uzaklık $u(N_0, d_0) = |y_0 - (m_0 x_0 + n_0)| / \sqrt{1 + m_0^2}$ diye türetilmiş. Biz bu formülü ezber tablosuna eklemiyoruz. Türetiliş özelede uygulanmasını öğütüyoruz. (Önce diklik koşulundan uzaklığın üzerinde bulunduğu doğrunun eğimini, sonra (bir noktası ve eğimi yardımıyla) fonksiyonunu, iki doğrunun kesim noktası olarak uzaklık tabanını, en sonunda da iki nokta arasındaki uzaklığı özelede bularak.)

Ayrıca bu (şeklimizi izleyerek) $M(-n_0/m_0, 0)$, $P(x_0, (m_0 x_0 + n_0))$, $L(x_0, 0)$ ve buradan (iki nokta arasındaki uzaklık yardımıyla) $u(M, L)$, $u(M, P)$, $u(N_0, P)$ bulunup (benzerlik kullanılarak) $u(N_0, d_0) = u(N_0, k) = u(M, L) \times u(N_0, P) / u(M, P)$ biçiminde de bulunur.

Son olarak (analiz biliniyorsa) $u(N_0, d) = u((x_0, y_0), (x, m_0 x +$

n_0)min de çözümdür. (Bu son çözüm, genelliği nedeniyle (yani bir nokta ve bir eğri veya iki eğri arasındaki uzaklığı da verdiğinden) önemli.)

Yazımızın sınırına yaklaştık ama, sanırsız, A/G1 in sistemli sunumunu yeterince açıkladık, örnekledik. Bu sistem çember veya parabol, elips, hiperbol için de değişmiyor.

Önce eğrimizin geometrik tanımından (ve ezber tablomuzu kullanarak) eğrimizin fonksiyonunu belirliyoruz. Sonra da ACA bilgimiz yardımıyla (ve geometrik ek bilgimizi ACA ya çevirerek) soruları uygulama olarak yanıtlıyoruz. Şimdi buna da bir iki örnek verelim:

• *y* eksenli simetri eksenli olan bir parabolün fonksiyonu:

odak $(0, y_0)$, doğrultman $y = y_d$ olacak. Parabolün geometrik tanımından ise,

$$\sqrt{x^2 + (y - y_0)^2} = y - y_d \text{ yazıyoruz. Bunu düzenleyince de,} \\ y = x^2 / (2(y_0 - y_d)) + (y_0 + y_d) / 2 \text{ elde ediyoruz.}$$

Tepe noktasının koordinat merkezinde olmasını istiyorsak $y_0 + y_d = 0$ olmalı. Fonksiyon da $4y_0y = x^2$.

• Verilen bir (x_N, y_N) noktasından verilen bir $(x - x_M)^2 + (y - y_M)^2 = R^2$ çemberine çizilen teğetlerin fonksiyonları: Bizim için bu da bir uygulama. Verilen noktadan geçen tüm doğruların parametrik fonksiyonu $y = m(x - x_N) + y_N$. Bunların verilen çemberle [gerçek veya sanal] kesim noktaları $[y = m(x - x_N) + y_N, (x - x_M)^2 + (y - y_M)^2 = R^2] \Rightarrow 2B^-(x, y) \Rightarrow 2D$ sisteminin çözümü. Teğetlik durumunda ise iki katlı kök söz konusu. Öyleyse örneğin birinci denklem ikincide yerine konup $(x - x_M)^2 + (m(x - x_N) + y_N - y_M)^2 = R^2$ denklemine diskriminant $\Delta = 0$ yapılırsa m bulunur.

Bu teğet fonksiyonlarını farklı bir yöntemle de belirleyebiliriz: Çemberimizin fonksiyonu $(x - x_M)^2 + (y - y_M)^2 = R^2$. (Analiz bilgimizle) türevini alırsak $2(x - x_M) + 2(y - y_M) y' = 0$. Burada $y' = m$ teğetin eğimi. Bu nedenle çember üzerindeki (x_C, y_C) noktasından çizilen teğetin fonksiyonu

$$y = -(x_C - x_M) / (y_C - y_M)x + y_C - ((x_C - x_M) / (y_C - y_M))x_C \\ (y - y_C)(y_C - y_M) + (x - x_C)(x_C - x_M) = 0. \text{ Bunun verilen } (x_0, y_0) \text{ noktasından geçmesini bulmamız için } x_C, y_C \text{ yi bilinmeyen almamız ve} \\ [(x_0 - x_C)(x_C - x_M) + (y_0 - y_C)(y_C - y_M) = 0, (x_C - x_M)^2 + (y_C - y_M)^2 = R^2] \Rightarrow 2B^-(x_C, y_C) \Rightarrow 2D \text{ sisteminden } x_C, y_C \text{ yi bulmamız gerekli.}$$

İşte A/G1 böyle sunulur ve irdelenirse matematik. Bunun dışında A/G1 den bazı bir şeyler ve bellemesi de, bellekte tutulması da, somut problem çözümünde kullanılması da çok zorlaşır.

Son olarak bazı (karşıt) sorular oluşturup yanıtlayalım.

S1. Bunu yalnız biz mi biliyoruz?

Y1. Bu tartışmayı kişiselleştirme; toplumcu düşünce sisteminde yeriolmayan bir soru. Yine de hatırına böyle bir soru gelen biri önce A/G1 kitaplarını incelemeli, bu yazı ile karşılaştırmalı. Ne yazık ki bizde kitaplar yabancılardan, ... aktarma yazılıyor; konuyu ayrıntılı irdelenmeden, özümleden. (Yazılarımıza hiç tepki almamamız da bunun bir kanıtı değil mi?

umutakas@gmail.com'a tepkiler gelmesini ne çok isterdik !)

Dekart'ın *La Geometriesini* okumuş matematik profesörümüz acaba var mı?

S2. A/G1 bu kadar mı?

Y2. Doğaldır ki, değil. *Dik koordinatlar sistemiyle kurulan düzlemsel A/G1 in Temel Yapısı* bu kadar. Boyut artırılarak (üç boyutlu, çok boyutlu), sistem değiştirilerek (silindirik, küresel, ... koordinatlar) veya Öklit geometrisinden ayrılarak (hiperbolik, silindirik, ... A/G1) farklı temel yapılar ve böylece farklı A/G1 ler oluşturabiliriz. Ayrıca (Ayrı bir matematik dalı vektörel hesabı kullanarak) konumu vektörlerle (yani sayı kolonlarıyla) sayı-sallaştırarak ve buna analizi de eklersek bilimi en üst düzeyde belirleme dilini, *vektörel analizi* buluruz. Bu da farklı bir A/G1.

S3. Bu tür bir anlatım öğrenciye daha zor gelmez mi?

Y3. Önce bilelim: İki türlü zor var. (1) birim zamanda, örneğin başlangıçta zor, (2) bir hedeftte, örneğin belirli bir bilgi düzeyine ulaşmada zor. Buradaki sistemli sunum birinciye göre daha zor, ikinciye göre çok daha kolay. Bu savımızı bir örneklerle somutlaştıralım:

(1) Verilen bir (x_0, y_0) noktasının verilen bir $y = m_0x + n_0$ doğrusuna uzaklığını (kanıtsız) $u(N_0, d_0) = (y_0 - (m_0x_0 + n_0)) / \sqrt{m_0^2 + 1}$ diye verince öğrenci için soyutta uygulama (yani sınav sorularını yanıtlama) çok kolay. Ama yalnızca, doğruluğunu bile tartışamayacağı bir bağıntıyı; özele uygulamayı öğrenmesi olacak.

(2) Ama soruyu buradaki yöntemlerle yanıtlarsa A/G1'i tümüyle öğrenmiş, özümlemiş olacak ve karşısına çıkan tüm soyut veya somut probleme uygulayabilecek.

S4. Test sınavları?

Y4. Matematiği (burada özelde A/G1 i) matematik olarak öğrenen bir öğrenci, test sınavlarında hangi hıza ulaşacağını da, bunun için ne denli özelde ezberleyeceğini de kendisi belirleyebilir.

Çetin Ceviz Problemleri

Bu köşemizde, eğlenceli zeka oyunları, matematik ve fizik soruları bulacaksınız. Sorular, çıraklık, kalfalık ve ustalık başlıkları altında zorluk derecelerine göre sıralanacaktır. Bu soruları doğru yanıtlayan 3 okurumuza Kaynak Yayınları'nın yayımladığı "Aleksandr Dugin'in Moskova-Ankara eksenli" adlı kitabı hediye ediyoruz. Yanıtlar en geç 15 Temmuz 2008 tarihine kadar e-posta, faks veya posta ile dergi adresine ulaşmalıdır.

Çıraklık

Bir bakkal 20 kiloluk çuvaldaki pirinci 2'şer kiloluk torbalara doldurmak istiyor. Ancak bakkalın elinde yalnızca birer adet 5 ve 9 kiloluk ağırlıklar var. Bakkal bu işlemi 9 tartıda başarıyor. Acaba nasıl yapıyor?

Kalfalık

Temel elindeki faturaya bakarak "Şu hale bak! Birisi faturaya kahve dökmüş.

Toplamı okuyamıyorum" diye söylüyor. Kasiyer Yonca, "ben dökmedim. Faturadaki toplam okunamıyor ama ben her biri 2.96YTL olan bardaklardan sattığımı hatırlıyorum" dedi.

Konuşmaya kulak misafiri olan muhasebeci Hasan, "Faturaya bir bakayım. 4 hanelik lira ve birazda kuruş içeren bir sayı olmalı. Yalnızca liraların ilk rakamı ile kuruşların son rakamı okunamıyor. Liranın 704 sayısı ile kuruşun ilk rakamı olan 9 okunuyor. Belki toplamı bulabiliriz." diyerek söze girdi.

Fatura tutarının ne kadar olduğunu bulabilirmisiniz?

Ustalık

Ahmet, Bora, Cemal, Demir, Ekrem ve Fuat adlı kişiler çalıştıkları şirketin yönetim kurulu başkanı, başkan yardımcısı ve sekreteri olabilecek altı kişidir. Ancak,

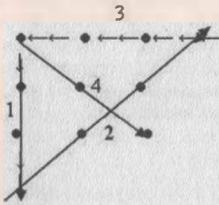
- Eğer Ekrem başkan olamaz ise Cemal de memur olamaz,
- Bora, Cemal'den yüksek pozisyonlarda olursa görev almayacak,
- Bora, Fuat ile hiçbir konuda çalışmayacak,
- Eğer Fuat başkan veya Bora sekreter olursa Cemal görev almayacak,
- Cemal, Ekrem ve Fuat ikiliyle görev yapmayacak,
- Demir, eğer Cemal veya Ekrem'den daha yüksek bir pozisyonda olmaz ise onlarla birlikte çalışmayacak,
- Ekrem başkan yardımcısı olmadı,
- Eğer Demir bir memuriyet alırsa, Ekrem sekreter olmayacak,
- Eğer Fuat görev almazsa Ekrem Ahmet ile çalışmayacak,
- Fuat, Cemal veya kendisi başkan olmaz ise görev kabul etmeyecek.

Bu durumda görevleri nasıl paylaşırsınız?

Haziran ayı cevapları

Çıraklık

Basit bir örnek çözüm:

Ustalık

Anlatılan özellikleri taşıyan bir şehir olamaz!

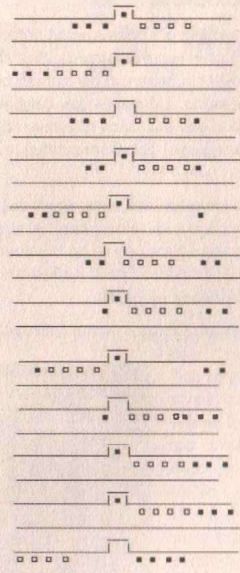
Zira, köprüler içeren herhangi bir durumu gözönüne alırsak, her köprünün iki ucu olacağından, köprü sayısı ne olursa olsun köprü uçlarının toplam sayısı bir çift sayı olmalıdır. Halbuki, kitaptaki anlatıma göre köprü uçlarının sayısı;

$4 \times 4 + 3 \times 3 + 1 \times 1 + 5$ (Anakaraya bağlanan köprülerin uçları) = 35 eder. Bu ise tek sayıdır. Ortaya çıkan çelişkidendir. Böyle bir kent olamaz diyebiliriz.

Yazar, kitabını okuyacakların arasında sizin gibi "Çetin Ceviz Problemleri" çözmeye meraklı olanların varlığını hesaba katmamış olmalı!

Kalfalık

12 manevra ile:

At E4'e gitmez

Bu sayımızda sizlerle bir hikâyeyi paylaşıyoruz. Satranç camiamızın renkli kişiliği Fikri Cengiz'in kaleminden: "At e4'e Gitmez".

Genç ve alımlı barmaid için aylardan beri hayatın fazla bir anlamı kalmamıştı. İş gereği güler, ağlar, kızar, cilve yaparmış gibi davranırdı daha çok. Oysa bu ve benzeri tepkileri unutalı öyle çok olmuştu ki... Ama bu akşam gerçekten hüzünlüydü, gerçekten üzgün. "Talebe'nin (ona bu ismi barda takmışlardı) böyle çalmaması için her şeyini verebilirdi, üstelik fazla da bir şeyi yoktu. Ne yazık ki verdiği duygusal yükün kaldırmayacağı kadar ağır çalıyordu bu akşam. Böyle çalınca ertesi gün gelmezdi o, sonraki gün de, daha sonrasında da.

Yine bir satranç turnuvasına mı, dönecek miydi, ya dönmezse! Ardından gitse, hiç sormadan takılsa mıydı peşine?..

Talebe ertesi gün -bir gün önce "gitarını al gel" diye telgraf çeken, yatlıdan hem dönem hem takım arkadaşının- sahil kasabasıındaydı. Kendisini karşılayan arkadaşıyla sarıldılar, yıllarlık hasretle...

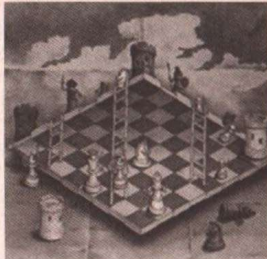
- İşini de ayarladım "Kovboy", dedi, "Beygir". (Bu ismi okulda yakıştırmışlardı, at gibi koşmasından; o da atlara ve at yarışlarına ilgisiyle pekiştirmişti bunu.) Buranın en güzel, en şirin, tek barında çalacaksin, gece de bir-iki saat. Ama, asıl işin satranç, fazla da vaktin yok, ona göre. Birkaç günde eskisi gibi, hatta daha iyi olmak zorundasın.

- Satranç mı? Seni tanımasam çoktan dönüp gitmiştim. Sen neden söz ettiğinin farkında mısın?

- Geleceğini bildiğim gibi dönmeyeceğini de biliyorum. Bu işi yapabilecek tek kişinin sen olduğun da. Ben atları bırakmam biliyorsun, üstelik senin satrançın her zaman benden fazlaydı, bunu inkâr edemezsin. Uğraştım, çok çalıştım, yine de baş edemiyorum artık o ihtiyarla. Bana güven ve söylediklerimi yap lütfen, eskiden olduğu gibi. Şimdi sana tuttuğum çatı katını göstereyim.

Girdikleri çatı katı sade, kullanışlı, zevkli döşenmişti. Beygir, küçük buzdolabını açtı (yığınla bira vardı) iki şişe çıkardı. "Dünden beri sırtında taşıdığın şu alelin ne hünerleri varmış göster bakalım Kovboy, çok özedim." dedi, şişenin birini uzatırken. Bir başka çaldı yine Kovboy, bir başka...

Neredeyse akşam olmuştu. "Kaset taşımaktan hoşlanmadığını unutmadım." dedi Beygir, kasetçaların düğmesine basarken. Sonra, bir çanta gösterdi ve içinden satranç takımı, son informator, birkaç aylık satranç dergileri, bir de satranç saati çıkardı. Yapaçağı işi anlattı uzun uzun... "Özetle, o ihtiyarı yenmek zorundasın, hem de sürekli!.." dedi.

Ertesi gün satranç oyuncularının lokaline gittiler. İhtiyar her zamanki köşesindeydi, yanına oturdular. Beygir oynadı, kıl payı berabere yapar yapmaz çıktılar. İkinci gün yine o oynadı; bu kez yenilmişti ve ihtiyar son zamanlardaki tekerlemesini yineledi:

"Hepsini yendim birer-birer,

Vakit tamam demektir bu,

Yolcu Abbas gider!"

Dışarı çıktıklarında: "Gördüğün gibi, işin çok zor!" dedi, Beygir. İkisi de başını salladı hafifçe, gözleri çakıştı. "Merak etmel" diye, bakıyordu bir çift göz, "Sana güveniyorum." diye, bakan bir çift göze.

Üçüncü gün Talebe çıktı: maça ve kazandı. Talebe'nin güçlü oynamasında bile, yaşlı adamın rakibini tanımayışıydı bunun sebebi. Dördüncü gün yine kazandı. O akşam Beygir: "Evet dostum, artık ben dönmek zorundayım atlarıma; vakit buldukça gelirim, hoşça kal!" dedi ve ayrıldı.

Beşinci gün oynamadılar. Altıncı ve sonraki günlerde kazanıp kazanmadı, ne kadar zor olsa da. Yaşlı adam ilk beraberliğini bir ay sonra yapabildi, o bir ayda kendisinde gözle görülür bir değişime vardı, sanki kazanma arzusunun koşut yaşama isteği artıyordu gün be gün. Hep dünden daha istekli, daha hırslı, daha güçlüydü.

İkinci ayda maçlar daha çok berabere bitiyordu. O ayın sonunda da Talebe'nin hedefi yenilmemektir öncelikle. Bunu başarmak için olağanüstü çaba harcıyor, bu yüzden kimi zaman gitar çalmaya bile gidemediği oluyordu. Rakibine iyice ısınmış olan yaşlı adam maç önceleri ve sonraları konuşmaya başlamıştı yeniden. Tekerleme de değişmişti: "Evet, genç dostum, seni de yol kenarına koyma vakti geldi, filler mezarlığına giden yolun kenarına." Talebe de her seferinde şöyle cevaplıyordu: "Dilediğin yere git beyaz adam, istersen hades'e, buna engel olamam, istersen bekle beni orada, buna da engel olamam, fakat orada da kazanan ben olacağım."

Neredeyse altı ay olmuştu. Talebe güç karşı koyabiliyordu ihtiyarın ataklarına, sık sık zor konumlar çıkıyordu karşısına. İşte şimdi, yine çok zor konumdaydı. Yaşlı adam son zamanlardaki gibi aceleci, hırçın saldırılarından birini başlatmıştı ve maçı iki hafif figür, bir kale fedasından sonra ikinci atıyla bitirmeyi planlıyordu. Başını "bu defa tamam" der şekilde öne ve arkaya hafifçe sallıyor, yüzü de son görevini de başarıyla gerçekleştirmenin huzurunu açıkça yansıtıyordu. Talebe bembeyaz olmuştu, en son kale fedasını kabul edeceği f2 karesinden gidebileceği güvenli bir yer bulamıyordu şah'ın için. Düşündü, düşündü...

O da ne! Bir kare vardı tahtada g3 karesi kendi kalesinin bulunduğu. Hemen fedaları kabul eden varyanta girdi, ancak ihtiyarın kalesini almadan g3'teki kendi kalesiyle şah çekerek ara feda yaptı. Artık güvenli bir karesi vardı şah'ın in; fakat bütün salon hâlâ talebenin yenilmekte olduğunu düşünüyordu. Talebe, ihtiyarla göz göze gelmekten sakınarak aldı onun kalesini. İhti-

yar hiç orali değildi sanki, ikinci atını c6'dan kaldırdı ve e4'e koyarak "Şah!" diye bağırdı, "Mat!" diye de ekledi masaya yığılırken. Herkes bembeyaz olmuştu, öndekiler hemen eğildiler yaşlı adama. Kalbini ve nabzını dinleyen doktor Turgut Bey diğerlerine bakarak başını eğdi. Talebin sesi kulaklarından gilmeyecekti hiçbirinin ve bir kişinin daha... Işıl ışıl gözleri yaş dolan, henüz lokale ayak basmış genç güzel barmaidin: "At e4'e gitmez, at e4'e gitmez!"

Bir Avrupa şampiyonumuz daha var

Gürcistan'ın Batum şehrinde 04-15 Haziran tarihlerinde düzenlenen "Avrupa 8 Yaş Altı Şampiyonası" sonucunda, Denizcan Temizkan erkeklerde birinciliği kazandı. Toplam 36 sporcunun mücadele ettiği turnuvada, 9 tur sonunda 7 puan alan sporcumuz; 8 yaş altı erkekler Avrupa şampiyonu oldu. Türkiye, erkekler kategorisinde dört sporcu ile temsil edildi. Bora Adalı 5,5 puan ile 9., Can 'Akyol 5 puan ile 18. ve Cahit Karaca da 4,5 puan ile 21. oldular.

Denizcan Temizkan

17 kişinin yarıştığı diğer kategoride dört kızımız: Sinem Çağla Gündoğan, Yağmur Varlı, Esin Sakalı ve Beste Mutlu yarıştılar. İlginç bir şekilde, aynı isim sırası ile 8, 9, 10 ve 11. sırayı aldılar.

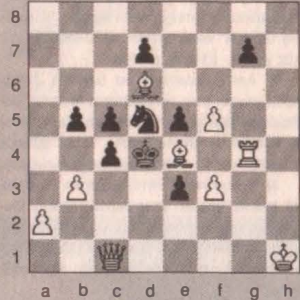
İleri yaş kategorilerindeki karşılaşmalar kadar yoğun katılım gerçekleşmemiş olmasına rağmen, sporcularımızın böylece turnuvalarda boy göstermelerinin gelişimleri açısından önemli olduğu düşünceyi aktarıyor ve tüm sporcularımıza tebrik ediyoruz.

Problemler

Beyaz oynar iki hamlede mat eder 1

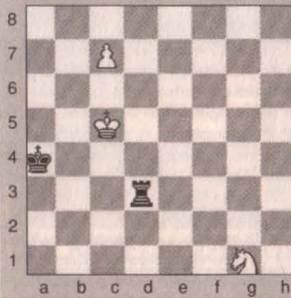

Beyaz oynar üç hamlede mat eder 2

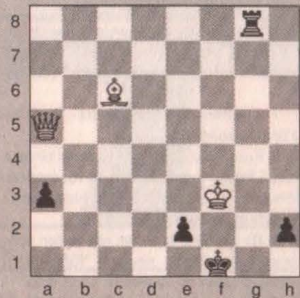

Etütler

Beyaz oynar ve kazanır

Beyaz oynar ve kazanır

Cevaplar

Problem 1

Schneider, M

Dt Schachblätter 1.'lik ödülü, 1975

1.Fd6 Vxd6 [1...Vx7 2.Vc5#; 1...Şxd6 2.Vc6#] 2.e4#

Problem 2

Mirri, G

Northwest Chess 1.'lik ödülü, 1975

1.Kg2 Ab4 [1...A14 2.Vxe3+ Sxe3 3.Fxc5#] 2.Vc3+ Sxc3 3.Fxe5#

Etüt 1

GMC Gurgendze, D

Mhedrudi 3.'lük ödülü, 1976

1.Ae2 Sa5 2.Sc4 Kd6 3.Ad4 Kc6+ 4.Axc6+ Sb6 5.c8K

Etüt 2

Sedlak, L

Szachy, 1975

1.Vf5 e1V 2.Vd3+ Sg1 3.Vd4+ Sh1 4.Vd1 Vg1 5.Sf4+ Kg2 6.Fxg2+ Sxg2 7.Vf3#

Ö d ü l l ü S ö z c ü k B u l m a c a s ı

SOLDAN SAĞA:

1) "Dürüstlük, Sevgili Çocuğum" isimli be-tiginde "Dürüst olmak, her zaman ve her ko-şulda doğru bildiğinin yanında olmaktır" diyen; 1930 yılında doğmuş, "İnsan Sıcağı", "Kuşatıl-mış Gençlik" isimli betikleri de üretmiş gün-ümüz yazarı.- Eli açık, cömert.

2) Antil Adaları'nda ve özellikle Jama-ika'da yaygın olan ve siyahların Afrika'ya dö-nüp özgürlüğe kavuşmalarını amaçlayan mis-tik, kültürel ve siyasal akım.- Yazın, gündüz denizden karaya doğru esen mevsim rüzgarı.

3) Kimononun beline bağlanan ve daha çok ipekten yapılan uzun Japon kemeri.- Ge-minin kaplama tahtaları arasını üstüptü ile dol-durup ziftleyerek su geçirmez duruma getirme işi.- İngiltere ve ABD'de kullanılan arazi ölçü birimi.

4) Lantan elementinin simgesi.- Yüürlük-te olan.- İnek veya dana budunun orta bölü-mü.

5) Aydın ilinin Sultanhisar ilçesine bağlı bir belde.- Kamu.- Gürcistan'da bir nehir.

6) Telefon sözü.- Maden, ağaç ya da taş üzerine elle yazı ya da şekil oyan sanatçı. - "... gerdanında siyah benler sıradır" (Gevhe-ri).

7) Üstünlük, baştan savma.- Enis Ba-tur'un bir romanı.

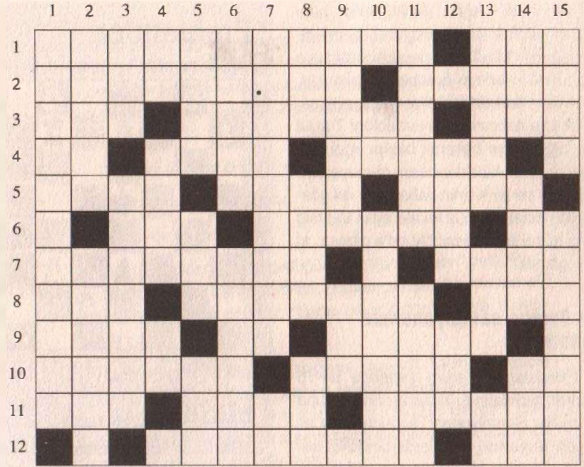
8) Kuzey Buz Denizinde yaşayan bir mar-tı türü.- Tiyatro oyunu, film, piyes vb. eserlerin sahnelerini ve akışını gösteren yazılı metin-tilgidenren, ilişkin.

9) Bir işi yerine getirmek için verilen söz.- Remyum elementinin simgesi.- Yurdumuzda yetişen ve palaz da denilen bir fındık cinsi.

10) İran'da mollaların yitirdiği sarklara ve-rilen ad.- Çeşitli amaçlarla kullanılan küçük bayrak.- Bir besin maddesi.

11) İşin.- "Akdeniz'in...Doğru Mora Çalan Mavis'i" (İsmet Özeli'n bir şiiri).-Karagöz oyun-da kullanılan kâmiş düdüğü.

12) 1981 yılında Avrupa Karmasına seçi-len 1955 yılı doğumlu basketçimiz.-lyice yana-rak atış durumuna gelmiş kömür veya odun parçası.

YUKARIDAN AŞAĞIYA:

1) Her dönemde kapılar, kaleler, labirent-ler gibi ayrı imgeleri kullanan, sembollerle ile-tişim kurduğumuzdan, bunların simgesel de-ğer ya da değersizlikleri ile ilgilenen 1932 yılı doğumlu ressamımız.

2) Fas'ın başkenti.- Haşhaşiler'in önderi Hasan Sabbah'ın karargahı olan ünlü kale.

3) Kısaca "Devlet Su İşleri".- Halk dilinde mısır unundan yapılan ekmeğe verilen ad.

4) "Kırmızı bir oluyor soluğum/ Yüzü-mün yanmasından ağlıyorum" (Cemal Süre-ya).- Yassı demirden yapılmış sıvacı aracı.- Tantal elementinin simgesi.

5) Bir cins zamlı cılanmış olan.- Roma mitolojisinde ekim ve bereket tanrısı.- Kulla-nılabilir Maksimum Frekans'ın kısa yazılışı.

6) Harman yerindeki tahılın taş ve toprak-la karışık kalıntısı.- Minarenin ezan okunan yeri.

7) Askerlerin talim yapmaları için düzen-lenmiş alan.- İnsanoğlunun hayatı dayanağı olan güç.

8) Bir etkinliğin geçici olarak durdurulduğu

süre.- Denizcilikte kullanılan, ucu halkalı cıva-ta.- Yerbiliminde kırk anlamında kullanılan sözcük.

9) Izgarada ya da tavada pişirilen dana ya da sığır eti dilimi.- Akciğerleri dinlerken heki-min duyduğu patolojik ses.

10) Güzel sanat.- Yumurta çalkalanarak yapılan bir tatlı.

11) Antik Yunan'da kullanılan, arp benzeri, 4- 18 telli çalgı.- " Yaşamak bir ağaç gibi, tek ve hür ve bir (...) gibi kardeşçesine" (Nazım Hikmet).

12) Yunan mitolojisinde zafer tanrısı.- İsviçre'de bir ırmak.

13) Gemiye baştan ve kıçtan halatlarla ka-raya bağlama.- Ege Bölgesi'nde san incire verilen ad.- İlave.

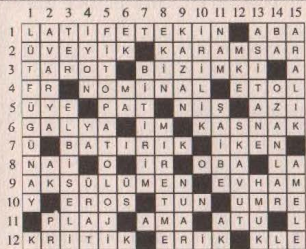
14) Yağmur suyunun biriktiği çukur yer.- Namlı, ünlü, tanınmış.- Yankı.

15) "Büyük yeeskiler derler/ Bizim öz musikimizin piri" (Yahya Kemal Beyatlı).- Teş-his ve tedavi amacıyla vücut boşluklarına, da-marlar içine ilaç veya sıvı vermek veya almak için özel olarak hazırlanmış tüp.

Haziran sayımız bulmaca yanıtları

Haziran ayı ödüllü bulmacamızı doğru yanıtlayan okurlarımızdan Genç Osman Kızıldenizli / Adana; Nejat Koş / İzmir, M. Okyay Ülgen / Antalya Kaynak Yayınlarının yayımladığı "Batı ve İrtica - Konferans" adlı kitabını kazandılar.

Temmuz ayı ödüllü bulmacamızı çözecek okurlarımız arasından kurayla belirleneceğimiz 3 kişi, Kaynak Yayınları'nın yayımladığı "Aleksandr Dugin'in - Moskova - Ankara eksenini" adlı kitabını kazanacaklar.

Adı türkülerde geçen
büyük güzellik

KLİMALI ODALAR

AÇIK BÜFE
KAHVALTI

DENİZİN EN MAVİ
OLDUĞU YER GÖKOVA...

Günüplara
%10 İndirim

15 Mayıs-15 Haziran YP	:35 YTL
16 Haziran-15 Temmuz YP	:40YTL
16 Temmuz-31Ağustos YP	:45YTL
1 Eylül-15 Eylül YP	:40YTL
16 Eylül-30 Eylül YP	:35YTL

Ulaşım

Çökertme Köyü Milas Muğla
Hava yolu ile Bodrum Havalimanı
Milas köylü garajından Çökertme
Minibüsü ile.
Bodrum Otoğardan Çökertme
Minibüsleri ile ulaşabilirsiniz.

Tel: 0252 531 01 56 - 531 01 44

Fax: 0252 531 01 57

Hasan Ayvaz: 05323769926

ÇÖKERTME MOTEL/RESTAURANT

"TATILIN DEĞİŞMEYEN ADRESİ
ÇÖKERTME..."

"DAĞ, DENİZ, KUMSAL, GÜNEŞ"
"DOSTLUK EĞLENCE BİR ARADA"
CANLI MÜZİK

TEKNE TURLARI

SIRA GECELERİ VE DAHA
NELER NELER... ..

GELİN FARKI SİZDE GÖRÜN.....

Çökertme'de yaptığımız yeniliği yakında görmenizi tavsiye ederiz....

0-6 Yaş ücretsiz

7-12 Yaş %25 indirimli

ULUSAL KANAL GÖNÜLLÜ KARTI OLANLARA %10 İNDİRİMLİ..

ÜTOPYA motel
ANTALYA

SÖZÜMÜZ KALİTELİ HİZMET TATİLİ KENDİ YERİNDE YAP,

DAYANIŞMA GÖSTER!

Ütopyalarınız
Gerçek Oldu...

Haydi Tatile!

web :
utopyamotel.com

e-mail :
[antalyautopya@
gmail.com](mailto:antalyautopya@gmail.com)

ÜTOPYA MOTEL

**MAYIS - HAZİRAN
35 YTL.**

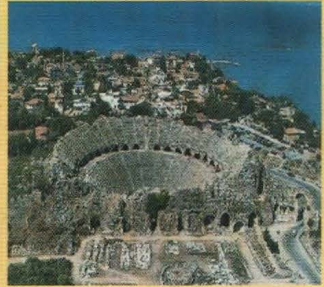
REZERVASYON :
0534 332 25 22
0242 748 21 15

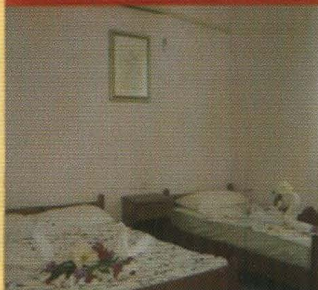
Uygun Fiyatlarımız için
bizi arayınız...
Odalarmızda klima, duş
ve 24 saat sıcak su
mevcuttur.

Rezervasyon:
Tel: +90 242 748 21 15
0534 332 25 22

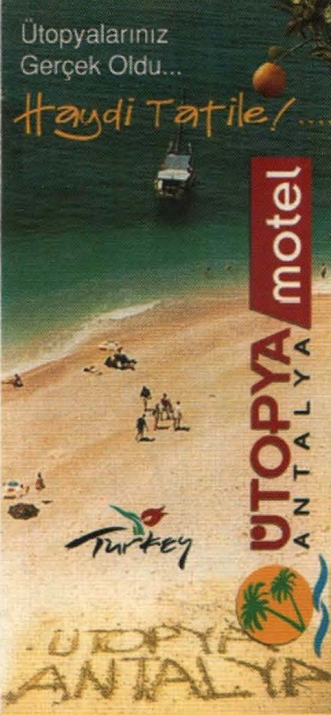
Kredi Kartına
Taksit İmkânı...

SIDE

MANAVGAT ŞEHALESİ

**0-6 YAŞ ÜCRETSİZ
7-12 YAŞ % 25 İNDİRİM**

**ULUSAL KANAL GÖNÜLLÜ
KART SAHİPLERİNE % 10
İNDİRİM.**

ASPENDOS

SICAK SU, DUŞLU, KLİMALI ODALARDA, ÇOCUK PARKI VE HAVUZDA, GÜNEŞ VE KUMSAL SİZİ BEKLİYOR!